

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ARGUMENTE ALE ISTORIEI PENTRU O NOUĂ ORDINE ECONOMICĂ
ÎN LUME

TITU GEORGESCU

ROMÂNII ȘI PRIMELE PROIECTE DE CONSTRUIRE A CANALULUI
DUNĂRE-MAREA NEAGRĂ (1838—1856)

PAUL CERNOVODEANU

DE LA POPULAȚIA ROMANIZATĂ LA „VLAHII” BALCANICI

STELIAN BREZBANU

CONSULTAȚII ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR LA ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-
IDEOLOGIC DE PARTID

IMPORTANȚA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL XI-lea AL P.C.R.
ADOPTAREA PROGRAMULUI PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DE
FĂURIRE A SOCIETĂȚII SOCIALISTE MULTILATERAL DEZVOLTATE
ȘI ÎNĂLȚARE A ROMÂNIEI SPRE COMUNISM

GH. I. IONIȚĂ

2

TOMUL 29

1976

FEBRUARIE

EDITURA www.dacoromanica.ro
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil-adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM serviciul export-import presă — Calea Griviței nr. 64—66. P.O.B. 2001 telex 011226 București.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției

B-dul Aviatorilor, nr. 1

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 29, Nr. 2,
februarie 1976

SUMAR

TITU GEORGESCU, Argumente ale istoriei pentru o nouă ordine economică în lume 167

PAUL CERNOVODEANU, Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre-Marea Neagră (1838—1856) 189

STELIAN BREZEANU, De la populația romanizată la „vlahii” balcanici 211

CONSTANTIN IORDAN-SIMA, Despre negocierile privind încheierea alianței franco-române (10 iunie 1926) 223

DOCUMENTAR

VASILE CĂRĂBIȘ, Aplicarea reformei agrare din 1864 în județul Gorj 233

DAMIAN P. BOGDAN, Cinci acte moldovenești din anii 1438, 1531, 1601, 1604, 1668. . . 241

CONSULTAȚII ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR LA ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

GH. I. IONIȚĂ, Importanța istorică a Congresului al XI-lea al P.C.R. Adoptarea Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism 255

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Problemele fundamentale ale istoriografiei actuale în dezbaterăa celui de-al XIV-lea Congres internațional al științelor istorice (*Eugen Stănescu și Ștefan Ștefănescu*) 269

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică „Pontica '75” (*Sergiu Columbeanu*): Colocviul internațional de la Strasbourg „Relațiile franco-germane între 1933—1939” (*Elița Campus*); Cronica 275

RECENZII

ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, <i>Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs</i> , Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1974, 831 p. + LXXIII planches (Ion Ionașcu)	283
I. HURDUBETIU, FL. MÎRȚU, N. NICOLAESCU, GH. PIRNUȚĂ, I. STĂNCULESCU, <i>Cimpulung-Muscel, ieri și azi</i> , Cimpulung-Muscel, 1974, 384 p. (Constantin Șerban, Traian Udrea)	294
PIERRE CHAUNU, <i>Histoire, science sociale. La durée, l'espace et l'homme a l'époque moderne</i> , Paris, S.E.D.E.S., 1974, 437 p. (Dan. A. Lăzărescu)	298
KEITH SINCLAIR, <i>History of New Zealand</i> , London, Penguin Books, 1973, 335 p. (Nicolae N. Rădulescu)	302

ÎNSEMNĂRI

Istoria României — NICOLAE STOICESCU, <i>Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat</i> , Timișoara, 1973, 192 p. (I. D. Sucișu); MIHAIL CARATAȘU, <i>Documentele Văcăreștilor</i> , București, Edit. Litera, 1975, 351 p. + 14 il. (Muzeul județean de istorie Dimbovița-Tîrgoviște) (Paul Cernovodeanu); * * * <i>Zalăul pe treptele istoriei</i> , Zalău, 1975, 111 p. (Gelu Apostol); Istoria Universală — ROBERT DEUTSCH, <i>Conferința de la Montreux</i> , București, Edit. politică, 1975, 205 p. (D. Nicolae); DOMINIQUE SOURDEL și JANINE SOURDEL-THOMINE, <i>Civilizația islamului clasic</i> , trad. din limba franceză, vol. I—III, București, Edit. Meridiane, 1975, 332+259 p. + 287 p. (V. Cioșilțan); CYRILLO-METHODIANUM, (Recherches sur l'histoire des relations Helléno-slaves), Thessalonique, II, 1972—1973, 213 p. (Traian Ionescu-Nișcov)	307
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Liliana Irimia)	317

REVISTA DE ISTORIE

TOME 29, N° 2,
fevrier 1976

SOMMAIRE

TITU GEORGESCU, Arguments de l'histoire pour un nouvel ordre économique dans le monde 167

PAUL CERNOVODEANU, Les Roumains et les premiers projets de construction du canal Danube-Mer Noire, (1838–1856) 189

STELIAN BREZEANU, De la population romanisée aux „Vlaques” balkaniques 211

CONSTANTIN IORDAN-SIMA, Les négociations concernant la conclusion de l'alliance franco-roumaine (10 juin 1926) 223

DOCUMENTAIRE

VASILE CĂRĂBIŞ, L'application de la réforme agraire de 1864 dans le département de Gorj 233

DAMIAN BOGDAN, Cinq actes moldaves des années 1438, 1531, 1601, 1604, 1668 241

CONSULTATIONS À L'APPUI DES PARTICIPANTS À L'ENSEIGNEMENT POLITIQUE ET IDÉOLOGIQUE DE PARTI

Gh. I. IONIŢĂ, L'importance historique du XIe Congrès du Parti Communiste Roumain. L'adoption du Programme du Parti Communiste Roumain d'édification de la société socialiste multilatéralement développée et la marche en avant de la Roumanie vers le communisme 255

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

Les problèmes fondamentaux de l'historiographie actuelle dans le débat du XIVe Congrès international des sciences historiques (*Eugen Stănescu et Ştefan Ştefănescu*) 269

LA VIE SCIENTIFIQUE

- La session scientifique „Pontica '75” (*Sergiu Columbeanu*); Le colloque international de Strassbourg „Les relations franco-allemandes entre 1933 et 1939” (*Eliza Campus*); Chronique 275

COMPTE RENDUS

- ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, *Les Académies principales de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1974, 831 p. + LXXIII planches (*Ion Ionaşcu*) 283
- I. HURDUBETIU, FL. MÎRȚU, N. NICOLAESCU, GH. PÎRNUȚĂ, I. STĂNCULESCU, *Cimpulung-Muscel, ieri și azi* (Cimpulung-Muscel, hier et aujourd'hui), Cimpulung-Muscel, 1974, 384 p. (*Constantin Șerban, Traian Udrea*) 294
- PIERRE CHAUNU, *Histoire, science sociale. La durée, l'espace et l'homme à l'époque moderne*, Paris, S.E.D.E.S., 1974, 437 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 298
- KEITH SINCLAIR, *History of New Zealand*, London, Penguin Books, 1973, 336 p. (*Nicolae N. Rădulescu*) 302

NOTES

- Histoire de la Roumanie** — NICOLAE STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat* (La bibliographie des localités et monuments médiévaux du Banat), Timișoara, 1973, 192 p. (*I. D. Suciu*); MIHAIL CARATASU, *Documentele Văcăreștilor* (Les documents de la famille Văcărescu), Bucarest, Editions Litera, 1975, 351 p. + 14 il. (Le Musée d'histoire du département de Dimbovița-Tirgoviște) (*Paul Cernovodeanu*); * * * *Zalăul pe treptele istoriei* (Pages de l'histoire de Zalău), Zalău, 1975, 111 p. (*Gelu Apostol*); **Histoire universelle** — ROBERT DEUTSCH, *Conférence de la Montreux* (La Conférence de Montreux), Bucarest, Editions politiques, 1975, 205 p. (*D. Nicolae*); DOMINIQUE SOURDEL et JANINE SOURDEL-THOMINE, *Civilizația islamului clasic* (La civilisation de l'Islam classique), Traduction du français, vol. I—III, Bucarest, Editions Meridiane, 1975, 332+259 p.+287 p. (*V. Ciociltan*); CYRILLO METHODIANUM (Recherches sur l'histoire des relations Helléno-slaves), Thessalonique, II, 1972—1973, 213 p. (*Traian Ionescu-Nișcov*) 307
- BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE (*Liliana Irtimia*) 317

ARGUMENTE ALE ISTORIEI PENTRU O NOUĂ ORDINE ECONOMICĂ ÎN LUME

DE
TITU GEORGESCU

„Existența a două treimi din omenire în stare de subdezvoltare sau în curs de dezvoltare, împărțirea lumii în țări bogate și țări sărace, sînt un rezultat al dezvoltării istorice, consecința relațiilor vechi, imperiale și colonialiste, de dominație și exploatare, de inegalitate și inechitate”.

NICOLAE CEAUȘESCU

Istoria ca memorie a colectivității umane este un atribut al omului contemporan conștient. Acesta a început să ia în stăpînire istoria, explicînd-o și folosind-o ca pîrghie în dezvoltarea omenirii; în acest sens Marx scria despre conștientizarea maselor făuritoare de istorie. Într-o lume de sfîrșit a mileniului doi și început de mileniu trei — cînd orientarea spre viitor este dominantă prin tot ceea ce înseamnă civilizație, progres, mutații cu mari prefaceri economice, politice, culturale, plus uriașa revoluție tehnică și științifică — istoria drumului parcurs de popoare pînă în această fază, dobîndește valori deosebite.

Unul din verdictele istoriei contemporane privește lichidarea acelor factori care au frînat, în trecut și mai recent, înaintarea celor mai multe țări, popoare ale lumii, pe treptele unde le da dreptul existența lor, trecutul și prezentul, bogățiile materiale și spirituale, aspirațiile lor.

Avîntul științei, culturii, al economiei din secolele optsprezece și nouăsprezece, anunțau o eră nouă de civilizație și de afirmare a „drepturilor omului”. Deschiderea spre acest ev nou de afirmare a întregii umanități, la care istoria chema popoarele, se îngusta primejdios pentru cea mai mare parte a țărilor lumii. La un pol se concentra averea, iar la celălalt sărăcia.

La jumătatea secolului al XIX-lea se contura condamnarea la înapoiere prin închiderea căilor de acces la dezvoltarea normală, a nouă zecimi din lume și totodată instalarea la cîrma destinului omenirii a unui grup de țări „privilegiate”. Aceste țări erau „stăpînele” imperiilor coloniale și dominioanele, ale uriașelor zone hinterlanduri agrare, ale materiilor prime, piețelor de desfacere, teren de vastă experimentare a strategiei lumii și ordinii dominației marelui capital.

Istoria colonialismului va putea fi scrisă cu adevărat atunci cînd popoarele eliberate vor beneficia de completă independență, de suveranitate națională asupra bogățiilor și destinelor proprii. Complexitatea unei asemenea istorii, cu implicații din cele mai adînci în subdezvoltarea unui mare număr de popoare și concentrarea prosperării doar la un număr restrîns de state, obligă la abordări științifice corecte și analize multilaterale.

Nu mai poate fi omisă recenta istorie a neocolonialismului, încercare de mare rafinament pentru adaptarea lumii contemporane la tipare modificate în scopul perpetuării dominației și estorcării țărilor mai puțin dezvoltate, sărace, slab evoluat pînă la jumătatea secolului al XX-lea.

Va trebui scrisă și istoria acelor raporturi stranie, între țări independente „puternice” și „slabe”, cu alt gen de dominație decît aceea colonială. Este istoria suferințelor grele ale țărilor care intrau în aria de dominație a marilor puteri și care au plătit cu prețul subdezvoltării economice, al amputării suveranității, al subjugării politice, al prea multor renunțări, tributul unor raporturi bazate pe rapt, pe sălbatică jefuire.

Piresc era ca fiecare țară în ultimele două secole, urmînd legile dezvoltării capitaliste, să se afime liber la scara avuțiilor sale materiale și umane. Este o aserțiune în lumina libertății promovate de către revoluția burgheză din Franța de la finele secolului al XVIII-lea și de care țările occidentale au făcut foarte mult caz. Realitățile pentru majoritatea statelor lumii au urmat cu totul alt făgaș. Un șir de țări mici și mijlocii, bogate în resurse vor deveni, chiar pe continentul revoluțiilor eliberatoare burgheze, ținta subjugării tocmai de către acele cîteva țări care ridicaseră stindardul libertății — Anglia, Țările de Jos, Franța și nu peste mult timp Germania.

Pentru țările Americii Latine, Mexic sau Chile, pentru țări ale Asiei, Indonezia sau Pakistanul, țări ale Africii, Algeria sau Rhodezia, argumentele istoriei vor dovedi crudele adevăruri despre cauzele subdezvoltării lor timp de secole din faza primară a colonialismului. Pentru multe țări din Europa argumentele istoriei României evului capitalist sînt un grav rechizitoriu la adresa statelor superdezvoltate, nu a popoarelor, ci a claselor dominante din aceste state, care au încălecat cu cinism hotare și tradiții, au jefuit bogății și valori inestimabile, au cultivat sistematic înapoierea, subdezvoltarea pe toate planurile.

Sînt foarte multe de cuprins într-un asemenea rechizitoriu. Cîndva va fi făcut pretutindeni. Numai o succintă prezentare a „raporturilor” dintre țările dezvoltate și România în privința unei singure bogății — petrolul — aduce argumente zguduitoare pentru a înțelege cum a fost posibil ca o țară ce putea ajunge la o dezvoltare normală, în limitele capitalismului, s-a găsit la un moment dat prinsă în mrejele dependenței tentaculelor imperialismului și ținută în subdezvoltare.

Ce computere moderne vor putea calcula bogățiile scoase din această țară și trecute la activul îmbogățirii cîtorva țări care își arogau superioritatea spirituală, culturală, civilizatoare, cînd de fapt era vorba de superioritatea mijloacelor de dominație?

Bogată țară, țara românilor, remarcău călătorii apusului în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Descrierile lor sînt pline de mărturii despre orașele, tîrgurile și satele de la Dunăre și Carpați, dar și despre pădurile,

viile, cerealele, animalele care puteau sluji comerțului apusean și îmbogățirii străinilor. Despre locuitorii acestor pământuri, despre cultura românească, arhitectura, arta, omenia românilor s-au scris foarte multe și deosebit de semnificative pagini. În secolul al XVII-lea, țările române nu erau la foarte mare distanță economică de țările centrului și apusului european.

Consulii Angliei, Austriei, Franței semnalau, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, existența, în ținuturile locuite de români, a unei bogății rare — păcura¹. Consulul Angliei, Wilkinson, la începutul secolului al XIX-lea insista asupra acestei bogății arătând cum sînt plasate zonele cu țiței, accesul lor la vecinătatea drumurilor ș.a. Pînă la jumătatea secolului trecut apusul dispunea de suficiente date privind țițeiul românesc, iar localități ca Păcureți, Cimpina, Băicoi, Telega circulau în multe lucrări de interes economic, cu amănunte privind adîncimea la care se afla zăcămintul, cantitatea care se putea scoate zilnic ș.a. Exportul de țiței românesc îndreptat la jumătatea secolului al XIX-lea spre Turcia și provinciile ocupate de habsburgi — Transilvania — și spre sudul Poloniei, aducea atunci beneficii și țărilor române. O mare cantitate din țițeiul extras se folosea pe plan intern. Bucureștiul a fost primul oraș din lume iluminat cu lămpi care foloseau petrolul. În același an, 1857, s-a construit și prima rafinărie cu o capacitate de prelucrare de 2.700 tone pe an. În 1863 existau în România 58 de „fabrici de gaz și olei”². Statistica întocmită de Dionisie Pop Marțian cuprinde toate micile întreprinderi care distilau țițeiul în instalații construite în țară. Acestea se vor înmulți pînă la începutul secolului al XX-lea, cînd cunosc o rapidă diagonală descendentă odată cu pătrunderea masivă a capitalului străin. Cercetările geologice ale savanților români Grigore Cobălcescu, Petre Poni, Grigore Ștefănescu, Ion Munteanu-Murgoci au identificat noi și bogate zăcăminte de țiței. Interesul manifestat în lume pentru această avuție creștea deosebit de repede pe măsura dezvoltării mijloacelor de transport navale și terestre care foloseau combustibilul provenit din țiței. România va intra cu repeziciune în calculele marilor puteri, în ultimele decenii ale secolului trecut, ca bază de materii prime pentru industria țărilor capitaliste centrale și vestice ale continentului. În același timp se dovedise a fi și o piață bună de desfacere a produselor manufacturate.

Convenția economică dintre Austro-Ungaria și România din 1875 reflecta raporturile proprii unei mari puteri care în expansiunea sa sud-est europeană cuprindea și România sub deghizarea unor tratate comerciale vamale. „Avantajele” pentru produsele exportate de imperiul habsburgic în România erau atît de mari încît industria românească pierde propria piață și se resimte foarte puternic. „Rezultatele convenției cu Austro-Ungaria le eunoaștem, scria P. S. Aurelian, meseriașii noștri au ajuns salahori, fabricile s-au închis și orice încercare de a întemeia vreo industrie

¹ Apar cîteva lucrări cu răspîndire în occident ca : *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Neapole, 1788 de raguzanul S. Raicevici; Ritter von Radischitz *Die Topographische und Statistische Beschaffenheit von der Moldau und Wallachey*, 1789; W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1821.

² *Viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian*, vol. I, București, Academia României, 1943, p. 150.

cade sub lovitura concurenței din afară”³. S-a ajuns la situații din cele mai reprobabile. Grîul românesc exportat era introdus din nou în țara noastră de firmele austriace sub formă de paste făinoase și făină, la prețuri înzecite, „toată îmbrăcămintea noastră — scria Mihail Eminescu în 1881, începînd de la pălărie și sfîrșind cu țintele bătute în talpa ghetei, totul e introdus din străinătate . . .”⁴. Despre modul cum s-au construit primele căi ferate în România se pot scrie tomuri în care afacerile veroase patronate de Germania ajungeau pînă la nivelul amenințărilor lui Bismarck adresate guvernului pentru a scoate din culpă „întreprinzătorii” germani.

Nu poate fi acuzat poporul român de lipsa spiritului întreprinzător, a capacității tehnice a muncitorilor sau de inadaptabilitate la industrializare. Această „lipsă” poate sluji ca justificare doar „întreprinzătorilor” străini. La scurtă vreme de la revoluția din 1848 și Unirea Principatelor din 1859, fără „impuls” străin occidental, întreprinderile de manufactură se înmulțesc, a început să crească numărul lucrătorilor, iar preocupările burgheziei, ale economiștilor și oamenilor de știință români dovedeau hotărîrea folosirii bogățiilor solului și subsolului pentru dezvoltarea țării.

„Dacă voiți voi, tinerii, să aveți o patrie română, puneți-vă pe industrie, deveniți producători” — era îndemnul cărturarului democrat Ion Ghica făcut înainte de 1870. „Patriotismul, bineînțeles, ar fi a ne lupta cu străinii în activitate, în învățătura ei, în aplicare la lucru; a-i egala și întrece în arte, în meșteșuguri și în știință . . .”⁵. Nici un îndemn la dezvoltare pentru „a-i egala și întrece” prin exploatarea economiilor altor țări, a resurselor neromânești. De reținut sublinierea sensului patriotismului prin valorificarea capacităților de inteligență și a bogățiilor naționale.

„Țara și-a impus sacrificiuni însemnate — scria profesorul economist P. S. Aurelian în 1876 — pentru a construi căi ferate, care o străbat astăzi de la un capăt la celălalt; celelalte căi de comunicație s-au înmulțit, alte lucrări publice de mare însemnătate, cheiuri, poduri, porturi sînt pe cale de a se pune în lucrare. Pentru ce toate aceste sacrificii? Numai pentru a transporta produse agricole? Nu”⁶. Este răspunsul omului de știință progresist arătînd drumul pe care pornise România pentru dezvoltarea industriei naționale. Tot lui P. S. Aurelian îi aparține replica de revoltă cînd întreprinzători din occident se întreceau în a oferi soluții de rapidă dezvoltare industrială a României: „Scutească-ne dară de atîtea întreprinderi preținșii capitaliști străini, iubească-ne mai puțin”⁷.

Istoricul A. D. Xenopol, susținînd continuarea eforturilor de dezvoltare industrială, scria în 1879: „Trebuie pe lîngă apărarea țării în contra pericolelor militare, s-o înarmăm împotriva unei alte cuceriri, care se face la întuner și pe nesimțite, dar ale cărei izbînzi sînt mult mai trainice, de vreme ce se înalță pe pedestalul de granit al robirii economice. Această cotropire este însă o lucrare anatomică ce mănîncă ca și carii și rugina, pînă și materialele cele mai tari”⁸.

³ P. S. Aurelian, *Politica noastră comercială față de convențiile de comerț*, București⁹ 1885, p. 31—32.

⁴ „Timpul” din 22 octombrie 1881.

⁵ Ion Ghica, *Industria*, 1870, în *Opere*, vol. II, București, Edit. Minerva, 1970, p. 199—214.

⁶ P. S. Aurelian, *Opere economice*, București, Edit. Academiei R. S. România, 1967, p. 114—119.

⁷ *Ibidem*, p. 77—78.

⁸ A. D. Xenopol, *Studii economice*, Iași, 1879.

România intra în calculele de anvergură ale citorva state capitaliste. O țară atât de bogată era menținută într-o asemenea stare care să nu-i permită crearea unei industrii proprii puternice și nici valorificarea independentă a produselor sau materiilor prime. Concentricele acțiuni austriace, franceze, germane, engleze strangulau economia țării în limitele agrare și ale exportului de materii prime, cu o industrie unilateral dezvoltată și îndeosebi extractivă și alimentară. Natura regimului social-politic în care moșierimea avea o pondere însemnată înlesnea evoluția înceată și unilaterală a economiei românești prinsă mereu mai strâns în cleștele monopolurilor apusene.

Atenția principală acordată României, datorită îndeobște petrolului, se va răsfringe și asupra altor ramuri ale economiei în virtutea politicii monopolurilor de a stăpîni toate canalele vieții economice spre a exploata fără piedici bogăția de prim rang — aurul negru.

Capitalul străin a apărut în industria petrolieră în deceniul al șaptelea cu grupuri mici, izolate de „întreprinzători” englezi și francezi. În 1864 s-a înființat societatea „Valachian Petroleum Company Ltd.” pentru cumpărarea și exploatarea terenurilor petrolifere din România⁹. În 1868 apare o nouă întreprindere „Jackson Braun & Co.” care în 1883 obține terenuri petrolifere importante.

Franța sesizează imediat fluxul capitalurilor engleze spre România și după 1870 constatăm și prezența unor societăți franceze sau franco-belgiene.

Austro-Ungaria, care se socotea cea mai îndreptățită să beneficieze, conform Convenției, de bogățiile României, va crea în 1879 societatea „Suchard & Co.” cu centrala la Viena.

Germanii vor intra în industria petrolieră cu societatea „Internationale Bohrgesellschaft”. Interesul pentru o asemenea bogăție, exploatată atât de facil, va atrage în scurt timp și capitaluri de peste Atlantic. În 1883, „întreprinzători” americani prospectează aria din jurul orașului Cîmpina.

Între 1897 și 1900 olandezii, prin societățile „Nederlandsche Petroleum Maatschappij” și „Roumanian United Petroleum Company”, „European Petroleum Company”, „Telega Oil Company” au venit cu capitaluri între 1 milion și 4 milioane, înghițind întreprinderi mici românești și amplificînd lupta pentru petrolul nostru, în dauna intereselor naționale.

„Mana cerească” din România, nu la distanțe asiatice, ci foarte la îndemînă, aducea la hotarul celor două secole, misionari ai civilizației marelui capital și ai celei mai rapace exploatare a bogățiilor unui popor care după atîtea secole, începuse să iasă la limanul libertății și își căuta drumul adevăratei independențe.

Burghesia română nu reușește să se impună cu capitalurile sale și se zbate să mențină un șir de mici perimetre petrolifere și de întreprinderi de distilare. Țările occidentale aveau cheia tehnicii prelucrării superioare a țiteiului. Micii întreprinzători sînt înghițiți prin „asociere” de băncile străine. În 1896 „Steaua română”, după nume autohtonă, era de fapt dominată de firma „Offenheim & Singer”, patronată de un grup de capitaliști englezi și austro-ungari. Astfel se deschidea o altă pagină în exploatarea petrolului românesc de către monopolurile străine cu firme româ-

⁹ Gh. Ravaș, *Din Istoria* www.dacoromanica.ro L.P., 1957, p. 43—56.

nești și care va avea o istorie din cele mai tenebroase în secătuirea avuției naționale.

Apariția în centrul Europei a Germaniei și întărirea sa în ultimul pătrar de secol, adăuga încă un competitor la împărțirea avuției românești. „Deutsche Bank”, în 1898, și banca „Disconto Gesellschaft” se vor instala repede în producția de petrol. Aceste bănci ajung să exercite asupra României un apăsător monopol financiar. Toate împrumuturile externe contractate de România din 1880 pînă în 1914 trebuiau să aibă girul celor două mari bănci germane. Dinastia de Hohenzollern, de pe tronul României, încuraja fățiș întfietatea capitalului german.

Petrolul, a cărui producție mondială s-a dublat în cei zece ani care au precedat războiul, ajungînd la 53 milioane tone, va determina configurații noi în confruntările dintre statele capitaliste dezvoltate. Contradicții acerbe, cu deznodăminte dramatice se anunțau în zonele fierbinți ale petrolului. Loviturile cele mai dure le primeau popoarele al căror aur negru lua cu totul alte căi decît acelea ale prosperității lor, ajungînd să îmbogățească mai mult pe cei bogați prin accentuarea sărăciei celor sărăciți.

Țări ca România au devenit teren de explozie a conflictelor dintre uniuni monopoliste occidentale, iar deznodămîntul contradicțiilor, în latura care privea pagubele, privea poporul român, și în latura beneficiilor monopolurile străine.

În România, literalmente s-au ciocnit, în chip imperialist, două mari societăți internaționale avînd drept măr al discordiei petrolul nostru. Este vorba de „Standard Oil” și „Disconto Gedellschaft”.

În 1900 Rockefeller, fără nici un echivoc, propunea guvernului român ca în schimbul a 10 milioane lei să concesioneze trustului „Standard Oil” toate terenurile petrolifere ale statului. Detaliile apar astăzi de domeniul absurdului, dar atunci se însciau în practica obișnuită a monopolurilor și băncilor statelor capitaliste dezvoltate. Guvernul român urma să cedeze exploatarea țiteiului pe 15.000 ha din aria petroliferă pe timp de o jumătate de secol plus concesionarea tuturor conductelor de țitei din țară și cu tarife preferențiale pe căile ferate ! Unde începea aici tratamentul față de o țară independentă și unde se termina cel față de o colonie ?

Opoziția față de guvernul conservator a dezvăluit substratul oneros al convenției, cerîndu-se ruperea tratativelor cu afaceriștii americani. Porter, reprezentantul trustului „Standard Oil”, de pe pozițiile marii puteri amenința : „România are interes să ne aibă prieteni și nicidecum dușmani, pentru că noi sîntem cei mai puternici și fiindcă, dacă e vorba să ne luptăm, noi vom cumpăra întreaga voastră producție de petrol la Giurgiu sau la Constanța și vă vom concura pe toate piețele din lume, pînă vă vom distruge”. Este prea clar totul; este dincolo de orice comentarii.

Grupul german din jurul băncii „Disconto Gesellschaft” și „S. Bleichröder”, care promisese inițial sprijin trustului „Standard Oil” pentru acapararea completă, în comun, a petrolului românesc, cerea în schimb lui Rockefeller o parte mai mare la profiturile din extracția petrolului. Necăzînd de acord, germanii s-au asociat opoziției interne împotriva convenției dorite de „Standard Oil”. Societatea americană s-a retras pentru un timp. În schimb, grupul german va cere concesionarea a 15.000 ha pentru un împrumut acordat statului român de 6.480.000 mărci. Scandalosă și această manevră, care pune sub controlul

german și finanțele României. „Standard Oil” va replica imediat scăzând prețurile la produsele petroliere de pe piețele din Europa unde erau exportate produse petroliere românești, în plus a determinat chiar piața germană să refuze petrolul românesc. De cealaltă parte, societățile germane acționau febril pentru înlăturarea petrolului american ieftenit, de pe piețele europene, creînd împreună cu Rotschild „Europäische Petroleum Union” — o uniune continentală care trebuie să înfrîngă pe Rockefeller și „Standard Oil”. După patru ani de război al petrolului, în care bogăția principală a României era prinsă în caruselul intereselor marilor monopoluri, străine complet de interesele țării, cele două mari societăți ajung la „armistițiu”. Rockefeller, triumfător de fapt, va crea noua societate petrolieră „Româno-Americana”, al cărei capital inițial era de 2,5 milioanelei, cu sprijinul unor politicieni guvernamentali. Rotschild și germanii așteptau revanșa.

Din momentul în care liderii partidelor politice s-au antrenat în disputa monopolurilor occidentale, valoarea independenței politice a țării avea să fie invers proporțională cu creșterea participanților la societățile străine. Nu a existat în istoria prezenței grupărilor străine în industria petrolieră românească o singură situație în care acționarii români din consiliile de administrație să fi putut domina cursul acestor monopoluri sau să le fi întors în folosul țării.

Capitalismul în România înainta încet, greoi, cu rezultate slabe, fiind prins între resturile relațiilor feudale în agricultură și amputarea economiei naționale, exercitată de trusturile imperialiste, în ce avea mai prețios ca bogăție — petrolul. În loc ca beneficiile rezultate din prețioasa avuție națională să se răsfîngă asupra accelerării dezvoltării industriei și comerțului românesc, ele se transformau în pîrghie a subdezvoltării, a creșterii decalajului față de țările occidentale.

Între 1900 și 1914, cînd s-a conturat și mai clar fizionomia majorității țărilor capitaliste europene iar S.U.A. și-a anunțat veleitățile mondiale, România a cunoscut un nou și apăsător val al dominației din partea monopolurilor apusene. Unele încercări de descătușare pentru înviorarea și afirmarea industriei s-au dovedit lipsite de orizont. Singurul domeniu unde România era lăsată să-și valorifice, cu unele rezultate, o parte din bogăția națională era cel al agriculturii. Cerealele românești ca și animalele erau foarte căutate la export. Prelucrarea superioară pentru vînzarea produselor agricole fabricate, nu era cu puțină, dat fiind slaba înzestrare tehnică și lipsa în genere a unei industrii alimentare moderne. În ajunul primului război mondial cea mai dezvoltată ramură era cea alimentară, dispunînd de 30 % din forța motrice a industriei țării. Industria lemnului dispunea de 20 %. Pentru a avea imaginea forței motrice în industria României în această fază este suficientă comparația: Franța 160 cai putere la mia de locuitori, Anglia 350 cai putere, România circa 20 cai putere.

Tehnologia necesară aparținea aceluiași mari puteri capitaliste care investeau doar în acele ramuri care le asigurau nu numai preeminență în România, ci și în disputa dintre concernele internaționale pe piața mondială. Investițiile, chiar în tehnica acelei industrii în care erau cel mai interesați — a petrolului — nu au excelat niciodată, menținîndu-le la acel nivel care să le asigure maximum de profit cu minimum de investiții. Sistemul de

extracție a țițeiului cu mijloace tehnice moderne, prin sonde, era introdus încet și numai acolo unde societățile străine aveau certitudinea unei abundențe cu durată foarte lungă. În 1903 la 10 sonde în zona de mare densitate petroliferă a Băicoiului se foloseau 200 de puțuri de extracție manuală. În ajunul războiului mondial circa 500 de puțuri foloseau munca brută și prost plătită a păcurarilor. La începutul deceniului patru se aflau în exploatare peste 250 de puțuri¹⁰.

Secătuirea ariilor petrolifere, fără exploatări noi, a fost unul din procedeele frecvente ale societăților străine, cu totul dezinteresate de situația degradării terenurilor cu rezerve de zăcăminte. Petrolul românesc se obținea astfel repede, cu investiții minime și era aruncat imediat pe piața internațională, cu epicentrul în Europa, cu cheltuieli de transport foarte reduse. Sporirea fără limită a debitului sondelor prin erupții cu duze de mare diametru și prin erupție liberă, a adus uriașe pierderi din această bogăție. Zeci și zeci de sonde erau lăsate să erupă liber pentru a avea un debit cât mai mare în timp cât mai scurt, neinteresând ce se întâmplă cu uriașele rezerve din zăcămint care, în lipsa presiunii gazelor pierdute, nu mai puteau intra în circuitul bogățiilor naționale. Numărul sondelor incendiate făceau ca România să dețină un trist record în lume.

Stăpîni în casă străină, monopolistii apuseni își permiteau, cu dispreț suveran, aplicarea celor mai prădalnice mijloace de secătuire a petrolului nostru.

„Expertii lui „Standard Oil” — declara un membru al consiliului de administrație — au deplina convingere că zăcămintele de petrol ale României sînt inepuizabile și că vor trece multe decenii de exploatare intensivă fără a se putea vorbi de secarea lor”¹¹. Aceasta o declarau la începutul secolului cînd erau interesați a extrage repede și cât mai mult pentru a putea manevra cu petrolul românesc pe piața europeană.

Ofensivei lui „Standard Oil” îi vor replica societățile germane, care nu s-au împăcat cu înfrîngerea suferită. Era prea prețios petrolul și erau prea importante ținuturile din Carpați și de la Dunăre pentru strategia expansiunii germane în sud-estul Europei spre a renunța atît de repede la luptă. Aversiunea capitaliștilor germani era cu atît mai mare cu cît Reichul revendica hinterlanduri economice în răsăritul Europei și în Balcani. Reîmpărțirea zonelor de dominație a lumii de către țările capitaliste dezvoltate era la ordinea zilei, avînd în petrol unul din obiectivele cele mai disputate. Grupul german va folosi ca paravan societatea „Steaua română” la care principala acționară era în 1903 „Deutsche Bank”. Capitalul va crește repede de la 10 milioane în 1903 la 50 milioane în 1913, controlînd 30% din producția de țiței. Creșterea era vertiginoasă și pentru „Standard. Oil” care de la 2,5 milioane lei aur, ajunge în ajunul războiului la 25 milioane lei aur, cu un control de 18% a producției de țiței. Un nou conflict între giganți sau o uvertură pentru marele cataclism mondial?

Dezvoltarea inegală și în salturi a marilor țări capitaliste, trăsăturile lor tipice unui imperialism asupra de popoare erau exprimate direct în manifestările contradicțiilor, conflictelor între trusturile, societățile

¹⁰ Gh. Ravaș, *op. cit.*, p. 99.

¹¹ „Monitorul petrolului român”, 1905, p. 7.

petroliere ale marilor puteri. V. I. Lenin remarca în disputa dintre marile grupări de bănci americane și germane locul ce revenea acaparării petrolului românesc în ajunul războiului mondial: „Aceste bănci au dezvoltat în mod independent și metodic industria petrolului, de pildă în România, cu scopul de a avea punctul lor de sprijin. În 1907, suma capitalurilor străine plasate în industria petrolului român era evaluată la 185.000.000 franci, din care 74.000.000 erau germane”¹².

În plină dispută americano-germană s-a instalat în industria petrolieră o nouă forță, creată în 1907 de către Henry Detterding. Este vorba de trustul anglo-olandez „Royal Dutch-Shell” care acționa prin intermediul societății „Astra”. Între „Standard Oil” și „Royal Dutch Shell” s-a încheiat o convenție de împărțire a explorării și exploatarei petrolului românesc, folosind ca bază societatea „Astra”. Atragerea citorva acționari români a creat posibilitatea arborării unei firme autohtone „Astra-Română”. Capitalul inițial era de circa 30 milioane lei. Pentru înțelegerea mai exactă a locului deținut de acționarii români sînt suficiente sumele de participație ale celor patru: C. M. Mironescu, C. Chiru, I. G. Saito, St. Minovici — cite 30 mii lei.

Moreni, Băicoi, Doicești, Cîmpina reprezentau o sferă de acțiune în cîmpurile petrolifere ale „Astreii române”, de fapt cele mai bogate. Chiar din primul an, „Astra” a obținut un sfert din întreaga producție petrolieră a țării, iar după patru ani avea și 40% din capacitatea de prelucrare a petrolului extras în România¹³.

Capitalul francez, cu precedente din secolul trecut în exploatarea petrolului românesc, se va adapta noilor forme de stăpînire a unei asemenea bogății atît de disputate. Grupul Rotschild va dirija din Paris crearea mai multor societăți, începînd din 1904, ca: „Aquila franco-română”, „Columbia”, „Carrè, Wenger”, „Gallo-Româna”, „Luteția”, „Etoile Franco-Roumaine” ș.a. Capitalul belgian se va asocia cu cel francez creînd, în 1908, societatea „Româno-Belgiană”. Frapantă este frecvența participării românești la numele firmelor, spre a masca mai bine lipsa beneficiilor pentru țara căreia îi aparținea de fapt aurul negru. Pînă și capitalul italian va fi prezent la festivalul petrolului românesc, creînd în 1905 societatea „Italo-Română”.

O pondere însemnată au avut societățile engleze propriu-zise: „Anglo-Roumanian Petroleum Co. Ltd” cu aproape 4 milioane capital (1909), „Roumanian Oil-fields Ltd.” cu peste 11 milioane capital, „British-Roumanian Oil Co. Ltd.” cu 5 milioane capital, „Central Roumanian Petroleum Cy” cu aproape 4 milioane și altele care în 1912, sub denumirea de societatea „Unirea”, se vor concentra într-un puternic cartel spre a lupta cu grupul Rockefeller și grupul Rotschild.

Capitalul olandez cu participare engleză, cu un capital de 11 milioane, în 1910 se va asocia cu capitalul englez în aceeași mare societate „Unirea”.

Capitalul românesc și societățile române propriu-zise erau modice și cel mai adesea neluate în seamă la tranzacțiile de anvergură. Rapaci-

¹² V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, în *Opere complete*, vol. 27, București, Edit. politică, 1964, p. 374.

¹³ Gh. Ravaș, *op. cit.*, p. 85.

tatea cu care marile puteri s-au implantat în izvoarele bogăției țării, permiteau autohtonilor să se afirme atît cît să nu stînjenească exploatarea prădalnică a unui stat oprit din dezvoltarea sa firească.

Un bilanț scurt, în ajunul războiului mondial, vorbește de la sine : în 1914 din capitalul de 403.600.000 lei din industria petrolieră, 91,90 % era capital străin și 8,10 % capital românesc !¹⁴. Diagrama mișcării principalelor capitaluri în deceniul premergător războiului arată o scădere a capitalului german de la circa 65 % în 1905 la circa 27 % în 1914 și o creștere a capitalului anglo-olandez de la circa 9 % la peste 45 %. Capitalul american aproape s-a dublat astfel încît societățile străine controlau în 1914, 96,2 % din producția de țigeci și 91,1 % din capacitatea de prelucrare.

Societatea „Româno-Americană” de la 2,5 milioane lei va ajunge în 1914 la 25 milioane, iar „Steaua Română”, în nici douăzeci de ani, de la 2,4 milioane în 1895 la 100 milioane în 1914. „Astra Română”, creată în 1910, numai într-un an ajunge de la 30 la 61 milioane lei spor de capital ca urmare a uriașelor beneficii.

România reprezenta o arie prosperă de investiții a capitalurilor țărilor dezvoltate nu numai în exploatarea petrolului. În 1914, opt mari puteri străine dețineau circa 2/3 din capitalul total investit în economia României. Aceste capitaluri neînsemnate inițial, s-au amplificat proporțional cu beneficiile uriașe obținute. Cîteva procente sînt concludente pentru gradul de dependență a principalelor ramuri ale economiei de capitalul marilor puteri : 75 % capital străin în metalurgie, 70 % în industria lemnului 95 % în industria de gaze și electricitate, scăzînd în industria ușoară unde beneficiile erau mai mici : 30 % în industria alimentară, 20 % în industria textilă, acestea fiind lăsate autohtonilor.

Înșiruirea numelor, cifrelor, procentelor poate continua și pot să fie aduse mici corecturi neesențiale în plus sau în minus. Ceea ce se desprinde din numai trei decenii de la intrarea petrolului românesc în disputa marilor țări capitaliste este încă un proces al celei mai inumane ordini internaționale nu numai pentru economie.

În fond ce era jaful a 9/10 din petrolul unei țări aflată în zorii ieșirii sale la limanul dezvoltării ? Era deplasarea, prin rapt, a unor zăcăminte întregi din subsolul unei țări sărace spre țări industrializate, care își însușeau bucăți din cele mai bogate din teritoriul național pe care le mutau în manieră aparte în fieful superputerilor.

Un calcul estimativ a ceea ce ar fi însemnat exploatarea petrolului românesc în folosul propășirii economiei naționale, în numai un deceniu de la începutul secolului XX, ne duce la concluzii care pătează și mai mult dosarul condamnării la subdezvoltare a țărilor ce au alimentat în bună măsură, prin sărăcirea lor, prosperitatea, civilizația și superdezvoltarea statelor occidentale.

Sînt numai cîteva pagini de tristă istorie a bogăției unei țări aflată la finele secolului XIX și începutul secolului XX în țesătura dură cu care

¹⁴ Gh. M. Dobrovici, *Istoria dezvoltării economice și financiare a României*, București, 1934, p. 244.

marile puteri au prins, pe lângă colonii, și țări aflate în pragul dezvoltării economice cu atribute civilizatoare moderne.

Istoria tuturor celorlalte state, din afara cercului statelor superdezvoltate, trebuie mereu mai mult privită dinăuntrul țărilor rămase în urmă, cu o optică proprie, eliberată de cantonarea conceptuală a istoriei după interesele și optica marilor puteri. Nu numai exportul de capital, de exploatare și de subdezvoltare i-a fost propriu imperialismului, ci și de concepere a lumii, a istoriei sale și a viitorului ei, în funcție de coordonatele pe care evoluau marile puteri.

Harta lumii, la cumpăna celor două secole, nu poate fi privită ca un dat istoric, al unei evoluții legitime a omenirii, în care orînduirile s-au succedat și în mod necesar au dus la anomalii existenței cîtorva imperii, a cîtorva superputeri capitaliste și a unor pete negre, galbene și albe de populații. Nici din punct de vedere economic, nici din punct de vedere filozofic unei asemenea hărți nu i se pot căuta justificări decît de către beneficiarii inechitabilei măsuri imperialiste cu care au împărțit pămîntul.

Pe continentul cel mai evoluat al secolului al XIX-lea, popoare care pînă de curînd sîngeraseră în centrul și sud-estul Europei, cu o solidaritate exemplară pentru apărarea de invazii inclusiv a jumătății sale apusene, se aflau în obiectivul imediat al subjugării, al dominării. Germania, de pildă, care se unificase la un deceniu după Italia și România, s-a înscris imediat, printre puterile cu veleități expansioniste. Peninsula Balcanică era o tentație de prim ordin și pentru Imperiul habsburgic și Imperiul țarist. În această arie se vor ciocni interese străine popoarelor care aspirau la independență. În consecință istoria independenței acestor popoare se cere scrisă de ele însele, cu sublinierea intereselor lor, fără a deveni tributare interpretărilor date de acele puteri care au dictat pînă nu de mult și convențiile de pace și convențiile economice.

Cărțile de istorie universală pentru epocile modernă și contemporană au fost concepute liniar, ca expresie a unei lumi închise în zonele europene și americane, ale marilor puteri, iar referirile la celelalte zone sînt numai în funcție de corespondența cu primele. Mai mult, aceste istorii, de regulă, aduc la același numitor popoare, escamotînd subdezvoltarea, pronunțata rămînere în urmă a celor mai multe. Istoricii care aparțin marilor puteri au scris și mai scriu o istorie pro domo. Istoricii din toate celelalte țări se vor apropia repede de imperativul desprinderii din tiparele unor anume școli la care s-au format, pentru a reflecta fidel interesele trecute, prezente și viitoare ale popoarelor cărora le aparțin.

Primul război mondial, argument din cele mai clare pentru tot ce a însemnat nedreapta ordine pe care marile puteri capitaliste au impus-o lumii, a fost prins în scrierile istorice cu malformații de fond, atît din partea istoricilor lumii imperialiste, cît și a multor istorici aparținînd țărilor subdezvoltate, sau lumii socialiste. Pentru primii justificarea malformațiilor se află în structurile ordinei mondiale pe care le voiau așezate după ideologia proprie. Pentru toți ceilalți războiul mondial a fost ceea ce V. I. Lenin numea lupta pentru „împărțirea lumii între uniunile capitaliștilor”, „împărțirea lumii între marile puteri”. Lenin enumera marile

puteri și posesiunile lor coloniale între 1876—1914 : Anglia Rusia, Franța, Germania, Statele Unite, Japonia, specificînd și țările mai mici cu stăpîniri coloniale : Belgia, Olanda ș. a.¹⁵ V. I. Lenin a făcut această analiză în ajunul și la începutul primului război mondial, în deplină cunoștință de cauză și cu verificată probitate, relevînd caracterul imperialist al acestui război în care erau interesate marile puteri enumerate. Dacă acesta este adevărul, dacă acesta este și atestatul leninist, cum putem să tratăm global toate țările cuprinse în acest cataclism, sau cum putem semăna confuzie acolo unde evidența ne obligă să o punem în lumină cu toată tăria ?

În acest sens este mai mult decît semnificativ un episod al istoriei popoarelor din sud-estul Europei, legat strîns cu lupta lor de eliberare națională și petrecut la începutul secolului al XX-lea. Este vorba despre războiul balcanic din 1912—1913.

Obiectivele istorice ale popoarelor din Peninsula Balcanică decurgeau din realitățile economice, sociale și politice existente, din factorii interni și externi cunoscuți. Prelungirea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a regimului absolutist feudal turc, ocupația habsburgică, imixtiunile țarismului impietaseră enorm asupra dezvoltării țărilor din această zonă¹⁶.

Marx și Engels s-au preocupat, au scris despre situația popoarelor din sud-estul Europei, sesizînd exact problemele acute care se cereau rezolvate, prin acțiunea împotriva celor trei mari imperii pentru a înlătura piedica existentă: „Această piedică este vechea Sfîntă Alianță . . . în 1888 alianța este ținută pentru a înăbuși mișcarea revoluționară înăuntrul celor trei împărați, cererile naționale, cît și mișcările politice și sociale...”¹⁷. Laolaltă aceste popoare s-au ajutat pentru a se salva de dominația marilor imperii, și-au oferit teritoriile drept azil luptătorilor pentru libertate națională. România, care își cucerise mai din vreme dreptul la un stat național apoi la independența de stat, va fi decenii la rînd gazdă deosebit de primitoare pentru revoluționarii greci mai înainte, apoi pentru cei sîrbi și bulgari, polonezi și maghiari în vremuri de restriște ale acestor popoare. O solidaritate vie se manifesta între popoarele acestei părți a Europei care își cunoșteau interesele și istoria.

Nu putem lăsa a ne face alții istoria și a o modela viziunilor străine de adevărurile istorice și de interesele popoarelor noastre. „Divide et impera” nu va fi niciodată un precept perimat în judecarea istoriei croite de marile puteri pentru țările din centrul și sud-estul Europei, deoarece sub acest „principiu” s-au creat și s-au amplificat artificiale disensiuni și conflicte locale. Marile imperii, habsburgic, țarist și otoman, cu cohorte de oștiri și diplomați, cu teoreticieni, inclusiv istorici, au căutat să permanentizeze această stare de fărîmițare prin forță a popoarelor

¹⁵ V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, Loc. cit., p. 384.

¹⁶ Ion Popescu-Puțuri, *Lupta multiseclară a poporului român pentru apărarea dreptului de libertate socială și națională*, P.C.R., continuatorul tradițiilor de luptă pentru suveranitatea și independența poporului român, în „Anale de istorie”, an XXI (1957), nr. 3.

¹⁷ „Contemporanul” din ianuarie 1888 p. 570—573.

În a doua jumătate a secolului, cînd se părea că revoluționar-democratismul anului 1848 nu mai are resurse pentru ridicarea acestor popoare din colbul semifeudal și al dependenței de imperiile înconjurătoare, forțele progresiste, înaintate s-au apropiat de socialism, găsind în marxism tăria de revitalizare a mișcărilor populare eliberatoare, dîndu-le un curs nou, radical.

De la socialismul utopic, reprezentat de Teodor Diamant și falansterul de la Scăieni în deceniul patru și pînă la programul *Ce vor socialiștii români* din 1886 și partidul muncitoresc de factură marxistă, creat în 1893 — este un drum în care s-a plămădit o puternică mișcare socialistă ancorată în realitățile țării, cu un înalt nivel teoretic, cu legături multiple internaționale, cu influențe în mase. Acesta nu propaga un socialism sui-generis ci un socialism legat cu mii de fire de fundamentalele probleme ale acestui popor. Era un socialism care se dezvolta pe un sol fertil și nu era nici de factură apuseană, nici de factură răsăriteană. El evolua în cadrul particularităților acestei țări, avînd drept coordonată marxismul, iar încercările de însușire tale quale a unor teorii socialiste găsite ca potrivite altor țări, au cunoscut greutatea de adaptare și respingeri, oprind, de regulă, doar ce corespundea condițiilor țării și obiectivelor sale¹⁸. Acest adevăr a fost verificat de istorie timp de peste o sută de ani, de la cele dintîi idei socialiste în România și pînă la victoria lor contemporană.

Mișcările progresiste, eliberatoare, revoluționare din țările sud-estului european, au cunoscut la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ca o expresie a existenței și legitimității lor, o seamă de reprezentanți prestigioși. Ei au adus în tezaurul teoriilor despre democrație, libertate națională și socialism concluzii prețioase desprinse din analiza stărilor specifice, economice, politice și sociale. Ei nu au tras niște indigouri ale teoriilor apusene, ci au reflectat problematica majoră a propriilor popoare, aflate pe calea cuceririi independenței, a unității naționale, a lichidării raporturilor feudale sau resturilor acestora, precum și a dependenței apăsătoare de marile state vecine și ale celor care descoperiseră în zona Balcanilor teren de spoliere pentru propriul capital.

Istoria mișcărilor de eliberare din țările sud-estului Europei nu poate fi axată pe alți piloni decît pe aceia care erau fundamentali tinerelor națiuni, de care nu puteau să facă abstracție forțele progresiste, revoluționare, socialiste, ba dimpotrivă, le aveau înscrise cu majuscule în programele lor. Multă vreme istoricii au fost tributari unor canoane după care se încerca a se dovedi atașamentul la marxism prin similitudinea proceselor luptelor de clasă între proletariat și burghezie, ca și în țările dezvoltate capitaliste, neglijînd laturi esențiale ale marxismului privind mișcările de eliberare națională ale acestor popoare de sub jugul marilor puteri și care aveau în sine enorme rezerve ale luptei anticapitaliste.

Karl Marx a făcut prin *Capitalul* cea mai adîncă incizie în organismul regimurilor burgheze clasice și a previzionat primejdia pentru popoare de a fi robite unei ordini a bipolarității bogăției la o minoritate și sărăciei la marea majoritate a populației, iar V. I. Lenin a extins-o la cei doi poli ai omenirii. Țările sud-estului Europei reprezentau polul

¹⁸ Titu Georgescu, *Între două revoluții*, Craiova, Edit. Scribul românesc, 1974.

sărăciei, obiectul dominației capitaliste apusene în acel ultim pătrar de secol, cu economii ale căror prelungiri medievale determinau afirmarea palidă a capitalismului. Gînditorii înaintați din aceste țări au văzut în socialism orizonturile care se deschideau popoarelor pentru o ordine a dreptății, echității, umanismului și imediat au sesizat posibilitatea rezolvării problemelor acute ale popoarelor lor. Cîteva extrase din scrierile socialiștilor români sînt grăitoare : „Occidentul este înflăcărat de mișcarea socialistă, ideile unei transformațiuni a societății îmbrățișează din ce în ce mai mult națiunile civilizate. . . A pregăti poporul român pentru acest viitor sigur, sfînt și inevitabil, a-l face să reentre ca egal în rîndurile luptătorilor pe arena istoriei popoarelor europene cele cu viață este de datoria noastră”, scriau socialiștii români în articolul-program al gazetei. „Înainte”¹⁹. Popoarele cu viață proprie erau socotite popoarele civilizate ale apusului, poporul român aflîndu-se în faza pregătirii sale pentru a fi un popor cu o viață liberă, cu un stat dezvoltat, civilizată.

În programul Partidei socialiste din România intitulat *Ce vor socialiștii români*, apărut în 1886, se desprinde clar viziunea specifică prin însăși abordarea în capitole diferite : „Socialismul științific european” avînd în vedere țările occidentale dezvoltate și „Socialismul în România” avînd în vedere sarcinile socialiștilor pentru rezolvarea acelor probleme ale țării, general-democratice, economice, muncitorești și țărănești care să ducă la o dezvoltare prielnică trecerii la socialism²⁰.

Dezacordul socialiștilor români față de cursul imprimat evoluției ordinii economice, politice, sociale, militare, în lume este exprimat în 1880 în publicațiile vremii. Se aspira la o nouă rînduire care „corespunde omenirii și e în stare a face să înceteze luptele, aducînd unitatea în economia socială, în morală, în drept, în lege și în societatea întregă”.

„Deja majoritatea oamenilor recunosc că conchista, departe de a fi glorioasă, este hoție înarmată, este violul criminal. . . Dacă europenii, în loc să tremure totdeauna pentru existența patriilor lor, urînd și înarmîndu-se contra vecinilor, n-ar aștepta de la națiunile vecine decît schimb de idei, de mărfuri și de servicii, ce progres, ce armonie n-ar exista ! Simpatia ar înlocui ostilitatea, moravurile militare s-ar modifica profund, arta de a omorî va pieri, inima omenească s-ar goli de fierea introdusă prin războaie, prin invazii, prin omoruri, bombardări, incendii, rechiziții și jafurile de tot felul”²¹.

Sînt numai cîteva aliniate care oglindesc concepțiile mișcării socialiste din România, încă la începuturile sale, privind problemele particulare ale dezvoltării țării și cele de ordin internațional. Studiate temeinic contribuțiile mișcărilor progresiste, democratice, socialiste din toate țările, acestea vor releva valori incontestabile ale tradițiilor înaintate cu care popoarele noastre s-au înscris în istoria modernă și contemporană.

Anchiloza în tipare potrivite altor țări a împiedicat totdeauna aprofundarea fenomenelor în condiții diferite de loc, de timp, de regim.

¹⁹ „Înainte”, an. I, nr. 1 din 26 octombrie 1880.

²⁰ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1879—1892*, București, Edit. politică, 1973, p. 280, 321, 332, 350, 371—381.

²¹ „Emancîparea”, an. I, nr. 6 din 1883.

Un argument al istoriei în această privință îl constituie țările sud-est europene în deceniul antebelic.

La începutul secolului al XX-lea, cînd statele capitaliste occidentale se aflau angajate în vertiginoasa cursă a uniunilor monopoliste pentru subjugarea imperialistă a cît mai multor țări ale lumii, popoarele din sud-estul Europei se aflau în faza rezolvării unor obiective de bază naționale și sociale. În România, răscoala țăranilor din 1907, care ridicase populația satelor unei țări întregi, arăta tuturor forțelor politice că lichidarea puter- nicelor resturi feudale, a moșierimii reprezintă o chestiune fundamentală pentru dezvoltarea economico-socială a țării.

Concomitent, mișcarea de eliberare națională a românilor din Transilvania, aflați sub asuprirea imperiului austro-ungar lua amploare. În Serbia, Macedonia, Muntenegru, Bosnia, Herțegovina, Croația, miș- cările de eliberare națională aveau o pronunțată tentă revoluționară. În Bulgaria, Albania și Grecia vigoarea mișcărilor eliberatoare anunța epi- logul absolutismului otoman în Europa. Mai mult, mișcarea tinerilor turci viza un regim burghezo-democratic în propria țară. În aceste împrejurări izbucnește, în 1912, războiul denumit balcanic, asupra căruia au existat și au persistat interpretări din cele mai eronate, sugerate sau dictate chiar de acele mari puteri nemulțumite de deznodămîntul din sud-estul conti- nentului care nu răspundea calculelor de prelungire a dominației lor. Sacrificiile popoarelor sîrb, bulgar, grec și ale celorlalte popoare din Balcani pentru definitivă eliberare de sub jugul otoman păreau încununare de succes în 1912. Dar, peste voința acestor popoare care-și realizaseră țelul, printr-o luptă eliberatoare, a intervenit amestecul marilor puteri. În aprilie 1913, la conferința de la Petrograd, reprezentanții Angliei, Austro-Ungariei, Franței, Germaniei, Italiei și Rusiei țariste, toate cu interese contradictorii în Balcani, vor incita la noi conflicte. Și astfel va re izbucni războiul balcanic. Încă în toamna anului 1912 „Ro- mânia muncitoare” scria despre politica marilor state vecine peninsulei : „Austria și Rusia, în fața uniunii militare a statelor balcanice contra Turciei, văzînd amenințate serios visurile imperialiste de cucerire a Salo- nicului și a Constantinopolului au mobilizat... și pîndesc din umbră pentru ca la momentul cînd focul va fi aprins să intervină pentru a paci- fica Peninsula Balcanică și a fura iarăși pămînturi străine”²².

Problema primejdiei unui război în sud-estul Europei, la care erau incitate popoarele pînă atunci unite în lupta antiotomană, a preocupat și mișcarea socialistă din țările peninsulei și cea internațională, dar cu nuanțe evidente. În noiembrie 1912, la Congresul Internaționalei a II-a de la Basel, renumit pentru apelul adresat tuturor partidelor socialiste cu pri- vire la primejdia unui război mondial, clasa muncitoare era chemată „să facă orice efort pentru împiedicarea războiului, prin orice mijloc le-ar fi la îndemînă și care natural diferă după tăria luptei de clasă și situația politică generală”.

Partidele socialiste din țările sud-estului Europei au tratat cu toată răspunderea acest apel, iar cînd în Balcani (1913) s-au declanșat ostili- tățile între armata bulgară pe de o parte și armatele Greciei, Serbiei și

²² „România Muncitoare” din 23 septembrie 1912

celorlalte popoare din zonă, pe de altă parte, au condamnat războiul calificându-l ca străin de interesele națiunilor din Balcani. Așa și era, deoarece de această dată conflictul avea în spate incitarea marilor puteri interesate într-un război care să impună amestecul și apropierea lor de Herțegovina, de Egee și Bosfor. Războiul se va termina repede prin intervenția demonstrativă, fără lupte, a armatei române, cu epilogul păcii de la București din iulie 1913. Războiul nu a devenit ceea ce doreau marile puteri și pretextul intervenției a fost pierdut. Popoarele din Balcani au dovedit că pot să-și rezolve fără imixtiunea vreunei mari puteri problemele proprii.

Acest fapt nu a corespuns planurilor marilor state, de unde și puternicile critici la adresa păcii popoarelor din Balcani. Acuzații din cele mai aspre au fost proferate, înfierând țările sud-estului Europei ca turbulente ale liniștii în lume, ca „butoiul de pulbere al Europei”. O întreagă campanie de denigrare a popoarelor noastre a fost dezlănțuită cutot cortegiul propagandistic al presei marilor state. Îndrăzniseră țările din această zonă a Europei să-și rezolve problemele fără marile puteri, ignorând interesele lor! Se crea un precedent în momente când se pregăteau de către aceste mari puteri evenimente care cereau tocmai supunerea desăvârșită. Asemenea aprecieri au fost inoculate opiniei publice și fiind repetate neîncetat au rămas, s-au tipărit în tomuri de istorie și în manualele școlare spre a convinge lumea că butoiul cu pulbere care a dus la cataclismul mondial, început în 1914 se afla în această arie. Erau falsificări operate la măsura extensiei marilor puteri, care căutau să deplaseze atenția lumii, chiar în ajunul războiului mondial, de la uriașele rezervoare de pulbere acumulate în principalele state și imperii, vinovate de războiul mondial imperialist, dezlănțuit pentru interese de reîmpărțire a lumii, de contropiri și dominări a țărilor mai mici și mari dar slab dezvoltate.

Apărea, în aceste împrejurări, stranie poziția Congresului Internațional al II-a aflată sub înrîurirea liderilor partidelor din marile țări capitaliste. Aceștia vor elabora o rezoluție care în loc să atragă serios atenția conducătorilor social-democrați ai unor țări ca Germania, Franța, Anglia, Austro-Ungaria, Rusia ș.a. asupra războiului imperialist pregătit de aceste puteri și a mobiliza eficient mișcarea muncitorească spre a împiedica acest cataclism, sublinia :

„Criza din Balcani, care a prilejuit de-acum atâtea dezastre, va deveni, generalizându-se, cea mai împovărătoare amenințare pentru civilizație și pentru proletariat. Ea va fi în același timp unul din cele mai mari scandaluri din istorie prin disproporția dintre imensitatea catastrofei și micimea intereselor invocate”.

O rezoluție a Internaționalii a II-a susținea deci că aceste țări mici care doar se eliberaseră și căutau a-și desăvârși independența, reprezentau o amenințare pentru civilizația omenirii!

Scrierea adevăratelor istorii va trebui cu pertinență să rejudece nu numai conceptele emanate de la marile puteri care au circulat în cărțile de istorie și au „educat” mase, ci și postulatele ale unor asemenea organisme internaționale, care erau înrîurite de politica țărilor unde își desfășurau activitatea.

În asemenea țări mici supuse agresiunii puterilor imperialiste se declanșa potrivit rezoluției „unul din cele mai mari scandaluri din istorie” ! O spuneau lideri ai partidelor muncitorești din marile țări enumerate, iar mișcările revoluționare socialiste din statele Peninsulei Balcanice, popoarele trebuiau să se alinieze acestor incriminări ale forului internațional și să privească disprețuitori și îngroziți la opera de eliberare pe care o săvârșiseră cu forțele lor și cu eroismul lor !

Aceiași conducători ai Internaționalei a II-a, după foarte scurt timp, în 1914, au descifrat rosturile trecerii vinovăției asupra țărilor mici din sud-estul continentului, când în majoritate, deputații partidelor socialiste pe care le conduceau, au votat pentru războiul imperialist în care se antrenau propriile țări capitaliste ca Franța, Germania, Austro-Ungaria ș.a.

Au fost multe asemenea grave situații pe care istoria lumii nu le poate ignora și care fac parte dintr-un sistem de tratament, de clasificare, de apreciere a țărilor privilegiate superdezvoltate, pe de o parte, și a celorlalte țări pe de altă parte, coloniale, dominioane, hinterlanduri, subdezvoltate, slab dezvoltate, dependente de statele „civilizate”. O asemenea optică proprie claselor dominante s-a răsfrânt și asupra unor lideri socialiști, animați pe alte planuri de cele mai bune intenții, dar crescuți, formați în mediul unei lumi care nu putea înțelege întru totul lumea celor dezmoșteniți nu numai ca proletariat industrial ci și ca proletariat-popoare.

Analiza făcută de conducătorul partidului bolșevic din Rusia, V. I. Lenin, situației din sud-estul Europei a arătat posibilitatea pătrunderii realelor resorturi ale luptei popoarelor din această zonă la începutul secolului al XX-lea.

În fața popoarelor balcanice — spunea Lenin — se pune sarcina istorică de a-și crea state naționale unificate, de a răsturna jugul feudalilor locali...²³.

Era o sarcină istorică realizarea propriilor state naționale unificate și răsturnarea jugului feudalilor turci, ceea ce nu au înțeles inspiratorii Rezoluției Internaționalei a II-a.

După victoria popoarelor din sud-estul Europei, Lenin scria: „Lozinca — Balcanii — popoarelor balcanice — a fost deja realizată”, iar mai târziu completa că prin acest război „problemele vitale ale Balcanilor au fost soluționate”²⁴. Erau într-adevăr vitale, de existență a ființei lor naționale, problemele acestor popoare, ceea ce în nici un caz nu se poate spune despre acelea care au constituit mobilul războiului mondial.

Pentru a fi mai clară atitudinea acelor lideri ai Internaționalei a II-a, care au impus rezoluția amintită, pot fi adăugate și alte mărturii convergente unei anume orientări a acestora. Insistența asupra Balcanilor ca nod al unui război mondial era forțată cel puțin și pentru că existaseră câteva precedente în care erau implicate direct mari puteri fără a se alarma forurile internaționale socialiste. „Conflictul Agadirului” din 1911, între Franța și Germania pentru prioritate în Maroc, purta clar germenele războiului între cele două mari puteri. Războiul italo-turc din 1911 pentru Tripolitania, viza, de asemenea, stăpânirea de tip feudal și aduna combustibilul uriașului incendiu.

²³ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23, București, Edit. politică, 1964, p. 39.

²⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 22, București, Edit. politică, 1963, p. 169.

Liderii Internaționalei a II-a cu mici excepții, nu au întreprins nimic pentru aplicarea rezoluțiilor antirăzboinice votate. Cum o puteau face cîtă vreme la congresele Internaționalei a II-a, lideri din țările imperialiste respirau aerul puterii coloniale și hegemoniei, și mai puțin aerul clasei muncitoare. Încă la Congresul de la Amsterdam în 1904, Hilquit și alți delegați socialiști americani, Verdorat și van Kel din Olanda au prezentat un proiect comun de rezoluție în care sugerau ideea că regulile mișcării nu se aplică „raselor înapoiate”, intrînd aici emigranții chinezi, japonezi, negri. La Stuttgart, în 1907, s-a mers mai departe, cerîndu-se excluderea celor veniți în țările metropole „care nu sînt în stare să se asimileze cu muncitorii țării ce îi adoptă”. Aceasta în timp ce muncitorii de origine străină reprezentau în S.U.A. în jurul a 50%. „Socialistul” american Berger spunea textual: „Dacă vrem să realizăm vreodată socialismul în America și Canada trebuie să facem astfel ca ele să rămînă țări ale albilor”²⁵.

De aici și pînă la sprijinirea de către conducerile partidelor social-democrate a propriilor guverne pentru politica agresivă, colonială, de împărțire a lumii nu mai era decît un pas. În cazul „Manifestului de la Basel” de pildă, votul antirăzboinic al delegaților partidelor socialiste din lume a fost unanim. La 3 august 1914 însă, cu 78 voturi contra 14, deputații social-democrați germani deschid seria capitulării partidelor social-democrate din țările capitaliste votînd pentru susținerea războiului imperialist.

Pe rînd liderii socialiști din Austro-Ungaria, Franța, Anglia, Belgia și altele pregătesc falimentul internaționalei a II-a, renunțînd la crezurile umaniste, revoluționare, socialiste, de salvare a popoarelor din prăpastia pregătită de clasele dominante și uniunile monopoliste. Votul lor nu exprima atît „salvarea patriei amenințate de dușmani”, cît apărarea priorității unor poziții cucerite în lume de capitalismul propriu și puse în pericol de agresivitatea altor state capitaliste.

Principalii vinovați pentru războiul mondial imperialist erau marile puteri, clasele dominante și exponenții lor monopolști și guvernamentali. Slăbiciunile partidelor socialiste din aceste țări capitaliste nu pot fi ignorate, tocmai pentru că de la acestea se aștepta o rezistență și o acțiune concertată, după cum făgăduiseră popoarelor, maselor muncitoare. Nu au făcut-o și pentru că înțelegerea raporturilor din lume era diformă, hegemonică, ruptă de realitățile celei mai mari părți a omenirii.

Transferul vinovăției pentru izbucnirea primului război mondial imperialist, asupra tuturor țărilor, reflectă tendința ascunderii răspunderii adevăraților vinovați. În cazul României, destule lucrări de istorie, unele pretins marxiste, o calificau drept imperialistă, iar antrenarea sa, în partea a doua a războiului, ca o manifestare de forță tipic imperialistă, de mare putere, cu cotochiri de teritorii, asupra de popoare, tendințe colonialiste ș.a.m.d.

Cui prodest? este întrebarea care în mod firesc se naște în fața unor asemenea interpretări forțate pînă la falsificarea istoriei. În nici un caz popoarelor care se aflau între Scylla și Caribda gata oricînd să fie strivite de coloșii aflați în înclăștarea războiului și care își manifestaseră în repe-

²⁵ William Z. Foster, *Istoria celor trei internaționale*, București, Edit. politică, 1958, pp. 240—244.

tate rînduri dorința de subjugare a acestor popoare și de dominație pînă la ocupație a unor țări mici ca cele din centrul și sud-estul Europei.

România de la începutul acestui veac nu putea să fie judecată ca partener egal cu țările care au dezlănțuit războiul imperialist²⁶. Raporturile de inegalitate între țări aflate în stadiul de dezvoltare al României și țări care își propuneau o nouă împărțire a lumii și așa inechitabilă prin adîncirea inegalității, nu vor putea reprezenta niciodată argumente pentru așezarea egală, în jurul aceleiași mese, a țării ca România, Bulgaria și Serbia și țări ca Germania, Anglia, S.U.A., Austro-Ungaria, Rusia. Asemenea interpretări ale istoriei se cer descompuse în elementele lor intime pentru a arăta ce maschează în fapt și a da generațiilor prezente și viitoare argumentele științifice despre reprobabilele raporturi care au guvernat orînduirea lumii după precepte impuse de marile puteri.

Existența unor istorici în țările subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, care se prosternază aliniind scrierile lor intereselor marilor puteri cu speranța răsplății, nu va fi de lungă durată. Ei vor fi ostracizați de propriile popoare ale căror interese reale se află între hotarele lor și într-o lume echilibrată după o altă ordine.

Istoria a demonstrat, nu numai pentru antichitate și evul mediu, că cele mai mari imperii au sucombat în marasmul conflictelor și propriilor puteri exacerbate, ci și pentru secolul al XX-lea. În fond, care a fost soarta imperiului austro-ungar și pe alt plan a imperiului țarist?

Engels, arătînd caracterul reacționar al politicii statelor care formaseră la începutul secolului al XIX-lea „Sfînta Alianță”, înlocuind ordinea napoleoniană cu ordinea imperiilor feudale, arăta că acestea urmăresc „a înăbuși mișcarea revoluționară înlăuntrul celor trei împărății, cererile popoarelor cît și mișcările politice și sociale ale muncitorilor”²⁷. Era vorba de imperiile habsburgic, țarist și german. Arătînd că țarismul reprezintă nucleul acestei alianțe contra libertății popoarelor, Engels previziona că numai „căderea țarismului, nimicirea acestui vis rău care apasă peste Europa întregă — iată, după noi, cea dintîi condiție pentru dezrobirea națiilor din mijlocul și din răsăritul Europei. Țarismul căzînd, puterea nelegiuită reprezentată acum prin Bismarck, lipsită de sprijinul său cel mai puternic, va cădea și ea; Austria se va desface în bucăți, pierzînd singura pricină de viață ce mai are — datoria de a împiedica pe țar de a înghiți națiile răspîndite de la Carpați și din Balcani...”²⁸. Engels vedea posibilitatea unității naționale a românilor atunci cînd țarismul se va prăbuși iar a doua zi va dispărea imperiul habsburgic. Era cuprinsă în această previziune, făcută cu un sfert de secol înainte, adevărul unei istorii care își cerea luminările sale prin forța eliberatoare revoluționară a popoarelor.

A merge la rădăcinile stărilor de lucruri care au adus omenirea veacului al XX-lea să fie împărțită într-un grup de megaloputeri și într-un

²⁶ V. Axenciuc, *Cu privire la unele trăsături economico-sociale ale României în primele două decenții ale secolului XIX*, în „Anale de istorie” an XI (1965), nr. 6, p. 140, 149.

²⁷ „Contemporanul”, vol. VI, 1888, p. 570—573.

²⁸ Ibidem.

grup de state, subdezvoltate în proporție de trei sferturi din populație și teritoriul planetei, dominate de primele, presupune a rescrie istoria lumii. Aceasta înseamnă a intra în adevăruri mult ascunse despre acumularea bogățiilor de câteva țări, a dezvălului metodelor amurale, practicile cu totul inumane cu care unele state s-au îmbogățit fantastic. Dominanta istoriilor acestor țări în explicarea superdezvoltării lor este pusă pe seama trăsăturilor, capacităților creative, inventive, pe tenacitatea și vrednicia locuitorilor, pe spiritul întreprinzător etc. Fără a nega nici un moment aceste capacități ale popoarelor în cauză trebuie arătat că aceste trăsături sînt proprii tuturor oamenilor Terrei și se valorifică în funcție de condițiile prielnice. Fără a se face procese maselor populare, oamenilor de știință și gîndirii înaintate din marile state se vor scrie cert lucrările care să explice acest uriaș chip de Quasimodo pe care l-a luat o parte a omenirii. Se va scrie cert și despre aceste trăsături. Vor înțelege atunci mai bine popoarele, inclusiv ale țărilor azi superdezvoltate că nu se atentează la gradul de civilizație atins de ele, ci dimpotrivă, cunoașterea adevăratei istorii a înaintării vertiginose și în salturi a unor țări, precum și a rămîinerii în urmă a celor mai multe înfățișează terenul unei cascade a întregii civilizații a omenirii.

Istoria va putea fi „regina științelor” cum o numea generos Karl Marx, dacă va fi astfel scrisă încît să poată sluji ridicării conștiințelor omenirii la treapta salvagădării intereselor superioare ale omului de pretutindeni.

Sînt tot mai numeroși istorici în țările lumii, îndeosebi în cele socialiste și în țările lumii a treia, dar și în țările occidentale, care înțeleg ce grave prejudicii aduce lipsa de răspundere pentru destinele lumii nu numai a unor oameni politici și de arme obtuzi, dar și a scriitorilor de istorie. Istoria adevărată a lumii și a fiecărui popor în parte reprezintă un comandament pentru prezent. Eforturile istoricilor români din ultimele decenii de a realiza noul Tratat de istorie a României, vor evidenția valorile reale ale prezenței poporului român de-a lungul secolelor și în contemporaneitate, relevînd marile adevăruri raportate și la istoria Europei și a lumii.

„O importanță deosebită prezintă dezvoltarea gîndirii și cercetării în domeniul științelor istorice — spunea secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu. — Aceasta cu atît mai mult cu cît în prezent, în lume se formulează tot felul de interpretări denaturate, falsificatoare ale unor procese și realități istorice, în scopul justificării unor stări de lucruri inechitabile atît din trecut cît și din prezent”²⁹.

Este un imperativ o asemenea gîndire și o astfel de cercetare istorică pentru a contribui cît mai activ lucrările de istorie la cunoașterea sedimentării, în diferite epoci, a unei ordini caduce, întemeiată pe hegemonismul țărilor dezvoltate, și adîncirea sărăciei țărilor ținute în subdezvoltare, dar și pentru așezarea unor noi rînduiri în lume corespunzătoare intereselor tuturor popoarelor.

²⁹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la cea de-a 35-a aniversare a Academiei*, „Ștefan Gheorghiu”, în „Scnteia” nr. 10. 141 din 29 martie 1975.

ARGUMENTS DE L'HISTOIRE POUR UN NOUVEL ORDRE ÉCONOMIQUE ET POLITIQUE INTERNATIONAL

RÉSUMÉ

Le jugement de l'histoire comporte aussi les verdicts. L'un des verdicts de l'histoire contemporaine porte sur la liquidation des facteurs qui ont empêché dans le passé et à une étape plus récente de nombreux pays et peuples du monde d'accéder à la place qui leur était due de par leur passé et leur présent, de par leurs richesses matérielles et spirituelles, de par leurs idéaux.

L'expérience historique du peuple roumain s'ajoute aux multiples expériences d'autres peuples qui ont connu le joug accablant de la politique d'oppression exercée par les grands empires ou les grandes puissances qui devaient leur prospérité à l'exploitation des pays dominés, souvent effectivement occupés.

Les pays capitalistes avancés ont freiné le développement de l'industrie roumaine, ont déterminé un développement lent et unilatéral de l'économie nationale, pour maintenir la Roumanie en tant que débouché et source de matières premières.

L'industrie pétrolière roumaine constituait non seulement une source de satisfaction, à des prix extrêmement bas, des besoins en énergie d'Amérique, d'Angleterre, d'Allemagne et d'autres pays, mais aussi le domaine d'affaires onéreuses sur le compte de pays petits maintenus dans la tenaille des intérêts et conflits des grandes puissances. Pendant la période de domination étrangère en Roumanie — déclarait le président de la Roumanie, Nicolae Ceaușescu — on a ravi au peuple roumain, sous différentes formes, des valeurs se montant à 14.000 tonnes d'or environ. Compléter ce tableau par la mise à jours des faits, données et documents de l'histoire signifie faire le sévère réquisitoire de l'injuste balance par laquelle un groupe de puissances superdéveloppés, aux dépens de la grande des peuples, ont pesé et imposé les lignes de l'ordre dans le monde.

Nous avons atteint à un tournant décisif de l'histoire où il s'impose d'ouvrir à toutes les nations de larges perspectives vers le progrès général du monde.

Les arguments de l'histoire prouvent que les rapports entre les Etats grands et pays développés et sous-développés, l'orde qui gouverne ces rapports doivent être réconsidérés de fond au comble.

ROMÂNII ȘI PRIMELE PROIECTE DE CONSTRUIRE A CANALULUI DUNĂRE—MAREA NEAGRĂ (1838—1856)

DE

PAUL CERNOVODEANU

Tratatul de pace de la Adrianopol încheiat la 2/14 septembrie 1829 între Rusia și Imperiul otoman a contribuit, prin unele prevederi ale sale, la sporirea gradului de autonomie al principatelor dunărene, iar prin desființarea monopolului economic impus de Poartă s-a ajuns la o certă liberalizare a comerțului lor exterior. Rezultatele s-au putut constata și din crearea în Țara Românească și Moldova a unor flote naționale de comerț, care, din 1834, încep să străbată Dunărea și chiar să iasă la mare sub pavilion propriu. Porturile Galați și Brăila cunosc, în mod firesc, din această epocă o mare dezvoltare, devenind principalele centre ale schimbului cu caracter internațional. Cu toate premisele favorabile create principatelor, totuși în calea desfășurării unei activități economice nestinjenite mai dăinuiau încă multe piedici, rezultând nu numai din dublul regim de dominație exercitat asupra lor de Imperiul țarist și Poarta otomană, dar și din antagonismul existent între marile puteri în legătură cu regimul de navigație al Dunării și ieșirea la Marea Neagră.

Din pricina faptului că Rusia domina, după tratatul de la Adrianopol, gurile Dunării — controlând astfel sectorul economic și strategic cel mai important al fluviului¹ — iar Austria și după aceea Anglia au concurat-o puternic, desfășurând un trafic intens pe această mare arteră de comunicație europeană spre a exploata resursele naturale ale principatelor și a-și plasa produsele manufacturate, a rezultat o anumită dependență a comerțului exterior al Moldovei și Țării Românești față de interesele puterilor străine și reglementările încheiate între ele. De aceea, principatele au trebuit să ducă o politică suplă față de concurența evidentă pe care le-o făceau în regiunea pontico-danubiană flotele comerciale ale puterilor străine, îndreptându-și eforturile spre dezvoltarea Galaților și a Brăilei pentru ca aceste porturi să canalizeze și să absoarbă în visticria țărilor române o parte a câștigurilor rezultate de pe urma intensului trafic internațional desfășurat pe Dunăre². Astfel se explică cum

---

¹ Karl Marx caracteriza astfel poziția Rusiei țariste: „cine ține în mâinile sale gurile Dunării e stăpîn pe Dunăre — această cale spre Asia — și implicit pe o mare parte din comerțul Elveției, Germaniei, Ungariei, Turciei și mai ales al Moldovei și Valahiei” (K. Marx — F. Engels, *Opere*, Edit. politică, vol. 9, București, 1959, p. 418).

² Félix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie* . . . , Paris, 1839, p. 221. Vezi pentru traficul internațional din cele două porturi dunărene românești în această perioadă Constantin Bușe, *Orașul port Galați între 1837 și 1847* în „Analele Universității București”, *Istorie*, 20, 1971, nr. 1, p. 74—96 și Sergiu Columbeanu, *Date inedite privind traficul maritim la Brăila după tratatul de la Adrianopol (1829)* în *Sub semnul lui Clio Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 239—244.

autoritățile din Țara Românească și Moldova au reacționat, în general, favorabil la hotărârea Austriei de a extinde în 1834 ruta vaselor primei companii de navigație cu piroscafe și pe Dunărea maritimă („Erste Kaiserlich-Königliche Donau-Dampschiffahrts Gesellschaft”) la inițiativa omului politic și economist maghiar contele István Széchenyi (1791—1860)³. Presa din Moldova și Țara Românească („Buletin. Foae oficială”, „Curierul Românesc”, „Cantor de Avis și Comers”, „Albina Românească” ș.a.) dar și cea românească din Transilvania (în special „Gazeta de Transilvania” la Brașov) animată îndeosebi de figuri luminate, cu influență asupra opiniei publice din țările române, ca Ion Eliade Rădulescu, Gheorghe Asachi, Gheorghe Barițiu, Zaharia Carcalechi ș.a. a inserat în coloanele ei numeroase știri cu privire la avantajele rezultate — în parte — și pentru români de pe urma navigației vaselor cu aburi străine pe Dunăre și în Marea Neagră, scurtînd legătura cu Europa centrală și Orient și făcînd să beneficieze prin comerțul de tranzit sau cel direct, porturile fluviale românești⁴.

Inițiativa austriacă — încurajată pînă la un punct de Anglia și Franța — nu a fost însă privită cu ochi prea buni de cabinetul de la St. Petersburg, care vedea în sporirea traficului din regiunea pontico-danubiană și dezvoltarea porturilor de la Brăila și Galați o periclitare a comerțului exterior desfășurat la Odesa și în celelalte centre din peninsula Crimeea^{4bis}. De aceea fără a recurge la măsuri directe, Rusia a început să dea dovadă de o oarecare rigiditate în privința traficului internațional de pe canalul Sulina, instituirea la 7 februarie 1836 o carantină în insula Letea din deltă⁵ — unde vasele trebuiau să facă popasuri prelungite —

³ Acesta a sosit chiar într-o vizită la București — după cum informa consulul austriac Casimir von Timoni pe cancelarul Metternich la 13 oct. 1834 — spre a discuta cu fratele domnitorului, marele vornic Mihalache Ghica, problemele navigației pe Dunăre afectînd teritoriul principatului muntean (Ed. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XXI, îngrijit de I. Nistor, Buc., 1942, p. 577, doc. CDXCVI). Obiectul negocierilor și rezultatele obținute au fost date publicității de contele Széchenyi într-un articol apărut în presa maghiară, tradus și de Zaharia Carcalechi în „Biblioteca Românească”, Buda, partea IX-a (1834), p. 25—32 sub titlul *Scrisoarea despre Corăbiera cu aburi (vapoare) din București 13 oct. 1834*, unde se relateau impresiile favorabile ale autorului și dorința sa de a dezvolta prietenia și legăturile comerciale între Ungaria și Țara Românească. Mai vezi și István Vajna, *Széchenyi és a magyar gőzhajózás* (Széchenyi și navigația maghiară cu vapoare cu aburi), în „Magyar Közlekedési Szemle”, III (1941), nr. 3—4, p. 40—43.

⁴ Compania organizase două curse regulate pe traseul Dunărea—Marea Neagră de-a lungul teritoriului românesc, prima deservind în 4 zile la ducere și 5 1/2 zile la întoarcere ruta Cladova-Brăila—Galați prin vasele „Argo” (50 de cai putere) și „Pannonia” (36 cai putere, iar cea de a doua asigurată de vasul „Ferdinand I” (100 cai putere), între Galați—Sulina—Varna—Constantinopol (2 1/2 zile atît la ducere cît și la întoarcere) cf. explicațiilor figurînd în *Carte du cours du Danube | depuis Ulm jusqu'à son embouchure dans la Mer Noire | ou | Guide de voyage à Constantinople | sur le Danube | avec indication de tout ce qui a rapport | à la Navigation des Pyroschaphes | sur cette route | Vienne, chez Artaria & Compagnie | 1837 | (1 foaie colorată, 73 × 51 cm.)* (Biblioteca Academiei R.S.R., *Cabinetul de hărți și atlase*, cota H 270—D VI 1). Pentru istoricul Companiei (înființată la 13 martie 1829 la Viena) și activitatea ei pînă la războiul Crimeii vezi mai ales * * * *125 Jahre Erste Donau-Dampfschiffahrtsgesellschaft 1829—1954*, Wien, 1955, p. 9—28 și Virginia Paskaleva, *Параходното плаване по долина Дунав до Кримската Война* (Navigația la Dunărea de Jos înainte războiului Crimeii) în „Studia Balcanica”, Sofia nr. 2, 1970, p. 281—298.

^{4bis} Pentru care vezi, mai ales V. Zagoruiko, *По страницам истории Одессы и Одещины*, vol. I, Odesa, 1957, și V. A. Zolotov, *Внешняя торговля южной России в первой половине XIX века*, Rostov, 1963, etc.

⁵ Vezi corespondența din „Journal d'Odesa” reproducută în „Curierul Românesc”, IV (1838), nr. 47, p. 2—3 și „România”, București, I (1838), p. 953—954.

și percepînd chiar taxe spre a-și compensa, parțial, deficitul; pe de altă parte, prin neasigurarea de către autoritățile țariste în condiții corespunzătoare a menținerii navigabilității canalului Sulina⁶ spre a înlătura depunerile continue de ml și nisip, posibilitățile de navigație a vaselor străine de tonaj mare, sau chiar mediu, au fost mult stînjinite și uneori chiar împiedicate. De aceea compania austriacă interesată în transporturile din regiunea pontico-danubiană a încercat să recurgă la o altă soluție; s-a opinat, astfel, pentru punerea în practică a unui proiect tehnic destul de îndrăzneț și anume la scurtarea navigației pe Dunăre cu ocolirea regiunii periculoase a deltei, prin legarea fluviului cu Marea Neagră printr-un canal artificial săpat în partea cea mai îngustă a istmului dobrogean, anume între Rasova sau Cernavodă (Bogaz Kôî în denumirea turcească) și Constanța (Küstendje). Acest proiect, care începe a fi discutat și prezentat opiniei publice internaționale prin intermediul rapoartelor sau publicațiilor a diferiți diplomați sau autori occidentali după 1834, pornea însă de la premisele eronate a existenței în antichitate al unui al patrulea braț dispărut al Dunării sau al unui pretins canal tăiat de împăratul Traian de-a lungul istmului dobrogean paralel cu fortificațiile romane atribuite aceluiași monarh și cunoscute în literatura de atunci sub numele de *valul lui Traian*, canal care ar fi unit regiunea Cernavodei cu a Constanței, trecînd și prin mijlocul lacului Karasu⁷. De altminteri, după cum s-a demonstrat de curînd în istoriografia noastră, a existat pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea un canal de proporții modeste, amenajat de mîna omului, numit „Laman” și destinat unor ambarcațiuni mici, ce unea apele Dunării din zona Cernavodei cu Marea Neagră, dar care nu ieșea la țarmul mării în zona Constanței, ci mai la nord, în spre portul dispărut de la Karaharman (la nord de capul Midia), alimentîndu-se și din apele lacurilor Karasu, Gurgalic și Tașaul⁸. Ignorînd direcția corectă a fostului canal, astupat și părăsit în porțiunea cuprinsă între lacul Karasu și litoral, proiectanții străini din secolul al XIX-lea — ca și alți diplomați,

⁶ Singurul canal accesibil navigației internaționale, deoarece brațul Chilia era afectat în întregime transporturilor cu vasele rusești iar Sf. Gheorghe — prea puțin amenajat pentru un trafic de amploare —, cf. Patrick O'Brien, *Journal of a residence in the Danubian Principalities in the autumn and winter of 1853*, London, 1854, p. 10—11.

⁷ Vezi, de pildă, relatările unor călători străini ca acelea ale publicistului englez James Bailie Fraser (martie 1837) (*Narrative of the Residence of the Persian Princes in London, in 1835 and 1836* ... vol. II, London, 1838, p. 306—307); medicului german E. Zachariă (august 1838) (*Reise in der Orient in den Jahren 1837 und 1838* ..., Heidelberg, 1840, p. 325); povestitorului danez Hans Christian Andersen (august 1841) (*Eines Dichters Bazar*, vol. II, Leipzig, 1843; Eugen I. Păunel, *Viața și opera lui H. C. Andersen și trecerea lui prin România în 1841*, București, 1930, p. 27); profesorului german Karl Koch (iunie 1843) (*Wanderungen im Oriente während der Jahre 1843 und 1844*, vol. I, Weimar, 1846, p. 107—108; literatului francez viconte Alexis de Valon (1843) (*Une année dans le Levant*, tome II, Paris, 1846, p. 182); căpitanului englez Edmund Spencer (1850) (*Travels in European Turkey in 1850* ..., vol. II, London, 1851, p. 404—405; eadem, *Turkey Russia, the Black Sea and Circassia*, London, 1854, p. 86—87); corespondentului de presă belgian O. Squarr (1854) (*La guerre européenne contre la Russie* ..., Bruxelles, 1854, p. 78—79); turistului francez J. D. de Bois-Robert (1855) (*Nil et Danube. Souvenirs d'un touriste*... Paris, 1855, p. 317) etc.

⁸ Tudor Mateescu, *Din geografia istorică a Dobrogei: canalul Laman* în „Revista Arhivelor”, anul LII (1975), vol. XXXVII, nr. 1, p. 36—41.

publiciști sau scriitori occidentali care s-au preocupat de problemă⁹ — au emis considerații eronate în privința posibilităților tehnice de realizare a canalului în regiunea Cernavodă-Constanța, păcătuind prin exagerări atât în privința facilității cât și a dificultăților prezentate de executarea sa. Dacă un diplomat entuziast ca baronul francez Charles de Bois le Comte, emisar în Orient, emitea părerea într-un raport înaintat la 15 mai 1834 că „ce canal serait certainement un des plus avantageux qui peut être exécuté dans le monde et son exécution ne serait pas très dispendieuse”, constituind „un moyen plus efficace d'affranchir l'embouchure du Danube et... s'ouvrir, en même temps, une voie plus sûre et plus courte vers Constantinople¹⁰”, în schimb ofițerii de stat major prusieni aflați în serviciul Turciei, în frunte cu viitorul mareșal Helmuth von Moltke și baronul Karl von Vincke Olbendorf, în urma prospecțiunilor efectuate pe teren în octombrie-noiembrie 1837, exprimau un aviz net negativ¹¹; părerea lor a fost de altfel împărtășită mai târziu și de o serie de alți specialiști militari, recrutați din marina sau armata de uscat britanică, mai ales în timpul războiului Crimeii¹² ca și de alți diplomați și publiciști, îndeosebi englezi și francezi, din intervalul 1838—1856¹³. Totuși, în 1838 acționînd și în sensul exercitării unei presiuni asupra cabinetului de la St. Petersburg spre a-l determina să-și modifice atitudinea cu privire la navigația internațională prin gurile Dunării, compania austriacă de vase cu aburi — cu sprijinul cancelarului Metternich și ajutorul

⁹ În rîndul susținătorilor proiectului de construire a canalului amintim pe publicistul francez Saint-Marc Girardin (oct. 1836) (*Souvenirs de voyages et d'étud s*, vol. I, Paris, 1852, p. 232—233); pe medicul german August Griesebach (aprilie 1839) (*Reise durch Rumelien und nach Brussa in Jahre 1839*, vol. I, Göttingen, 1841, p. 24); pe scriitorul francez Xavier Marmier (1846) (*Du Rhin au Nil. Souvenirs de Voyage*, vol. I, Paris, 1846, p. 316); pe publicistul englez Laurence Oliphant (1852) (*The Russian shores of the Black Sea in the autumn of 1852*, Edinburgh and London, 1853, p. 349) în afara menționaților J. B. Fraser (scrisoare inedită din 12 iulie 1853 la Bodleian Library, Oxford, *The Clarendon Papers*, „Turkey-Greece, 1853”, Ms. Clar. Dep. c. 10, f. 209—213, semnalată prin amabilitatea cercetătorului Trevor J. Hope), E. Zachariä, H. C. Andersen, K. Koch, Al. de Valon și E. Spencer (în lucrările amintite la n. 7).

¹⁰ E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVII, București, 1913, p. 381, doc. DXVI.

¹¹ H. v. Moltke, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin, Posen u. Bromberg, 1847, p. 162—167 și p. 421—423 și Karl Friedrich Ludwig von Vincke Olbendorf, *Das Karassu That zwischen der Donau unterhalb Rassova und dem Schwarzen Meere bei Küstendschi*, în „Monatsberichte über die Verhandlungen der Gesellschaft für Erkunde zu Berlin”, I (1840), nr. 10, p. 179—186. Mai vezi și M. Ionescu Dobrogeanu, *Valea Carasu* în „Buletinul Societății... române de geografie”, XXXVII (1916—1918), p. 118 și T. Mateescu, *op. cit.*, p. 41.

¹² Ca de pildă Adolphus Slade, ofițer de marină (1838), (*Travels in Germany and Russia; including a Steam Voyage by the Danube and the Euxine from Vienna to Constantinople in 1838—39*, London, 1840, p. 191—195; capitanul de marină T. Spratt (1854) (*Route between Kustendje and the Danube by the Kara-Su and Yeni-Keul Valleys, with observations on the Navigation of the Kara-Su Lakes and their Origin* în „Journal of Geographical Society”, XXVI, 1856, p. 203—210), lt-colonelul M. A. Biddulph din armata de uscat (1855) (Constantin J. Băicoiano, *Handelpolitische Bestrebungen Englands zur Erschliessung der unteren Donau...*, München, 1913, p. 10).

¹³ Din rîndul căroră amintim pe consulul britanic în principate Robert Gilmour Colquhoun (raport către Foreign Office din 17 oct. 1839 la P.R.O., F.O., dos. 78/363, f. 110—115, parțial publicat fără numele autorului și dată, de jurnalistul Patrick O'Brien, *op. cit.*, p. 32—38), pe publicistul francez Xavier Hommaire de Hell (oct. 1846) (*Voyage en Turquie et en Perse...*, vol. I, Paris, 1854, p. 178) pe medicul francez de companie F. Quesnoy (1854) (*La Dobrudja. De Varna à Custenje* în „L'Illustration. Journal universel”, Paris, (1854), vol. XXIV, nr. 605 (30 sept.), p. 235—236), pe vice-consulul britanic la Galați, Charles Cunningham (raport inedit din 15 august 1855 la P.R.O., F.O., dos. 78/1101, f. 102—106 v°) etc.

financiar promis de bancherii Rotschild și Sina din Viena¹⁴ — a încercat să inițieze tratative cu Poarta otomană în vederea obținerii unui firman din partea sultanului Mahmud al II-lea pentru săparea unui canal artificial între Dunăre și Marea Neagră pe linia Rasova sau Cernavodă—Constanța; se urmărea astfel, prin evitarea căii deltei fluviului, în afara facilitării transportului și o substanțială reducere a distanței între Viena și Constantinopol.

Deoarece problema preocupa îndeaproape și principatele Moldova și Țara Românească — deși nu li se ceruse avizul și nu fuseseră consultate de marile puteri, în pofida intereselor lor directe afectate în această zonă, după cum o mărturiseau în 1839 și 1843 publiciștii francezi Colson și de Valon¹⁵ — presa românească, expunând punctele de vedere ale inițiatorilor proiectului, însoțite uneori de comentarii proprii, își informa regulat cititorii asupra evoluției situației. Astfel „Curierul românesc” nr. 52 din 1838 anunța cum „Compania rigală și privilegiată cu navigația cu vapor asupra Dunării” urma să obțină de la Poartă autorizația de a săpa un canal „în preajma Varnei, în linia Constanței și a Rusciukului”, — pe unde se credea că el existase în vremea împăratului Traian — spre a scurta astfel drumul de la Viena cu trei zile¹⁶. Știrea era reluată și de „Gazeta Transilvaniei”¹⁷ ca și de „Cantor de Avis și Comers” nr. 30 din 14 noiembrie 1838 care transmitea opinia „Gazetei de Düsseldorf” ce punea în legătură acest proiect „cu tractatul de comerț făcut între Austria și Englitera”, politica acesteia din urmă „nefiind cu totul străină la întreprinderea unei navigații cu vapor pe Dunăre”¹⁸. Același ziar, în nr.

¹⁴ Vezi raportul înaintat din Galați la 5 noiembrie 1838 de agentul Sardinici, Bartolomeo Geymet, către contele Clemente Solaro Della Margarita (D. Bodin, *Documente pribitoare la legăturile economice dintre principatele române și regatul Sardiniei*, București, 1941, p. 49, doc. 22); cf. și T. Mateescu, *op. cit.*, p. 41.

¹⁵ F. Colson opina: „Pour éviter Soulina, seule embouchure navigable du Danube, où la Russie, sous le prétexte des quarantaines, fait héler les bâtiments qui entrent dans le fleuve ou qui en sortent... où le lit du fleuve n'a plus que sept ou huit pieds de profondeur et est même quelquefois impraticable..., on a pensé sérieusement au projet de rouvrir l'ancienne bouche (1) du Danube de Rissova à Kustendji sur la mer Noire... et d'établir un canal "qui, abrègerait de cent cinq milles la traversée de l'embouchure du fleuve à Constantinople. Il est incontestable que la Moldo-Valachie doit être maîtresse de ce canal... ce débouché est nécessaire pour défendre l'indépendance aussi bien des Serviens que des Moldo-Valaques et pour faciliter la régénération des rayas de la Bulgarie (*De l'état présent et de l'avenir des Principautés...*, p. 222—223). La rîndul său Al. de Valon remarca: „Pour déjouer les calculs du cabinet de Pétersbourg et le faire se repentir de son manque de foi aux traités, il suffirait de creuser de nouveau le canal de Trajan de Czernavoda à Kustendjé... Le Danube offrirait au commerce la plus belle voie qui soit ouverte aux produits de l'Europe centrale vers la Mer Noire et l'Asie. Par là s'écouleraient les blés de la Valachie et de la Moldavie, qui sont de 20 pour 100 meilleur marché que les grains d'Odessa, et ceux de Temesvar, qui rendus à la mer Noire, seraient encore d'un dixième moins chers que ceux de la Moldavie (*Une année dans le Levant*, tome II, p. 184).

¹⁶ Anul IX (1838), nr. 52, p. 1 (corespondență din Constantinopol 16 oct.).

¹⁷ Anul I (1838), p. 66.

¹⁸ Anul I (1838), nr. 30, p. 117. Într-adevăr prin prevederile art 4 al tratatului de comerț și navigație încheiat la 3 iulie 1838 de Imperiul habsburgic cu Anglia, toate vasele austriece cu încărcătură venind din porturile dunărene pînă la Galați erau admise în porturile britanice, după cum și produsele engleze încărcate pe nave proprii ce utilizau calea dunăreană se bucurau de același regim preferențial în Austria (cf. L. Bădulescu, Gh. Canja, E. Glaser, *Contribuții la studiul istoriei regimului internațional de navigație pe Dunăre...*, București, 1957, p. 103—104). Acest tratat prin care cele două puteri își reglementau traficul navelor lor pe Dunăre, constituia desigur un avertisment la adresa cabinetului de la St. Petersburg, ostil comerțului exercitat de

33 din 25 noiembrie, reproducea știrile primite de la Constantinopol, potrivit cărora investigațiile pe teren — desigur ale misiunii prusiene Moltke-Vincke — dăduseră rezultate negative, dar în pofida lor Compania austriacă a contelui Széchenyi ar fi obținut — după informații care nu s-au dovedit exacte — un firman prin care era împuternicită de Înalta Poartă cu „deschiderea acestui mijloc de comunicație”, susținându-se chiar că lucrarea ar urma să înceapă „în primăvara viitoare”; după părerea exprimată acolo, deschiderea canalului ar aduce „însuflețirea la lucrare (în sens de exploatare = n.n.) și dezvoltarea bogățiilor în provinciile acelea pe unde se va face acest drum”¹⁹. Proiectul însă n-a primit avizul favorabil al Porții și pentru această atitudine de refuz, unii diplomați și publiciști occidentali au acuzat cabinetul de la St. Petersburg că prin măsuri de corupție și intimidare ar fi determinat pe dregătorii turci să respingă propunerile companiei austriece²⁰.

Concomitent cu tentativa deschiderii unui canal între Cernavodă—Constanța, a circulat în această epocă și ideea construirii unei căi ferate pe același traseu, opinie împărtășită de mai mulți observatori străini²¹. Despre acest proiect — eșuat la rîndul său — își informau cititorii „Gazeta de Transilvania”²², „Cantor de Avis și Comers”²³, „Albina Românească”²⁴ și „Curierul românesc”²⁵ pe anul 1839, anunțându-se pînă în cele din urmă, că acest plan „nu se va putea realiza decît peste cîțiva ani cu aprobarea Porții”²⁶.

concurenții austrieci și englezi în această regiune, dar în aceeași măsură leza și suveranitatea Turciei, ca și a principatelor, de ale căror interese nu ținea seama. De aceea „Gazeta de Transilvania” comentînd într-un articol tipărit în 1841 clauzele art. 4 ale susamintitului tratat, se întreba — pe bună dreptate — : „Oare va fi în stare numitul tractat a pricinui o înmulțire și a marinei moldo-românești ca și români să ajungă a veni în comunicație mai de aproape cu Anglia?” (Anul IV, 1841, p. 128).

¹⁹ Anul I (1838), nr. 33, p. 129.

²⁰ Într-un raport din 20 sept. 1838 către Foreign Office consulul britanic în principate Colquhoun relatează, „when the project of the Canal was mentioned to the Emperor Nicolas <țarul Rusiei = n.n.>, his characteristic reply was : „Il nous en coûtera quelques pas de plus à faire” (P.R.O., F. O., dos. 78/336, f. 136 v°). Pentru temerile arătate de turci față de guvernul țarist, vezi și afirmațiile lui Al. de Valon (*op. cit.*, II, p. 185), Ed. Spencer (*Travels . . .*, p. 404; *Turkey . . .*, p. 87) etc.

²¹ Vezi în acest sens relatările consulilor britanic și francez la București, Colquhoun și Chateaugiron, către oficialitățile din capitalele respective, din 12 și 13 aprilie 1839 (P.R.O., F.O., dos. 78/363, f. 28—30 v°; M.A.E., Paris, *Archives diplomatiques, Correspondance commerciale Bucarest 1836—1840*, tome 7, f. 288 v°—289). Susținători ai proiectului de cale ferată s-au dovedit a fi și prințul Hermann von Pückler-Muskau (septembrie 1839) (*Briefwechsel und Tagebücher des Fürsten Hermann v. Pückler-Muskau*, ed. Ludmilla Assing-Grimelli, vol. IX_g, Hamburg, u. Berlin, 1876, p. 93; E. I. Păunel, *Căldătoria pe Dunăre a prințului prusian Hermann Pückler-Muskau acum o sută de ani, în Omagiu lui Ion I. Nistor 1912—1937*, Cernăuți, 1937, p. 646), scriitorul danez Andersen în 1841 (E. I. Păunel, *Viața și opera lui H. C. Andersen . . .*, p. 27) precum și publicistul francez X. Hommaire de Hell în 1846 („... un chemin de fer conviendrait parfaitement . . . et par ce moyen, la possession russe des embouchures du Danube serait à peu près annulée, Ibraïla et Galatz dirigeant droit sur Custendjeh toute leur forte part d'exportation”, cf. *Voyage en Turquie . . .*, I, p. 178).

²² Anul II (1839, supl. nr. 13, p. 54.

²³ Anul II (1839), p. 290.

²⁴ Anul X (1839), p. 100.

²⁵ „Curierul românesc”, X (1839), p. 225.

²⁶ *Ibidem*.

Spre a-și asigura totuși un trafic comercial nestinjenit pe Dunăre și o legătură mai lesnicioasă cu Marea Neagră, Compania de navigație a contelui Széchenyi a fost autorizată de guvernul austriac în 1839 ca vasele ei să ocolească ruta Sulinei și să asigure transportul mărfurilor și al pasagerilor între Viena și Constantinopol printr-o transbordare pe uscat de-a lungul istmului dobrogean²⁷. O cursă pleca de la Cladova pînă la Cernavodă iar de acolo transportul se efectua cu căruțele și trăsurile în 7—8 ceasuri pînă la Constanța, unde avea loc reîmbarcarea pe un alt vas spre Constantinopol; același itinerar era urmat și în sens invers. Acest mod de călătorie a fost făcut cunoscut și în ziarele românești „Gazeta de Transilvania”²⁸, „Dacia literară”²⁹ și „Cantor de Avis și Comers”³⁰ și descris — cu amănunte pitorești — într-o serie de relatări ale călătorilor străini³¹ sau a agronomului Ion Ionescu de la Brad³². Întreprinderea nu s-a dovedit însă rentabilă din pricina numărului scăzut de pasageri, costului ridicat al transportului și condițiilor precare de acostare oferite navelor de rada neamenajată a portului Constanța, încît Compania de navigație austriacă a fost nevoită să renunțe după patru ani la acest traseu. „Vestitorul românesc” într-un număr din 1844 amintea că deficitul Companiei se soldase în 1842 la 243 585 florini iar în anul următor la 150.953; în felul acesta Compania a suprimat transbordarea de-a lungul istmului dobrogean și a înființat o cursă Brăila—Constantinopol³³.

Dar în cursul anului 1844 — datorită și faptului că împotmolirea canalului de la Sulina se accentuase, adîncimea lui reducîndu-se de la 13—14 picioare cît avea în 1836, la 7 1/2—9 iar cabinetul de la St. Petersburg nu manifesta suficient interes în dragarea lui³⁴ — guvernul austriac

²⁷ Vezi amintitele rapoarte ale lui Colquhoun și Chateaugiron din 12 și 13 aprilie 1839 (cf. supra nota 21), precum și acel al consulului francez Huber din Iași din 27 mai 1839 (M.A.E., Paris, *Arch. diplom. Corresp. Commerciale Jassy 1837—1841*, tome 3, f. 286—286 v°). În urma călătoriei efectuate în Dobrogea de Colquhoun în oct. 1839, el a ridicat chiar o schiță a drumului dintre Cernavodă și Constanța (*Section of Road from Tchernovoda to Kustendji*, P.R.O., F.O., dos. 78 363, f. 130—131). Despre greutățile acestui traseu, cf. și relatările consulului austriac Timoni din 22 martie 1839 (cf. E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XXII îngrijit de I. Nistor, București, 1946, p. 101—102, doc. CIII).

²⁸ Anul III (1840), p. 41.

²⁹ Anul I (1840), p. 306.

³⁰ Anul IV (1840), p. 231 și V (1841), p. 119—120.

³¹ Ca de pildă scriitorul Andersen în 1841 (E. I. Păunel, *op. cit.* p. 25—29), turistul scoțian Robert Arkley în mai 1842 (E. D. Tappe, *English-speaking travellers by boat on the lower Danube* în „Bulletin de l'Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen”, Bucarest, IX (1971), nr. 1—2, p. 38), pastorul anglican George Fisk în septembrie 1842 (*A pastor's memorial... with brief notes of a route through... Constantinople and up the Danube*, London, 1843, p. 440), profesorul german Karl Koch în iunie 1843 (*Wanderungen im Oriente...*, vol. I, p. 107—110), autorul dramatic austriac Franz Serafim Grillparzer în septembrie 1843 (*Tagebuch auf der Reise nach Griechenland*, ed. A. Sauer, Wien, vol. II/11, p. 34; E. Păunel, *Calea dunăreană și dobrogeană a lui Grillparzer în anul 1843* în „Analele Dobrogei”, XVI (1935), p. 114) și publicistul francez de Valon, tot în 1843 (*Une année dans le Levant...*, II, p. 178—186).

³² Vezi scrisoarea adresată lui Ion Ghica din Varna la 20 aprilie 1850, cf. Victor Slăvescu, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846—1874*, București, 1943, p. 54, doc. IX.

³³ Anul VIII (1844), p. 106.

³⁴ J. F. Neugebauer, *Die Moldau-Walachen oder Romanen und der Russische Schutz*, Breslau, 1855, p. 63—64. Totuși Rusia semnase cu Austria convenția de la St. Petersburg din 25 iulie 1840 prin care recunoștea principiul libertății de navigație pe Dunăre pentru toate pavilioanele (art. 9) și se îndatora în același timp să ia măsurile corespunzătoare pentru întreținerea canalului

a făcut o nouă tentativă de a relua problema tăierii unui canal între Dunăre și Marea Neagră pe ruta Cernavodă sau Rasova—Constanța. În acest sens a fost trimis într-o nouă misiune exploratorie inginerul constructor militar, colonelul baron Karl von Birago (1792—1845)³⁵ cu sarcina de a face prospecțiuni pe teren. Anunțând acest eveniment, „Gazeta de Transilvania” din 9 octombrie 1844 făcea următoarele comentarii: „Deschiderea unui asemenea canal ar avea un nespus de mare interes pentru corăbierea <navigația = n.n.> pe Dunăre, mai ales că prin acela s-ar putea încungiura primejdioasa și încă pînă acum necurățita Sulina, iar pe de altă parte s-ar câștiga și o iuteală în corăbiere. Ce e drept, Brăila și Galațiul prin aceea ar perde mult din comerciul ce-l fac astăzi, dar în locul acelora s-ar ridica Călărașul, Silistra, Șiștovul, Giurgiu, Ruscuc și alte cetăți românești și bulgărești ce se află pe marginea Dunării. La negoțul ce se face pe Dunăre se împărtășesc mai toate națiile din Europa, prin urmare înființarea acestui canal proiectat se poate privi ca un lucru de obște interesetoriu și greutățile ce i s-ar ivi înainte, ar trebui să se șteargă cu puteri într-unite”³⁶. În numărul din 30 noiembrie, „Gazeta de Transilvania” revenea cu precizări informînd cititorii că cercetările efectuate de colonelul von Birago „nu s-au mărginit numai în planul pentru croirea unui canal pe la Kiostenge, ci totodată și în căutarea de s-ar putea curăți și îndrepta patul Dunării pe la Sulina”³⁷; în numărul din 4 decembrie același ziar reproduce declarațiile amintitului ofițer superior austriac potrivit cărora lucrările canalului de la Constanța n-ar costa mai mult de 3 milioane și jumătate florini și că debitul Dunării n-ar fi afectat înspre vărsare — spre a da pretext de opoziție Rusiei — deoarece canalul s-ar putea alimenta și din apa unor cursuri de riuri locale³⁸. Informațiile privitoare la noua tentativă austriacă de a tăia istmul dobrogean au fost difuzate și în presa din principate, în coloanele ziarelor „Albina Românească”³⁹, „Curierul românesc”⁴⁰ și „Vestitorul Românesc”⁴¹ pe anul 1844. Dar și acest proiect a fost abandonat din pricina dificultăților tehnice și în primul rînd de acelea legate de amenajarea corespunzătoare a instalațiilor portuare ale Constanței⁴², cu totul deficitare unui trafic comercial internațional de amploare.

---

de la Sulina, prin lucrări de dragare și să clădească un far, acțiuni pentru care s-a convenit să perceapă o taxă lu valoare de 4 piaștri spanioli sau taleri de fiecare corabie austriacă ce ieșea din Dunăre în largul mării; o convenție similară a fost încheiată de Rusia și cu Marea Britanie la 11 ianuarie 1843, cf. L. Bădulescu, Gh. Canja, E. Glaser, *Contribuții la studiul ... regimului internațional de navigație pe Dunăre ...*, p. 104—106 și 110.

³⁵ Vezi datele sale bio-bibliografice la Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich ...*, vol. I, Wien, 1856, p. 402—404.

³⁶ Anul VII (1844), nr. 81, p. 322—323.

³⁷ *Ibidem*, nr. 96, p. 384.

³⁸ *Ibidem*, nr. 97, p. 388.

³⁹ Anul XVI (1844), p. 371.

⁴⁰ Anul XVI (1844), p. 396.

⁴¹ Anul VIII (1844), p. 394.

⁴² Vezi în acest sens relatările revelatoare ale viceconsulului britanic din Galați, Charles Cunningham, din 16 aprilie 1845 (P.R.O., F.O. dos. 78/608, f. 151 v°) precum și cele ale diplomatului englez James Henry Skene, *The Frontier Lands of the Christian and the Turk; comprising travels in the region of the Lower Danube in 1850 and 1851*, vol. I, London, 1853, p. 384—385. În 1840 consulul britanic Colquhoun a ridicat după un model rusesc un interesant plan al portului Constanța și al împrejurimilor (*Plan of the Port of Kustendji and the Trajan Wall*) păstrat la

Pentru o perioadă de timp — corespunzătoare mișcărilor revoluționare din anii 1848—1849 urmate de ocuparea principatelor de către trupele otomane și țariste — orișice încercare a vreunui guvern străin de a aduce în practică realizarea canalului dobrogean a fost părăsită. În schimb luăm cunoștință în 1850 de primul proiect de unire a apelor Dunării cu Marea Neagră prin centrul Dobrogei propus de un român, în speță de talentatul agronom și economist Ion Ionescu de la Brad, participant la revoluția din 1848 în Țara Românească și susținător al reformei agrare, exilat pe atunci în Turcia și apoi pelerin pe pământul dobrogean. Astfel în lucrarea sa *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, tipărită la Constantinopol în 1850, autorul român scria următoarele : „La distance de Chernavoda à la Mer Noire est d'environ 8 milles d'Allemagne ou 16 lieues de France. En parvenant à raviver cet ancien lit du fleuve, la communication par eau de Vienne à Constantinople deviendrait plus courte de 150 lieues de France. Indépendamment de l'avantage immense que l'Europe centrale retirerait de la navigation de ce bras du Danube, les bénéfices immédiats qui en résulteraient pour le commerce et l'industrie en général seraient de la plus haute importance”⁴³. Ion Ionescu de la Brad sublinia însă în același timp necesitatea unor lucrări de sistematizare a portului Constanței, menite a-l transforma într-un centru de anvergură europeană : „Custendjé se trouve sur les bords de la Mer Noire à la distance la plus courte d'ici au Danube. Cette distance n'est que de 10 heures ; par conséquent la ville est appelée à jouer un grand rôle dans le commerce de l'Orient avec l'Occident... Avec le revenu des fermages des villages du casan de Custendjé, le mudir m'a assuré qu'on pourrait former ici un port capable de contenir au moins 300 navires”⁴⁴.

De altfel, în scrisoarea adresată din Constanța la 2 mai 1850 prietenului său cunoscutul om politic, economist și scriitor Ion Ghica, aflat atunci — ca și alți exilați de la 1848 — la Constantinopol, întreprinzătorul agronom revenea asupra importanței portului în perspectivele de viitor : „Cu o lucrare de liman spre a-l asigura de primejdia vînturilor de la răsărit, Kiustenge devine portul cel mai sigur și mai producător fiind merit a fi locul de încărcat a productelor Prințipatelor în tot timpul cît este Dunărea înghețată”⁴⁵. În sfîrșit, Ionescu de la Brad în articolul *Canal de Küstendjé* apărut în „Journal de Constantinople” în 1851 făcea unele aprecieri estimative asupra costului proiectatului canal, ridicîndu-se în „cazul cel mai defavorabil” la un total de 23 milioane de piaștri, în care ar fi intrat și sumele destinate modernizării portului Constanța iar cheltuielile de întreținere a canalului erau socotite la 5 milioane de piaștri anual⁴⁶. Ion Ghica a îmbrățișat cu căldură ideea reputatului agronom

P.R.O., F.O. dos. 78/400, f. 22 ; vezi și observațiile sale privitoare la amenajările necesare pentru adăpostirea vaselor în rada Constanței pe timp de iarnă, în raportul din 16 martie 1840 (*Ibidem*, f. 252—253).

⁴³ J. Jonesco, *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, Constantinople, 1850, p. VIII.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 35.

⁴⁵ V. Slăvescu, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica...*, p. 58, doc. X.

⁴⁶ J. Jonesco, *Canal de Küstendje* în „Journal de Constantinople” VI (1851), nr. 295, p. 1. Cf. și Ion Matel, *Un agronome roumain dans l'Empire ottoman pendant les années 1849—1859* în „Studia et Acta Orientalia”, București, VII (1968), p. 300 și T. Mateescu, *Din geografia istorică a Dobrogei...*, p. 42.

devenind un fervent avocat al cauzei canalului; el a împărtășit acest proiect și lui Nicolae Bălcescu, dar marele revoluționar democrat român îi replica din Paris la 26 iulie 1850 că citise cu mult interes scrisorile lui Ionescu, dar că „în loc de canal la Custenge, n-ar fi mai bine d-a face un drum de fier ?”⁴⁷ anticipând astfel soluția care a fost adoptată ceva mai târziu. Dar Ghica în acea vreme pleda cu toată convingerea pentru realizarea canalului, cu atât mai mult cu cât luase tot atunci cunoștință și de memoriul unui alt partizan infocat al acestui proiect, diplomatul și publicistul englez David Urquhart, renumit pentru rusofobia sa și care în calitate de secretar al ambasadei britanice din Constantinopol străbătuse cu câțiva ani mai înainte principatele și Turcia europeană⁴⁸. În esența memoriului său — păstrat în copie în arhiva Ghica și publicat apoi într-o versiune ușor modificată în cartea *The Mystery of the Danube...* (Londra, 1851)⁴⁹ — Urquhart recomanda guvernanților Porții următoarele: „Le canal servira de débouché pour : 1° la Turquie, 2° Les Principautés Danubiennes, 3° La Serbie, 4° La Bulgarie. Ce canal ne serait pas destiné à laisser pénétrer les bâtiments européens, mais à donner issue aux petits bâtiments du pays; par là, les frais seraient réduits au tiers car au lieu de 14 pieds d'eau, 6 suffiront et 30 au lieu de 50 pieds de large; les écluses, bassins et ports seraient tous en proportion tandis que le lac de Carassou qui pour les grands bâtiments aurait dû être soumis à des travaux de canalisation servira avec très peu de soins et par là, la largeur sera réduite de moitié! La distance totale este de 40 milles dont plus de la moitié est occupée par le lac; il n'y aurait que 15 milles à couper, ce qui pourrait être fait par 7000 hommes dans 6 mois; tous les frais ne dépasseraient pas 200.000£”.

Mai departe, publicistul englez arată că „La région dont l'écoulement se ferait plus ou moins par ce canal est limitée au sud par les Balkans jusque vers la Mer Adriatique; elle s'étend à l'Ouest jusqu'à la Saxe et la Galicie. Il se ferait par là, la totalité de l'importation et de l'exportation des Provinces Danubiennes, de la Bulgarie et de la Serbie, c'est à dire de 12 millions d'âmes... La Hongrie et la Transylvanie s'en serviraient pour l'ensemble de leur commerce étranger, enverraient par là leur laines et recevraient les cotonnades anglaises...”. „Nous proposons de limiter à 15 pour cent les bénéfices de la compagnie” continua Urquhart — et de verser le reste au Trésor, de sorte que sur cette somme le gouvernement recevrait £ 100.000... Le gouvernement pourrait concéder à la Compagnie la navigation exclusive pour les bateaux à vapeur, ce qui mettrait entre ses mains la ligne des bateaux qui serait tout de suite établie entre Constantinople et tous les points du Danube, depuis Viddin jusqu'à Braila. Il en résulterait un bénéfice considérable”... apreciat la 100 milioane piaștri sau 760.000 £⁵⁰.

⁴⁷ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV — *Correspondență* (ed. G. Zane), București, 1964, p. 321, nr. 137; T. Mateescu, *ibidem*.

⁴⁸ Vezi asupra activității sale în legătură cu românii recentul studiu al Corneliiei Bodea, *David Urquhart and the Romanian National Movement*, 26 p. dactilografiate (comunicare ținută la colocviul de istorie româno-englez de la Căciulați, 4—5 iulie 1975).

⁴⁹ Part V — *Canal of the Danube*, p. 107—126, avînd între p. 106—107 un *Plan of Dobraja* „illustrative of the proposed Canal-Scale of Miles 0—30”, schiță destul de rudimentară.

⁵⁰ Biblioteca Academiei R.S.R., *Arhiva Ion Ghica*, Acte VI, 1—139: 1850: *Mémoire de Mr. Urquhart sur le Canal de Carassou*, f. 681—686. În aceeași arhivă, într-o listă de „Pièces

Ghica, entuziasmat de calculele și perspectivele pe care le-ar fi deschis construirea canalului și pentru comerțul exterior al țărilor române, s-a adresat în două rânduri comisarului extraordinar al Porții în principate și prieten al său, Ahmed Vefik pașa⁵¹, la sfârșitul anului 1850⁵² și la 4 ianuarie 1851⁵³ susținând memoriul lui David Urquhart. Răspunsul negativ al dregătorului otoman din 17 ianuarie 1851⁵⁴, motivat prin teama de a nu provoca Rusia țaristă, îl umple pe Ghica de amărăciune, după cum mărturisește el însuși într-una din scrisorile adresate consulului Franței la București, Eugène Poujade: „Le blâme d'Ahmed Effendi à propos du projet du canal de Küstendjé m'a fait beaucoup de peine. Son opinion du reste est très répandue ici parmi les Turcs... , mais vraiment je ne comprend pas comment la Russie pourrait faire entrer la partie orientale de la Dobrogea dans le cercle de son empire à cause de l'ouverture du canal... Sous le poids de cette crainte la Turquie condamnerait la Bulgarie et les Principautés à une paralysie complète...”⁵⁵. De altfel, după 18 septembrie 1851 Ghica se adresa lui Urquhart în persoană, precizându-i că „si j'avais poussé un peu plus l'affaire du canal de Custendjé, je ne doute point que je serai arrivé à un résultat, mais la crainte de mal faire m'a obligé d'attendre votre arrivée ici afin de combiner le meilleur moyen d'exécution”⁵⁶. Totuși tentativele lui Ghica de a-l convinge pe Ahmed Vefik pașa au eșuat și cauzele erau din nou explicate într-o scrisoare adresată influentului om politic englez, contele George William Carlisle (1802—1864), în 1853: „Me trouvant il y a trois ans avec un turc de distinction, je m'efforçais de lui faire comprendre les avantages qu'il aurait d'ouvrir un canal entre Custendjé et Carassou; vous voyez, lui dis-je en terminant, qu'outre les avantages qui ne sont pas douteux, les facilités d'exécution sont extrêmes, et par la suite les dépenses très faibles. Hé, mon Dieu! fit-il enfin, vous prêchez un converti; sans doute tout ceci est vrai, les avantages sont grands, la dépense faible; sachez seulement que la Russie a dépensé dix fois la somme que vous dites pour que le canal ne soit pas fait”⁵⁷.

---

rédigées par moi” < Ghica = n.n. > figurează la f. 80 v° sub no. 64 și un *Projet de l'acte de l'Association pour le canal de Kustendji. 1851* pe care nu l-am depistat încă printre birniile rămase de la marele nostru om politic.

⁵¹ Ion Matei, *Sur les relations d'Ahmed Vefik Pacha avec les Roumains* în „*Studia et Acta Orientalia*”, VII (1968), p. 103 și T. Mateescu, *op. cit.*, p. 42, n. 101. Asupra acestui dregător otoman vezi unele date biografice la I. Matei, *Libres roumains d'une bibliothèque turque du XIXe siècle* în „*Bulletin de l'Association Internationales d'Etudes du Sud-Est Européen*”, XII (1974), nr. 1, p. 209—215.

⁵² N. Georgescu-Tistu, *Ion Ghica scriitorul. Cu prilejul unor texte inedite*, București, 1935, p. 136, nr. VI; N. Liu, *Catálogoi corespondenței lui Ion Ghica*, București, [1962], p. 355, no. 1248.

⁵³ N. Georgescu-Tistu, *ibidem*, p. 132, nr. V; N. Liu, *op. cit.*, p. 353, no. 1242.

⁵⁴ Biblioteca Academiei R.S.R., S 52(9)/DCXXIII; cf. și I. Matei, *Sur les relations d'Ahmed Vefik Pacha...*, p. 116.

⁵⁵ Acad. R.S.R., ms. rom. 5040. f. 349 v°—350; cf. și N. Liu, *op. cit.*, p. 286, no. 1015 și I. Matei, *op. cit.*, p. 105. Mai vezi și scrisoarea lui Ghica către Poujade din 5 august 1851 (ms. rom. 5040, f. 323; N. Liu, *op. cit.*, p. 285, no. 1013).

⁵⁶ Ms. 5040, f. 293. Vezi și alte scrisori trimise de Ghica lui Urquhart la 14 iunie 1851 și 30 martie 1852 (*ibidem*, f. 290 și 297); cf. și N. Liu, *op. cit.*, p. 350—351, no. 1232—1234.

⁵⁷ Ms. 5040, f. 101—101 v°; N. Liu, *op. cit.*, p. 88, no. 215. Contele Carlisle el însuși călătorind pe Dunăre și Marea Neagră în drumul spre Turcia în iunie 1853 și relevând dificul-

Izbucnirea războiului Crimeii — ca expresie a profundului antagonism existent în problema orientală între puterile maritime Anglia și Franța, de o parte, și Rusia țaristă pe de alta, primele două urmărind menținerea integrității teritoriale a Imperiului otoman asupra căruia exercitau o puternică influență de ordin economic și politic, iar cea din urmă fiind interesată în destrămarea sa — a reactualizat problema construirii unui canal de comunicație între Dunăre și Marea Neagră de-a lungul istmului dobrogean și din motive de ordin strategic și militar. Aliții debarcaseră în vara anului 1854 la Varna iar principatele dunărene, după retragerea trupelor țariste au fost ocupate concomitent, în urma înțelegerii încheiate cu cabinetul de la Viena, de trupele austriece și otomane.

Din necesități militare imperioase, la inițiativa guvernului francez, s-a adoptat în cursul anului 1855, cu asentimentul Porții, soluția cea mai rapidă, anume aceea a construirii unei șosele strategice între Cernavodă—Constanța, încredințându-se această lucrare inginerului Charles Lalanne⁵⁸. Presa din țările române a înregistrat numaidecît știrea, după cum o vedesc materialele publicate în „Telegraful Român” din Sibiu⁵⁹ și „Patria” din București⁶⁰. Inginerul șef Lalanne a fost asistat în executarea sarcinii sale de o echipă de specialiști francezi înglobînd pe inginerul Jules Michel⁶¹, medicul Camille Allard⁶², meșterii Louvel și Bienfait, ca și pe topograful român Constantin Aninoșanu⁶³. Lucrările începute în vara lui 1855 au și fost încheiate pînă la sfîrșitul anului după cum anunța ziarul „Zimbrul” din Iași, care preciza totodată că au fost folosiți „300 lucrători... aduși din Moldova și Valahia”, constituind „o trupă de oameni tari, cumpătați și desprinși cu munca”⁶⁴; vestea terminării șoselei a fost difuzată și de ziarele „Anunțătorul”⁶⁵ și „Steaua Dunării”⁶⁶.

---

tățile de navigație pe brațul Sulina (*Diary in Turkish and Greek Waters*, London, 1854, p. 29—35), menționa în jurnalul său întvederea avută la Constantinopol la 8 noiembrie 1853 cu capitalistul John Trevor Barkley, a cărui inițiativă de a deschide o cale de comunicație Dunăre—Marea Neagră de-a lungul Dobrogei printr-o cale ferată combinată cu un canal, cointeresind autoritățile otomane, a găsit un larg sprijin la dînsul (*Ibidem*, p. 174—175).

⁵⁸ Asupra construirii acestei șosele — cu deplina aprobare a consulului britanic din principate, Colquhoun (vezi rapoartele sale din 11 iulie, 10 august și 6 noiembrie 1855 la P.R.O., F.O., dos. 78/1097, f. 337—339; dos. 78/1098, f. 90—92 v° și f. 321—323 v°) și a celui francez din Iași, Victor Place (T. Mateescu, *op. cit.*, p. 42, n. 104) — vezi și M. Ionescu-Dobrogeanu, *Valea Carasu*, p. 120.

⁵⁹ Anul III (1855), p. 266.

⁶⁰ Anul I (1855), p. 282.

⁶¹ Autor al unei reputeate lucrări asupra fortificațiilor romane din centrul podișului dobrogean *Les travaux de défense des Romains dans la Dobroudcha. Kustendjé et le retranchement connu sous le nom de Fossé de Trajan, d'après les documents réunis pendant la mission danubienne*, Paris, 1862, 44 p.

⁶² Autor al unor interesante *Souvenirs d'Orient. La Dobroudcha*, Paris, 1859, 64 p.

⁶³ Vezi explicațiile conținute în *Carte topographique de l'isthme de Dobroudcha / indiquant la route ouverte en 1855 / entre Rassova sur le Danube / et Kustendjé sur la Mer Notre, / par ordre de S. E. Mr. Rouher, Ministre de l'Agriculture, / du Commerce et des Travaux Publics, / et de S. E. Mr. le Maréchal Vaillant Ministre de la Guerre. / Echelle de la Carte 1/100.000 / (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de hărți și atlase, cota D XIV 93); asupra ei vezi și Const. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, Muzeul Regional de Arheologie Dobrogea, f.d., p. 54, nota 168.*

⁶⁴ Anul III (1855), nr. 272 (21 decembrie), p. 1088.

⁶⁵ Anul IV (1856), p. 345.

⁶⁶ Anul I (1855), p. 144.

Problema construirii șoselei strategice Cernavodă—Constanța nu a eliminat însă pe aceea atît de spinoasă a canalului Dunărea—Marea Neagră și în pofida eșecurilor înregistrate pînă atunci, cabinetul de la Viena a început să agite din nou chestiunea în vara anului 1855. Ca de obicei, presa din țările române lua act, comenta și—și informa cititorii despre noile proiecte, privite însă acum, cu oarecare detașare și scepticism. Mai întîi „Gazeta de Transilvania” anunța în iulie 1855 că baronul Karl Ludwig von Bruck, ministrul de finanțe al Austriei, a întemeiat o societate pe acțiuni cu scopul de a realiza mult discutatul canal între Cernavodă—Constanța⁶⁷; știrea era reluată și de „Telegraful Român” din 16 iulie, ce preciza că societatea în cauză ar dispune de un capital de zece milioane florini⁶⁸. Ziarul ieșean „Zimbrul” revenea cu unele amănunte după „Journal de Dresde” în numărul din 23 iulie, arătînd că proiectul interesa deopotrivă Anglia, Franța și Austria, urmînd ca guvernul otoman să acorde concesiunea canalului și amenajării portului Constanța unui consorțiu pus sub direcția celor trei puteri, Franța fiind reprezentată prin ducele Charles de Morny, președintele corpurilor legiuitoare și fratele vitreg al împăratului Napoleon al III-lea, Anglia prin omul de afaceri Thomas Wilson, autor al proiectului tehnic al canalului⁶⁹ iar Austria prin contele Ludwig von Breda; Poarta urma totodată să acorde cite o leghe de loc de fiecare parte a canalului pentru așezarea de coloniști⁷⁰. „Telegraful Român” se preocupa la 3 septembrie de același subiect, adăugînd că „s-ar lega cu planul acesta și ideea a pune o garnizoană tare la amîndoe puncturile <terminus> ale acestui canal”⁷¹. „Steaua Dunării” a lui Mihail Kogălniceanu privea însă situația cu mai multă neîncredere, într-un editorial din 6 octombrie, unde se scria că „înștiințarea că are să se facă un canal la Kustenge nu au făcut impresie prea mare printre oamenii ce au experiență... Mai multă îngrijire este la Galați și Brăila ca la locurile cele mai însemnate pentru grăne, cu toate că navigația nici pe acolo n-au să sufere prea mult, de vreme ce transporturile din Moldova și cele din alte părți de mai sus vin în genere pe la aceste porturi ca să se imbarce”. Așadar, conchidea ziarul, „au să mai treacă mulți ani pînă cîndu acestu canalu va veni în concurență cu gura Dunării...”⁷². „Zimbrul” din 18 octombrie venea cu anunțul că „un capitalist englez s-au înfătoșat ca antreprenoru” a canalului proiectat a se săpa, „de la Kustengia pe Marea Neagră pînă la Dunăre, sub protecția Angliei, Franției și a Austriei”⁷³, numele său, Forbes Campbell, fiind precizat în „Steaua Dunării” din 22 octombrie, ce—și exprima speranța în cazul realizării proiectului, că în „chipul acesta, corăbiile ce intră pe Dunăre în totu anul într-un număr așa de mare, vor scăpa de periculi ce pînă acum întîmpinau la trecătoarea Sulinii...”⁷⁴, mai ales că „planul canalului... s-au

⁶⁷ Anul XVIII (1855), p. 219.

⁶⁸ Anul III (1855), nr. 56, p. 222.

⁶⁹ Expus în pamfletul *The Lowlands of the Danube project ... for a Canal from Rassova to Kustendji*, London, 1855. Vezi critica proiectului la Thomas Forester, *The Danube and the Black Sea. Memoir on their junction by a railway between Tchernavoda and a free port of Kustendjie...*, London, 1857, p. 48—50; T. Mateescu, *op. cit.*, p. 42.

⁷⁰ Anul III (1855), nr. 152, p. 606—607.

⁷¹ Anul III (1855), nr. 70, p. 279.

⁷² Anul I (1855), nr. 3, p. 12.

⁷³ Anul III (1855), nr. 221, p. 883—884.

⁷⁴ Anul I (1855), nr. 10, p. 39.

încuviințat de către consiliu” ținut la Poartă (înștiințare din 10 noiembrie) ⁷⁵. Tot „Zimbrul” făcea cunoscută, în numărul din 11 noiembrie, continuarea negocierilor între guvernul otoman și consorțiul european, care reclama concesia canalului pe 99 de ani, mărfurile urmînd a circula libere, doar vasele trebuînd să plătească o taxă pe tonaj, dar mult mai scăzută decît cea plătită la intrarea în gura Sulinei ⁷⁶. Cu tot anunțul știrii eșuării proiectului, difuzată atît de „Steaua Dunării” ⁷⁷ cît și de „Zimbrul” ⁷⁸ în numerele lor din 3 decembrie, datorită „greutăților” întîmpinate de antreprenori în „problema deschiderii” portului Constanța, totuși tot „Steaua Dunării” revenea cu o desmințire la 10 și 17 decembrie, arătînd că Poarta a încuviințat acordarea concesiunii solicitate de concernul anglo-franco-austriac, cheltuielile întreprinderii fiind estimate la 3 milioane de galbeni sau un milion și jumătate de lire sterline ⁷⁹. Același ziar vestea în numărul din 24 ianuarie 1856 că la 4 ale lunii, sultanul acordase un firman consorțiului străin, reprezentat prin capitalistul Forbes Campbell, autorizîndu-l să construiască canalul ce va purta numele său, Abdul Medjid ⁸⁰. Poarta urmărea prin realizarea acestui proiect „deschiderea nemijlocită a relațiilor între Europa centrală și Asia centrală, înlăturarea influenței rusești în Orient și mai cu seamă a tuturor împiedicărilor ce se aflau pînă acum în comerț...” ⁸¹; după cum scria „Vestitorul Românesc” canalul „va porni de la Cernavodă spre a ajunge în valea Tuzla” ⁸². Comentînd știrea într-un editorial din 2 februarie, „Steaua Dunării” opina că viitorul „canal Abdul Medjid este în privirea politică o soluție practică a controverselor pentru libertatea navigației pe Dunăre” iar „în privirea mercantilă, înfăptușează relațiilor comerciale cea mai mare ușurință, grăbire și siguranță”; totodată „portul Tuzla va putea rivaliza ca *port franc* cu Odessa”. Dintre personalitățile străine favorabile proiectului, ziarul enumera pe ambasadorul Franței la Constantinopol, Edouard Thouvenel și pe dregătorii otomani Mehmed Köpröslî pașa și Fuad pașa ⁸³. „Bukurester Deutsche Zeitung” comunica, la rîndul său, textul celor 12 articole cuprinse în actul de concesiune acordat de sultan concernului Wilson—Morny—Breda ⁸⁴. Știrea era reprodușă și de „Vestitorul Românesc” ⁸⁵ și „Anunțătorul” ⁸⁶. Totuși „Steaua Dunării” în numărul său din 1 martie relata vești alarmante din Viena, potrivit cărora agentul companiei, capitalistul Campbell urma să se înapoieze de la Constantinopol în Anglia, din pricina opoziției hotărîte a ambasadorului britanic la Poartă, lordul Redcliffe, față de proiectatul canal, exprimînd punctul de vedere al acelor cercuri engleze nemulțumite de eventualitatea întăririi influenței

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 18, p. 72.

⁷⁶ Anul III, nr. 242, p. 966.

⁷⁷ Anul I (1855), nr. 28, p. 111.

⁷⁸ Anul III (1855), nr. 259, p. 1034.

⁷⁹ Anul I (1855), nr. 31, p. 124 și nr. 34, p. 134.

⁸⁰ Anul II (1856), nr. 7, p. 27—28.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Anul XXI (1856), p. 14.

⁸³ Anul II (1856), nr. 11, p. 43.

⁸⁴ Anul XII (1856), p. 33.

⁸⁵ Anul XXI (1856), p. 276.

⁸⁶ Anul IV (1856), p. 270.

Austriei la Poartă în cazul reușitei întreprinderii⁸⁷; de altfel, însuși vice-consulul Angliei la Galați, Charles Cunningham, înaintase la Foreign-Office un memoriu încă de la 15 august 1855, prezentind o situație financiar-statistică defavorabilă proiectului construirii canalului, în urma căreia cheltuielile întreprinderii ar depăși cu mult veniturile scontate după prevederile cele mai optimiste⁸⁸. Totodată ziarul „Zimbrul” în editorialul său din 19 aprilie 1856 relatează că încuviințarea dată de sultan alcătuirii mult discutatului canal fusese primită „cu nemulțumire în polițiile (orașele = n.n.) comerciale Brăila, Galați, Ismail și Tulcea” existind teama că „îndată ce canalul Abdul Medjid va primi în el apele Dunării și va conduce pe o mai scurtă cale la mare, ele vor pierde tot viitorul lor mercantil”. Antreprenorii canalului, spre a preîntîmpina acest neajuns, ar fi inițiat negocieri cu guvernul otoman „pentru concedarea unei îndestule părți de teritoriu, unde locuitorii de acum a(i) Galaților, Brăilei & să întemeieze o nouă patrie și să continueze (!) mai departe întreprinderile lor obicinuite”. Deși Poarta ar fi înclinat pentru asemenea soluții — al căror caracter utopic este inutil a mai fi subliniat aici — în speranța de „înființare și dezvoltare a unei noue politici comerciale înflorite pe Marea Neagră” urmînd să obțină „cîștiguri materiale în avută măsură”, chiar redacția ziarului „Zimbrul”, în arătatul editorial, mărturisea că nu luăm asupra-ne răspunderea pentru toate aceste noutăți și pare însă că Galații și Brăila, în orice caz nu se pot strămuta lingă Chiustengia decâtu” — și aici se face o constatare revelatoare! — „cîndu Dobrogea ar fi intrupată cu țările române”⁸⁹.

Problema construirii canalului a luat însă o întorsătură cu totul neașteptată. Războiul Crimeii se încheiase și, în urma semnării tratatului de la Paris (30 martie 1856), Rusia a trebuit să retrocedeze gurile Dunării și cele trei județe limitrofe din sudul Basarabiei (Cahul, Bolgrad și Ismail) care au reintrat în componența Moldovei. Pe de altă parte, prin stipulațiile art. 5 ale amintitului tratat a fost restabilită libertatea navigației internaționale pe Dunăre, suprimîndu-se orișice taxe de trecere și s-au simplificat regulamentele de poliție și carantină spre a nu se mai stînjiți buna desfășurare a traficului; în același timp, în virtutea art. 16 a luat ființă și comisia europeană a Dunării alcătuită din reprezentanții a șapte puteri (Marea Britanie, Franța, Austria, Rusia, Turcia, Prusia și Sardinia, dintre care majoritatea năverane) spre a se îngriji de lucrările necesare degajării gurilor fluviului de depunerile aluvionale și alte obstacole naturale în vederea asigurării navigației în cele mai bune condiții⁹⁰.

Îndepărtarea — momentană — a Rusiei de la gurile Dunării, dobîndirea unui statut internațional pentru comerț și navigație de către acest

⁸⁷ Anul II (1856), nr. 22, p. 88.

⁸⁸ După Cunningham, consorțiul dispunea pentru efectuarea canalului (dar nu și pentru amenajarea portului Constanța) de suma de 10 milioane florini sau 800.000 £, însă veniturile rezultate de pe urma transportării și desfacerii cerealelor din principate la Constanța, cu greu ar depăși anual suma de 100.000 £, estimîndu-se în cel mai bun caz exportul la 1 milion de cuarțeri („quarters”) grîne, la prețul de 2 șilingi cuarțerul (1½ „quarter” = 1 kilă de Galați), cf. P.R.O., F.O., dos. 78/1101, f. 102—106 v°. Aceași opoziție față de construirea canalului a manifestat, în mod repetat, și consulul britanic Colquhoun (cf. rapoartele sale din 10 august și 6 noiembrie 1855 la P.R.O., F.O., dos. 78/1098, f. 90—93 v° și f. 321—323 v°).

⁸⁹ Anul IV (1856), nr. 83, p. 1.

⁹⁰ Paul Gogeanu, *Dunărea în relațiile internaționale*, București, 1970, p. 49—51.

fluviu au determinat deindată Austria, Anglia și Franța să-și modifice atitudinea față de proiectatul canal Dunăre — Marea Neagră. Aceste puteri — în special Austria — căpătînd satisfacție în doleanțele lor economice și politice, n-au mai găsit nici un interes în proiectul consorțiului Wilson-Morny-Breda, costisitor și nesigur și de aceea — după cum anunța și ziarul „Zimbrul” în numărul său din 25 mai 1856⁹¹ — planul construirii canalului dobrogean a fost abandonat. Pe atunci începuse, de altfel, să se agite în Egipt și la Poartă un proiect mult mai îndrăzneț și mai important pentru navigația internațională, anume străpungerea istmului de la Suez, în vederea deschiderii unei artere de comunicație între Mediterana și Marea Roșie, scurtînd în mod substanțial drumul spre Indii și Extremul Orient, proiect spre care a început să se îndrepte acum toată atenția guvernelor francez și britanic⁹². De aceea planul unirii apelor Dunării cu ale Mării Negre de-a lungul unui canal prin centrul Dobrogei a fost înlocuit printr-un altul mai realist, de construire a unei căi ferate între Cernavodă și Constanța⁹³, prin cointeresarea altor oameni de afaceri englezi, frații John Trevor, George, Henry și Robert Barkley, reuniți împreună cu inginerii Charles Liddell și Lewis Gordon⁹⁴ și alți capitaliști din Londra, Manchester, Nottingham și Newcastle în consorțiul „Danube & Black Sea Railway & Kustendje Harbour Company” cu un capital de 300.000 £, ce a căpătat autorizația necesară prin firmanul sultanului din 1 septembrie 1857 (= 12 Moharrem 1274 H.)⁹⁵; concesiunea a fost însoțită și de o convenție relativă la amenajarea portului Constanța⁹⁶. Lucrările deschiderii drumului de cale ferată au fost efectuate în decurs de doi ani și jumătate, inaugurarea noii linii, avînd loc la 4 octombrie 1860⁹⁷, punînd astfel capăt pentru mai mult timp, oricărei inițiative de asigurare a vreunei alte căi de comunicație de-a lungul istmului dobrogean.

⁹¹ Anul IV (1856), nr. 111, p. 2—3.

⁹² Vezi mai ales, în această problemă, monografia lui C.W. Hallberg, *The Suez canal, its history and diplomatic importance*, New York, 1931.

⁹³ Vezi în acest sens ecourile favorabile din presa românească: „Bukurester Deutsche Zeitung”, XII (1856), p. 399; „Le Courier de Bucarest” I (1856), nr. 96, p. 1; „Gazeta de Moldavia”, XXIX (1857), p. 272 și XXX (1858), p. 312 și 314; „Românul” (al lui C. A. Rosetti), II (1858), p. 149; nr. 78, p. 310; nr. 79, p. 314 etc. Asupra construirii acestei căi ferate, unele date și la Al. Cebuc — C. Mocanu, *Din istoria transporturilor de căldători în România*, București, 1967, p. 107, 189.

⁹⁴ Liddell și Gordon sînt autorii proiectului *Report on the proposed Railway between the Danube and the Black Sea and the free port of Kustendje*, London, 1856; cf. și C. J. Baicoiano, *Handelspolitische Bestrebungen Englands zur Erschliessung der unteren Donau*, p. 12. Amănunte asupra activității acestora la Th. Forester, *The Danube and the Black Sea ...*, p. 51—55, H. C. Barkley, *Between the Danube and the Black Sea, or five years in Bulgaria* (second edition), London, 1877, p. 101—105, 109—113, 145—147, *passim*, C. J. Baicoiano, *op. cit.*, p. 12 23 și T. Mateescu, *op. cit.*, p. 42.

⁹⁵ Th. Forester, *op. cit.*, p. 215—227; C. J. Baicoiano, *op. cit.*, p. 21—23, 61—67. Date mai compl. te la J. H. Jensen and Gerhard Rosegger, *British Railway Builders along the Lower Danube, 1856—1869* în „The Slavonic and East European Review”, XLVI (1968), nr. 106, p. 105—128.

⁹⁶ Vezi planul sistematizării oraselor Cernavodă și Constanța la Gordon and Liddell, *Danube and Black Sea railway and Kustendje harbour [Plan of Terminus on the Danube at Tchernavoda / Plan of Terminus and harbour at Kustendje]*, London, G. Walker, Litho, [1856], scale 12 chains = 1 inch, 1 foaie necolorată, 59 × 38 cm. (Academia R.S.R., *Cabinetul de hărți și atlase*, cota H 2017 — CLIX 68). Vezi și M. Roșculeț, *Fondarea și construirea portului Constanța* în „Buletinul Institutului economic românesc” XVII (1938), nr. 1—4, p. 42.

⁹⁷ Mihail Drăghicescu, *Istoricul principalelor puncte pe Dunăre*, București, 1943, p. 294—295; Al. Cebuc — C. Mocanu, *op. cit.*, p. 107.

Episod al antagonismului dintre marile puteri între anii 1838—1856 — în special dintre Austria și Anglia pe de o parte și Rusia pe de alta — dorința de construire a unui canal Dunăre—Marea Neagră a fost agitată pe plan politic de cabinetul de la Viena, mai mult ca un mijloc de presiune exercitat asupra guvernului țarist spre a-l determina să renunțe la monopolul obținut prin posesiunea gurilor Dunării și a-l convinge să consimtă la liberalizarea navigației internaționale pe apele fluviului, deși în mod realist, acest deziderat n-a avut nici o posibilitate de traducere în practică. Și aceasta, cu atât mai mult, cu cât chiar între Anglia și Austria — în pofida unei înțelegeri aparente — domnea o surdă rivalitate, cercurile politice și de afaceri britanice nefiind dispuse — în ultimă instanță — să tolereze o întărire considerabilă a influenței habsburgice în Imperiul otoman, întrucît prin realizarea unui astfel de canal — importantă arteră de comunicație între Europa centrală și Orient — principalul beneficiar ar fi fost în mod firesc comerțul austriac. În privința oamenilor politici români și a opiniei publice din principate — în special a negustorimii preocupate de posibilitățile de extindere a schimbului pe plan exterior — părerile au fost divizate. Ion Ionescu de la Brad sau Ion Ghica au împărtășit ideea realizării canalului, în timp ce o bună parte a presei, exponentă a punctului de vedere al burgheziei comerciale din porturile dunărene, a manifestat o atitudine mai rezervată față de un proiect — conceput de străini, în primul rînd, în folosul lor — și care nu avea în vedere, în mod expres, interesele țărilor române. De aceea, în condițiile menținerii dominației străine pe pămîntul Dobrogei, ideea construirii unui canal Dunăre—Marea Neagră nu și-ar fi manifestat deplina eficiență pentru poporul nostru și nu ar fi slujit, cu precădere, cauzei dezvoltării sale pe plan economic și politic. Numai atunci cînd Dobrogea a fost reîntregită la România, după războiul de independență din anii 1877—1878, problema canalului a dobîndit un caracter național, prezentînd de la această dată un alt cadru și premise total diferite, menite în primul rînd să pună în slujba intereselor statului nostru transportul bogățiilor patriei pe ruta Dunărea—Marea Neagră⁹⁸ și să promoveze comerțul României pe plan internațional.

LES ROUMAINS ET LES PREMIERS PROJETS DE CONSTRUCTION D'UN CANAL RELIANT LE DANUBE À LA MER NOIRE (1838 — 1856)

RÉSUMÉ

Le projet de construction d'un canal reliant le Danube à la Mer Noire constitue un épisode de l'antagonisme existant entre les grandes puissances pendant les années 1838—1856, et tout particulièrement entre

⁹⁸ Dintre proiectele înaintate statului român amintim pe al lui Grigore Emanuel Lahovary, întocmit în colaborare cu James Van Drunen la 1883 (*Projet d'un canal danubien de Kustendjé à Tchernavoda*, Ixelles — Bruxelles, 1883, 18 p.) sau pe acele din 1922 și 1930 datorate inginerului Jean Stoenescu-Dunăre (*Canalul navigabil Cernavodă — Constanța. Putința de a realiza această lucrare în „Analele Dobrogei”*, III, 1922, nr. 3, p. 388 și 410; eadem, *Canalul navigabil de la Dunăre la mare (Cernavodă — Constanța) și perspectivele unei baze navale la lacul Tașaul în ibidem*, XI, 1930, nr. 1—12, p. 175—180).

l'Autriche et la Grande-Bretagne, d'une part, et la Russie, de l'autre. Ce fut surtout un moyen de pression exercée sur le gouvernement tsariste pour le déterminer à renoncer au monopole obtenu par la possession des embouchures du Danube et le convaincre à consentir à la libéralisation de la navigation internationale sur ce fleuve, quoique, en réalité, il n'existait guère de possibilités d'atteindre cet objectif, et ce, d'autant plus que malgré une entente apparente, une sourde rivalité opposait la Grande-Bretagne à l'Autriche. En effet, les cercles politiques et les milieux financiers britanniques ne se montraient pas enclins, en dernière instance, à tolérer un accroissement considérable de l'influence du cabinet de Vienne auprès de l'Empire ottoman, car par la réalisation du canal, qui serait devenu une importante artère commerciale entre l'Europe centrale et l'Orient, il était évident que le commerce autrichien en aurait été le principal bénéficiaire.

Quant aux politiciens roumains et à l'opinion publique des principautés — particulièrement celle de la classe commerçante préoccupée d'augmenter les possibilités de développement du volume des échanges sur le plan extérieur —, les avis étaient partagés. Ion Ionescu de la Brad ainsi que Ion Ghica et d'autres, ont été de fervents partisans de la construction du canal, tandis qu'une importante partie de la presse, exprimant le point de vue de la bourgeoisie commerçante établie dans les ports danubiens avait adopté une attitude plus réservée à l'égard de cette initiative, conçue par des étrangers, en premier lieu à leur propre avantage, et qui ne tenait pas compte expresément des intérêts des pays roumains. C'est pourquoi, dans les conditions du maintien de la domination étrangère en Dobroudja, l'idée de la construction d'un canal entre le Danube et la Mer Noire ne pouvait manifester son entière efficience envers notre peuple ou servir, avec priorité, la cause de son développement sur le plan économique et politique. Ce n'est que lorsque la Dobroudja fut rattachée à la Roumanie, par suite de la guerre pour l'indépendance des années 1877—1878, que la question du canal revêtit un caractère national. A partir de ce moment, le projet fut considéré dans un tout autre cadre et s'appuyant sur des prémisses totalement différentes, destinées en premier lieu à mettre au service des intérêts de notre pays le transport de ses richesses par la route Danube — Mer Noire et de promouvoir le commerce de la Roumanie sur le plan international.

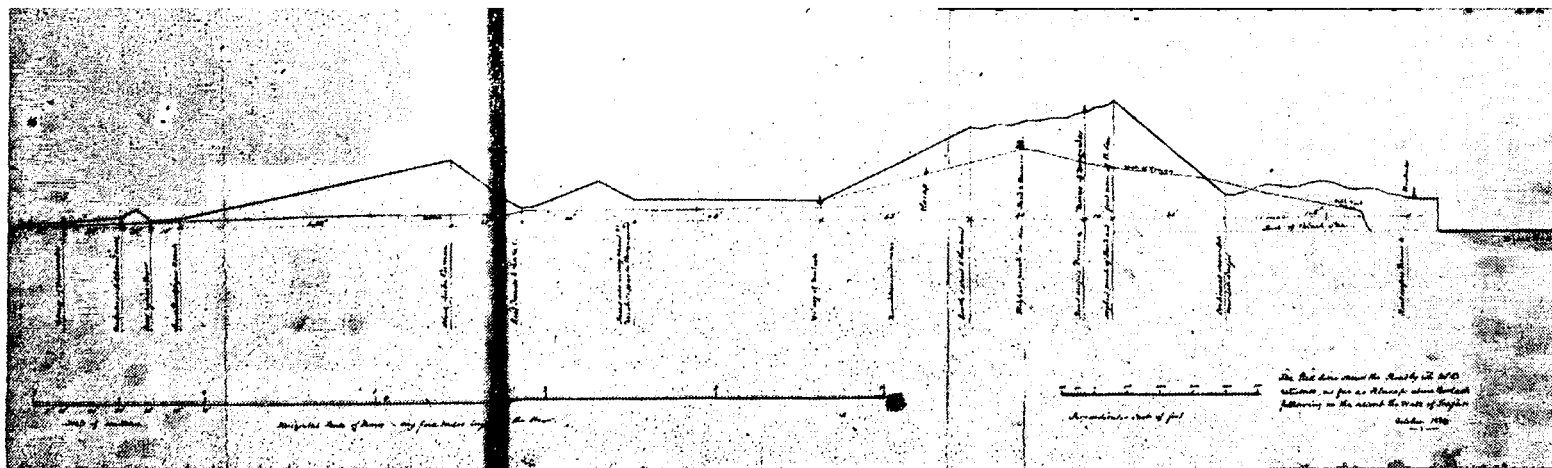

Fig. 1. Schița drumului dintre Cernavodă și Constanța alcătuită de consulul britanic R. G. Colquhoun în oct. 1839 (P.R.O., F. O., dos. 78/363, f. 130–131).

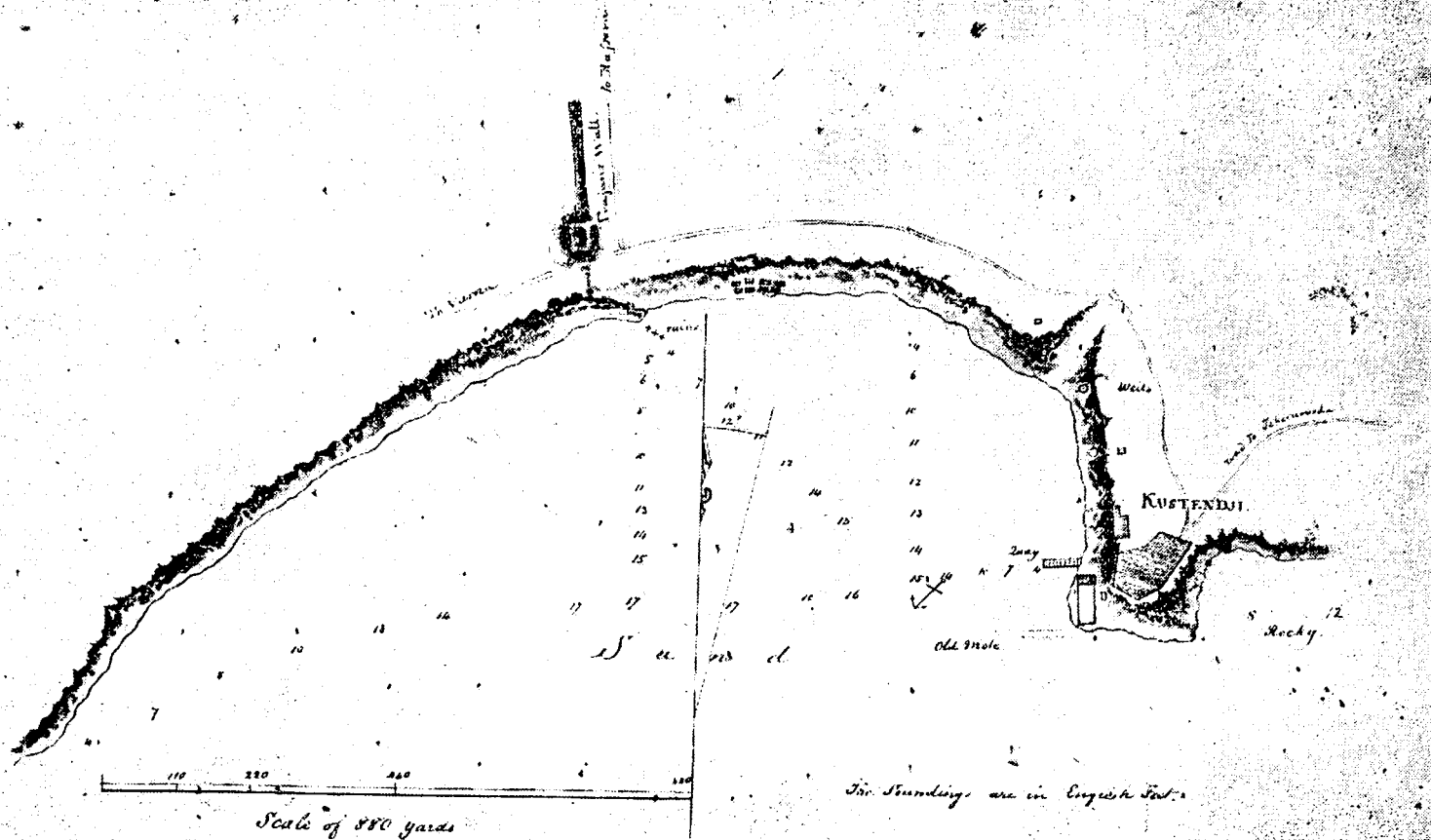

Fig. 2. Plan de situație al portului Constanța și a împrejurimilor alcătuit de consulul britanic R.G. Colquhoun în 1840 (P.R.O., F. O., dos. 78/400, f. 22).

LES CARTE DES VOIES ET CHEMINES
DE TERRE.

Vues dans le Royaume Danubien.

CARTE TOPOGRAPHIQUE
DE
L'ESTRIME DE DOBROUDJA,

expliquant la route ouverte en 1855

entre RASSOVA sur le Danube

et KUSTENDIE sur la Mer Noire.

PAR ANTOINE

de S. E. M. FRIBERG Ministre de l'agriculture,

du Commerce et des Finances d'Autriche,

et de S. E. M. le Maréchal VAHLAVIC Ministre de la Guerre.

LEGENDE DE LA LEGENDE

ROUTES	Routes
ROUTES	Routes
ROUTES	Routes
ROUTES	Routes
ROUTES	Routes
ROUTES	Routes
ROUTES	Routes
ROUTES	Routes

Échelle: 1:100,000

Publié par le Ministère de la Guerre

Paris, 1855

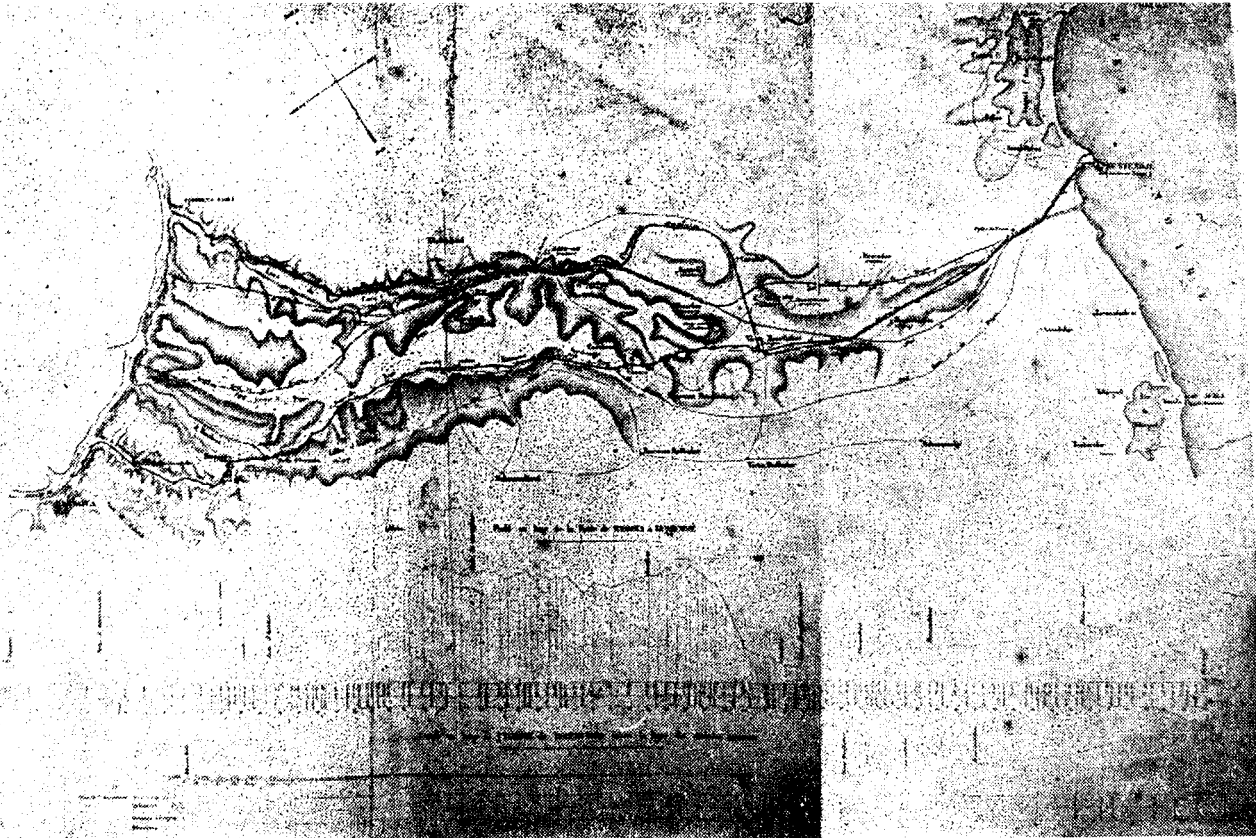

Fig. 3. Harta șoseli strategice Constanța-Cernavodă construită la 1855 de echipa inginerului francez Charles Lalanne (original la Biblioteca Academiei RSR).

DE LA POPULAȚIA ROMANIZATĂ LA VLAHII BALCANICI*

DE

STELIAN BREZEANU

Terminologia surselor medievale pentru definirea realităților etnice din aceea vreme constituie una dintre problemele cele mai dificile și mai pline de primejdii cu care este confruntat istoricul evului de mijloc. Mai întâi, acesta trebuie să țină seama de dificultatea reală a omului medieval de a surprinde caracterul etnic al unor populații mereu în mișcare, datorită deselor dislocări demografice sub impulsul valurilor succesive ale popoarelor migratoare. Nu mai puține probleme ridică însă diversitatea de criterii utilizate de sursele medievale în definirea conținutului etnic al unei anumite populații sau tendințele lor de a folosi termeni arhaici în denumirea unor grupuri etnice contemporane. Dar în pofida acestor dificultăți, analiza terminologiei etnice este indispensabilă studiului istoriei medievale. Cu atât mai mult ea se impune în cazul uneia dintre cele mai obscure probleme ale istoriei balcanice din secolele VIII—XI: evoluția romanității sud-dunărene. După ce, de-a lungul a mai bine de patru veacuri, sursele bizantine și latine nu rup tăcerea asupra uneia dintre cele mai extinse grupări etnice din Balcani, la începutul secolului XI, când ea se impune din nou atenției izvoarelor vremii, romanitatea sud-dunăreană apare sub un nou nume pe scena istoriei: vlahii. În cele ce urmează ne propunem să găsim o explicație a acestei situații în lumina schimbărilor demografice din peninsula în cursul celor patru veacuri de istorie balcanică și a terminologiei etnice a surselor contemporane.

Așezarea slavilor în masă la sud de Dunăre în prima jumătate a secolului VII a marcat, neîndoiește, unul dintre evenimentele capitale ale istoriei ulterioare a Peninsulei Balcanice. Colonizarea lor nu s-a mărginit numai la vechile provincii romano-bizantine de limbă latină, ci a depășit linia Jireček, extinzându-se la sud de Balcani, în Tracia, Macedonia și Grecia, ajungând pînă în Peloponez, în Arhipelag și chiar în Asia Mică¹. Depășirea Dunării de către triburile bulgare și crearea statului lui Asparuch au decis soarta stăpînirii bizantine la nord de Balcani, noua formațiune politică constituind cea mai importantă stavilă în calea restaurării dominației imperiale nu numai în teritoriile dintre Dunăre și Hemus, ci și în

* Prezentul studiu a format obiectul unei comunicări la cel de al III-lea Congres de studii sud-est europene, București, sept. 1974.

¹ A. A. Vasiliev, *Slaviane v Greçii*, „Viz. Vrem.”, V, 1898, p. 404—438, 626—670; P. Charanis, *On the Question of the Slavonic Settlements in Greece during the Middle Ages*, „Byzantinoslavica”, X, 1949, p. 254—258.

regiunile de vest și nord ale peninsulei². Din Moesia Inferior și Scythia Minor, teritoriul inclus în hanatul lui Asparuch și al urmașilor săi imediați, tinărul stat bulgar s-a extins treptat spre sud și vest, împingând granițele sale pînă la Marea Adriatică și în nordul Thessaliei³.

Invazia slavă și expansiunea statului bulgar au determinat importante modificări pe harta demografică a Peninsulei Balcanice. Dislocați din teritoriile ocupate pînă atunci⁴, traco-romanii au fost împinși spre regiunile muntoase din sud sau purtați de valul slav în Macedonia și în Grecia continentală, depășind astfel linia ce despărțeau cîndva regiunile de populație greacă de cele ocupate de populația romanizată. În sfîrșit, o parte a lor s-a refugiat spre coasta dalmată sau a căutat adăpost la nord de Dunăre, în locurile tocmai abandonate de slavi⁵. În cea mai mare parte a ei, populația romanizată de la sud de Dunăre se găsea cuprinsă în formațiunile politice slave din Macedonia și Grecia continentală, în Serbia, Croația și în statul bulgar, mai cu seamă după expansiunea acestuia din secolele IX—X. Numai o mică parte a traco-romanilor va fi reușit să afle adăpost în teritoriul controlat efectiv de imperiu în Europa, teritoriul limitat în veacurile VII—VIII la o îngustă fișie de coastă, ce se întindea de la Constantinopol pînă în Peloponez⁶. De fapt, acesta este tabloul repartiției vlahilor balcanici, pe care ni-l înfățișează izvoarele bizantine, slave și latine de după veacul al XI-lea.

Cum se reflectă modificările demografice din Balcani în sursele contemporane?

Să ne referim mai întîi la formațiunile politice sud-slave, care înglobau majoritatea traco-romanilor.

Încă de la început se impune o precizare. Cu excepția inscripțiilor protobulgare, nu există alte izvoare din secolele VII—XI provenind din lumea slavilor, în general, relative la istoria lor. Pentru chestiunea noastră împrejurarea este de maximă importanță; de regulă, numai documentele interne, îndeosebi sursele narative și actele de cancelaris, pun în lumină conținutul etnic real al populației dintr-o anumită regiune. Puținele infor-

² V. Tăpkova — Zaimova, *Genèse des peuples balkaniques et formations des leurs États. L'expertise bulgare*, III Congrès international d'Études du Sud-Est européen, Bucarest, 1974, Corapports, p. 17—18.

³ Asupra graniței bizantino-bulgare, Costantino Porfirogenito, *De thematibus*, ed. A. Pertusi, Vatican, 1952, p. 158—159, 164, 169. Evoluția acestor granițe în secolele VII—X, la G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*³, München, 1963, p. 219.

⁴ Sintem departe de a împărtăși viziunea catastrofică asupra urmărilor invaziei popoarelor migratoare în spațiul dintre Dunăre și Balcani, pe care o găsim la P. Mutafchiev (*Bulgares et Roumains dans l'histoire des Pays Danubiens*, Sofia, 1932, p. 92 și urm.) sau la Radu Vulpe (*Histoire ancienne de la Dobroudja*, în vol. *La Dobroudja*, București, 1938, p. 385) pentru cazul particular al Dobrogei; cifrele furnizate de cronicarii timpului pentru pierderile în vieți omenești ale regiunii sînt, desigur, mult exagerate. În orice caz, săpăturile arheologice nu confirmă existența „pustiurilor”, despre care cronicarii vorbesc.

⁵ C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, în „Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien”, Philos.-hist. Cl., XLVIII, 1901, p. 33—34; P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 119; Em. Condurachi, Gh. Ștefan *La Romanité orientale*, „Nouvelles études d'histoire”, IV (1970) p. 20—21. Asupra fazelor acestor dislocări, S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, Cluj, 1924, p. 115—116; E. Lozovan, *Romains et Barbares sur le Moyen-Danube*, în F. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, II, Berlin, 1960, p. 233—234, 241—242.

⁶ Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 77—78.

mații asupra realităților demografice din secolele VII—XI din Balcani le datorăm izvoarelor bizantine și occidentale⁷. Tocmai din natura lor externă derivă și caracterul relativ al informației asupra structurii etnice a populației din Balcani în perioada la care ne referim.

În definirea conținutului etnic al unei anumite populații de către sursele externe trebuie luată în considerație situația politică a acesteia. Populațiile migratoare, lipsite deci de un caracter sedentar și organizate pe triburi, apar definite în sursele medievale după criteriul gentilic. Să menționăm grija cu care cronicarii bizantini înregistrează triburile germane, tiurce și slave, cu care imperiul a venit în contact⁸. Cu totul altele sînt criteriile adoptate de surse pentru definirea unei populații cuprinse într-un conglomerat de neamuri, asupra căruia un popor migrator sau altul exercită dominația, ori în formațiunile politice temeinic statornicite. În cazul acestora din urmă, înainte chiar de teritorializarea triburilor și de dispariția legăturilor gentilice, expresia teritorial-politică acoperă realitatea etnică⁹. De pildă, statul franc apare în izvoarele străine sub numele de regnum Francorum sau Francia, în timp ce populația întregului regat este denumită Franci¹⁰. Mai mult, în sursele france regnum Longobardorum cuprinde întreaga Italie în timp ce sub numele de Longobardi se înțelege întreaga comunitate etnică din peninsulă; noțiunea se fixează abia mai târziu la regiunea nordică a Italiei și la populația acesteia¹¹. În schimb, sursele interne ne oferă o imagine mult mai nuanțată, datorită criteriului gentilic adoptat în împărțirea populației. Pentru a rămîne la exemplul regatului merovingian, cronicile interne disting, alături de franci, pe romani, alamani, burgunzi, vizigoți și alte populații¹². Desigur, această imagine corespunde unei anumite perioade din evoluția societății france; după începutul secolului VIII, odată cu treptata dispariție a legăturilor gentilice dintre membrii triburilor germane din regat și cu asimilarea lor de către populația romană, chiar și în documentele interne termenul de Franci definește întreaga comunitate etnică din stat, în timp ce pentru a delimita un grup de populație de altul este folosit criteriul teritorial¹³.

⁷ Asupra importanței surselor germane pentru istoria slavă, în ansamblu, E. Donnert, *Studien zur Slawenkunde des deutschen Frühmittelalters*, în „Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller — Universität Jena”, G.S.R., XII(1963), Hft. 1, p. 184—224; Idem, *Zur Entwicklung der deutschen Slawenkunde im frühen Mittelalter*, „Zeitschrift für Slawistik”, XVIII (1973), Hft. 2, p. 251—260.

⁸ E adevărat, de multe ori identificarea acestor populații este îngreuiată de folosirea de către cronicarii bizantini a unor denumiri arhaice pentru desemnarea lor. Este semnificativă, în acest sens, diversitatea de neamuri pe care le găsim în documentele bizantine sub numele de sciți (G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Berlin, 1958, II, p. 279—283).

⁹ Pentru unele aspecte particulare, relative la spațiul românesc, G. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945, p. 100.

¹⁰ E. Ewig, *Volkstum und Volksbewusstsein im Frankenreich des 7. Jahrhunderts*, în „Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo”, V, 23—29 aprilie, 1957, Spoleto, 1958, p. 638.

¹¹ Despre această evoluție, M. Zweifel, *Untersuchung über die Bedeutungsentwicklung von Longobardus — Lombardus mit besonderer Berücksichtigung französischer Verhältnisse*, Halle, 1921.

¹² E. Ewig, *op. cit.*, p. 638—639, 645. Asupra sentimentului lor de a alcătui *Stammfremde*, F. L. Ganshof, *L'étranger dans la monarchie franque, in L'étranger*, col. Recueil de la Société Jean Bodin, IX, Paris, p. 5—6.

¹³ E. Ewig, *op. cit.*, p. 646; E. Zollner, *Die politische Stellung der Völker im Frankenreich*, Viena, 1950, p. 99 și urm.

Cronicile și izvoarele hagiografice bizantine înregistrează numeroasele triburi slave pătrunse la sud de Dunăre, mai ales pe cele așezate în jurul Thessalonicului¹⁴, în Thessalia și în Peloponez¹⁵. Începînd cu veacul VIII, sursele grecești și latine menționează existența unor formațiuni politice slave, denumite „Sclavinii”, care acopereau însemnate teritorii din Macedonia, Grecia¹⁶ și, îndeosebi, din vestul și nordul peninsulei¹⁷. De la mijlocul secolului IX, „Sclavinii” din Macedonia și Grecia dispar repede din documente, reflectînd fenomenul de treptată lor cuprindere între granițele imperiului și ale statului bulgar¹⁸. În legătură cu aceste formațiuni politice, cu o întindere considerabilă în Balcani, se ridică o chestiune esențială pentru problema noastră. Să luăm à lettre informațiile surselor și să considerăm populația lor exclusiv slavă? Desigur, nu. Slavii formau grupul politic conducător dar cea mai mare parte a populației din Grecia era compusă din greci¹⁹, care aveau să formeze principalul reazem al politicii imperiale de elenizare a populațiilor alogene din aceste regiuni. La fel, traco-romanii și iliro-romanii constituiau o importantă grupare etnică la nord și la sud de Balcani. Este interesant faptul că, în legătură cu slavii colonizați în Asia Mică, unde ei n-au reușit niciodată să pună bazele unor formațiuni politice proprii, izvoarele bizantine nu vorbesc despre „Sclavinii” ci numai de „Sclavenoi”²⁰ și aceasta cu precădere în secolul VIII și în primele decenii ale veacului următor, înainte de asimilarea lor.

Din motive lesne de înțeles, bulgarii au dat numele statului fondat de Asparuch. Acesta apare în izvoare Bulgaria, regnum Bulgarorum sau sub alte denumiri. La sfîrșitul secolului VII și la începutul veacului VIII, pe lângă Bulgaria dintre Dunăre și Hemus, mai există o altă formațiune politică cu același nume în peninsulă, creată în jurul Thessalonicului de hoardele lui Cuber, fratele lui Asparuch, alungat de avari din Pannonia și

¹⁴ Printre ultimele studii asupra lor, V. Tăpkova-Zaimova, *La ville de Salonique et son hinterland slave (jusqu'au Xe siècle)*, Actes du IIe Congrès International des Études du Sud-Est européen, Atena, 7–13 mai 1970, Atena, 1972, II, 255–262.

¹⁵ Despre colonizarea slavă în aceste regiuni, Max Vasmer, *Die Slawen in Græchenland*, Berlin, 1941.

¹⁶ Theophanes Confesorul, *Chronographia*, Leipzig, 1883, ed. C. de Boor, p. 347, 364, 430, 468; Scriptor incertus, *Historia de Leone Bardae filio*, în Leon Grammaticus, *Chronographia*, ed. Bonn, p. 347; Symeon Magister, *Chronographia*, ed. Bonn, p. 617; H. Grégoire, *Un nouveau fragment du „Scriptor incertus de Leone Armenico”*, „Byzantion”, XI, 1936, p. 423; *Michaelis Balbi et Theophili Impm. Constantinop. Epistola De non adorandis imaginibus ad Lodovicum Pium imp. Romanorum de anno D. DCCCXXIV*, Mansi, *Nova et amplissima collectio conciliorum*, XIV, col. 418 D („... de Asiae et Europae partibus Thraciae, Macedoniae, Thessalonicae et circumiacentibus Sclaviniiis”); *Vita Gregorii Decapolitani*, în F. Dvornik, *La vie de Saint Grégoire le Décapolite et les Slaves Macédoniens au IXe siècle*, Paris, 1926, p. 61–62; *Vita Willibaldi Episcopi Eichstetensis*, M. G.H., SS., XV, p. 93. A se vedea și traducerea latină a cronicii lui Theophanes, Anastasius Bibliothecarius, *Chronographia tripartita*, în Theophanes Confesorul, *Chronographia*, ed. Boor, II, p. 218, 231, 282, 325.

¹⁷ Constantin Porphyrogenitus, *De administrando Imperio*, ed. Moravcsik, Budapesta, 1949, p. 124, 144; Iohannes Diaconus, *Chronicon Venetum*, M.G.H., SS., VII, p. 15.

¹⁸ Asupra procesului de subordonare a slavilor din Macedonia și Grecia de către bizantini, V. Tăpkova-Zaimova, *La ville de Salonique*, p. 357 și urm.

¹⁹ M. Vasmer, *op. cit.*, p. 15.

²⁰ Theophanes Confesorul, *Chronographia*, p. 348, 364, 428; Anastasius Bibliothecarius, *op. cit.*, p. 219, 231, 281; Nikephor Patriarcha, *Breviarium Rerum post Mauritium Gestarum*, ed. Bonn, p. 36–37.

refugiat în Macedonia²¹. Această Bulgarie avea să dispară curînd, înghițită, probabil, de "Sclaviniile" locale. Populația statului lui Asparuch, care, după marea expansiune din secolele IX—X, pe lângă fondatorii turanici cuprindea sigur și slavi, traco-romani și greci, apare în documente sub numele de bulgari. Sursele bizantine și cele latine nu fac nici o mențiune asupra grupurilor etnice din țarat, nici măcar asupra populației slave²², neîndoielnic, cea mai numeroasă. Desigur, o cu totul altă imagine avea un observator aflat în interiorul statului. Pînă către mijlocul veacului IX, bulgarii, slavii și populația romanizată s-au menținut ca grupuri etnice distincte²³. După creștinare, procesul slavizării bulgarilor se accelerează, încheindu-se în secolul X. Probabil în aceeași perioadă, slavii din țarat acceptă și numele de bulgari²⁴, fenomen similar celui întîmplat cu două veacuri în urmă în regatul franc. Populația romanizată din statul bulgar, ca și din celelalte formațiuni politice slave, rezistă însă procesului de slavizare multe veacuri încă, păstrîndu-și și etniconul.

Așadar, absența izvoarelor interne — datorită naturii lor, nu putem lua în considerație pentru chestiunea de față inscripțiile protobulgare — nu ne îngăduie să cunoaștem structura etnică a societății sud-slave și evoluția ei în secolele VII—X, așa cum ne-o vor înlesni, începînd din veacul XI, cronicile și actele de cancelarie bizantine sau, din secolul XIV înainte, documentele sirbo-croate și otomane.

Mult mai complexe sînt temeurile tăcerii surselor bizantine asupra populației romanizate din interiorul granițelor imperiului, unde nu mai poate fi invocată absența documentelor interne.

Mai întii, este greu de precizat amploarea așezării acestei populații în teritoriile rămase bizantine. E adevărat, unele surse tîrzii menționează refugiul populației romanizate de la Dunăre spre sud, la trecerea fluviului de către masele de slavi sau la sosirea maghiarilor în Pannonia, și așezarea lor în jurul Thessalonicului sau în Thessalia²⁵. Dar, cel puțin pînă la

²¹ *Acta S. Demetrii*, Migne, P.G., CXVI, col. 1 364 și urm.; Theophanes Confesorul, *op. cit.*, p. 364; Anastasius Bibliothecarius, *op. cit.*, p. 231. În ceea ce privește identificarea Bulgariei, amintită de Theophanes Confesorul și Anastasius Bibliothecarius în legătură cu campania lui Justinian II împotriva acesteia și a Sclaviniilor din jurul Thessalonicului, nu s-a ajuns la o unitate de vederi în rîndul specialiștilor, unii pledînd pentru statul lui Asparuch, alții pentru formațiunea politică a lui Cuber. Această ultimă opinie a Zlatarski, *Istorija na Bulgarskata Durzava prez srednite vekove*, I, 1, Sofia, 1918, p. 160; P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale*, Paris, 1945, p. 124—125; V. Beșevliev, *Les inscriptions du relief de Madara*, „Byzantinoslavica”, XVI (1955), p. 226 și urm.

²² Există un episod din istoria bulgară în legătură cu care slavii din statul bulgar sînt menționați ca atare. În legătură cu luptele interne din hanat din vremea lui Teletz, Nikephor Patriarhul (*Breviarium rerum*, p. 68) și Theophanes (*op. cit.*, p. 432) relatează fuga în imperiu a 208 000 de slavi. Împrejurarea specială în care aceștia sînt menționați explică excepția de la regulă: slavii au venit în contact nemijlocit cu bizantinii, fără intermediul grupului politic conducător. Și nu este lipsit de semnificație faptul că, cu același prilej, sînt menționați de două surse independente. În ceea ce privește apariția la Theophanes (*op. cit.*, p. 436) a Severilor, este aproape sigur că aceștia nu figuau printre cele șapte triburi legendare slave, supuse de la început de bulgari (J. Dujcev, *Les sept tribus slaves de Mésie*, „Slavia Antiqua”, VI, 1959, p. 101—102), și își păstrau autonomia față de han și în a doua jumătate a veacului VIII, așa cum o dovedește mențiunea arhontelui lor, Sclavunos.

²³ V. Tăpkova-Zaimova, *Genèse des peuples balkaniques*, p. 16—17.

²⁴ *Ibidem*, p. 18—19.

²⁵ *Acta S. Demetrii*, col. 1337; Constantin Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, p. 180; *Vademecum des byzantinischen Aristokraten*, trad. H. G. Beck, Graz., Viena, Köln, 1956, cap. 186, p. 125—126; *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, ed. O. Gôrka, Cracovia, 1916, p. 12—14.

mijlocul secolului VIII, bizantinii nu controlează în Balcani decât Constantinopolul și câteva orașe de coastă la Marea Egee și Marea Adriatică. Chiar după recuceririle din a doua jumătate a veacului VIII și, mai apoi, de sub primii Macedoneni, teritoriul controlat de imperiu în Balcani cunoaște o oarecare consistență numai în Grecia centrală și de sud, limitându-se, în rest, la o îngustă fișie maritimă²⁶. Dacă avem în vedere întinderea stăpînirii bizantine în peninsulă, se poate afirma că numai o foarte redusă parte a populației romanizate se afla sub control imperial în perioada cuprinsă între începutul secolului VII și sfîrșitul veacului X, și aceasta, compusă, firește, din grupuri răzlețe. De altminteri, apariția din ce în ce mai rară în textele bizantine a numelor specifice acestei populații încă de la sfîrșitul secolului VI²⁷ este o importantă dovadă a acestui fenomen. Rămîn totuși de lămurit motivele absenței din documentele bizantine a oricărei mențiuni asupra populației romanizate din imperiu, deoarece nu putem explica aceasta, invocînd numai numărul ei redus ori procesul elenizării rapide a statului bizantin de după veacul VII.

Noțiunea de *Romanus* și varianta sa greacă *Ῥωμαίος* sînt fundamentale pentru înțelegerea criteriilor folosite de izvoarele romane și bizantine în definirea populației imperiului. În spiritul constituției antonine, *romanus* era cetățean roman, devenit creștin de la Constantin cel Mare înainte, noțiune cu un conținut politic, cultural, juridic și religios²⁸. De aceea, comunitatea de teritoriu era esențială în imperiu; indiferent de origine, numele unei anumite populații era dat de cel al provinciei în care aceasta locuia. De pildă, la cronicarii bizantini din secolele VI—VIII, moesii și sciții sînt locuitorii celor două provincii dunărene²⁹, în timp ce macedonienii din izvoarele grecești din secolele IX—X sînt populația themei Macedoniei³⁰. Chiar calificativul, ce însoțea adesea numele de persoane, deriva de la provincia din care aceasta descindea. Cea mai ilustră dinastie bizantină își datorează numele faptului că întemeietorul ei, Vasile I, de origine, pare-se, armeană, era născut lângă Adrianopol, în thema Macedoniei³¹. La fel este cazul lui Leon V Armeanul, de origine mesopotamiană, născut însă în thema Armeniacilor³². În această lumină, revenind la insulele dispartate de trac-romani din imperiu, nu ne putem aștepta să-i găsim definiți în sursele bizantine după criteriul gentilic, ci după cel teritorial^{32 bis}.

²⁶ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 219, F. Dvornik, *Les Slaves*, Paris, 1970, p. 1171.

²⁷ C. Jireček, *Die Romanen*, I, p. 19—20.

²⁸ Fr. Dölger, *Rom in der Gedankenwelt der Byzantiner*, „Zeitschrift für Kirchengeschichte”, 56, 1937, p. 8—9; R. L. Wolff, *Romania: The Latin Empire of Constantinople*, „Speculum”, XXIII (1948), p. 2 și urm.; Jean Gaudemet, *L'étranger au Bas-Empire*, în *Étranger*, col. Recueils de la Société Jean Bodin, IX, Paris, 1958, p. 215 și urm.

²⁹ *Iustiniani Novellae*⁹, ed. R. Schoell, G. Kroll, Berlin, 1968, p. 262; Theophylact Simocatta, *Historiae*, ed. C. de Boor, Leipzig, 1887, p. 54.

³⁰ Leo Grammaticus, *Chronographia*, ed. Bonn, p. 208, 231—233; Georgios Monachus, ed. Bonn, p. 819.

³¹ Leo Grammaticus, *op. cit.*, p. 231. Cf. N. Adontz, *L'âge et l'origine de l'empereur Basile I*, „Byzantion”, VIII (1933), p. 478 și urm.

³² Theophanes Continuatus, ed. Bonn, p. 6; Leo Grammaticus, *op. cit.*, p. 207.

^{32 bis} Rămîne de lămurit împrejurarea că slavii sau alte populații migratoare, pătrunse de imperiu, sînt definite după criteriul gentilic, cel puțin pînă la asimilarea lor, în timp ce populația romanizată, refugiată între hotarele restrînse ale Bizanțului, nu este distinsă de masa populației sale. Desigur, împrejurarea are în vedere, în mare, sursele secolele VII—VIII, deoarece este

Un caz aparte îl formează populația romanizată de pe coasta dalmată, care apare la Constantin Porphyrogenetul sub denumirea de romani (*Ῥωμαῖνοι*), după numele pe care ea însăși și-l dă, distingînd-o net de romei, locuitorii imperiului³³. Apariția populației latine din Dalmația sub numele de romani a fost explicată avîndu-se în vedere situația ei particulară: o viață urbană înfloritoare și un nivel de civilizație relativ ridicat³⁴. Dar chestiunea are un îndoit aspect. Mai întîi, cel al apariției acestei populații sub alt nume decît locuitorii imperiului. Aici trebuie să luăm în considerație nu numai situația ei social-economică și culturală ci și cea politică. După prăbușirea stăpînirii bizantine din Dalmația la începutul secolului VII, populația romană din regiune nu este dislocată din teritoriile ocupate ci păstrează un caracter compact, fiind însă obligată să plătească tribut Sclaviniiilor vecine. Sub Vasile I Macedoneanul, unele orașe dalmate reiau legăturile cu Bizanțul, dar aceasta n-a însemnat restaurarea stăpînirii imperiale asupra regiunii. Era vorba, mai degrabă, de un condominium slavo-bizantin, așa cum lasă să se înțeleagă Constantin Porphyrogenetul³⁵, în care romanii dalmatini continuau să plătească tribut Sclaviniiilor vecine, deși se găseau sub o nominală stăpînire a basileului. Sub acest condominium, populația romană din Dalmația forma o Romania, de felul Sclaviniiilor balcanice. Este motivul pentru care această populație apare în surse cu propriul său nume și nu cu cel al locuitorilor imperiului. De altfel, nu numai împăratul-cărturar menționează populația latină din Dalmația sub numele de romani, cum se crede îndeobște. Cu mai bine de un veac înainte de perioada în care acesta își redacta opera, două izvoare france menționau pe romanii dalmatini, în legătură cu un conflict de hotar dintre ei și slavii vecini, din 817³⁶. Cel de al doilea aspect al chestiunii privește numele însuși sub care populația de pe coasta dalmată apare în aceste izvoare. Lumea greacă n-a denumit pe romani niciodată altminteri decît romei (*Ῥωμαῖοι*). După prăbușirea jumătății occidentale a statului roman, titlul de Imperiu roman s-a fixat numai asupra jumătății orientale a acestuia, care avea să-și continue existența încă un mileniu. Populația Noii Rome de pe Bosfor se numește tot romei. Chiar și după pierderile teritoriale din secolul VII, statul bizantin rămîne din punctul de vedere al doctrinei politice oficiale Imperiu roman, în timp ce populația lui, devenită greacă în marea ei majoritate în secolele VII—IX, se numește în continuare romei. Aceste transformări fiind deja o realitate la mijlocul secolului X, Constantin Porphyrogenetul a sesizat incompatibilitatea dintre

---

greu de crezut că insulele de populație latină au putut supraviețui ca atare mai mult de cîteva generații în mijlocul populației elene. Mai întîi, trebuie să avem în vedere faptul că traco-romanii erau considerați cetățeni ai imperiului în momentul refugiului, fiind numiți tot romani, ca și restul locuitorilor statului bizantin. Pe de altă parte, elenizarea, pe care avea s-o cunoască înapoi în perioada următoare și care avea să dea populației bizantine o nouă fizionomie, nu era decît la început.

³³ Constantin Porphyrogenitus, *De administrando Imperio*, p. 122, 124, 146, 148, 152, 162.

³⁴ S. Dragomir, *Vlahti din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, p. 139, n. 2.

³⁵ Constantin Porphyrogenitus, *De adm. imp.*, p. 146.

³⁶ Einhardus, *Annales*, M.G.H., SS., I, p. 203 (et quia res ad plurimos et Romanos et Slavos pertinebat...); *Vita Hludowici Imp.* M.G.H., SS., II, p. 621 (Legatio autem... erat de finibus Dalmatorum Romanorum et Sclavorum). De remarcă faptul că romanii din cele două izvoare nu pot fi bizantinii, cum mai apar adesea aceștia în sursele occidentale, deoarece aici ei sînt numiți greci (Einhardus, *Annales*, p. 180, 190, 193, 196; *Vita Hludowici Imp.*, p. 629).

sensul noțiunii de romaios și conținutul etnic al populației din Dalmația; de aceea, el îi dănumește cu numele pe care aceștia și-l dădeau ³⁷. Natural, ne putem întreba de ce nu i-a numit vlahi, termen folosit de slavi pentru a desemna întreaga populație romanizată și pe care îl vom găsi curînd și în izvoarele bizantine, împrumutat de la aceștia din urmă. Explicația trebuie căutată în faptul că denumirea era încă necunoscută ³⁸ în cercurile intelectuale din Noua Romă ³⁹, în orice caz basileului-cărturar.

Restabilirea graniței imperiale pe Dunăre sub Ioan Tzimiskes și Vasile II Bulgaroctonul a coincis cu reintrarea sub stăpînire imperială a mării mase a populației romanizate din Balcani. Izvoarele secolului X—XI relevă treptata luare de cunoștință a societății bizantine de noile realități etnice cu care a venit în contact nemijlocit.

Prima fază a acestui contact este pusă în lumină de Leon Diaconul. Martor al reconquistei lui Ioan Tzimiskes, cronicarul nu mai vorbește despre bulgari sau Bulgaria, ci despre moesi și Moesia ⁴⁰. Noțiunea de moesi a definit, la început, triburile trace dintre Dunăre și Hemus iar, mai tîrziu, de la cucerirea romană a Peninsulei Balcanice și pînă la așezarea bulgarilor la sud de fluviu populația din provincia imperială cu același nume. După formarea statului lui Asparuch și pînă la sfîrșitul veacului X, noțiunea nu mai apare în izvoarele bizantine decît pentru a defini pe vechii traci sau populația din provincia romano-bizantină Moesia ⁴¹. La rîndul său, termenul de Moesia apare în aceeași perioadă numai în listele episcopale pentru eparhia dintre Dunăre și Balcani, care ținea de patriarhia din Constantinopol, sau pentru vechea provincie imperială ⁴², în timp ce în documentele latine desemnează tot teritoriul provinciei romane și este amintit în legătură cu campaniile bizantine la nord de Hemus ⁴³. Ce semnificație are reapariția noțiunii de moesi după cuceririle lui Tzimiskes ? În concepția lumii bizantine, acțiunea basileului era un act legitim de recuperare a unor teritorii uzurpate cîndva de barbari. Leon Diaconul

³⁷ P. P. Panaitescu, (*op. cit.*, p. 88) afirmă că Mauriciu (*Arta militară*), ed. H. Mihăescu, București, 1970, p. 284) ar denumi populația romană din nordul Dunării la începutul veacului VII tot romani. În realitate, autorul bizantin dă acestora numele de romei ca și locuitorilor imperiului. Denumirea de romani de la Constantin Porfirogenetul, pentru o populație de limbă latină, este unică în literatura bizantină și au fost necesare prefacerile pe care le-a cunoscut Peninsula Balcanică în secolele VII—X pentru ca ea să-și facă apariția.

³⁸ A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 19.

³⁹ A. Decei, (*Românii din veacul al IX-lea pînă în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti*, București, 1939, p. 96) explică apariția numelui de Balak, care ar desemna teritoriul de la nordul Dunării, într-un izvor armean din veacul IX printr-o preluare a lui de la cărturarii greci, din forma blachos. Folosirea de către împăratul macedonean a numelui de romani pentru populația latină din Dalmația face improbabilă existența denumirii de vlah în mediul cărturaresc bizantin în secolul IX.

⁴⁰ Leon Diaconus, *Historiae libri decem* . . . , ed. Bonn, p. 63, 77, 79—81, 102—103, 133, etc.

⁴¹ Costantino Porfirogenito, *De thematibus*, p. 87.

⁴² Theophanes, *op. cit.*, p. 257, 278, 279; Georgios Monachus, p. 619, 626, 658; Leo Grammaticus, *op. cit.*, p. 77, 123; Gelzer *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum*, „Abhandlungen der philos. - philolog. Cl. d. König. bayer. Akad. d. Wiss.“, XXI, 1901, erste Abt., p. 535; *Fontes Historiae Bulgaricae*, VI, Sofia, 1960, p. 186, 194; *Ibidem*, VIII, Sofia, 1961, p. 149, 153, 156.

⁴³ Einhardus, *Annales*, M.G.H., SS., II, p. 199, 200; *Chronicon Vedastinum*, M.G.H., SS., XIII, p. 707; Reginon, *Chronicon*, M.G.H., SS., I, p. 566.

arată clar că Moesia aparține imperiului⁴⁴, în timp ce, referindu-se la cuceririle lui Tzimiskes, el vorbește de reintegrarea Moesiei la romei (τὴν Μοσίαν Ῥωμαίοις ἀνασώσάμενος)⁴⁵. Numele de moesi dat de el populației din Bulgaria cucerită vine să întărească această idee^{45 b^{is}}. Alte izvoare din vremea campaniilor lui Vasile II folosesc același termen pentru a desemna locuitorii statului bulgar⁴⁶. Treptat, termenul se generalizează pentru populația dintre Dunăre și Balcani, astfel încît, în secolul XI, un scrib grec, care copia un manuscris din lucrarea lui Constantin Porphyrogenetul *De administrando imperio*, se simțea obligat să noteze pe marginea acestuia, în legătură cu bulgarii la care se referea basileul macedonean, Βουλγάροι οἱ Μύσοι⁴⁷.

O jumătate de veac de la cuceririle lui Ioan Tzimiskes, întilnim pentru întâia oară⁴⁸, în faimoasa diplomă a lui Vasile II Macedoneanul numele de Βλάχοι⁴⁹, acordat populației romanizate din Balcani, împrumutat de bizantini de la slavi, care, la rîndul lor, îl preluaseră de la germani încă din secolele VI—VII⁵⁰. Încercînd să explice motivele acestui împrumut, Silviu Dragomir sublinia într-o scurtă notă stadiul de ruralizare și de degradare socială a traco-romanilor din Balcani, la care i-au găsit bizantinii la sfîrșitul veacului X, fapt pentru care aceștia din urmă nu-i mai puteau considera locuitorii de bază ai imperiului⁵¹. Istoricul român a surprins bine împrejurările în care populația romanizată de la sud de Dunăre intră în istorie sub numele de vlahi — revenirea sub stăpînirea bizantină a unei importante mase de populație latină⁵² — dar explicația împrumutului noului nume de la slavi mi se pare a fi alta.

⁴⁴ Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 103.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 157—158.

^{45 b^{is}} Că locuitorii Bulgariei erau socotiți de bizantini supuși rebeli, ne-o sugerează și natura suspiciului — orbirea —, aflat și în dreptul public imperial, suspiciu aplicat de Vasile II prizonierilor bulgari după marea înfrîngere din 1014, care a decis soarta statului lui Samuel (H. Ahrweeler, *L'idéologie politique de l'Empire byzantin*, P.U.F., Paris, 1975, p. 52).

⁴⁶ *Laudatio Photii Thessalonicensis*, ed. V. Vasilievski, în V. Vasilievski, *Odin iz greceskih sbornikov Moskovskoi sinodalnoi biblioteki*, „Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosvesceniia”, 248, 1886, p. 101; Ioannes Geometra, *Carmina*, Migne, P.L., CVI, col. 934 A.

⁴⁷ Constantin Porphyrogenitus, *De adm. imp.*, p. 52; G. Moravesik, *op. cit.*, II., p. 207.

⁴⁸ Mulți autori așează prima atestare a vlahilor balcanici în legătură cu evenimentele din țaratul lui Samuel din 976, deși Ioan Skylitzes a scris la sfîrșitul veacului XI. Desigur, această atestare nu-și pierde din importanță pentru istoria vlahilor din Balcani, dar prima lor mențiune efectivă rămîne cea din diploma imperială din 1020 (D. Onciul, *Tradiția istorică în cheștiunea originilor române*, în *Opere complete*, I, *Originile Principatelor Române*, București, 1946, p. 326; E. Stănescu, *Byzantinovlachica I: Les Vlaques à la fin du Xe siècle — début du XIe et la restauration de la domination byzantine dans la Péninsule Balkanique*, „Revue des Études du S-E européen”, VI, 1968, nr. 3, p. 407—408).

⁴⁹ H. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche*, „Byzantinische Zeitschrift”, II, 1893, p. 46; Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, 806—808. Asupra bulei de aur a împăratului macedonean, M. Gyoni, *L'évêché vlaque de l'archevêché bulgare d'Achris aux XIe siècles*, „Etudes slaves et roumaines”, I, 1948, p. 148—149.

⁵⁰ În preluarea numelui de vlah de la germani de către slavii de sud, P.P. Panaitescu (*op. cit.*, p. 89) are în vedere numai resturile populațiilor germane de la nordul Dunării de la începutul veacului VI. Desigur, slavii din vestul peninsulei au putut să preia termenul și din contactele cu bayarezii, atestate încă de la sfîrșitul secolului VI (E. Dümmler, *Über die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien*, „Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften”, Viena, XX, 1856, p. 363—364) sau chiar prin mijlocirea avară.

⁵¹ Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 129, n. 2.

⁵² Aceeași remarcă și la P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 122—123.

În răstimpul dintre secolele VII și X, transformări importante din punct de vedere etnic s-au acumulat atît în natura populației romanizate de la sud de Dunăre cît și a societății bizantine. Izolați în marea masă a populației slave și siliți la un nou mod de viață, traco-romanii din nordul Dunării au dobîndit o fizionomie aparte și o limbă proprie, în ultimă instanță s-au constituit într-un popor nou. Termenul de romanus, prin care se auto-defineau, își pierde semnificația politică de odinioară, datorită izolării de teritoriul Romaniei⁵³, și dobîndește un conținut etnic⁵⁴, deosebindu-i de populația vecină slavă, bulgară, greacă și albaneză. Prin noțiunea de vlah, avînd aceeași valoare etnică, noul popor intră în rîndul celorlalte popoare balcanice. Pe de altă parte, după pierderile teritoriale din secolul VII, statul bizantin a păstrat mai cu seamă zonele cu populație de limbă greacă. Politica imperială de elenizare a populațiilor alogene, îndeosebi slave, din secolele VIII—IX, a dat imperiului o și mai mare uniformitate de limbă și cultură. O anumită coeziune a populației bizantine ne întîmpină și pe plan religios, unde, după pierderea provinciilor monofisite și copte de către bizantini, ortodoxia rămîne singurul cult din imperiu⁵⁵; aceasta devine treptat o religie „națională”, în sensul identificării ei cu populația greacă⁵⁶. Ca urmare a acestor transformări din natura societății bizantine, noțiunea de romaïos, fără să-și piardă accepțiunea sa politico-juridică⁵⁷, semnaltă deja mai sus, dobîndește și un conținut etnic, desemnînd poporul grec, mai ales cînd acesta este opus popoarelor vecine, așa cum apare în corespondența patriarhului Nicolae Misticul cu țarul Simeon, la începutul secolului X⁵⁸.

În această perioadă, bizantinii au pierdut aproape orice contact cu cultura romană, în timp ce limba latină, tot mai ignorată în imperiu, devine „barbaram et Scythicam linguam”⁵⁹ pentru locuitorii elenizați ai Noii Rome. De aceea, în contactul cu noile grupări etnice adăugate imperiului la sfîrșitul veacului X, bizantinii vedeau în vlahi o populație străină, deosebită complet de romei. În aceste condiții, apare firească preluarea numelui de vlahi de la slavi pentru foștii locuitori romani ai imperiului, transformați între timp într-un popor neo-latin. Aceasta nu înseamnă că din punct de vedere politic, vlahii și bulgarii, încorporați statului bizantin, nu erau considerați cetățeni ai imperiului.

Situația mi se pare similară, întrucîtva, celei din statul roman tîrziu, în care numai locuitorii de limbă latină erau consecvent denumiți romani,

⁵³ Asupra evoluției sensului noțiunii de Romania, R.L. Wolff, *op. cit.*, p. 2 și urm.

⁵⁴ Pentru evoluția similară a populației romane din Galia, E. Ewig, *op. cit.*, p. 611.

⁵⁵ Despre noile tendințe din sînul bisericii bizantine, Endre von Ivanka, *Rhomäerreich und Gottesvolk. Das Glaubens-, Staats- und Volksbewusstsein der Byzantiner und seine Auswirkung auf die ostkirchlich — osteuropäische Geisteshaltung*, München, 1968, p. 76—77.

⁵⁶ Fr. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen-Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe—XVe siècles)*, Paris, 1959, p. 117—118.

⁵⁷ Ideia superiorității societății bizantine, ca o comunitate de cetățeni, asupra restului lumii este prezentă în gîndirea politică a Noii Rome plină la căderea acesteia. În acest sens, a se vedea disprețul lui N. Choniates (*Historia*, ed. Bonn, p. 764) față de popoarele din Occident, „despre care, scrie cronicarul, nu se poate vorbi ca popoare în sensul adevărat al cuvîntului, ci ca despre neamuri obscure și nomade”.

⁵⁸ τὸ τε Βουλγάρων ἔθνος καὶ τὸ Ῥωμαίων γένος (Nicolae Patriarhul Misticul, *Epistulae*, Migne, P.G., vol. CXI, col. 188); τὰ ἀμώτερα ἔθνη (Ibidem, col. 57), etc.

⁵⁹ Mansi, *op. cit.*, vol. XV, col. 191.

în timp ce în jumătatea orientală a imperiului, unde cultura romană n-a ieșit niciodată victorioasă în confruntarea cu civilizațiile străvechi din aceste regiuni, pe lângă noțiunea de romanus, care definea condiția politică a tuturor locuitorilor Romaniei, apar și distincții etnice : grec, egiptean, sirian, etc.⁶⁰. Astfel se explică și denumirea de greci, pe care popoarele slave și germane au dat-o locuitorilor Imperiului bizantin, denumire preluată de acestea de la romanii de la Dunărea de Jos și de dincolo de Rin⁶¹.

Interesant este și modul în care noul termen a pătruns în societatea bizantină. La început, acesta se răspîndește în limba vorbită din contactele populației grecești cu slavii; din limba vorbită el a fost preluat, mai târziu, și de cea cultă, așa cum lasă să se înțeleagă Anna Comnena la mai bine de un veac de la prima atestare într-o sursă bizantină a vlahilor balcanici⁶². Imprejurarea că această sursă este un act de cancelarie nu este lipsită de importanță. Administrația lui Vasile II, mai receptivă la realitate decît cercurile intelectuale clasicizante bizantine, n-a întîrziat să preia din limba vorbită noul nume al populației romanizate, larg răspîndit în Balcani. În schimb, va trebui să așteptăm încă o jumătate de veac pentru a întîlni acest nume și în monumentele literare.

DE LA POPULATION ROMANISÉE AUX VLAQUES BALKANIQUES

RÉSUMÉ

Le long silence observé par les sources grecques et latines en ce qui concerne la romanité sud-danubienne aux VIIe—Xe siècles et sa réapparition sur la scène de l'histoire sous un nouveau nom — Vlahii (Vlaques) — au début du XIe siècle constitue l'un des problèmes obscurs de l'histoire balkanique de cette période. Prenant pour point de départ l'étude des mutations ethno-politiques des Balkans de la seconde moitié du premier millénaire de notre ère et les critères terminologiques utilisés par les sources dans la définition des réalités ethniques du Moyen-Age, l'auteur essaie d'expliquer les causes du phénomène.

Le fait que les Thraco-Romains ne sont pas mentionnés parmi ces formations politiques dans les sources extérieures, les seules susceptibles de nous offrir des informations sur le monde slave — ne saurait nous surprendre, vu que dans ces sources l'expression politique cache la réalité ethnique. L'absence de toute mention au sujet des Thraco-Romains de-

⁶⁰ E. Ewig, *op. cit.*, p. 587, nr. 2.

⁶¹ C. Jireček, *op. cit.*, p. 36.

⁶² Anna Comnena, *Alexiada*, ed. Bonn, I, p. 395 : Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διὰ λέκτος.

meurés au Byzance au début du VIIe siècle a une explication toute différente : exception faite des populations barbares ayant pénétré dans l'empire, les sources byzantines définissent la population d'après le critère territorial et non pas d'après celui ethnique.

Au début du XIe siècle, par suite des conquêtes de Jean Tzimiskès et Basile II, le monde byzantin était directement confronté aux jeunes peuples balkaniques, dont aussi les Vlaques constitués en tant que peuple néo-latin par suite de l'ethnogenèse des Thraco-Romains. Sans abandonner entièrement le critère territorial de définition des populations de l'empire, les sources grecques ont en vue également en ce qui concerne les nouveaux peuples inclus à l'Etat balkanique, leur caractère ethnique, en les définissant comme tels ; Bulgares, Vlaques, etc.

DESPRE NEGOCIERILE PRIVIND ÎNCHEIEREA ALIANȚEI FRANCO-ROMÂNE (10 IUNIE 1926)

DE

CONSTANTIN IORDAN-SIMA

Semnarea tratatului franco-român reprezintă, neîndoielnic, un moment însemnat în istoria relațiilor internaționale ale României din deceniul care a urmat primului război mondial. Este vorba, de fapt, de prima alianță realizată de diplomația românească cu una din marile puteri învingătoare în conflagrația din anii 1914—1918. Este vorba de alianța cu Franța, considerată ca cel mai puternic stat european la sfârșitul războiului, care a avut un rol hotărâtor în multe probleme ridicate de negocierea tratatelor de pace. Mai mult, este vorba de principala susținătoare a forului de la Geneva și a Pactului Ligii Națiunilor, de o mare putere, interesată în cel mai înalt grad în menținerea statu-quo-ului politic și teritorial, a echilibrului de forțe pe continent.

În aceste condiții, România, pentru care obiectivele fundamentale pe plan extern erau menținerea integrității teritoriale și apărarea unității naționale și de stat, pentru care respectul tratatelor de pace și Pactului Societății Națiunilor reprezenta garanția împlinirii obiectivelor amintite, s-a orientat, firesc, spre o alianță cu Franța. Tratatul cu marile puteri, apărătoare ale statu-quo-ului, erau considerate de cercurile politice românești ca absolut necesare în contextul evenimentelor din deceniul al treilea al veacului nostru, când tentativele și chiar inițiativele revizioniste ale unor state nu mai erau secrete.

Interesele economice ale burgheziei românești, atașată în mod explicabil de cercurile de afaceri din țările învingătoare, în special din Franța, interesate la rîndul lor de soarta investițiilor din România, au impus guvernului român această conduită de politică externă.

Problemele tratatului franco-român sînt, în general, cunoscute. Într-un studiu relativ recent, Eliza Campus¹ pune în valoare noi și prețioase informații privitoare la contextul internațional în care guvernul român a semnat alianța, precizează semnificația acesteia pentru politica externă a României din acea perioadă. De asemenea, studiile lui Gheorghe

---

¹ Eliza Campus, *Le caractère européen des traités bilatéraux conclus par la Roumanie dans la décade 1920—1930*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, 6, p. 1067—1093.

Zaharia ² și Dumitru Tuțu ³ prezintă, între alte probleme, mobilurile care au determinat cercurile conducătoare românești să se orienteze spre o alianță cu Franța și încadrează tratatul în seria acțiunilor diplomatice concrete ale României pentru apărarea independenței, suveranității și integrității.

Dar dacă problemele tratatului de amicitie și arbitraj, ale convenției militare și ale protocolului privind angajamentul de neagresiune față de U.R.S.S. încheiate între România și Franța au reținut atenția istoriografiei noastre, este mai puțin cunoscută însă evoluția negocierilor care au condus la semnarea acestor documente la 10 iunie 1926.

Apar întrebări legitime : de ce România, aliata tradițională a Franței, apărătoare ferventă a tratatelor de pace și a echilibrului european, a obținut semnarea alianței abia la jumătatea anului 1926, cu mult mai târziu decât Polonia (1921) sau chiar Cehoslovacia (1924)? De ce Franța a amînat încheierea tratatului cu România mai bine de doi ani, dacă avem în vedere că prima declarație în acest sens a fost făcută de guvernul Poincaré, în primăvara anului 1924?

Un răspuns complet la aceste întrebări depășește intențiile noastre. În cele ce urmează, vom stărui asupra elementelor care au determinat tergiversarea tratativilor, și nu din punctul de vedere al textelor supuse negocierii, texte care, în esență, nu au suferit modificări importante în comparație cu cele finale. Pe baza unor informații inedite, ne vom referi, în special, la maniera în care Franța a abordat chestiunea încheierii tratatului cu România, atât de interesată atunci în realizarea acestei alianțe.

În primăvara anului 1924, cu prilejul vizitei familiei regale la Paris, guvernul francez condus de Raymond Poincaré „dădea primele indicații asupra încheierii unui tratat cu România” ⁴. În condițiile în care afacerea Ruhr-ului crea încă mari dificultăți cercurilor politice franceze, președintele Consiliului de Miniștri avea tot interesul să strângă rîndurile vechilor aliați. Nu întîmplător, la 25 ianuarie 1924, Franța semnase tratatul de alianță militară cu Cehoslovacia.

Propunerea franceză de încheiere a unui tratat nu putea să nu intereseze cercurile conducătoare românești. Dealtfel, în ședința Adunării deputaților din 20 martie 1924. I. Gh. Duca, șeful diplomației românești, declara, între altele, că una din modalitățile împlinirii obiectivelor politicii externe a României era menținerea strînsei unități cu „marii noștri aliați, alături de care am dus războiul care ne-a condus la unitatea națională” ⁵.

² Gh. Zaharia, *Considerații asupra politicii externe a României (1919—1929)*, în *Probleme ale politicii externe a României (1919—1939)*. Culegere de studii, București, Edit. Militară, 1971, p. 17—51.

³ D. Tuțu, *Aspecte ale politicii externe a României în anii 1919—1933*, în „Acta Musei Napocensis”, X, 1973, p. 351—371.

⁴ Arhivele Statului București. Arhiva Istorică Centrală (în continuare AIC). Fond Casa Regală, Ferdinand, D. 36/1925, f. 161. Telegramă (în continuare Tel.) din Paris, nr. 10551/18 aprilie 1929, semnată Diamandy.

⁵ Monitorul Oficial. Dezbaterile Adunării Deputaților, 1924, nr. 73, p. 1962; vezi și I. Gh. Duca, *La politique extérieure de la Roumanie*, Bucarest, 1924.

Căderea guvernului Poincaré, cu prilejul alegerilor din mai 1924, și victoria „Cartelului stângii”, care a adus la conducere cabinetul Edouard Herriot (iunie), au antrenat o scădere a interesului cercurilor diplomatice franceze pentru tratatul cu România. „Renunțând la metodele lui Poincaré — observă Maurice Baumont — ministerul Herriot a răsturnat politica externă și a făcut eforturi de a întreține raporturi de încredere cu Londra”.⁶ Problemele planului Dawes, dezarmării, evacuării Ruhr-ului, protocolului de la Geneva în soluționarea cărora concertul franco-britanic se impunea stringent⁷, la care se adăugau dificultățile interne, între care cele financiare ocupau un loc important, au determinat guvernul francez să abandoneze temporar ideea cabinetului precedent de a încheia un tratat de alianță cu România.

În aceste împrejurări, guvernul român a redeschis problema pactului la începutul anului 1925, când proaspătul ministru al României la Paris, Constantin Diamandy, propunea oficial lui Herriot, care deținea și portofoliul externelor, încheierea unui tratat de alianță. În cursul întrevederii din 10 ianuarie 1925, subliniind avantajul pe care îl prezintă pentru Franța existența unui „lanț de aliați”, premierul francez „s-a arătat favorabil” propunerii românești. Diamandy telegrafia că „s-ar putea totuși ca el (Herriot — C. I. - S.), sub influențe diverse, să revină asupra primei impresii” și sugera lui I. Gh. Duca „să fie examinată și această ultimă ipoteză, adică a eventualului refuz sau a târăgănării răspunsului”.⁸

La jumătatea lunii februarie 1925, ministrul român remitea lui Herriot proiectul textului tratatului de alianță. Între timp, intervenise însă un element ce avea să se dovedească multă vreme un obstacol greu de depășit în calea negocierilor franco-române. La 9 februarie, Gustav Stresemann, ministrul de externe al Republicii de la Weimar, adresase lui Herriot, prin intermediul ambasadorului german la Paris, von Hoesch, cunoscutul memorandum privind garanțiile de securitate. Era textul care a stat la baza tratativilor încheiate prin acordurile de la Locarno. Propunerea Germaniei nu a fost făcută publică decît la 5 martie, cînd Austin Chamberlain, șeful diplomației britanice, a făcut o declarație în acest sens în Camera Comunelor, evident după consultările cu Herriot.⁹

Acesta a fost motivul invocat de premierul francez în fața lui Diamandy atunci cînd a sugerat răbdare în privința textului tratatului. „În tot cazul și pentru moment — informa diplomatul român pe Duca —

⁶ Maurice Baumont, *La faillite de la paix (1918—1939)* (IV-e édition), T 1, *De Rethondes à Stresa (1918—1935)*, Paris, P.U.F., 1960, p. 310.

⁷ Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours* (IV-e édition), Paris, Dalloz, 1966, p. 82 și urm.

⁸ A.I.C. Fond Casa Regală Ferdinand, D. 30/1925, f. 430—431. Tel. din Paris, nr. 6307/11 ianuarie 1925, semnată Diamandy.

⁹ Pentru problemele acordurilor de la Locarno, vezi: J.-B. Duroselle, *op. cit.*, p. 93; W. Churchill, *L'orage approche*, T. 1, *D'une guerre à l'autre (1919—1939)*, Paris, Plon, 1948, p. 26—27; G. Clemenceau, *Grandeurs et misères d'une victoire*, Paris, Plon, 1930, p. 284 și urm.; L. Brașoveanu, *The Locarno Conference. Some Notes on its Proceedings and the Stand of the Participant Countries*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, VII, 1968, 3, p. 397—412; Eliza Campus, *Tratatele de la Locarno și semnificația lor în crearea unui Locarno balcanic*, în „Studii — revistă de istorie”, 1968, 1, p. 103—115; idem, *Înțelegerea balcanică*, București, Edit. Acad. R.S.R., 1972, p. 23 și urm.

bănuiesc că sîntem ... în fața temporizării”¹⁰. Noua situație îndemna pe Diamandy să sondeze cercurile diplomatice franceze asupra perspectivelor tratatului. Într-o conversație cu Laroche, directorul politic la Quai d’Orsay, ministrul României atrăgea atenția că inițiativa alianței a venit de la „guvernul francez, cel precedent, este drept, dar pentru noi nu există decît guverne franceze, oricărui partid ar aparține ele”. Diplomatul francez își amintea cu acest prilej de „niște tratative în această privință sub guvernul Poincaré”¹¹.

La 21 februarie, Diamandy scria plin de amărăciune lui I. Gh. Duca : „Este un nivel așa de scăzut în care diplomația se rătăcește și adesea mă gîndesc că aici trebuie un om de afaceri care să trateze cu oameni de afaceri ... Peste toate acestea, domnește, cel puțin aici la Paris, o impresie de îngrijorare, o panică ... În această atmosferă, tratarea chestiunilor politice, care cer, în primul rînd, o vedere limpede a solidarității marilor interese nu este numai anevoioasă, dar eforturile alunecă, nu prind ... În privința pactului, am impresia că, pentru moment, ei (francezii — C.I.-S.) se tem de a-l încheia cu noi”¹².

Chiar dacă împrejurările politice din capitala Franței nu se arătau deloc prielnice unor negocieri fructuoase pentru România, Diamandy căuta să impună atenției unor personalități politice influente problema tratatului. Într-o conversație cu Aristide Briand, în primele zile ale lunii aprilie 1925, viitorul ministru de externe francez considera că pactul „este absolut conform cu principiile Societății Națiunilor” și se oferea „de a sprijini acest punct de vedere pe lângă guvernul actual”¹³.

La 10 aprilie, guvernul Herriot demisiona, și în noul cabinet Paul Painlevé (17 aprilie), Briand primea portofoliul externelor. Se părea că negocierile vor avea un curs pozitiv. La întrevvedere cu Briand, în noua sa calitate, apelurile pentru pact ale diplomatului român au fost primite evaziv. În replica sa, Diamandy nu-și ascundea nemulțumirea : „am constatat că de la 1919 nu mai există nici o colaborare politică cu noi, nici un schimb de vederi. În conferințe, în loc de a se căuta colaborarea și sprijinul nostru, sîntem ținuți la distanță, bănuți; spectrul politicii Consiliului Suprem trăiește încă, și cînd mergem la Quai d’Orsay aud numai cereri de plată a datoriilor : mercantilizare...”¹⁴

La începutul lunii mai, ministrul român obținea totuși adeziuni de principiu la ideea alianței de la Gaston Doumergue, președintele Republicii¹⁵, și de la premierul Painlevé, care s-a angajat să vorbească în acest sens cu Briand.¹⁶ Rezultatele acestor întrevederi, la care s-au adăugat și cele din convorbirea cu Philippe Berthelot, noul secretar general la Quai d’Orsay, impuneau lui Diamandy sentimentul că ecurile avute

¹⁰ AIC. Fond Casa Regală Ferdinand, D. 30/1925, f. 407. Tel. din Paris, nr. 6434/20 februarie 1925, semnată Diamandy.

¹¹ Ibidem, f. 398—399. Tel. din Paris, nr. 6438/21 februarie 1925, semnată Diamandy.

¹² Ibidem, f. 394—395.

¹³ Ibidem, f. 325. Tel. din Paris, nr. 6560/5 aprilie 1925, semnată Diamandy.

¹⁴ Ibidem, f. 305. Tel. din Paris, nr. 6616/28 aprilie 1925, semnată Diamandy.

¹⁵ Ibidem, f. 298. Tel. (strict confidențial) din Paris, nr. 6631/4 mai 1925, semnată Diamandy.

¹⁶ Ibidem, f. 281. Tel. din Paris, nr. 6646/12 mai 1925, semnată Diamandy : f. 271. Tel. din Paris, nr. 6655/15 mai 1925, semnată Diamandy.

„atît în privința politicii generale, cît și a pactului cu noi sînt din cele mai favorabile nouă, dacă nu intervine un element nou care să zădărnicească”.¹⁷ Mai mult, diplomatul român găsea sprijin la personalități cunoscute ale vieții politice franceze, precum socialiștii Renandel și Varenne sau la Paul Boncour, atunci membru al Comisiei de politică externă a Parlamentului.¹⁸

Cu toate acestea, nici un element sensibil nu a intervenit în direcția deschiderii tratativelor propriu-zise. La 30 mai 1925, Diamandy, aflat la Vichy, întreba pe Briand, într-o lungă scrisoare, despre cauzele tergiversării negocierilor. După ce reamintea șefului diplomației franceze că guvernul de la Paris a avut inițiativa tratatului, cu mai mult de un an în urmă, și că proiectul textului fusese remis la începutul anului 1925, ministrul român se întreba: „Situția generală a Europei a modificat, în decursul unui an, solidaritatea de interese care leagă Franța de România?”¹⁹ Și continua: „Obiecția după care încheierea de noi pacte ar crea în Europa constelații politice care ar deveni în mod fatal ostile (ca în 1914) nu mi se pare fondată. De fapt, aceste constelații există deja.”²⁰ Și Diamandy cita alianțele Franței cu Polonia și Cehoslovacia, Mica Înțelegere, tratatul polono-român, observînd: „Gruparea acestor state diverse este deci un fapt împlinit, un element de realitate, care nu mai poate fi tăgăduit. Se poate totuși spune că, prin completarea ciclului acestor acorduri cu o alianță franco-română, s-ar amenința pacea generală? În mod cert nu, pentru că toate acordurile amintite nu vizează decît menținerea *statu-quo-ului* (subl. în text — C.I.-S.) și au un caracter strict defensiv. Reluînd chiar ideea că prin aceste pacte s-ar crea grupe antagoniste, noi am fi forțați să răspundem că responsabilitatea unui atare antagonism nu ne-ar putea fi imputată, deoarece statele ostile aglomerării noastre ar fi ostile *ipso-facto* (subl. în text — C.I.-S.) păcii.

Ce sînt pactele existente, sau prevăzute, dacă nu un sistem de pace? Un alt bloc, dacă s-ar forma unul, nu ar putea fi deci, cel puțin, decît o mașină de război, un instrument destinat a submina tratatele. Adevărata linie a păcii, noi sîntem cei care o reprezentăm...”²¹

Referindu-se în continuare la răspunsul pozitiv pe care Franța îl dăduse Germaniei la memorandumul din 9 februarie 1925, cu condiția intrării Republicii de la Weimar în Liga Națiunilor, diplomatul român intuia pericolul reînvierii forței fostului Reich: „Dealtfel, admițînd că Germania intră în Societatea Națiunilor, își imaginează cineva că va rămîne inactivă? Putem să ne îndoim că nu va folosi toată influența pentru a face să intre în orbita sa țări ca Austria, Ungaria, Bulgaria și să le înfeudeze?... Cu siguranță, nu contest că există în țările germanice elemente noi care doresc pacea în toată sinceritatea. Dar chestiunea este de a ști dacă tocmai aceste elemente sînt cele care vor determina orientarea politică a țărilor lor.”²²

¹⁷ Ibidem, f. 278. Tel. din Paris, nr. 6648/13 mai 1925, semnată Diamandy.

¹⁸ Ibidem, f. 269. Tel. din Paris, nr. 6671/27 mai 1925, semnată Diamandy.

¹⁹ Ibidem, f. 264.

²⁰ Ibidem, f. 265.

²¹ Ibidem, f. 265—266.

²² Ibidem, f. 268.

Efectul intervenției ministrului român n-a întârziat să apară. Reîntors de la Geneva, Briand convoca, la 13 iunie, pe Diamandy și, după scuzele de rigoare pentru repetatele amînări, declara că este gata să lucreze cu ministrul român pentru a încheia pactul, avînd încrederea că nu vor exista dificultăți. „La începutul săptămînii următoare — promitea Briand — va consulta Consiliul de Miniștri și negocierile ar putea începe.”²³

După ce și mareșalul Foch s-a arătat dispus a susține cauza României²⁴, diplomatul român era informat de Berthelot că, personal, reconstituie „întreg dosarul relativ la pactul de alianță și la afacerile pendinte cu România, și speră să poată rezolva toate chestiunile”.²⁵ Cu același prilej, Diamandy argumenta astfel motivele nerăbdării guvernului român : „1) ar trebui evitat ca opinia publică românească să capete impresia că Franța, aceea care a propus pactul, este aceea care temporează aplicarea lui ; 2) situațiile interne, în general, curente din opinia publică îngreuiază tot mai mult tratativele diplomatice. În ce privește Franța, nimic nu indică că situația internă s-ar ameliora ; 3) este în avantajul nostru ca, dacă eventual Germania ar intra în Liga Națiunilor, ea să fie încadrată în ciclul pactelor noastre continentale.”²⁶

Cu toate asigurările date de Berthelot anterior, secretarul general la Quai d'Orsay repeta, la 10 iulie, lui Diamandy că nu există nici o obiecțiune serioasă în privința tratatului, că vina pentru întârziere cade asupra sa, care, „împovărat de lucrările ministerului, așteaptă închiderea Parlamentului pentru începerea tratativelor”.²⁷

Într-adevăr, în a doua jumătate a lunii iulie, negocierile au început. Într-o discuție cu Briand (29 iulie), ministrul român sintetiza astfel cele două premise fundamentale ale conversațiilor pentru încheierea alianței : „1) tratatul nostru trebuie să aibe ca bază politică pacea și *statu-quo-ul* (subl. în text — C.I. - S) teritorial ; 2) tratatul nu poate să fie o declarație platonicească de pace fără sancțiune în cazul cînd, cu toată dorința noastră de pace, ne-am găsi în prezența unei agresiuni”.²⁸ Ministrul de externe francez recunoaștea justetea celor două premise, dar considera că „este necesar să ținem seama de opinia publică, de curente politice și parlamentare, de lașitudinea ce se manifestă după război, de afacerea marocană, care crează o sensibilitate sfioasă pe care trebuie s-o avem în vedere”.²⁹ Apare evidentă, deci, intenția lui Briand de a eluda din pact elementele menite să facă din acesta un instrument autentic de garantare a păcii. Profundul pacifist care era șeful diplomației franceze, denumit de altfel „apostolul păcii”, era vădit incomodat de aspectele militare ale alianței. Într-o conversație ulterioară, Diamandy a întilnit aceeași opoziție și la

²³ Ibidem, f. 261—262. Tel. din Paris, nr. 6696 13 iunie 1925, semnată Diamandy.

²⁴ Ibidem, f. 243. Tel. din Paris, nr. 6706 19 iunie 1925, semnată Diamandy.

²⁵ Ibidem, f. 241. Tel. din Paris, nr. 6708/19 iunie 1925, semnată Diamandy.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, f. 233—234. Tel. din Paris, nr. 6739 10 iulie 1925, semnată Diamandy.

²⁸ Ibidem, f. 217. Tel. din Paris, nr. 6791/29 iulie 1925, semnată Diamandy.

²⁹ Ibidem. Evocînd criza marocană, Briand se referea la marea revoltă arabă condusă de Abd el Krim, care, la începutul anului 1925, amenințase serios dominația franceză în Maroc. Operațiunile militare represive, începute în vara aceluiași an sub conducerea mareșalului Pétain, au obligat, în cele din urmă, pe insurgenți să se retragă și pe Abd el Krim să se predea (26 mai 1926); cf. M. Baumont, *op. cit.*, p. 314.

Berthelot. Diplomatul român a observat din nou lipsa de valoare a unui simplu acord politic, fiind obligat să declare : „Nu cred că guvernul român va accepta”.³⁰ Intransigența ministrului român a obligat pe Berthelot să revină asupra chestiunii, sugerind ideea unui schimb de scrisori care ar stipula necesitatea concertului statelor majore ale celor două țări, în eventualitatea unei agresiuni.³¹

În cronică negocierilor la care ne referim, luna august 1925 a înregistrat aprobarea tratatului de alianță de către Consiliul de Miniștri într-o ședință condusă de Gaston Doumergue, președintele Republicii. Cu toate insistențele lui I. Gh. Duca ca pactul să fie semnat imediat³², Diamandy nu a putut obține împlinirea dezideratului guvernului român. Ministrul român primise de la Quai d'Orsay următoarele explicații privind rațiunile amânării semnării : „După pactele de alianță ale Franței, atât cu Polonia cât și cu Cehoslovacia, Franța este legată a le comunica prealabil acordurile noi încheiate. Pe de altă parte, guvernul francez nu poate tăinui nici englezilor, nici belgienilor încheierea tratatului de alianță cu România. În aceste condiții, secretul va fi imposibil de păstrat. Guvernul francez se teme să nu fie acuzat atât în Anglia, cât și în Germania, și poate chiar de propria lui opinie publică că, atunci când era în plină negocieri, împreună cu Anglia, în vederea pactului de siguranță cu Germania, ea încheia în taină un tratat de alianță cu România. Aceasta ar putea avea consecința nu numai să primejduiască acordul franco-englez în privința pactului de siguranță, dar încă să pună guvernul Republicii într-o lumină defavorabilă”.³³ Cu bună dreptate replica atunci Diamandy : „Fluctuațiile opiniei publice și ale Parlamentului înrăiesc asupra stabilității guvernamentale, astfel încât nimeni nu poate prevesti pînă în toamnă (guvernul francez aminase semnarea pactului cu două luni — O. I.-S.) care va fi situația și, ferm convins de interesul pe care ambele țări îl au din încheierea acestui tratat, consider ca o greșeală de a scăpa prilejul de a-l semna un moment înainte”.³⁴

Evoluția ulterioară a situației interne din Franța a confirmat realismul declarațiilor lui Diamandy. La 17 octombrie 1925, ca urmare a dificultăților financiare, cabinetul Painlevé, cu Joseph Caillaux ministru de finanțe, era obligat să demisioneze. Noul minister Painlevé, cu Georges Bonnet la Buget, a fost pus în minoritate trei săptămîni mai tîrziu.³⁵

Între timp, la începutul lunii noiembrie, conform promisiunii din august, ministrul român la Paris stăruia pe lângă Berthelot pentru semnarea imediată a pactului. Secretarul general de la Quai d'Orsay a oferit din nou tot concursul, dar la 13 noiembrie Diamandy primea de la acesta o scrisoare în care se încerca explicarea necesității unei alte amânări. Berthelot nota, între altele : „N-am reușit să conving ministrul (Briand — C.I.-S.), în pofida a tot ce am spus în favoarea voastră. El consideră impo-

³⁰ Ibidem, f. 207 Tel. din Paris, nr. 6821/7 august 1925, semnată Diamandy.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, f. 196 și 198. Tel. din 12 și 15 august 1925, semnate Duca.

³³ Ibidem, f. 192. Tel. din Paris, nr. 6866/28 august 1925, semnată Diamandy.

³⁴ Ibidem. Vezi și f. 190. Tel. din Paris, nr. 6867/28 august 1925, semnată Diamandy.

³⁵ M. Baumont, *op. cit.*, p. 314.

sibil să semnăm înainte ca semnătura definitivă și discuțiile privind pactul de la Locarno să fie rezolvate”.³⁶

Cîteva zile mai tîrziu (17 noiembrie), în timpul unei întrevederi Briand-Diamandy, ministrul de externe francez vorbea diplomatului român despre importanța convențiilor semnate la Locarno pentru asigurarea păcii. Cu acest prilej, în fața entuziasmului interlocutorului său, ministrul român se arăta mai rezervat; el considera „actele de la Locarno că netezind calea pentru o destindere a situației europene”, însă adăuga că „Locarno este pînă acum numai o experiență de laborator; rămîne de văzut rezultatul lucrării diplomatice în aplicația reală și dacă începutul de încredere ce se acordă Germaniei ea îl va merita”.³⁷ „De aceea, socot — încheia Diamandy — că pactele particulare, care constituie și o contra-asigurare, fie chiar vremelnică, sînt indispensabile pentru crearea unei rețele pacifice pe baza *statu-quo-ului* (subl. în text — C.I.-S.)”.³⁸

În același context, diplomatul român afla că semnarea tratatului va avea loc săptămîna următoare, după ce Germania, va înainta cererea de admitere în Liga Națiunilor.

Briand nu a putut, totuși, prevedea evenimentele din zilele ce au urmat. Pe de o parte, siguranța că Germania va cere atît de curînd admiterea în forul de la Geneva s-a dovedit iluzorie³⁹, iar, pe de altă parte, criza guvernamentală din Franța a impus lui Briand, la 22 noiembrie 1925, formarea, după aproape patru ani de absență de la președinția Consiliului de Miniștri, noului cabinet.

În aceste împrejurări, guvernul român a lăsat la latitudinea premierului francez alegerea datei sigure la care va interveni semnarea tratatului.

Lucrurile au trenat, dar, în februarie 1926, a survenit un element cu totul nou. Președintele Consiliului de Miniștri al României, I. I. C. Brătianu, informa pe Diamandy că „Mussolini dorește a face un tratat de alianță cu noi pentru menținerea *statu-quo-ului* (subl. în text — C.I.-S.) teritorial”, și continua: „Acesta este conform politicii noastre...; pentru menținerea păcii actuale, asemenea legături sînt indispensabile”.⁴⁰ Pentru a preveni orice neînțelegere, premierul român considera necesar ca Diamandy să pună în curent despre intenția Italiei, cu totul confidențial, pe Berthelot și Briand.⁴¹

La 14 februarie, diplomatul român executa dispoziția lui Brătianu. Exprimînd lui Berthelot regretul că Franța ar putea să nu fie cea dintîi care să fi semnat un tratat cu România, Diamandy declara: „am făcut tot ce este posibil pentru a putea ajunge la semnarea tratatului între noi. Nu eu voi avea responsabilitatea tîrîgănelilor. A concilia toate interesele — și temporizarea prezintă desigur avantaje — are și inconvenientul

³⁶ A.I.C. Fond Casa Regală Ferdinand, D. 30/1925, f. 186. Tel. din Paris, nr. 6957/13 noiembrie 1925, semnată Diamandy.

³⁷ Ibidem, f. 183. Tel. din Paris, nr. 6969/18 noiembrie 1925, semnată Diamandy.

³⁸ Ibidem, f. 184.

³⁹ Germania a înaintat cererea de admitere în Liga Națiunilor abia la 8 februarie 1926.

⁴⁰ A.I.C. Fond Casa Regală Ferdinand, D. 30/1925, f. 151. Tel. din București, nr. 7250/12 februarie 1926, semnată Brătianu.

⁴¹ Ibidem.

de a nu putea împiedica inițiativa altora”.⁴² Ministrul român comenta astfel reacția secretarului general al Ministerului de externe francez : „Am observat cât era de impresionat Berthelot de cele ce îi spusese și mi-a mărturisit că este complet de acord cu mine”.⁴³ Tulburarea colaboratorului lui Briand era întru totul întemeiată. Pe de o parte, divergențele, pe multiple planuri, între Franța și Italia se agravasera tot mai mult după Conferința păcii⁴⁴, pe de altă parte, Mussolini declinase, chiar cu puțin timp înainte, propunerea Briand-Ninčić de realizare a unui acord tripartit franco-italo-iugoslav.⁴⁵ În aceste împrejurări, deschiderea Italiei către România⁴⁶ avea să declanșeze impactul dintre sistemele de alianță ale celor două mari puteri în centrul și sud-estul continentului.

Șeful diplomației franceze n-a întârziat să-și manifeste nemulțumirea față de intențiile dictatorului fascist. În timpul unui dejun (4 martie 1926), la care participau numai Diamandy și Alexis Léger, directorul cabinetului politic al ministrului de externe, Briand a insistat „asupra ameteții megalomane a lui Mussolini, care, după opinia sa, prezintă o primejdie...; el (Mussolini — C.I.-S.) și-a îndreptat politica în sensul unei apropieri de Mica Înțelegere cu scopul însă de a o domina”. „Mica Înțelegere — a adăugat Briand — trebuie lăsată liberă și fără a încerca să fie dominată”.⁴⁷

Considerăm că după refuzul dictatorului fascist de a participa la realizarea acordului tripartit Paris-Belgrad-Roma, la care s-a adăugat interesul Italiei pentru încheierea unui tratat cu România, Briand a înțeles limpede că tendințele de hegemonie ale fascismului în sud-estul european nu pot fi frinate, dacă nu chiar oprite, decît prin lărgirea grabnică a sistemului de alianță francez.

În martie 1926 era parafat tratatul franco-iugoslav, a cărui semnare a survenit, totuși, abia la 11 noiembrie 1927. În ceea ce privește tratatul franco-român, a cărui semnare era așteptată de atita vreme, Diamandy a trebuit să depășească un nou, și ultim, impediment : desfășurarea votului Senatului francez în problema acordurilor de la Locarno, care a avut loc la 3 iunie 1926. Cu acest prilej, Alexandre Millerand, fostul președinte al Franței declara, între altele : „Noi trebuie să tindem, din ce în ce mai mult, a strînge legăturile care ne unesc cu tinerele națiuni din Europa Centrală.

⁴² Ibidem, f. 150. Tel. din Paris, nr. 7260/14 februarie 1926, semnată Diamandy.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Vezi : Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, T. VII (1914—1929), Paris, Hachette, 1957, p. 200 ; Giampiero Carocci, *La politica estera dell'Italia fascista (1925—1928)* Bari, Laterza, 1969, p. 45 ; Pierre Rain, *L'Europe de Versailles (1919—1939)*, Paris, Payot, 1945, p. 207 ; Mario Pacor, *L'Italia nei Balcani dall'Risorgimento alla Resistenza*, Milano, Feltrinelli, 1968, p. 90 ; Constantin Jordan-Sima, *La Roumanie et les relations franco-italiennes dans les années 1926—1927. Une page de l'histoire de la diplomatie roumaine*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XIV, 2/1975, p. 327—340.

⁴⁵ Vezi G. Carocci, *op. cit.*, p. 51—52.

⁴⁶ Pentru problemele pactului italo-român, vezi : E. Campus, *Le caractère européen...*, în *loc. cit.* ; Jacques Ancel, *Les Balkans face à l'Italie*, Paris, Delagrave, 1928, p. 28—30 ; G. Carocci, *op. cit.*, p. 59—60.

⁴⁷ AIC, Fond Casa Regală Ferdinand, D. 30/1925, f. 128—129. Tel. (strict confidențial) din Paris, nr. 7324/4 martie 1926, semnată Diamandy ; f. 126. Convorbirea Diamandy Berthelot. Tel. din Paris, nr. 7344/9 martie 1926, semnată Diamandy.

Există deja tratate cu Polonia și Cehoslovacia. Ar fi de dorit să se încheie tratate asemănătoare cu România și Iugoslavia”⁴⁸.

La 10 iunie 1926, Briand și Diamandy semnavă documentele alianței franco-române, după mai bine de doi ani de la anunțarea intenției Franței de a încheia un tratat cu România.

Pactul a fost rezultatul unor lungi și dificile negocieri, a căror evoluție am încercat să o schițăm. De o importanță deosebită pentru România (reinnoit în 1936, tratatul a reprezentat axul central al politicii externe românești în perioada interbelică), alianța cu Franța a putut fi realizată datorită concordanței principiilor și obiectivelor generale ale politicii europene ale celor două țări, respectul tratatelor de pace și a Pactului Societății Națiunilor, păstrarea statu-quo-ului teritorial și menținerea echilibrului continental, datorită tenacității diplomației românești, datorită existenței unor interese economice, dar mai ales politice, ale Franței în această zonă a Europei, interese decurgând, inițial, din dorința barării drumului unui viitor efort de expansiune german, apoi și a zădărnirii tentativelor revizioniste ale Italiei fasciste.

Încheierea pactului franco-român a constituit, neîndoielnic, un succes pentru ambele părți, dar analiza, chiar sumară, a mersului negocierilor a reflectat cel puțin un fapt, acela al manierei în care, în deceniul al treilea al veacului nostru, o mare putere aborda raporturile cu un stat mic. Și să nu uităm încă un lucru : este vorba de Franța și România, aliata tradițională, state care în optica opiniei publice a epocii trebuiau și nu puteau să nu se găsească permanent în același front.

---

⁴⁸ Ibidem, f. 23. Tel. (strict confidențial) din Paris, nr. 7554 6 iunie 1926, semnată Diamandy.

APLICAREA REFORMEI AGRARE DIN 1864 ÎN JUDEȚUL GORJ

DE

VASILE CĂRĂBIȘ

Reforma agrară din 1864 era așteptată de toate clasele sociale, fiecare vizînd realizarea intereselor sale. Dintre acestea țărănimea a căpătat dreptul deplin de proprietate asupra unei bucăți de pămînt, pe care lucrase și înainte, în conformitate cu dreptul de servitute. Reforma aceasta a constituit un eveniment dintre cele mai importante în procesul de făurire a României moderne, influențînd, totodată, dezvoltarea economică și social-politică a țării.

Întinderea suprafeței de pămînt ce trebuia repartizată țăranilor, a fost în funcție de numărul vitelor. Legiuitorii aveau în vedere asigurarea muncii agricole.

În județul Gorj, unde n-a fost pămînt suficient spre a se îndeplini cotele legale, s-a repartizat, evident, mai puțin.

E cunoscut însă faptul că o serie de greutăți și imperfecțiuni au apărut la aplicarea legii. N-a existat un regulament anumit în amănunt, care să prevadă modalitățile de aplicare în genere, precum și în cazurile speciale sau controversate, care s-au ivit pe teren și au dat naștere la abuzuri sau nedreptăți. Astfel, locuitorii din Drăguțești se plîng domnitorului de proprietarul Gr. Busuioceanu, că de cînd stăpînește această proprietate, ei „au fost subjugăți și căsniți tiranicește.” Chemîndu-i la conac prin „felurite amăgiri” le-a propus să plece de pe proprietatea lui, căci altfel „vor suferi felurite casne cu mult mai grele ca în trecut...” „Speriați de groaznicile casne și chinuri ce neîncetat a făcut, am fost siliți de ne-am dat în scris că vom pleca din proprietatea d-lui”. După ce i-au dat acest înscris, în primăvara anului 1864, proprietarul le-a surpat casele și „cu zor” i-a izgonit, luînd pe seama lui toate locurile de hrană ce le avuseseră clăcașii pînă atunci. Nici un alt proprietar nu i-a primit pe vreo moșie și „de atunci pînă acum — spun ei — ședem cu corturile pe drumuri ca dezrobiții ursari (țigani); am rămas fără agoniseală și cu copiii muritori de foame.”¹ În județele Gorj și Mehedinți Gr. Busuioceanu a încercat să organizeze chiar o campanie de împotrivire la aplicarea reformei agrare din 1864. Mihail Kogălniceanu fiind înștiințat că Gr. Busuioceanu a inițiat o împotrivire colectivă, ordonă prefectilor de Gorj și

¹ Arhivele Statului, București, fond M.A.I. (ruralo-comunală), dos. 7/1863, inv. 319, f. 6.

Mehedinți să-l aresteze și să-l înainteze procurorului, iar pe primarii care i se alăturaseră, să-i destituie din funcția lor². Fapt care s-a și îndeplinit.

La Hurezani, moșierul (din familia lui D. Gîrbea) promitea clăcașilor că le va da pământ de hrană, fără să le pretindă ceva în schimb. Țăranii, încrezători în vorbele lui „mieroase”, au renunțat la delimitarea pămînturilor legiuite. Însă după reformă proprietarul nu și-a respectat promisiunea și astfel clăcașii înșelați au rămas numai cu locurile de casă și grădină.³ În alte sate proprietarii, întrebunțînd diferite manevre, au izbutit să înlătore de la împrumut un număr mare de clăcași. La Ciocadia, de exemplu, au fost excluși 70 de clăcași.⁴ În multe sate li s-a dat clăcașilor pămîntul cel mai prost. Astfel în Roșia de Sus li s-a dat „pe ripi, piraie și bălți” iar proprietarul Costică Moscu i-a dus în stare de a-și părăsi casele „temîndu-se de moarte, cum s-au și întîmplat în această comună.”⁵

Locuitorii din Petrești-Vărsături, printr-o telegramă adresată ministerului de interne, se jeluiesc contra Comisiei de constatare că nu i-a trecut și pe ei în rolul de împrumut. „Sîntem persecutați; proprietarul moșiei este președintele Consiliului județean... strigat lacrimi fierbinți, dreptate; sîntem orbiți în socoteala noastră.”⁶

Preoții Const. Radoescu, Ion Gîrbea și cantorul Vasile Săvulescu din Dobrița reclamă că deși sînt născuți și crescuți pe moșia lui Dimitrie Ștefănescu, unde au contribuit cu clacă, au fost excluși de la dreptul de împrumut. „Dl. proprietar pe noi astăzi ne împinge de spate și ne strigă că nu avem drept”, cerîndu-le chiar să plece de pe gospodăriile lor. Ministerul de interne ordonă prefecturii să fie și ei împrumutați „ca și ceilalți clăcași”⁷. Sus-numiții se plîngeau apoi împotriva proprietarilor Dimitrie Ștefănescu, maior Iconomu și doctorul Culcer, deoarece li s-a dat pămînt „din cel mai rău”, și li s-a luat și dijmă de pe acest pămînt.⁸ Clăcașii din Sănătești, de pe moșia lui Mihalache Hîrgot, reclamă că proprietarul i-a scos din locurile lor de hrană și le-a dat pămînt în virful muntelui unde-i numai piatră. Proprietarul nu-i lăsa în „siliștile și bătăturile în care s-au pomenit moșii și părinții” lor. Nu le-a mai rămas „decît a merge de vii la ușa mormîntului.” Prefectul primește ordin ca țăranii să-și capete de îndată „legiuita satisfacere.”⁹

De asemenea, 15 locuitori din cătunul Copăceni (com. Cornești) arată în cerere că proprietara Ecaterina Vișoreanu „a pus urgie” asupra lor, că le „sparge casele și clădirile” lor din „regulata linie unde au biseri-cuță, apă, moară”, spre a se strămuta în alte părți „unde nu poate locui ființă de om cu vite pe lângă dînsul”¹⁰.

² N. Adăniloiaie și Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, 1964, p. 277.

³ *Ibidem*, p. 287.

⁴ *Ibidem*, p. 282.

⁵ Arhivele Statului, București, fond M.A.I. (ruralo-comunală) dos. 103 1864, inv. 319, f. 272.

⁶ *Ibidem*, f. 38.

⁷ *Ibidem*, f. 106.

⁸ *Ibidem*, f. 361.

⁹ *Ibidem*, f. 110—111.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 207/1866, inv. 319, f. 364.

Proprietarul Barbu Rioșeanu acționează în judecată pe câțiva săteni din Copăceni (Cornești), care, cu prilejul delimitării locurilor pe moșia sa, din acest sat, i-au „sfîșiat proprietatea fără drept”. Inculpații principali sînt Nicolae Chirițoiu — primar și Costache Albușu — consilier comunal.¹¹ În numeroase sate clăcașii, opunîndu-se delimitărilor abuzive, au fost constrînși prin forța armată să le accepte și să le rămînă moșierilor pămînturile cele mai bune. Astfel de cazuri s-au petrecut la Baia de Fier, Polovragi, Zorlești.¹²

Clăcașii din unele sate, fie din inițiativă proprie, fie intimidăți de proprietari și arendași că nu vor putea plăti răscumpărarea clăcii, au renunțat de la început la împroprietărire „din lipsă de mijloace de plată”, mulțumindu-se numai cu locul de casă și grădină. În acest fel în comuna Călugăreasa au fost 48 de țărani.¹³

Un caz de conflict cu totul aparte îl constituie comuna Larga. Într-un proces-verbal din 25 iulie 1866, aflăm că locuitorii acestei comune „prin măsuri meschine” vor cu orice preț „a cotropi mai toată moșia”, mai ales că împrejurul fiecărui locuitor se află împrejmuit cîte 10 pogoane loc, încît se vede amenințată a pierde toată proprietatea. Între Larga și Stăncești nu există nici o despărțire sau hotărnicie, ci, din contră, „de la Constantin Brîncoveanu și pînă astăzi”, a fost și este recunoscută o singură moșie sub trei denumiri: Stăncești, Larga și Muncelu. În sfîrșit, comitetul hotărăște: „Numiții 38 (reclamantii) din Larga să se strămute cu casele în cătunul Stăncești, unde au avut din vechime locurile lor.”¹⁴ Cu această hotărîre ambele sate au fost de acord. Amintim și cazul excepțional petrecut în satul Cojani, pe moșia generalului Gheorghe Magheru, unde au fost împroprietăriți 30 de locuitori „acolo unde ei le-au cerut”, proprietarul renunțînd la orice fel de despăgubire „în favorul lor”. „Această generoasă faptă” a lui Magheru s-a dat ordin să fie publicată în Monitorul Oficial.¹⁵ În ceea ce privește împroprietărirea însurățeilor, și aceasta reprezintă tot un fel de vînzare a anumitor părți din moșiile statului, care are la bază reforma agrară din 1864, aplicată însă mai tîrziu.

La propunerea lui Mihail Kogălniceanu, printr-un jurnal al Consiliului de miniștri, din 7 octombrie 1864, se hotăra ca toți sătenii aflați „sub steaguri” (despre care legea rurală nu făcuse nici o mențiune) să fie împroprietăriți; cei care făcuseră clacă înainte de a pleca în armată, să primească pămînt ca orice clăcaș, iar ceilalți care nu fuseseră la încorporare, „să se socotească în rîndul spornicilor (însurățeilor) și să li se dea locuri pe moșiile statului potrivit articolului VI din legea rurală.”¹⁶ Astfel, pentru 15 însurăței din Pocruia s-au dat 167 pogoane din moșia m-rii Tismana¹⁷; pentru 14 însurăței din Vînăta, din aceeași moșie s-au dat

¹¹ *Ibidem*, f. 635.

¹² N. Adăniloaie, Dan Berindei, *Op. cit.*, p. 812.

¹³ Arhivele Statului, București, *Fond M.A.I.* (rur.-com.), dos. 122/1864, inv. 319, f. 69.

¹⁴ Arhivele statului Tg. Jiu, *fond. Prefectura jud. Gorj*, pachet 287, dos. 5014/1904; f. 99.

¹⁵ Arhivele statului București, *M.A.I.* (rur.-com.), dos. 103/1864, inv. 319, f. 180.

¹⁶ *Acte și legiuiri*, Seria I, vol. II, p. 941.

¹⁷ Arhivele statului Tg. Jiu, *fond. Prefectura jud. Gorj*, pachet 287, dos. 5016/1904, f. 1.

157 pogoane, plus 17 pogoane pentru școală¹⁸; în comuna Tismana, pe moșia m-rii cu același nume, au fost împroprietăriți 17 însurăței, primind, în total, 170 pogoane¹⁹; în Topești au fost împroprietăriți 12 însurăței, primind fiecare câte 10 pogoane²⁰; în Bîlta, la 23 iunie 1883, 13 însurăței primesc 45 $\frac{1}{2}$ pogoane în lunca comunei Bîlta și 45 $\frac{1}{2}$ pogoane în izlazul aceleiași comune, pe moșia statului, deci câte 7 pogoane fiecare²¹; în Frințești la 9 iunie 1882, pe moșia m-rii Tismana, 9 însurăței și școala au primit 133 pogoane²²; în Șipot, pe moșia statului, 8 însurăței au primit 59 pogoane — câte 6 pogoane și 13 prăjini fiecare²³; în Fîriu—Boia, pe moșia statului, 20 de însurăței au primit 197 pogoane.²⁴

După războiul de independență, odată cu însurăței, cum sint numiți în actele vremii, au fost împroprietăriți și țărani care s-au eliberat din armată, în conformitate cu jurnalul din 7 octombrie 1864.

Reforma agrară din 1864 s-a aplicat în comunele județului Gorj, după cum urmează: *Baia de Fier*, pe proprietatea statului au fost împroprietăriți 260 țărani; *Bălcești*, proprietari Gugu și Z. Părăianu, 113; *Bengeștii de Sus*, proprietar Ion Pleșa, 66; *Bengeștii de Mijloc*, proprietar Gr. Braboveanu, 87; *Bengeștii de Jos*, proprietar I. Pleșa, 105; *Bircei*, proprietar Gr. Busuioceanu ș.a. 27; *Bumbesti-Pițic*, proprietar Ana Busuioceanu, 25; *Buzești*, proprietar Matei Scorei, 16;²⁵ *Călugăreasa*, proprietar Gh. Bengescu, 66; *Cernădia*, proprietatea statului, 7; *Ciocadia*, proprietar Al. Magherescu, 60²⁶; *Cîrligei*, proprietatea statului, 5; *Crasna*, proprietari Barbu Nițescu ș.a., 65; *Drăgoești*, proprietatea statului, 40; *Hirisești*, proprietatea statului, 2²⁷; *Negoiești*, proprietatea Gh. Bengescu, 111; ²⁸ *Novaci-Străini*, proprietari Ion Palada²⁹ ș.a., 182²⁹; *Petrești*, proprietar Gr. Săftoiu ș.a. 156³⁰; *Polovragi*, proprietatea statului, 231³¹; *Prigoria*, proprietar Const. Blaremburg, 181³²; Radoși, proprietari Răducan Udriou ș.a. 3; *Sîrbesti*, proprietar Const. Ghindă, 5; *Stănțești*, proprietatea statului, 110³³; *Zorlești*, proprietari Florica și Ion Slăvescu ș.a., 57³⁴; Birzeu de Pădure, proprietatea statului, 22; ³⁵ *Bobu*, proprietatea statului, 155³⁶; *Busuioci*, proprietar Const. Mutulescu, 2; *Frumușei*, proprietari, Ana Busuioceanu ș.a., 52; *Hurezani de Sus*, proprietar,

¹⁸ *Ibidem*, f. 44.

¹⁹ *Ibidem*, f. 69.

²⁰ *Ibidem*, f. 58.

²¹ *Ibidem*, f. 144.

²² *Ibidem*, f. 56.

²³ *Ibidem*, dos. 5018/1904, f. 312.

²⁴ *Ibidem*, dos. 5019/1904, f. 4.

²⁵ *Ibidem*, dos. 5014/1904, f. 165—169, 197, 217, 221, 235—237, 205—208, 175, 101.

²⁶ *Ibidem*, dos. 5019/1904, f. 51.

²⁷ *Ibidem*, dos. 5014/1904, f. 184, 179, 196, 14, 12, 125.

²⁸ *Ibidem*, dos. 5019/1904, f. 55.

²⁹ *Ibidem*, dos. 5014/1904, f. 48, 129—130.

³⁰ *Ibidem*, dos. 5015/1904, f. 99—102.

³¹ *Ibidem*, dos. 5014/1904, f. 155—158.

³² *Ibidem*, dos. 5019/1904, f. 96.

³³ *Ibidem*, dos. 5014/1904, f. 189, 198, 101.

³⁴ *Ibidem*, dos. 3019/1904, f. 70—75, 77, 79.

³⁵ *Ibidem*, dos. 5020/1904, f. 20.

³⁶ *Ibidem*, dos. 5014/1904, f. 296.

Casa răp. Dumitrache Gîrbea, 35; *Licuriciu*, proprietar Anca Colțescu, 11; *Logrești-Moșteni*, proprietar Ștefan Apostoleanu, 10; *Logrești-Birnici*, proprietar Mișa Anastasiovici, 137³⁷; *Magherești*, proprietar Gh. Bibescu, 78; *Mogoșeni*, proprietatea statului, 85; ³⁸ *Pîrîu*, proprietatea m-rii Tismana, 227; ³⁹ *Pegeni-Căprenele*, proprietari, D. Petrovici ș.a., 131; *Poiana*, proprietar Maria Lecereanu ș.a., 10; *Pojaru de Jos*, proprietari Șerban Ceaușeanu ș.a., 7; *Rădinești*, proprietar Costică Tecovici, 10; *Roșia de Sus*, proprietari Panaiche Rădăceanu ș.a., 79; *Roșia de Jos*, proprietari Petrache Roșianu ș.a., 36⁴⁰; *Bîlteni*, proprietatea moșnenilor locali, 9; *Bolboși*, proprietari M. Chirișescu ș.a., 159; *Brănești*, proprietatea m-rii Motru, 302, *Broșteni*, proprietari Const. Broșteanu ș.a., 175; *Călăpăru de Sus*, proprietar Ion Cugea, 48; *Călăpăru de Jos*, proprietar M. Izvoreanu, 109; *Fărcăsești*, proprietari Barbu Fărcășescu ș.a., 122; *Gîrbovu*, proprietari Const. Gîrboveanu ș.a., 187; *Iliești*, proprietatea statului, 115; *Ionești*, proprietatea m-rii Motru, 161; *Moi* proprietatea statului, 56; *Murgești*, proprietatea statului, 131; *Ohaba*, proprietari Safta Săvoiu ș.a., 150; *Peșteana de Sus*, proprietari Ecaterina Caribolu ș.a., 189; *Racii cu Artanu*, proprietari Ion Leodeanu ș.a., 85; *Rășina*, proprietatea moșnenilor locali, 10; Rogojelu, proprietar G. C. și I. Brăiloiu, 123; *Rovinari* proprietari Joița și B. Rovinaru ș.a., 88; *Sărdănești*, proprietari Mih. Prastosticeanu ș.a., 126; ⁴¹ *Stolojani* (de Jiu), proprietar Anastasie Stolojanu, 155⁴²; *Strîmba*, proprietatea statului, 216; Timișani, proprietatea moșnenilor locali, 13; *Turcenii de Sus*, proprietari m-rea Tismana ș.a., 176; *Turcenii de Jos*, proprietari A. Calotescu ș.a., 115; *Țicleni*, proprietari C. Țicleanu și alți moșneni, 18; *Urdarii de Sus*, proprietar T. Broșteanu ș.a., 136; *Urdarii de Jos*, proprietari Gh. Urdăreanu ș.a., 165; *Valea cu apă*, proprietar Emanoil Crețulescu, 186; *Vlădueni*, proprietari G. Tătărescu și alți moșneni, 9; ⁴³ *Bălăcești*, proprietari Iancu Bălăcescu, ș.a., 83; ⁴⁴ *Bălănești*, proprietar M. Mihăescu, 7; ⁴⁵ *Buchenii*, proprietari Gr. Săftoiu ș.a., 9; ⁴⁶ *Cartiu*, proprietari E. Cartianu ș.a., 42; *Cartiu-Sîmbotin*, proprietar Gr. Sîmboteanu, 39; *Ceauru*, proprietatea statului, 169; ⁴⁷ *Cîrbești*, proprietari statul ș.a. 84; ⁴⁸ *Curtișoara*, proprietari statul ș.a. 96; ⁴⁹ *Dobrița*, proprietari D. Ștefănescu ș.a., 254; ⁵⁰

³⁷ *Ibidem*, dos. 5020/1904, f. 35, 28, 61, 97, 93 103–106.

³⁸ *Ibidem*, dos. 5014/1904, f. 120, 111–112.

³⁹ *Ibidem*, dos. 5015/1904, f. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, dos. 5020/1904, f. 41–44, 69, 74–76, 84, 80.

⁴¹ *Ibidem*, dos. 5017/1904, f. 165, 325–328, 334, 337, 286–289, 344–346, 294–295, 196–198, 128–131, 283–284, 391–393, 248–249, 117–119, 358–359, 275–278, 310–311, 109, 97, 255–256, 88.

⁴² *Ibidem*, dos. 5014/1904, f. 376.

⁴³ *Ibidem*, dos. 5017/1904, f. 156–159, 113, 380, 267–268, 105, 226–228, 175–177, 141–144, 149.

⁴⁴ *Ibid.*, dos. 5016/1904, f. 272–273.

⁴⁵ *Ibid.*, dos. 5014/1904, f. 67.

⁴⁶ *Ibid.*, dos. 5019/1904, f. 37.

⁴⁷ *Ibid.*, dos. 5020/1904, f. 377, 323–325.

⁴⁸ *Ibid.*, dos. 5014/1904, f. 94–95.

⁴⁹ *Ibid.*, dos. 5020/1904, f. 414–415.

⁵⁰ *Ibid.*, dos. 5016/1904, f. 248–251.

Drăguțești, proprietar Anica Pleniceanca; 9; ⁵¹ *Iași*, proprietari Nae Măldărescu ș.a., 119; ⁵² *Lainici*, proprietatea statului, 7; *Lelești*, proprietatea m-rii Tismana, 41; *Lelești*, *Frâțești-Birnici*, proprietatea statului, 87; *Porceni-Birnici*, proprietari, C. Otetelișanu ș.a., 16; ⁵³ *Romanești*, proprietari Șt. Frumușanu ș.a., 47; ⁵⁴ *Slobozia* proprietari C. Bengescu ș.a., 65; *Stănești*, proprietari Gh. Bibescu, ș.a., 161; ⁵⁵ *Tetila*, proprietari Nae Tetileanu ș.a., 9; ⁵⁶ *Urechești*, proprietar Enache Urechescu, 14; ⁵⁷ *Vădeni*, proprietari frații *Pleniceanu* ș.a., 173; ⁵⁸ *Vărsături*, proprietar Sevastița Părăianu, 72; ⁵⁹ *Arcani* (Sănătești), proprietari D. Rovinaru ș.a., 37; *Bîlta*, proprietatea statului, 212; ⁶⁰ *Cîlcești*, proprietatea m-rii Tismana, 210; *Cîlnic*, proprietari C. Rioșeanu ș.a., 55; ⁶¹ *Costeni*, proprietari m-rea Tismana, ș.a. 39; ⁶² *Godinești*, proprietatea statului, 522; ⁶³ *Hodorasca*, proprietar Șt. Strimbeanu, 26; ⁶⁴ *Peștișani*, proprietatea m-rii Tismana, 350; *Pocruia*, proprietatea m-rii Tismana, 144; ⁶⁵ *Preajba*, proprietar Zamfir Părăianu, 36; ⁶⁶ *Runcu*, proprietari Gh. Vlădoianu, ș.a., 229; ⁶⁷ *Stăncești*, proprietari Hristea Tollu, ș.a., 8; *Șasa*, proprietari Const. Ștefulescu ș.a., 74; *Șomânești-Buduhala*, Barbu Șomănescu ș.a., 111; ⁶⁸ *Telești*, proprietar B. C. Chilea, 18; *Tismana*, proprietatea m-rii Tismana, 257; *Topești*, proprietatea statului, 500; ⁶⁹ *Vînăta*, proprietatea m-rii Tismana, 250; ⁷⁰ *Albeni*, proprietar C. Ioanid, 27; ⁷¹ *Andreești*, proprietar C. Bărbuneanu, 28; *Andreești-Plușcu*, proprietar Petrache Zână, 66; *Aninoasa*, proprietar H. Politopolu, 230; *Bibești-Sterpoaia*, proprietari Ioan Bibescu ș.a., 75; ⁷² *Bîrzeu de Gilort*, proprietari Gh. Magheru ș.a., 55; *Comănești*, proprietatea m-rii Tismana, 15; ⁷³ *Costești*, proprietari Dincă Costescu ș.a. moșneni, 48; *Dolcești-Hubari*, proprietar Nae Romanescu, 11; *Dolcești-Musculești*, proprietar, G. Vărjanu, 12; *Jupînești*, proprietari Marin Busuioceanu ș.a., 39; *Musculești*, proprietar C. Moscu, 102; *Petreștii de Jos*, proprietar C. Moscu, 29; ⁷⁴ *Pîrîu-Boia*,

⁵¹ Ibid., dos. 5014/1904, f. 46.

⁵² Ibid., dos. 5005/1904, f. 74-75.

⁵³ Ibid., dos. 5016/1904, f. 64, 216-217, 69

⁵⁴ Ibid., dos. 5015/1904, f. 80.

⁵⁵ Ibid., dos. 5016/1904, f. 309-311, 266.

⁵⁶ Ibid., dos. 5020/1904, f. 417.

⁵⁷ Ibid., dos. 5015/1904, f. 66.

⁵⁸ Ibid., dos. 5020/1904, f. 403.

⁵⁹ Ibid., dos. 5015/1904, f. 41.

⁶⁰ Ibid., dos. 5016/1904, f. 204, 212-218.

⁶¹ Ibid., dos. 5014/1904, f. 142, 130 .

⁶² Ibid., dos. 5015/1904, f. 111.

⁶³ Ibid., dos. 5016/1904, f. 22.

⁶⁴ Ibid., dos. 5015/1904, f. 136-138.

⁶⁵ Ibid., dos. 5020/1904, f. 365-367, 339.

⁶⁶ Ibid., dos. 5015/1904, f. 43.

⁶⁷ Ibid., dos. 5016/1904, f. 133.

⁶⁸ Ibid., dos. 5015/1904, f. 90, 87, 146-165.

⁶⁹ Ibid., dos. 5020/1904, f. 398, 352-357, 384-385.

⁷⁰ Ibid., dos. 5016/1904, f. 18.

⁷¹ Ibid., dos. 5019/1904, f. 60.

⁷² Ibid., dos. 5018/1904, f. 195-204, 193, 97-101, 187-188.

⁷³ Ibid., dos. 5019/1904, f. 62, 64, 46.

⁷⁴ Ibid., dos. 5018/1904, f. 35, 52, 158, 163, 160, 188, 119-120, 181.

proprietatea statului, 148; ⁷⁵ *Plușcu-Andreești*, proprietar N. Ionescu; 49; ⁷⁶ *Purceleni*, proprietar N. Teodoru, 20; ⁷⁷ *Săulești*, proprietari Scarlat Săulescu ș.a., 88; *Socu-Bărbătești*, proprietar Gr. Călinescu, 8; *Șipotul*, proprietari statul ș.a., 37; ⁷⁸ *Ștefănești*, proprietar Ecat. Portărescu, 8; ⁷⁹ *Turburea*, proprietatea statului, 42; ⁸⁰ *Ungurelu*, proprietar D. Portărescu, 10; ⁸¹ *Valea lui Cîine—Groșera*, proprietari Iorgu Bibescu ș.a., 102; *Vladimiri* proprietar C. Moscu, 3 ⁸².

După materialul documentar, situația statistică generală a județului Gorj, pe categoriile de împroprietăriți, e următoarea: frunțași — 578; mijlocași — 4838; pâlmași — 4648; cu loc de casă — 2328; total general — 12 540.

Moșnenii săraci, nebucurîndu-se de legea rurală din 1864, au continuat să muncească pe moșiile proprietarilor, supuși dijmelor și corvoadelor.

---

⁷⁵ Ibid., dos. 5019/1904, f. 105.

⁷⁶ Ibid., dos. 5018/1904, f. 47—48.

⁷⁷ Ibid., dos. 5019/1904, f. 48.

⁷⁸ Ibid., dos. 5018/1904, f. 84—85, 142, 312.

⁷⁹ Ibid., dos. 5019/1904, f. 51.

⁸⁰ Ibid., dos. 5018/1904, f. 71.

⁸¹ Ibid., dos. 5019/1904, f. 44.

⁸² Ibid., dos. 5018/1904, f. 249—250, 177.

CINCI ACTE MOLDOVENEȘTI DIN ANII 1438, 1531, 1601, 1604, și 1668

DE

DAMIAN P. BOGDAN Ț

Am socotit nimerit să publicăm actele ce urmează pe temeiul în primul rând că nici unul din originalele lor n-au văzut pînă acum lumina tiparului, iar în al doilea rând reiese importanța lor și prin conținut.

Astfel actul nr. 1 în dimensiunea 18,5 × 26,8 cm., emis de Iliș fiul lui Alexandru cel Bun în asociere cu fratele său Ștefan¹ — scris pe pergament relativ gros — prin care întărește, la 20 iunie 1438, lui Hudici vornicul, jumătate din satul unde a fost Jurj Ungurean, rezultat în urma schimbului acestui dregător cu boierul Stroe, prin care Hudici vornicul dă lui Stroe satul Vorohinți cu toate poienile. Domnii asociați dăruiesc — apoi vornicului Hudici un loc pustiu la Holmul Negru anume Hluboca iar la Podraga un sat la gura Pîrăului lui Borodaci (forma rusească și ucraineană pentru rom. *Bărbosul*) unde a fost cneaz Mihail.

Ultimele rînduri din original neputînd fi citite cu ochiul liber, am apelat la lampa de cuarț cu filtru al lui Wood și textul astfel descifrat l-am cuprins în « ». Existența actului este cunoscută lui Fr. A. Wickenhauser care l-a publicat în *Bohotin oder Geschichte der Stadt Cernăuz* (I, Viena, 1874, p. 65—66) după care Mihai Costăchescu a editat o traducere românească în *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* (II, Iași, 1932, p. 23—24), întrucît între timp originalul a dispărut. Traducerea lui Wickenhauser implicit și cea a lui Costăchescu cuprind următoarele omisiuni: *Rohtineții*, „un sat la drum”, *Firev*, <*Hodco*> *de la Mamornița și Coșievici*, în loc de: *Vorohinți*, „la Podraga un sat”, *Firău*, *Iliș al lui Negru* și *Coșilovici*. Așa că satul cu numele *Vorohinți* apare pentru prima oară în documentele moldovenești din prima jumătate a secolului al XV-lea. Actul are sigiliu atîrnat, deteriorat în parte, șnurul peceții fiind de mătase roșie.

---

¹ Vezi pentru asocierea la domnie a lui Ștefan voievod, Damian P. Bogdan, *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare*, București, 1938, p. 11—14; Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, extras din „Revista critică”, 1939, p. 5—17; Damian P. Bogdan, *În jurul unor considerațiuni privind istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, extras din „Arhiva românească”, III, 1939, p. 3—8; Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei din secolul XV*, extras din „Revista critică”, 1939, p. 9—11 și Damian P. Bogdan, *În urma unui răspuns al domnului Gh. Duzinchevici*, în „Arhiva românească”, IV, 1940, p. 358; idem, *Acte moldovenești din anii 1426—1502*, București, 1947, p. 8—9.

În ceea ce privește inscripția sigiliului aceasta este următoarea : † печать Іванъ Иліа воеводѣ, господѣарѣ <земли Молдавскон. Remarcăm că la crearea amprenteii sigilare s-a folosit o matrice destul de uzată întrucît liniile orizontale și oblice ale literelor п, в, а, т, н și и nu apar în amprentă. Pe verso actului se află o notă chirilică de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea sau începutul veacului următor, cu atare conținut : *Matei voevoda pustiuл моше Hluboca* — deci o notă total greșită.

Actul nr. 2 în dimensiunea 9,5×38,6 cm. este dat de Petru Rareș la 12 martie 1531 — scris pe pergament relativ gros, sigiliul lipsește — s-a păstrat numai o bucată din șnurul din mătase roșie ce-l lega de hrisov — și întărește, slugilor sale Toma Micaci și surorii lui Măria, copiii Neagăi, nepoții lui Dan Mesehna, dania strămoșului emitentului — Ștefan voievod fiul lui Alexandru cel Bun și cea de la fratele lui Petru Rareș, Bogdan al III-lea — anume un sat la Tutova unde a fost Tămaș și satul Roșcanii la Bîrlad, unde se varsă Hobalna în Bîrlad. Actul în cauză a ajuns pînă la noi într-o stare deplorabilă căci din original lipsește o jumătate din partea superioară de la mijloc. Am restituit formularul și textul lipsă al actului după ispisocul aceluiasi domn din 13 martie 1531, scris de același scrib : Grigorie Bogza, document publicat de Gh. Ghibănescu în *Surete și izvoade* (XVIII, Iași, 1927, p. 144—145) și după suretul lui Simion Cheșco uricar din 27 iunie 1743 — el aflîndu-se de asemenea în colecția noastră. Dacă satul Roșcanii este identic satului fără nume aflat la confluența Hubalnei cu riul Bîrlad², ce apare într-un act din <1429 aprilie—1430 decembrie> al lui Alexandru cel Bun cum am crezut în 1947³, apoi tatăl destinatarilor este Dan Mesehna care are un act și de la Ștefan al II-lea, document menționat în actul lui Petru Rareș publicat de noi, act ce altfel este necunoscut. Se pare că pîriul Hobalna — în actul lui Alexandru cel Bun — Hubalna — era destul de întins întrucît pe el se afla și un alt sat : Sîrbii⁴.

Actul nr. 3 în dimensiunea 29,8×19,5 cm., scris pe hîrtie cu filigran ce are dimensiunea de 5,7×3,7 cm. cuprinzînd într-un scut ornat o cruce catolică încadrată într-o potcoavă, are data : 5 februarie 1601 este emis de Ieremia Movilă și destinat lui Ionașco aprod, căruia și întărește, partea lui Nicoară, fiul lui Toader Reaș din satul Munteni, ce este la Miletin în ținutul Hîrlău — parte ce o cumpără de la același Nicoară. Pe sigiliul timbrat al actului se află următoarea inscripție : † Матию Бжию Іоу Єримѣя Могила воевода гпдрѣ змли Молдавскои.

Actul nr. 4 în dimensiunea 30,5×20,2 cm. din 26 iulie 1604 scris pe hîrtie, al cărui filigran nu se poate descifra, cu două sigilii octogonale aplicate în cerneală — astăzi cafenie — cu imagini ce nu se pot distinge și fără inscripții, este un catastif de cheltuiala ce au făcut fiii lui Iosif din satul Munteni cînd s-au judecat, pentru stăpînirea satului lor, cu : Toader Grebencea, Nichifor și alte neamuri ale acestora, în zilele lui Ieremia voievod. Astfel au dat jurătorilor 2 saci cu făină, 2 ughi (galbeni ungurești)

² Pentru identificarea Hubalnei vezi Damian P. Bogdan, *Acte moldovenești din anii 1426—1502*, p. 27—28.

³ *Ibidem*, p. 28.

⁴ *Ibidem*, p. 28.

pentru pește, untură și alte alimente cum și 4 ughi pentru mied. Au mai dat : 5 taleri ferie marelui logofăt, unul pentru ispisoaice, 3 taleri preotului care i-a jurat pe jurători. La o nouă judecată au dat uricarului Ieremia Băseanu un cal și cîțiva taleri, marelui logofăt — un cal, iar ca să le facă ispisoaice de mărturie au dat aceluiași dregător o iapă.

În ceea ce privește numele de *Iusip* ce apare în act în loc de *Iosif* este de precizat că înainte de jumătatea secolului al IX-lea slavii nu cunoșteau consoana fricativă *f* ci foloseau în locul acestui sunet și grafem, sunetul *p*, exprimat în ambele alfabetele slave vechi prin grafemul *p*. Și această exprimare grafică în loc de *f* a intrat în tradiție căci în limbile slave de răsărit se folosește alături de *f* și *p* cu valoarea de *p*⁵ exact ca în actul nostru din 26 iulie 1604.

Atragem atenția asupra următoarelor românisme din act : *cheltuială*, *bogate* pentru *bucate*, *unturi*, *uricarului*, *uricele* și *peceți*.

Acest act are o importanță excepțională întrucît este primul text pînă acum și unicul în care se arată cît se cheltuia cu jurătorii, cît era plătit grămăticul pentru a scrie actul cît costa feria și cît se plătea marelui logofăt pentru obținerea actului.

Semnalăm faptul că există și ispisocul domnesc de mărturie, dat de Ieremia Movilă chiar a doua zi după data catastifului original, act ce se află în Biblioteca Academiei R. S. România (Doc. DLXXXIX — 145) a cărui traducere este cuprinsă în *Documente privind istoria României, A. Moldova. veacul XVII*, V, 1952, p. 172—173.

Actul ultim — nr. 5 — din 12 septembrie 1668 — este o carte de la domnul Moldovei Iliș Alexandru, are dimensiunea de 21×18,1 cm., este scris pe hîrtie cu un filigran lung de 7,1 cm. și lat de 1,5 cm. cuprinzînd un șarpe încolăcit pe un băț la extremitatea superioară a acestuia fiind o cruce catolică, act prin care poruncește lui Savin din Bulbocani ca să judece pricina lui Filip din Ciumicești cu răzășii : Constantin din Dorocani și Strătulat din Munteni care au strîns zeciualala de pe moșia satului Munteni pe care o stăpînesc — toși trei împreună fără ca să facă parte și lui Savin. Actul are sigiliul mare domnesc aplicat în tuș roșu închis, a cărui inscripție este în bună parte ilizibilă.

Remarcăm că ultimele trei acte sînt strîns legate între ele întrucît toate privesc satul Munteni de pe Miletin din ținutul Hîrlău.

Toate aceste acte aflate în colecția personală a autorului acestor rînduri sînt scrise în minusculă diplomatică nouă moldovenească specifică veacurilor respective de cînd datează cele cinci documente, primele fiind în slavă, iar ultimul — în română.

⁵ Vezi D. P. Bogdan, *Slavjanskije nadpisi v Valahij, Moldove, Transil'vanij i Dobrudže*, în „Voprosy jazykoznanija”, 1961, nr. 6, p. 79 ; idem, *La mise en valeur des fonds de manuscrits et des documents de la Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie*, în „Revue roumaine d'histoire”, VII, 4, 1968, p. 609.

1

† М(н)л(о)стїю Б(о)жїю, мы Иліа коєвода, господарь земли Молдавскон и братъ г(оспод)с(т)ва ми Стефанъ коєвода.

Чїинимъ знаменитѣ | с сѣмъ нашимъ аистоумъ въсѣмъ: кто на нѣ оузрїтъ или егѣ оуслышитъ чтѣчи, аже прїиде прѣд(ъ) г(оспод)с(т)во ми, панъ Стрѣи и по своен доброн воли и проминилъ половина села гдѣ былъ Оуңгѣрѣнъ Жоуржъ ис паномъ Хоудичемъ дворникомъ(ъ)|, а панъ Хоудичъ далъ пану Стрѣи Корохтинци и съ оускли полѣнами.

И мы видѣвши доброе ил(ъ) произволенїе, также даемъ(ъ) пану Хвдичевн дворнику да естъ емоу и шт(ъ) нас(ъ) оурникъ съ въсѣмъ доходомъ.

И также и еще емоу даемъ еднѣ поусты |ню, на Черно<м>(ъ) Халмѣ, на имѣ Глабока, и на Подрастѣ еднѣ село на оустн Потока Бородачева, гдѣ был(ъ) князь Миханло |.

Тоє емоу въсе шт(ъ) нас(ъ) да вѣдетъ(ъ) оурникъ съ въсѣмъ доходомъ, емоу и дѣтемъ его и оуңбчатомъ его и праоуноучатомъ(ъ)| его и прашврѣтомъ его и въсѣмъ родоу его, кто боудетъ ниблизнїи, непорѣшено николи на вѣкы.

И Хотарь того поло села заодно съ дрѣгою члстїю села, кѣда из вѣка оживал. И тон поустыни Хотарь, колко можетъ(ъ) еднѣ село шживати досытъ. И томъ селоу на Подрастѣ, съ въсѣми старыми Хотары, коуда из вѣка ожива ли.

И тон поустыни Хотарь колко можетъ(ъ) еднѣ село шфнвати досытъ. И томъ селоч на Подрастѣ, съ въсѣми старыми Хотары, кочда из вѣкаожива ли.

И на то ес(тъ) вѣра вышеписаннагѣ, г(оспо) (д)с(т)ва ми Илїи коєводы и вѣра брата г(ос)(под)с(т)ва ми, Стефана коєводы и вѣра възлюбленнаго с(ы)на г(оспод)с(т)ва ми, Романа и вѣра дѣтен нашихъ(ъ) въсѣхъ(ъ) и вѣра вѣтаръ нашихъ(ъ): вѣра пана Жоуржа Фратовскаго и дѣ-тен его, вѣра пана Кылич, вѣра пана Исани, вѣра пана Кр(ъ)сти, вѣра пана Нѣгою логовета, вѣра пана Миханла По|ши, вѣра пана Стана Бырлича, вѣра пана Шефѣла Жоумътатевича и врага его пана Мындри, вѣра пана Дѣ-мы Негецскагѣ и брата его пана Мирчи, вѣра пана Лазора и брата его пана Станчула постѣланька, вѣра пана Жоуржа Пятры, вѣра пана Дѣмы двѣрника, вѣра пана Ненрилаша, вѣра пана Битолта, вѣра пача Фырѣва, вѣ-ра пана Петра спатарѣ, вѣра пана Дѣмы Исакѣа, вѣра пана Бѣлоша чашника, вѣра пана Берендѣю столника, вѣра пана Козмы Шандровича, вѣра пана Манаола

и

Хотискаго, вѣра пана Кр(ъ)сти Чорного, вѣра пана Миси, вѣра пана Кости Индрониковича, вѣра пана Блашина Понича, вѣра пана Немиркы, вѣра пана Илѣаша Негрина, вѣра пана Стецка Кошиловича, вѣра пана Илѣандра спатарѣ, вѣра пана Станчула коми са и вѣра въсѣхъ(ъ) воюрь нашихъ(ъ) Молдавскихъ(ъ), великихъ(ъ) и малыхъ(ъ).

И по нашемъ жикотѣ, кого Б(ог)ъ избверетъ господаремъ быти оу нашемъ Молдавскон земли нан шт(ъ) братїи нашихъ(ъ), или шт(ъ) дѣтен нашихъ(ъ), или вѣд(ъ) кто шт(ъ) нашего племене тот шо бы «емѣ не порѣшил(ъ)нашего данїа, али шо бы емѣ оутвердилъ и оукрѣпилъ «завѣде далн есмн емѣ»⁶ «за его правою и вѣрною сѣзжес.»⁷

«И на болшее потвержденїе томъ въсѣмъ вышепи» санномъ, велѣли есмн нашемъ вѣрномъ панъ Дижинсѣ⁷ «логоветѣ писати и привѣснн нашѣ печать к сѣмъ»⁷ «листвѣ нашемъ».

«Пис(а) Пашко граматїкъ, оу Гочарѣ, в лѣт(о)»⁷ «сѣмъ юнїа к.»⁷

⁶ Șters in orig.

⁷ Șters in orig.

TRADUCERE

† Din mila lui Dumnezeu noi Ilie voievod, domn al țării Moldovei și fratele domniei mele Ștefan voievod.

Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor : care o va vedea sau o va auzi citindu-se, pentru că a venit înaintea domniei mele panul Stroe și după a sa bună voie a și schimbat cu panul Hudici vornicul jumătate de sat unde a fost Jurj Ungurean, iar panul Hudici i-a dat panului Stroe, Vorohinții și cu toate poienile.

Și noi văzînd a lor bună voie, de asemenea dăm panului Hudici vornicul, să-i fie lui și de la noi uric cu tot venitul.

Și de asemenea încă îi mai dăm lui și un loc pustiu pe Holmul Negru, anume Hluboca, și la Podraga un sat la gura Pîrăului lui Borodaci (Bărbosul) unde a fost cneaz Mihail.

Aceasta totul să-i fie lui de la noi uric, cu tot venitul, lui și copiilor lui și nepoților lui și strănepoților lui și răsstrănepoților lui și întregului lui neam, cine îi va fi cel mai de aproape, neclintit niciodată în veci.

Iar hotarul acelei jumătăți de sat împreună cu cealaltă parte de sat, (să fie) pe unde din veac au folosit, iar hotarul acelei pustietăți (să fie) cit poate folosi un sat îndestul, iar a celui sat la Podraga, cu toate hotarele vechi, pe unde din veac au folosit.

Și la aceasta este credința a mai sus scrisului, a domniei mele Ilie voievod și credința fratelui domniei mele Ștefan voievod și credința iubitului fiu al domniei mele, Roman și credința tuturor copiilor noștri și credința boierilor noștri : credința panului Jurj Fratovschi și a copiilor lui, credința panului Vlcea, credința panului Isaia, credința panului Cirstea, credința panului Neagoe logofăt, credința panului Mihail Popșa, credința panului Stan Bîrlici, credința panului Șteful Jumătatevici și a fratelui său panul Mindrea, credința panului Duma de Neamț și a fratelui său panul Mircea, credința panului Lazor și a fratelui său panul Stanciul postelnic, credința panului Jurj Piatră, credința panului Duma vornic, credința panului Negrilaș, credința panului Vitolt, credința panului Firău, credința panului Petre spătar, credința panului Duma al lui Isaia, credința panului Băloș ceașnic, credința panului Berindei stolnic, credința panului Cozma Șandrovici, credința panului Manoil de Hotin, credința panului Cirstea Negru, credința panului Misea, credința panului Costea Andronicovici, credința panului Vlașin Ponici, credința panului Nemirca, credința panului Iliăș al lui Negru, credința panului Stețco Coșilovici, credința panului Alexandru spătar, credința panului Stanciul comis și credința tuturor boierilor noștri moldoveni, mari și mici.

Iar după viața noastră, pe cine îl va alege Dumnezeu a fi domn în țara noastră, a Moldovei, sau dintre frații noștri, sau dintre copiii noștri, sau pe oricine din neamul nostru, acela să nu-i clintească dania noastră, ci să i-o întărească și împuternicească fiindcă i-am dat lui pentru a lui dreaptă și credincioasă slujbă.

Și spre mai mare întărire a tot ceea ce este mai sus scris, am poruncit credinciosului nostru pan Dionis logofăt a scrie și a atirna pecetea noastră la această carte a noastră.

A scris Pașco grămătic, la Suceava, în anul 6946 iunie 20.

TRADUCERE

† Din mila lui Dumnezeu, noi Petru voievod, domn al țării Moldovei.

Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor : care o va vedea sau o va auzi citindu-se pentru-că această adevărată slugă a noastră Toma Micaci și sora lui Măria, copii Neagăi, nepoții lui Dan Mesehnă, i-am miluit, cu mila noastră deosebită, le-am dat și le-am întărit lor, de la noi, în țara noastră, a Moldovei, dreapta lor ocină cu privilegiul ce l-a avut bunicul lor Dan Mesehnă danie de la străunchiul domniei noastre, de la Ștefan voievod. Și cu privilegiul de cumpărătură ce a avut de la fraatele domniei noastre, de la Bogdan voievod, un sat la Tutova, unde a fost Tămaș. Și satul Roșcanii, la Birlad, unde cade Hubalna în Birlad.

Toată aceasta mai sus scrisă, să fie lor uric, cu tot venitul lor și copiilor lor și nepoților lor și strănepoților lor și răsstrănepoților lor și întregului lor neam, cine li se va alege cel mai de aproape, neclintit niciodată în veci.

Iar hotarul mai sus spuselor sate : satul de la Tutova, unde a fost Tămaș și satul Roșcanii la Birlad, unde cade Hubalna în Birlad, să fie lor în toate părțile, după ale lor hotare vechi, pe unde din veac au folosit.

Și la această este credința domniei noastre, a mai sus scrisului noi Petru voievod și credința preaiubitului fiu al domniei noastre, Bogdan și credința boierilor noștri : credința panului Huru vornic, credința panului Trotușan, credința panului Scripcă, credința panului Vlad și a panului Toader pîrcălabi ai Hotinului, credința panului Danciul și a panului Liciul pîrcălabi ai Neamțului, credința panului Zbiarea și a panului Ion pîrcălabi ai Cetății Nouă, credința panului Mihul portar al Sucevii, credința panului Dragșan spătar, credința panului Glavan vistiernic, credința panului Albotă postelnic, credința panului Popăscul ceașnic, credința panului Colun stolnic, credința panului Ion comis și credința tuturor boierilor noștri moldoveni mari și mici.

Iar după viața noastră, cine va fi domn al țării noastre, dintre copiii noștri, sau din neamul nostru, sau iarăși pe oricine îl va alege Dumnezeu a fi domn al țării noastre, a Moldovei, acela să nu le clinească dania și întărirea noastră, ci să le-o întărească și să le-o împuternicească, fiindcă le-am dat lor și le-am întărit pentru-că ei le-au avut cu privilegiul bunicului lor Dan Mesehna.

Și spre mai mare putere și întărire a tot ceea ce (este) mai sus scris, am poruncit credinciosului nostru pan, lui Toader logofăt a scrie și a atârna pecetea noastră la această carte a noastră.

A scris Grigorie Bogza, la....., în anul 7039, luna martie a 12-a zi.

Nota de sub textul original în marginea dreaptă : Însă satul Roșcanii pe Birlad s-a vîndut din acest uric lui Gheanghea marele logofăt, în zilele lui Radul voievod, în anul 7126 (1618), martie 30.

3

† Ив(анъ) Єрем<и>а Могн>ла воєво<да>¹², в(о)жѣю м(н)л(о) стѣю г(о)сп(о)д(а)рѣ землѣ Молдавскон. Ож(е) прѣидѣ | прѣд(ъ) нам<н> н>¹² прѣд(ъ) сѣмнѣ нашнѣ | Молдавскнѣ волѣри, Никоар(ъ) с(н)нѣ Тоадер(ъ) | Рѣцѣш(ъ) по е<го> д>¹² обрѣю волю, неким(ъ) непонѣжен(ъ) а ни прислѣван(ъ) и продал(ъ) своа правда штиннѣ и дѣдннѣх(ъ), шт(ъ) село Мѣнтѣни что ес(тѣ) на Мѣнтѣн(ъ),¹² ѣ волост(ъ) | Хрѣловскомѣ, але част(ъ) емѣ что с(л) избѣрет(ъ) шкром<е>¹² в братѣям(ъ) емѣ, а братѣях(ъ) емѣ | да держит(ъ) свои частѣ. Та продал(ъ) слѣси наш(е)мѣ Івнашко а прѣд(ъ) за шест(ъ) ѣг(арск)и черлени . Ино слѣга наш(ъ) Івнашко а прѣд(ъ) вѣставше сѣ и заплатѣл(ъ) исплѣно тѣх(ъ) | виш(е)реченнѣх(ъ) пинѣзи ѣ ѣгорскн, ѣ рѣках(ъ) <виш(е)рече>¹² наг(о) Никоар(ъ), с(н)нѣ Тоадер(ъ) Рѣцѣш(ъ). Ино ми видѣвше нѣх(ъ) доброю волю<н>¹² токмеж(ъ) и исплѣно запла|тѣ на тоѣ прѣд(ъ)вышѣреченное штиннѣ и дѣдннѣ Никоар(ъ) с(н)нѣ Тоадер(ъ) Рѣ|цѣш(ъ), але част(ъ) емѣ что с(л) избѣрет(ъ) шт(ъ) село и шт(ъ) поле и шт(ъ) вес(ъ) прѣход(ъ) томѣ | село, али такожде есми дали и потвѣрднѣи слѣси нашѣмѣ Івнашко | а прѣд(ъ), како да ес(тѣ) емѣ и шт(ъ) нас(ъ) штиннѣ и вишѣреченнѣ и сѣ вѣсем(ъ) до х(о) | дом(ъ). И ни(ъ) да сѣ не ѣмнѣшет(ъ) прѣд(ъ) сѣм(ъ) лнстом(ъ) нашнѣм(ъ).

Иис(анъ) ѣ Юш(н), в л(ѣ) то | х̄з̄р̄θ, фекерѣарѣе | ē.

+ Г(о)сп(о)д(н)нѣ велѣл(ъ).

Никоар(ъ) лшг(о)ф(е)т(ъ) ѣчнл(ъ).

Фрѣцнл.

Pe verso : Искал(ъ) Никоар(ъ) лшг(о)ф(е)т(ъ).

TRADUCERE

† Ioan Ieremia Movilă voievod, din mila lui Dumnezeu domn.

Pentru că a venit înaintea noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldoveni, Nicoară fiul lui Toader Reaș, de a lui bună voie, de nimeni nesilit și nici asuprit și a vîndut dreapta sa ocină și deadină, din satul Munteni, ce este la Mileatin, în ținutul Hîrlăului, însă partea lui ce se va alege fără de frații lui, iar frații lui să-și stăpînească părțile. Această a vîndut-o slugii noastre, lui Ionașco aprod, pentru șase ughi roșii.

Astfel sluga noastră, Ionașco aprod sculîndu-se a și plătit deplin acești mai sus ziși bani, 6 ughi, în mîinile mai sus zisului Nicoară, fiul lui Toader Reaș.

Deci noi văzînd buna lor voie și tocmeală și plata deplină pentru această mai sus zisă ocină și deadină a lui Nicoară fiul lui Toader Reaș, însă partea lui ce se va alege din sat și din cîmp și din tot venitul celui sat, de asemenea deci și noi am dat și am întărit slugii noastre, lui Ionașco aprod, ca să-i fie lui și de la noi ocină și cumpărătură și cu tot venitul.

Și altul să nu se amestece înaintea acestei cărți a noastre.

Seris la Iași, în anul 7109, februarie 5.

¹² Rupt in orig.

† Domnul a poruncit.
Nicoară logofăt a învățat.
† Frățilă (a scris).

Pe verso : A iscălit Nicoară logofăt.

Pe marginea stîngă sub text următoarea notă în chirilică : In perilipsi s-au trecut la condică, 1768, februarie 28.

4

† Зає капастнѣхъ за келтѣиалъ нже келповали с(н)нове Юсипови
вт(ъ) Мѣнтѣни ради село Мѣнтѣни без(ъ) племенникове нхъ(ъ) кол(н) пѣглан
на нхъ(ъ) | Тоадѣр(ъ) Грѣенчѣ и съ Некифор(ъ) и съ нинили своимн племенецн
при д(ъ)ни Сремѣи Могила коеводѣ, како ави вн(н) влѣстали из(ъ) село | съ
идин(ъ) исписок(ъ) что имали внн вт(ъ) на Пѣнкѣла коеводѣ на вѣсего село.
И вѣложили на нхъ(ъ) 8 закон(ъ) ави вожити съ двадесет(ъ) и четир(ѣ) людѣ,
[ави вожити]. | И вожили с(н)нове Юсип(ъ) съ пнхъ(ъ) двадесет(ъ) и чнпара(ѣ)
людѣ, по законѣ земскоиѣ, на с(вѣ)поѣ ивангелѣе. <И далн>¹³ к палери на два
михъ(ъ) мѣка, в 8г(арски) на реб(ѣ) и внпѣри и дрѣгнхъ(ъ) | богате, д̄ ҃г(арски)
мид(ъ), ҃ палери фѣрѣ велнкомѣ лог(о)фѣт(ѣ), а 8г(арски) исписоаче г̄ потрон(нчн)
поповн колн вожил(н) вожилниц(н), 8 палер(ъ) покова дал(ъ) закон(ъ) нам(ъ)
и покова принесли вожилниц(н). И пнж(ѣ) потом(ъ) вн(н) не держали сѣ за
закон(ъ) что вожил(н). И <да>¹⁴ долом(ъ) пакнж(ѣ) една нед(ѣ)ла. И келповали
если 8 палер(ъ) . И пнж(ѣ) акон(ъ) <н>...¹⁴ палери дадохмѣ срнкарѣавн Бѣсѣнѣла(ъ).
И пнж(ѣ) акон(ъ) велнкомѣ лог(о)фѣт(ѣ) радѣ к палер(ъ), радѣ сѣе неволѣ,
а ковѣл(а) пнж(ѣ) велнкомѣ лог(о)фѣтов(н) ради что сътворил(ъ) исписоач(ѣ) за марторѣе,
како изгнели нн срнчеле колн вил(ъ) Баба Новак(ъ).

Мн ж(ѣ) людѣ добри знаѣми съ наш(нчн) д(ѣ) шлми в сѣа келтѣиал(ъ):
Сѣкѣю капѣлѣ(ъ) вт(ъ) Бѣлпѣни, Костнн(ъ) вт(ъ) Сочн | Гацѣ вт(ъ) Дѣнѣ-
цѣни, І розав(ъ) вт(ъ) Хѣл(ъ)чѣни, Мѣпѣю вт(ъ) там(ъ), Некифор(ъ) | вт(ъ)
Бѣланцѣни, Петрѣ вт(ъ) Хѣл(ъ)чѣни, Гангорчѣ вт(ъ) Форѣци, Кирилл | вт(ъ)
Дѣнѣцѣни.

8̄ сем(ъ) даем(ъ) знаніе съ сѣю запис(ъ) да еѣ знате.

И нн мартѣри положили наш(н) печени къ семѣ запис(ѣ).

Пис(анъ) 8̄ Пскохъ(ъ), в л(ѣ)то Хѣрѣи, юл(ѣ) кѣ.

Pe marginea stîngă alături de text următoarea notă în chirilică :
S-au trecut la condică, în perilipsi 1768 februarie 28.

TRADUCERE

† Aici catastiful pentru cheltuiala ce au cheltuit fiii lui Iosif din
Munteni pentru satul Munteni fără neamurile lor cînd i-au pîrît pe ei
Toader Grebencea și cu Nichifor și cu alte neamuri ale lor, în zilele lui
Ieremia Movilă voievod, ca pe dinșii să-i arunce din sat cu un ispisoc
ce l-au avut aceștia de la Iancul voievod pe tot satul.

¹³ Omis in orig.

¹⁴ Rupt in orig.

Și i-au băgat pe ei în lege ca să (aibă) a jura cu douăzeci și patru de oameni. Și au jurat fiii lui Iosif cu acei douăzeci și patru de oameni, după legea țării, pe sfinta evanghelie.

Și am dat : doi taleri pe doi saci cu făină, 2 ughi pe pește și untură și pe alte bucate, 4 ughi pe mied, 5 taleri ferție marelui logofăt, 1 ughi (pe) ispisoaice, 3 potronici popii când au jurat jurătorii, 9 taleri când ne-a dat lege nouă și când am adus jurătorii.

Și de asemenea ei apoi nu s-au ținut de legea ce au jurat. Și le-am dat iarăși o săptămână. Și am cheltuit 6 taleri. Și de asemenea am dat un cal și ... taleri uricarului Băseanul. Și de asemenea pentru această nevoie (am dat) un cal marelui logofăt, de 20 de taleri, o iapă de asemenea logofătului pentru că (ne-a) făcut ispisoaice de mărturie, că am pierdut noi uricele când a fost Baba Novac.

Iar noi oameni buni, știm cu sufletele noastre de această cheltuială : Săcuiu vătaful din Bălteni, Costin din Soci, Gagea din Dănuțeani, Grozav din Hălăceani, Măteiu de acolo, Nechifor din Belițeani, Petria din Hălăceani, Gligorcea din Forăști, Chirila din Dănuțeani.

Despre aceasta dăm știre cu acest zăpis să se știe.

Și noi martori am pus ale noastre peceți la acest zăpis.

Scris la Iași, în anul 7112, iulie 26.

5

† Іw(анъ) Илиаш(ъ) Ялѣксандрѣ воєвода, Б(о)ж(їею) мил(о)стїю г(о)сп(о)-
А(а)рѣ землї Молдавскої.¹⁵

Scriem domniia mē/la sluga noastră, la Savin din Bulbocani. Dămu-ți șt(i)re că domnii mēle saau / jeluit Hilip din Ciomicăști, pre nește răzēși ai săi anume : pre Constantin / din Doroșcani și pre Strătulat din Muntēnii dzăcând înaintē domnii / mēle că aau strānsu ei niște pâini dă a dzece de pre moșie unde aau / ei împreună din sat din Muntēni. Și acmu ei paarte lui Hilip nu vor / să-i facă nimică cum iaste pe dreptul.

Pentru aceia dēca vii / vedia cartē domnii mēle, iară tu să socotești cu oamini / buni dă vrēme ce a hi avāndu Hilip moșie cu dīnși<i>¹⁶ în / preună numai ca să aibă a-i face și lui partē dintr-a / cē moșie ce au strīnsu ei pâine câtă vaa fi partē lui. Iară /lor de le va păre <cu>¹⁷ strāmbul să vie să ste de față. Așjderea și pentru / nește mălaiu ce i-au aprīnsu Strătulat cu un pojar și au arsu tot /. Deci iarăși să aibi a socoti să-i plă-tească mălaiul pre cīt vor ști / oamini buni. Iară de lui de-i va păre cu strāmbul să le dai dzi să vie să ste de față прѣд(ъ) г(о)сп(о)д(с)т)вѣ мн¹⁸.

Инако не вѣдет(ъ). † Глѣм(ъ) г(о)сп(о)д(н)нѣ велѣл(ъ).¹⁹ 8²⁰ Târgul Frumos, Хэрѣз, сеп(т)емрїе ки²¹.

¹⁵ În traducere: † Ioan Iliș Alexandru voievod, din mila lui Dumnezeu domn al țării Moldovei.

¹⁶ Omis în orig.

¹⁷ Rupt în orig.

¹⁸ În traducere: Înaintea domniei mele.

¹⁹ În traducere: Altfel să nu fie. † Însuși domnul a poruncit.

²⁰ În traducere: În.

²¹ În transpunere: 7177 septembrie 12.

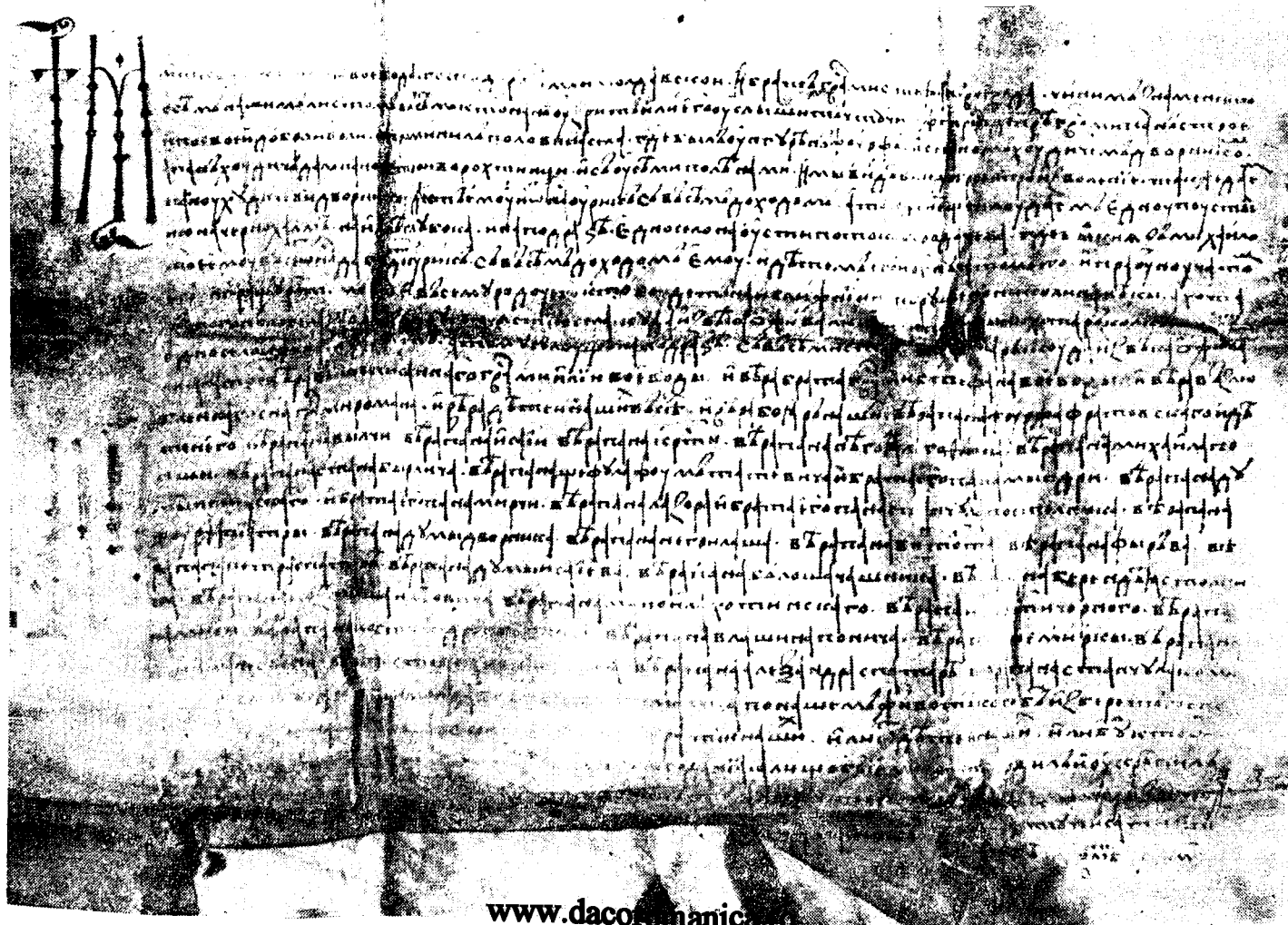

Fig. 1. Actul lui Iliș fiul lui Alexandru cej Bun, în asociere cu fratele său Ștefan.

Fig. 2. Sigiliul actului dat de Iliș cu Ștefan

www.dacoromanica.ro
Fig. 5. Arcturii in Petru Iareș.

C O N S U L T A Ț I I

ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR LA ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

TEMA 8

IMPORTANȚA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL XI-LEA AL P.C.R. ADOPTAREA PROGRAMULUI PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DE FĂURIRE A SOCIETĂȚII SOCIALISTE MULTILATERAL DEZVOLTATE ȘI ÎNAINȚARE A ROMÂNIEI SPRE COMUNISM

DE

GH. I. IONIȚĂ

1. Condițiile internaționale și interne în care s-a desfășurat Congresul al XI-lea al P.C.R. Succesele interne și prestigiul extern al Partidului Comunist Român, ale Republicii Socialiste România.
2. Congresul al XI-lea al P.C.R. Activitatea partidului în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea.
3. Obiectivele fundamentale economice, politice, sociale, culturale, ideologice stabilite de Congresul al XI-lea pentru înfăptuirea societății socialiste multilateral dezvoltate.
4. Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism — expresie a marxismului creator în România. Condițiile care au făcut posibilă și necesară elaborarea și fundamentarea Programului. Importanța istorică internă și internațională a Programului Partidului Comunist Român, a celorlalte documente adoptate de Congresul al XI-lea al P.C.R.

1. Pe baza succeselor istorice dobândite de poporul român în toate domeniile de activitate, în anii revoluției și construcției socialiste, sub conducerea partidului, Congresul al X-lea a apreciat — după cum este cunoscut — că s-au creat condițiile necesare pentru trecerea la o etapă nouă a dezvoltării socialiste a țării, *etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate*. Această etapă a început odată cu trecerea la realizarea

cincinalului 1971—1975 și se va întinde, după cum s-a subliniat la Congresul al X-lea, pe o perioadă de câteva cincinale.

Planul cincinal 1971—1975 a asigurat o puternică dezvoltare a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării, precum și ridicarea la un nivel superior a activității economice, politice și organizatorice generale.

Bilanțul activității desfășurate de clasa muncitoare, de întregul popor, sub conducerea Partidului Comunist, pentru făurirea socialismului în România este deosebit de pozitiv, rezultatele obținute în toate domeniile de activitate sînt remarcabile — a constatat atît Congresul al X-lea cît și cel de-al XI-lea al P.C.R.

În societatea românească — s-a arătat cu aceste prilejuri — s-au înfăptuit cele mai profunde schimbări structurale de ordin economic, social și politic, cunoscute de-a lungul întregii sale istorii. Dintr-o țară cu un pronunțat caracter agrar, cu o industrie slab dezvoltată și o agricultură înapoiată, România a devenit o țară industrial-agrară, cu o industrie puternică, în plină dezvoltare — organizată pe baza cuceririlor științei și tehnicii moderne, întemeiată pe proprietatea socialistă a întregului popor — și cu o agricultură socialistă de stat și cooperatistă în plin proces de modernizare, capabilă să asigure aprovizionarea în bune condiții a populației cu produse agroalimentare.

Viața a demonstrat pe deplin justetea liniei generale marxist-leniniste a partidului nostru de industrializare socialistă, factorul determinant al lichidării înapoierii economice, dezvoltării susținute a întregii economii, creșterii nivelului de trai al poporului, întăririi independenței și suveranității naționale, al înaintării sigure pe drumul progresului și civilizației. S-a confirmat, de asemenea, justetea orientării politicii partidului în problema agrară, demonstrîndu-se că cooperativizarea agriculturii are o importanță hotărîtoare în realizarea victoriei noii orînduiri, în dezvoltarea generală a societății. Marea proprietate socialistă agricolă și-a dovedit pe deplin superioritatea asupra micii gospodării țărănești, asigurînd folosirea rațională a mijloacelor tehnice și a forței de muncă, a cuceririlor științei moderne, creșterea producției agroalimentare și îmbunătățirea vieții țărănimii. Experiența a evidențiat, totodată, justetea politicii partidului în domeniul revoluției culturale, a eforturilor pentru extinderea și perfecționarea învățămîntului de toate gradele, pentru dezvoltarea științei și tehnicii — factori esențiali în ridicarea nivelului de cultură al poporului, în progresul multilateral al țării pe calea civilizației moderne. În centrul întregii activități revoluționare a partidului, al operei însăși de edificare socialistă au stat permanent ridicarea nivelului de trai material și spiritual al poporului, satisfacerea cerințelor de viață ale oamenilor muncii, bunăstarea și fericirea omului, împlinirea multilaterală a personalității umane; s-a demonstrat că politica partidului este expresia fidelă a intereselor vitale ale întregului popor. Experiența transformării revoluționare a societății românești a relevat, de asemenea, însemnătatea de prim ordin a preocupării partidului pentru realizarea idealurilor și normelor socialiste de viață, a principiilor eticii și echității, pentru înfăptuirea retribuției socialiste corespunzător cantității și calității muncii, aportului fiecăruia la progresul patriei, la edificarea noii orînduiri sociale.

Întreaga operă de construcție socialistă este dovada vie a faptului că partidul nostru și-a îndeplinit cu cinste rolul de forță politică conducă-

toare a națiunii, asigurând aplicarea creatoare a legităților generale la condițiile concrete din România și unirea — pe baza politicii sale marxist-leniniste — a eforturilor întregului popor în lupta pentru edificarea lumii noi. Experiența dobândită de Partidul Comunist Român, de poporul nostru în transformarea revoluționară a societății românești este o contribuție la îmbogățirea tezaurului general al teoriei și practicii revoluționare mondiale, la dezvoltarea socialismului științific.

Marile realizări în edificarea socialismului în țara noastră dovedesc forța creatoare a clasei muncitoare, care își îndeplinește cu succes rolul de clasă conducătoare a societății, arată vitalitatea alianței muncitorești-tărănești, a colaborării strânse cu intelectualitatea. Ele relevă forța unită a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, capacitatea creatoare a poporului nostru, care, stăpîn pe destinele sale, își făurește viața în mod liber, corespunzător voinței și năzuințelor lui.

Înfăptuind revoluția socialistă și asigurând edificarea cu succes a noii orînduiri sociale în patria noastră, poporul român a realizat nu numai o măreață operă istorică națională, ci a adus totodată o contribuție însemnată la lupta forțelor revoluționare de pretutindeni pentru libertate și progres social, la cauza întăririi socialismului în lume, la creșterea prestigiului și influenței sale asupra dezvoltării sociale contemporane.

Pe drept cuvînt, remarcabilelor succese obținute de România — în anii premergători Congresului al XI-lea — în opera de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, li se adaugă prestigioasele realizări obținute, pe planul afirmării sale internaționale. Pe magistrala timpului dovezile concrete, vii, edificatoare, ale sporirii prestigiului internațional al țării noastre s-au înscris și se înscriu într-o înlănțuire logică.

Întreaga politică a Partidului Comunist Român, în indisolubila unitate a laturilor sale interne și externe, corespunde pe deplin atît intereselor fundamentale ale poporului român, cît și intereselor generale ale cauzei socialismului în lume, colaborării între popoare, statornicirii și întăririi păcii.

Activitatea de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate se desfășoară în condiții internaționale complexe, caracterizate prin amploarea luptei forțelor antiimperialiste, democratice și progresiste pentru înțelegere și destindere în lume, pentru progres social și pace, prin creșterea continuă și accentuarea superiorității lor în raportul mondial de forțe, prin ofensiva lor pe toate planurile vieții sociale.

Evoluția evenimentelor din lumea contemporană, procesele petrecute în viața internațională, mutațiile în raportul de forțe confirmă pe deplin justetea principiilor și orientărilor fundamentale ale Congreselor al IX-lea și al X-lea ale partidului, politica promovată cu consecvență de partid în domeniul relațiilor externe.

România socialistă situează în mod constant în centrul politicii sale externe relațiile de prietenie și colaborare multilaterală cu toate țările socialiste. Acționînd în spiritul marxism-leninismului și internaționalismului socialist, pe baza principiilor deplinei egalități în drepturi, respectării independenței, suveranității naționale, a neamestecului în treburile interne și întrajutorării tovarășești, țara noastră amplifică legăturile de colaborare în cele mai diverse domenii, cu toate țările socialiste.

Partidul Comunist Român, România socialistă militează cu consecvență pentru extinderea și consolidarea solidarității cu statele care au pășit pe calea dezvoltării economico-sociale independente, cu popoarele care acționează pentru schimbări sociale progresiste în viața societății, pentru dreptul inalienabil al fiecărui popor de a fi deplin stăpîn pe destinele sale, de a-și făuri viața așa cum o dorește, fără nici un amestec din afară. Este o realizare deosebit de importantă a acestor ani stringerea legăturilor prietenești ale României cu numeroase state în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină, așezarea bazelor unei cooperări stabile, reciproc avantajoasă și de amplă perspectivă. Cunoscînd numeroase interfezențe ale destinelor istorice și aspirațiilor de libertate și progres, relațiile de prietenie, colaborare și solidaritate dintre poporul român și popoarele acestor state răspund intereselor bilaterale și reprezintă, totodată, o contribuție însemnată la cauza unității forțelor antiimperialiste mondiale.

Manifestînd un înalt spirit de solidaritate internaționalistă, România socialistă a acordat și acordă sprijin activ, multilateral, mișcărilor de eliberare națională, cauzei drepte a popoarelor, care se mai află încă sub dominație colonială. Țara noastră a acționat cu consecvență pentru recunoașterea pe plan internațional a legitimității luptei acestor mișcări naționale, singurele în măsură să reprezinte voința popoarelor respective, și acordă în continuare tot sprijinul său luptei pentru a se pune capăt politicii imperialiste de forță și dictat, colonialismului și neocolonialismului.

În spiritul principiilor coexistenței pașnice, România dezvoltă relații multilaterale cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială. Extinderea considerabilă a raporturilor internaționale ale țării noastre în ultimii ani își găsește expresie în faptul că astăzi România are relații diplomatice cu 126 de state — față de 25 de state în 1947. Au cunoscut o largă extindere și o continuă creștere calitativă acțiunile de cooperare economică cu țările socialiste, cu statele care au pășit pe calea dezvoltării independente, cu alte țări ale lumii, indiferent de sistemul lor social-politic.

România socialistă așează la baza relațiilor sale externe și desfășoară o activitate consecventă pentru înrădăcinarea în întreaga viață internațională a principiilor respectării suveranității și independenței naționale, egalității depline în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, ale nerecurgerii la forță sau la amenințarea cu forța în raporturile interstatale — principii de natură să asigure cadrul dezvoltării libere a fiecărei națiuni și, totodată, creșterea încrederii și conlucrarea internațională rodnică, pacea și securitatea întregii umanități. Vizitele efectuate de tovarășul Nicolae Ceaușescu într-un mare număr de țări din Europa, Asia, Africa, America de Nord, Centrală și de Sud, Declarațiile solemne, tratatele și comunicatele comune semnate de România cu zeci și zeci de state, alte documente încheiate în care sînt înscrise aceste principii, arată cu putere consecvența și hotărîrea cu care România socialistă acționează pentru statornicirea unor noi relații, democratice, în viața internațională.

Ca detașament activ al forțelor revoluționare ale contemporaneității, Partidul Comunist Român se preocupă stăruitor de realizarea unei unități noi a mișcării comuniste și muncitorești, care, pornind de la concepția marxist-leninistă, de la diversitatea condițiilor în care acționează partidele, de la varietatea formelor de trecere la socialism, să se bazeze pe principiile deplinei egalități în drepturi între toate partidele, neamestecului în treburile interne, pe respectarea dreptului fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător politica internă și internațională, de a-și stabili directivele, formele și metodele de activitate.

Datorită succeselor interne, precum și politicii sale externe principiale și constructive, România a ajuns astăzi să se bucure de un prestigiu în lume fără precedent în întreaga sa istorie. De la România de odinioară, aservită economic și dominată politic de diferitele mari puteri, izolată, slab cunoscută în lume și jucând un rol neînsemnat în viața internațională, la Republica Socialistă România de astăzi, liberă, independentă și înfloritoare, cu înaltă autoritate și prieteni pe toate meridianele, respectată și apreciată cu căldură pentru prezența deosebit de activă și dinamică, pentru cuvântul chibzuit și realist pe care îl aduce la soluționarea problemelor mondiale în conformitate cu năzuințele popoarelor, este un drum istoric ce marchează transformările uriașe petrecute în situația internațională a României.

O contribuție esențială, hotăritoare a adus-o tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul general al P.C.R., Președintele Republicii Socialiste România, la elaborarea și fundamentarea teoretică și practică a liniilor directoare ale politicii interne și externe stabilite de Congresele al IX-lea și al X-lea ale partidului, de Conferințele sale Naționale, momente de deosebită importanță în înnoirea întregii noastre vieți social-politice și de stat.

Legătura strânsă cu poporul și realitățile țării, capacitatea remarcabilă de dezvoltare creatoare a marxism-leninismului, dinamismul și spiritul novator, înaltele calități de militant și conducător comunist — clarviziunea, pasiunea și principialitatea revoluționară, devotamentul nețărmurat față de patrie și popor, internaționalismul consecvent — fac ca numele tovarășului Nicolae Ceaușescu să fie indisolubil legat de toate marile transformări petrecute în anii aceștia în societatea românească. Activitatea prodigioasă a conducătorului partidului și statului se dovedește un puternic factor de accelerare a mersului înainte al patriei.

2. În istoria patriei noastre vor rămâne înscrise cu litere de aur pentru totdeauna puternicele semnificații ale celui de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român. Într-o atmosferă de puternic entuziasm și de efervescență politică nemaîntilnită, întregul popor român a întâmpinat cu noi și prestigioase succese în toate sectoarele de activitate deschiderea celui de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român, eveniment care a constituit un nou prilej de efectuare a bilanțului asupra realizărilor obținute și de direcționare a eforturilor viitoare. Congresul al XI-lea a fost așteptat de întregul partid și popor ca o nouă manifestare istorică în care Partidul Comunist Român avea să dea noi contururi — pe coordonatele contemporaneității — operei căreia i se dedică de decenii — făurirea societății socialiste și comuniste în patria noastră — edificiu care va

corespunde pe deplin năzuințelor și avântului patriotic, revoluționar al atîtor generații de înaintași, care au militat cu gîndul și cu fapta pentru un trai mai bun, pentru o Romînie liberă și independentă.

În această ambianță politică s-au deschis în Capitala patriei, în Sala Palatului R. S. Romînia, în ziua de 25 noiembrie 1974, lucrările celui de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de tovarășul Nicolae Ceaușescu, care a adresat delegațiilor și invitaților prezenți la marele forum al partidului și poporului român un călduros salut comunist și cele mai bune urări. În conformitate cu normele C.C. al P.C.R., pentru Congres au fost aleși în conferințele județene 2.462 de delegați. Totodată, la Congres au participat 139 delegații din 104 țări, ale partidelor comuniste, socialiste, democratice, ale mișcărilor de eliberare națională și altor organizații progresiste, antiimperialiste de pe toate continentele.

După alegerea prezidiului și a altor organe de lucru, Congresul al XI-lea a adoptat în unanimitate următoarea ordine de zi: 1. Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea al P.C.R. și sarcinile de viitor ale partidului; 2. Raportul Comisiei Centrale de Revizie; 3. Proiectul Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a Romîniei spre comunism; 4. Proiectul de Directive ale Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român cu privire la planul cincinal 1976—1980 și liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a Romîniei pentru perioada 1981—1990; 5. Cu privire la modificarea unor prevederi ale Statutului Partidului Comunist Român; 6. Proiectul de norme ale vieții și muncii comuniștilor, ale eticii și echității socialiste; 7. Alegerea Comitetului Central al partidului, a Secretarului general al Partidului Comunist Român și a Comisiei Centrale de Revizie.

În cadrul unei ședințe festive a Congresului, în după amiaza zilei de 25 noiembrie, a fost transmis mesajul de salut și prietenie al tuturor delegațiilor participante. Adresîndu-li-se tuturor acestora, tovarășul Nicolae Ceaușescu, încă în cuvîntul de deschidere a Congresului, a spus: „Considerăm, dragi tovarăși de peste hotare, că participarea dumneavoastră la lucrările Congresului Partidului Comunist Român constituie o expresie a solidarității dintre partidele, organizațiile și popoarele noastre, a voinței și hotărîrii comune de a întări colaborarea și unitatea în lupta pentru progres social, pentru o politică de destindere și conlucrare pașnică între toate popoarele”.

Pentru a se da posibilitatea unui număr cît mai mare de delegați să ia cuvîntul la dezbaterile și aprofundarea problemelor înscrise pe ordinea de zi, lucrările s-au desfășurat atît în ședințe plenare, cît și în secțiuni, pe domenii de activitate. În acest sens au fost constituite un număr de 12 comisii: Secțiunea privind politica de dezvoltare a bazei de materii prime și industrializarea socialistă a țării, Secțiunea pentru construcții, transporturi, industrie locală, gospodărie comunală și cooperatie meșteșugărească, Secțiunea pentru agricultură, silvicultură, industrie alimentară și ape, Secțiunea pentru învățămînt, pregătirea forței de muncă și a cadrelor, Secțiunea pentru cercetarea științifică și proiectare, Secțiunea

privind politica de formare și folosire a venitului național, planificare și finanțare a economiei naționale, Secțiunea pentru problemele sociale și de ridicare a nivelului de trai al întregului popor, Secțiunea pentru relații economice și cooperare internațională, Secțiunea pentru problemele dezvoltării orînduirii sociale și de stat și democrația socialistă, Secțiunea pentru problemele ideologice, ale activității politice, culturale și de educație socialistă, Secțiunea pentru problemele organizatorice, ale vieții interne de partid și ale organizațiilor de masă și obștești, Secțiunea privind activitatea internațională a partidului și statului.

Întîmpinat cu un deosebit entuziasm de delegați și invitați, tovarășul Nicolae Ceaușescu a prezentat Congresului Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea al P.C.R. și sarcinile de viitor ale partidului.

Document de inestimabilă valoare teoretică și practică, Raportul a fost urmărit cu multă atenție de participanți. El a înregistrat de la început, cu multă satisfacție, că „Congresul al XI-lea al partidului își desfășoară lucrările într-o ambianță de entuziasm și muncă avîntată a întregului popor, care obține victorii remarcabile în realizarea înainte de termen a planului cincinal”.

Referindu-se la bilanțul anilor trecuți de la al X-lea Congres al partidului, Raportul constata că, în această perioadă, istoricește relativ scurtă, poporul român a obținut mari succese în toate domeniile de activitate, în dezvoltarea liberă a țării, în ridicarea ei pe noi culmi de progres și civilizație socialistă.

„Însemnătatea istorică epocală a acestui Congres — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu — constă în faptul că el va adopta primul Program al Partidului Comunist Român, carta ideologică fundamentală a partidului, programul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și al înaintării patriei noastre spre comunism”.

Alături de proiectul Programului, în perioada premergătoare Congresului fuseseră dezbătute și proiectele celorlalte documente pregătite și aflate acum pe ordinea de zi. Această dezbateră, de o amploare fără precedent, demonstra încă odată caracterul democratic al partidului nostru, dezvoltarea continuă a democrației socialiste în România.

Raportul a analizat aprofundat și pe multiple planuri succesele obținute de poporul nostru, sub conducerea partidului, în îndeplinirea hotărîrilor Congresului al X-lea, în realizarea cincinalului înainte de termen, afirmînd că „mărețele realizări dobîndite demonstrează concludent justțea politicii partidului, care se bazează pe aplicarea creatoare a adevărilor general valabile la condițiile concrete ale României, care înfăptuiește neabătut principiile marxist-leniniste în întreaga operă de construcție a noii orînduirii sociale”.

Într-o a doua parte a Raportului au fost amplu analizate activitatea și politica internațională a partidului și statului între cele două congrese și liniile directoare ale politicii viitoare a României pe arena mondială. Strălucita abordare a unei asemenea problematice majore a putut conduce la desprinderea unor concluzii cu adîncă valoare politică și științifică. Caracterizînd marile schimbări produse în dezvoltarea lumii contemporane

în ultimii ani, Raportul a constatat că „schimbările fundamentale revoluționare care s-au produs în viața internațională în perioada ce a trecut de la Congresul al X-lea al partidului confirmă pe deplin aprecierile și orientările stabilite de acest Congres, demonstrează cu putere justetea politicii externe promovate cu consecvență de Partidul Comunist Român și Republica Socialistă România”.

Raportul a acordat un spațiu larg analizării dezvoltării consecvente a prieteniei și colaborării țării noastre cu toate țările socialiste, colaborării multilaterale cu țările în curs de dezvoltare, cu toate statele lumii, în interesul cauzei progresului, destinderii și păcii internaționale, necesității lichidării subdezvoltării, a instaurării unei noi ordini economice și politice mondiale, a democratizării relațiilor internaționale, a făuririi unei lumi mai bune și mai drepte; în Raport a fost amplu abordată problema dezarmării, considerată o cerință imperioasă a destinderii și păcii, o cauză vitală a tuturor popoarelor. Un loc larg a fost acordat în Raport politicii internaționaliste a P.C.R., întăririi colaborării și solidarității cu toate partidele comuniste, cu partidele socialiste și democratice, cu forțele progresiste, revoluționare, antiimperialiste din întreaga lume.

3. În cadrul Congresului al XI-lea al partidului atenția principală a fost consacrată relevării necesității creșterii și modernizării continue, în cincinalul 1975—1980, a industriei și agriculturii, a celorlalte ramuri ale economiei naționale, ridicării României pe o treaptă superioară de dezvoltare, parcurgerii unei părți însemnate a drumului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate. „La baza activității noastre viitoare — s-a arătat în Raport — va sta Programul partidului, care fundamentează teoretic și luminează căile activității practice pentru înfăptuirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism”. În acest sens, se au în atenție cu precădere: *continuarea dezvoltării în ritm înalt a bazei tehnico-materiale a societății noastre, pregătirea forței de muncă, dezvoltarea învățământului de toate gradele, sporirea contribuției cercetării la înfăptuirea revoluției tehnico-științifice în România, ridicarea nivelului de trai material și spiritual al întregului popor — țelul suprem al politicii partidului nostru, participarea activă a României la diviziunea internațională a muncii, la schimbul mondial de valori materiale și spirituale*. În acest context au fost amplu analizate schimbările profunde ce se produc în structura societății românești, perfecționarea continuă a activității de conducere a vieții economice și sociale, ridicarea rolului statului în organizarea construcției socialiste.

În consonanță cu întreaga dezvoltare a țării — magistral previzionată în Raport — au fost stabilite căile de întărire a rolului partidului în conducerea întregii noastre națiuni pe calea edificării societății socialiste multilateral dezvoltate și a comunismului în România. „Ca rezultat al activității sale consacrate fericirii poporului, al încrederii de care se bucură în masele largi ale celor ce muncesc — a subliniat Raportul, — rindurile partidului au crescut continuu, numărând astăzi aproape 2480000 de membri — cu peste 500000 mai mult decât la Congresul al X-lea. Datorită creșterii rindurilor clasei muncitoare, sporirii rolului ei în societate, ponderea muncitorilor în partid a crescut de la 42,6 la sută în 1969, la 48,37 la sută în prezent. Numărul membrilor de partid proveniți din rindurile

țărănimii cooperatiste este de circa 22 la sută, iar din rindul intelectualității de peste 21 la sută. Merită subliniat că peste 71 la sută din efectivul total al partidului lucrează nemijlocit în sfera producției materiale. Din numărul total al membrilor de partid, aproape 25 la sută îl reprezintă femeile. În ce privește compoziția națională, peste 89 la sută din membrii partidului sînt români, circa 8 la sută maghiari, iar restul de naționalitate germană și de alte naționalități”.

Raportul a înfățișat pe larg sarcinile deosebite ce revin organelor și organizațiilor de partid în noua etapă și a precizat, totodată, căile de intensificare a eforturilor organizațiilor de masă și obștești, componente ale Frontului Unității Socialiste, la perfecționarea continuă a construcției socialiste în țara noastră.

Consecvent preocupărilor sale pentru neconținută îmbunătățire a activității politico-ideologice, pentru educarea oamenilor muncii în spiritul concepției revoluționare despre lume și viață a partidului, pentru promovarea normelor și principiilor comuniste de etică și echitate, Partidul Comunist Român a stabilit la cel de-al XI-lea Congres — în însuși cuprinsul Raportului — un amplu plan de continuare a muncii în acest domeniu. Menținînd în centrul analizei întreprinse pe acest tărîm programul de activitate ideologică adoptat de istorica Plenară a C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971, Raportul a apreciat că „rezultatele muncii politico-educative de formare a omului nou, constructor al socialismului, se evidențiază în mod elocvent în entuziasmul cu care întregul popor înfăptuiește politica internă și externă a partidului și statului”.

Reluînd în contextul preocupărilor și sarcinilor actuale ale partidului nostru, ampla dezbateră întreprinsă de Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971, Raportul la Congresul al XI-lea a realizat o amplă analiză a cerințelor pentru realizarea cărora la baza întregii activități teoretice, politice, cultural-educative vor trebui să stea Programul Partidului Comunist Român și celelalte documente ale partidului nostru, care au un caracter marxist-leninist creator, exprimînd concepția revoluționară a materialismului dialectic și istoric, legitățile generale, universal valabile aplicate la condițiile istorice, sociale, naționale concrete din țara noastră.

4. Raportul la cel de-al XI-lea Congres a analizat pe larg problema Programului Partidului Comunist Român — carta fundamentală ideologică, teoretică și politică a partidului, Programul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și al înaintării patriei noastre spre comunism. Așa cum s-a subliniat în Raport, Programul „deschide perspectiva unei epoci noi în dezvoltarea economico-socială a României, trasează linia strategică generală și orientările tactice pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea țării spre comunism”.

Amplu dezbătut de masele largi în perioada premergătoare Congresului, Programul — exprimînd voința și interesele întregii națiuni române — a fost pe drept cuvînt denumit în Raport „Programul poporului român de ridicare a patriei pe culmile luminoase ale civilizației comuniste”.

Înfățișînd programul edificării societății socialiste multilateral dezvoltate, direcțiile progresului accelerat al României în perspectiva trecerii spre comunism, Congresul al XI-lea al P.C.R. a acordat în același

timp o deosebită atenție problematicii creșterii forțelor mondiale ale progresului social, ilustrându-se astfel, încă o dată, relația de strînsă unitate dialectică între factorul intern și cel internațional, definitorie pentru întreaga politică a partidului. În același sens, concentrînd și polarizînd atenția vie a națiunii noastre socialiste, a întregului popor, înaltul forum al comuniștilor români s-a înscris el însuși ca un eveniment de largă rezonanță în mișcarea muncitorească și, în general, pe plan internațional.

Un viu și puternic interes l-a determinat analiza profundă, marxist-leninistă, lucidă și realistă cuprinsă în documentele Congresului — Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, Programul partidului, Tezele C.C. — asupra proceselor fundamentale ale vieții internaționale și a tendințelor lor de evoluție. Au fost făcute, astfel, fundamentate aprecieri asupra fenomenelor de criză din lumea capitalistă, care cuprind toate sferele vieții economico-sociale și spirituale; caracterul încă fragil al cursului spre destindere; problema acută a subdezvoltării; necesitatea înfăptuirii unor măsuri autentice de dezarmare; concluzia generală desprinsă din cîntărirea atentă a modificărilor survenite în raportul de forțe pe plan mondial, potrivit căreia stă în capacitatea maselor populare de a înfrînge manifestările vechii politici imperialiste de dominație, dictat, agresiune și de a impune, prin acțiune convergentă și unitară, o nouă ordine politică și economică mondială etc.

Așa cum s-a subliniat în cadrul Congresului, trăsăturile caracteristice analizei problemelor vieții internaționale, cuprinsă în Documente, sînt indisolubil legate de personalitatea Secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Analiza științifică a proceselor și tendințelor lumii contemporane, capacitatea de a pătrunde sensul lor profund, sesizarea cerințelor noi ale realităților internaționale în dinamica lor, spiritul creator străin oricăror scheme rigide sau tipare prefabricate, rigurozitatea concluziilor, realismul și claritatea țelurilor propuse poartă pecetea puternică a acestei prodigioase personalități. Rolul hotărîtor în elaborarea teoretică, principială a orientărilor politicii externe s-a conjugat și de această dată cu o neobosită activitate practică — așa cum a ilustrat excepțional de bogata activitate de contacte, întîlniri și convorbiri ale tovarășului Nicolae Ceaușescu cu un mare număr de delegații de peste hotare, în timpul Congresului și în zilele ce au urmat.

Congresul al XI-lea al P.C.R. a prilejuit o vie reflectare a relațiilor deosebit de ample și de diverse ale Partidului Comunist Român pe arena mondială, a multitudinii legăturilor internaționale pe care le întreține, a trîniciei cu care este ancorat partidul în rîndul forțelor progresiste ale contemporaneității. Așa cum s-a arătat, la Congres au participat nu mai puțin de 139 de delegații și reprezentanți ai unor partide și organizații politice din 104 țări; acestora li s-au adăugat totodată numeroase alte partide care nu au putut participa direct — fie datorită faptului că unele din ele au adoptat, mai demult, hotărîrea de principiu de a nu trimite delegații la congresele altor partide, fie că s-au văzut în imposibilitate practică din cauza evenimentelor din țările respective — dar au ținut totuși să fie într-un fel prezente, trimițînd Congresului călduroase mesaje de salut. Toate acestea au alcătuit un tablou viu care, încununînd activitatea practică atît de bogată a acestor ani pentru dezvoltarea largă a contactelor și

relațiilor de solidaritate internaționalistă ale partidului, a materializat pozițiile de principiu cuprinse în Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, în celelalte documente ale Congresului.

Dacă ar fi să exprimăm în mod sintetic caracteristica principală a Congresului, din unghiul de vedere internațional, s-ar putea spune că acesta a fost un Congres al unității, că lucrările sale s-au desfășurat, de la un capăt la altul, sub frontispiciul ideii de unitate și coeziune.

În adevăr, fermitatea și claritatea cu care Congresul s-a pronunțat pentru întărirea unității tuturor țărilor socialiste și a întregii mișcări comuniste mondiale constituie un obiectiv central al activității internaționale a P.C.R. La tribuna Congresului s-a exprimat hotărârea de a acționa neabătut atât pentru dezvoltarea în continuare, a relațiilor de prietenie, colaborare și cooperare multilaterală cu toate țările socialiste, cât și pentru consolidarea unității acestora, a statelor sistemului socialist mondial, pe baza principiilor deplinei egalități în drepturi, respectului reciproc al independenței, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc și întraajutorării tovarășești — singurele în măsură să asigure relații trainice, frățești, să înlesnească dezvoltarea politică și egalizarea nivelurilor economice, progresul comun al tuturor, să ofere lumii exemplul unor raporturi internaționale cu adevărat noi.

În cursul lucrărilor Congresului, în activitățile adiacente acestuia, tot ce au spus, întreprins sau preconizat comuniștii români a corespuns intereselor unității; poziția principială consecventă a P.C.R., exprimată cu atita claritate încă de Congresul al X-lea și devenită acum poziție programatică — de a nu participa în nici un fel la condamnarea sau blamarea altor partide, de a nu întreprinde nimic în sensul adâncirii divergențelor, ci de a face totul pentru depășirea lor — și-a găsit pe deplin reflectarea în desfășurarea lucrărilor Congresului. Acest spirit de unitate a fost conjugat și s-a consolidat prin afirmarea puternică, cu prilejul Congresului, a principiilor de bază ale edificării unei unități noi, superioare, a mișcării comuniste și muncitorești, bazate pe egalitatea și autonomia tuturor partidelor, pe dreptul fiecăruia de a-și stabili de sine stătător linia politică, strategia și tactica, formele și metodele de activitate potrivit condițiilor istorice concrete, pe neamestecul în treburile interne, pe stima și respectul reciproc, în spiritul principiilor marxism-leninismului și internaționalismului proletar.

Una din trăsăturile cele mai semnificative ale Congresului a constituit-o înțelegerea largă a conceptului de colaborare, conlucrare și întărire a unității de acțiune cu toate forțele progresului social, cu toate detașamentele frontului antiimperialist. Partidul Comunist Român nu numai că se pronunță în principiu pentru o unitate largă cu toate forțele progresiste, democratice ale lumii, dar și, așa cum a ilustrat încă o dată Congresul, acționează practic în această direcție.

Acest lucru rezultă atât din activitatea practică atât de intensă din acești ani, cât și din prezența la Congres a reprezentanților unui foarte mare număr de mișcări de eliberare, care prin mesajele lor au dat glas sentimentelor de grațitudine pentru relațiile de solidaritate și sprijin statornicite cu România socialistă.

La fel de semnificativă a fost și larga participare la Congres a partidelor de guvernământ din țările care au pășit pe calea dezvoltării de sine stătătoare de pe toate continentele — din numeroase state ale Africii, ale Asiei, dintr-un mare număr de țări ale Americii Latine — expresie grăitoare a puternicei dezvoltări a relațiilor de prietenie și solidaritate care au cunoscut în acești ani o veritabilă creștere calitativă. O vie ilustrare în acest sens au constituit-o mesajele transmise de partidele de guvernământ și alte organizații politice din țările arabe; fiind reprezentate quasi-totalitatea acestor state, din Orientul Apropiat pînă la țărmurile Atlanticului, ele au dat înalte aprecieri poziției și sprijinului primit din partea Partidului Comunist și a României socialiste în lupta împotriva imperialismului și neocolonialismului, pentru dreptul popoarelor de a fi stăpîne pe propriile destine și resursele naționale, pentru afirmarea drepturilor legitime ale acestor popoare.

Congresul al XI-lea a prilejuit nu numai afirmarea teoretică, principială, dar și o puternică materializare a concepției P.C.R. despre rolul hotărîtor al popoarelor și, în primul rînd, al acțiunii unite a clasei muncitoare, a importanței pe care o dobîndește în condițiile actuale dezvoltarea colaborării dintre comuniști și socialiști, atît pe plan național, cît și pe scară internațională. În acest context se reliefează ca deosebit de semnificativă participarea atît de largă a partidelor socialiste și social-democrate reprezentate la Congresul al XI-lea al P.C.R.

Partidul nostru militează, așa cum este bine știut, pentru dezvoltarea legăturilor cu cele mai diverse forțe care se situează pe poziții democratice, progresiste, în vederea extinderii neîntreprute a frontului de luptă pentru pace și progres — orientare concretizată și prin prezența la Congres a unui important număr de partide și organizații cu caracter liberal, radical, de alte orientări și tendințe, unele dintre aceste organizații fiind prezente pentru prima oară la congresul unui partid comunist. Desigur, această participare atît de largă trebuie înțeleasă, în același timp, ca reflectînd profundele mutații din lumea contemporană, transformările adînci petrecute în gîndirea și acțiunea politică, creșterea interesului față de experiențele și rezultatele țărilor socialiste, față de contactele cu partidele comuniste, afirmarea tot mai puternică a cursului spre colaborare și schimburi de vederi, pe deasupra deosebirilor ideologice.

S-au creat, astfel, deschideri de o reală utilitate pentru partidul nostru — și, desigur, nu numai pentru P.C.R. — s-au acumulat experiențe și s-au conturat căi pe care, mergîndu-se cu perseverență și manifestîndu-se spirit constructiv, se vor putea obține rezultate de seamă în lărgirea frontului tuturor forțelor care, într-un fel sau altul, se pronunță pentru transformări innoitoare, pentru pace, libertate și progres.

Congresul a prilejuit o afirmare a spiritului de solidaritate internaționalistă a P.C.R. cu comuniștii, cu toți militanții democrați și progresiști, care, în diferite țări ale lumii, înfruntă, cu bărbăție și credință revoluționară, represiunile și prigoana antipopulară.

În sfîrșit, se cuvine evocat și un alt aspect al relației dintre factorul intern și cel internațional. Numeroase partide, organizații și mișcări politico-sociale, fie prin mesajele transmise, fie în cadrul contactelor și convorbirilor avute, au ținut să sublinieze însemnătatea internațională a

realizărilor obținute de poporul român sub conducerea P.C.R. — ca o contribuție internaționalistă concretă, materială, la întărirea forțelor mondiale ale păcii și socialismului, democrației și libertății, ca un exemplu însufletitor, un sprijin și o sursă de îmbărbătare în lupta lor. Prin înfăptuirea unor asemenea obiective grandioase, cum sînt cele înscrise în Programul partidului și în Directivele adoptate de Congres, această contribuție internaționalistă va spori și mai mult.

Congresul al XI-lea al P.C.R. a avut un larg ecou internațional, ceea ce și-a găsit reflectarea în amplele relatări ale presei mondiale, ale marilor agenții de informații, ale posturilor de radio și televiziune, în știrile și comentariile consacrate acestui eveniment. „*Un Congres al viitorului*”; „*Dezbateri deschise, constructive oglindind participarea maselor la conducerea treburilor țării*”; „*Programul P.C.R. — o contribuție originală la tezaurul mișcării comuniste internaționale*”; „*România are o politică externă care suscită stimă și prietenie*” — asemenea citate sînt concludente pentru interesul suscitată de lucrările forumului suprem al comuniștilor români.

Dezbaterile care au avut loc în Congres și în cadrul cărora au luat cuvîntul un număr de 343 de participanți au fost de natură să reliefeze interesul major cu care aceștia s-au angajat încă în acele momente la traducerea în viață a cuvîntului de ordine al partidului. Desfășurate într-o ambianță de deplină unanimitate față de problemele supuse dezbaterii, lucrările Congresului s-au încheiat în cursul zilei de 28 noiembrie 1974. Au fost aprobate Raportul și activitatea Comitetului Central, Programul partidului, Proiectul de norme ale vieții și muncii comuniștilor, ale eticii și echității socialiste. Totodată, înaltul forum al comuniștilor a hotărît să împuternicească noul Comitet Central ca, pe baza documentelor Congresului, dezbaterilor și propunerilor făcute, să definitiveze și să dea publicității Rezoluția Congresului al XI-lea al partidului.

Congresul a procedat la alegerea membrilor Comitetului Central, în număr de 205, a membrilor supleanți ai Comitetului Central, în număr de 156.

Ca secretar general al Partidului Comunist Român a fost reales într-o atmosferă de puternic entuziasm, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

A fost, totodată, aleasă de Congres Comisia Centrală de Revizie.

Plenara C.C. al P.C.R. a ales Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R., alcătuit din 22 de membri și 13 membri supleanți, Secretariatul C.C. al P.C.R. alcătuit din 7 membri și a constituit Colegiul Central de partid.

Încheindu-și lucrările într-o atmosferă de puternic entuziasm al întregului popor, de strînsă unitate a acestuia în jurul partidului, al Comitetului Central, al Secretarului general al partidului, *Congresul al XI-lea — istoricul forum al comuniștilor români — a deschis largi perspective construcției socialiste și comuniste a patriei, stabilind direcțiile pe care vom evolua în anii ce vor urma.* Rămîn în acest sens călăuză de fiecare zi chemările vibrante adresate de tovarășul Nicolae Ceaușescu întregului popor, în cuvîntul de închidere a lucrărilor Congresului al XI-lea al partidului: „Am adoptat în aceste zile hotărîri de importanță istorică. Avem o linie generală politică, marxist-leninistă justă, verificată în focul unei lupte

și munci îndelungate. Acum este necesar să trecem cu hotărîre la muncă în toate domeniile de activitate, pentru realizarea în cele mai bune condiții a tuturor hotărîrilor care vor asigura ridicarea patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație socialistă ...

Dorim să spunem deschis, dragi tovarăși și prieteni, că nu pornim la plimbare, pornim la un drum de muncă ! În această ascensiune vom avea și greutăți de învins, va trebui să trecem și obstacole. Dar, așa cum în milenara sa istorie poporul nostru a știut să meargă victorios înainte — avem toată garanția că, în frunte cu comuniștii, vom înfrînge toate greutățile, că națiunea noastră va merge tot mai ferm înainte spre comunism !

Vă chemăm, dragi tovarăși și prieteni, cetățeni ai României socialiste, la muncă și la luptă hotărîtă ! Vă chemăm să nu precupeți nimic, pentru ca, într-o deplină unitate, să facem din România o țară mai îmbelșugată, mai puternică, un detașament activ al luptei pentru socialism, pentru pace în lume !”

Prin toate hotărîrile sale, Congresul al XI-lea a răspuns intereselor poporului român, a dat glas voinței națiunii. Și este fără îndoială, un izvor de reală satisfacție convingerea fermă, întemeiată pe fapte, că, o dată cu îndeplinirea mandatului încredințat de poporul român, Congresul a răspuns întrutotul intereselor fundamentale ale tuturor popoarelor lumii, s-a înscris ca un moment de seamă în marea luptă a popoarelor pentru făurirea unei lumi noi, mai bune și mai drepte, pentru triumful socialismului și cauzei păcii, libertății și progresului.

Este pe deplin îndreptățit să se spună că prestigiul Partidului Comunist Român și autoritatea României socialiste în lumea contemporană au crescut prin întreaga desfășurare a lucrărilor Congresului, iar orientarea trasată de Congres pentru activitatea internă și internațională, stînd sub semnul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar va duce mai departe acest proces, situînd la loc de cinste partidul, poporul și patria noastră în concertul națiunilor iubitoare de pace și progres.

BIBLIOGRAFIE

- * * * *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 7—26, 65—110, 214—216.
- * * * *Rezoluția Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român*, în *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1975, p. 824—832.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului în Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1975, p. 15—87.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvîntare la plenara comună a C.C. al P.C.R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României*, București, Edit. politică, 1974, p. 5—24.
- * * * *Istoria României, Compendiu*, ed. III, București, Edit. didactică și pedagogică, 1974, p. 483—488.
- * * * *Progresul multilateral al patriei socialiste* (Un an de la Congresul al XI-lea al P.C.R., în „Era socialistă” an LV, (1975), nr. 22, p. 3—7.
- Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român — eveniment de însemnătate istorică epocală de Ion Popescu-Puțuri*, în „Anale de istorie” an XX (1974), nr. 6, p. 8—16.
- * * * *Insemnătatea istorică a Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român*, în „Revista de istorie” an 27, (1974), nr. 11, p. V—XVI.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

PROBLEMELE FUNDAMENTALE ALE ISTORIOGRAFIEI ACTUALE ÎN DEZBATEREA CELUI DE-AL XIV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL ȘTIINȚELOR ISTORICE

În frumosul oraș de pe coasta de vest a S.U.A., la San-Francisco — acolo unde cu 30 de ani în urmă s-au pus bazele Organizației Națiunilor Unite și declarației universale a drepturilor omului — a avut loc între 22—29 august 1975 cel de al XIV-lea Congres Internațional al științelor istorice.

Prilej de bilanț al investigațiilor istorice pe plan mondial din ultimii 5 ani, de pasionante și nu de puține ori ascuțite confruntări ideologice, Congresul istoricilor de la San-Francisco a făcut evidentă creșterea influenței exercitată de gândirea înaintată — și în primul rând marxistă — în cercetarea istoriei, despre care K. Marx spunea atât de sugestiv că ea „nu este altceva decât activitatea omului care-și urmărește țelurile lui”.

Față de ultimele congrese (Stockholm 1960, Viena 1965, Moscova, 1970), congresul de la San-Francisco a marcat însemnați pași înainte în abordarea unei tematici mai largi, care să îmbrățișeze întreaga planetă, s-a făcut în tot mai mare măsură efortul de eliminare a rezidurilor europocentriste. Cel de al XIV-lea congres internațional al istoricilor a fost în fapt primul congres care a renunțat la tradiționala „istorie a continentelor”, secție specială ce presupunea tratarea separată a problemelor extraeuropene. Regiunile occidentale ale Europei au pierdut mult din tratamentul preferențial de altădată.

Totodată trebuie spus, că preocuparea pentru consecințele actualei revoluții tehnico-științifice și schimbării radicale a imaginii despre lume s-a manifestat în timpul desfășurării lucrărilor congresului prin fervoarea cu care s-a pus problema locului istoriografiei, a fundamentării ei științifice, a concordanței necesare dintre aceasta și lupta pentru adevăr dusă de întregul front contemporan al cercetării.

O atenție deosebită s-a acordat în lucrările congresului marilor schimbări din lumea contemporană, care nu puteau lăsa indiferentă cercetarea istorică, interesul pentru istoria trecutului apropiat și foarte apropiat fiind subliniat, nu numai de ponderea importantă a secției de istorie contemporană, ci, totodată, și de predominarea problemelor contemporaneității în dezbaterile celor două secții plene ale congresului: „Marile Teme” și „Metodologia”.

După aceste observații de ordin general, ne oprim, în funcție de marile secțiuni ale congresului, la acele aspecte ce definesc locul și rolul Congresului de la San-Francisco în suita congreselor și în mișcarea istoriografică mondială.

La secțiunea „Marile Teme”, dezbaterea temei *Istoricul și Societatea* a prilejuit sublinierea obligațiilor istoricului față de contemporanii săi, reliefaarea a ceea ce societatea așteaptă de la cei care, străduindu-se să scoată la lumină adevărul istoric, pot învăța o întregă lume să deosebească între veridic și fals, între peren și efemer, între natural și făcut. O altă temă, *Drepturile omului*, a prilejuit nu numai trecerea în revistă a ultimelor două veacuri de afirmare treptată, din punct de vedere juridic, a drepturilor de care trebuie să se bucure în chip firesc condiția umană, dar și o privire ascuțită asupra unor situații din lumea de azi, omologate de o anumită istoriografie, dovedind faptul, atât de evident pentru toată lumea, că lecțiile istoriei sînt făcute ca să fie învățate. Deosebit de aprinsă a fost discuția provocată de tema *Revoluția*, în cadrul căreia s-au confruntat puncte de vedere opuse, legate strict de definirea științifică a fenomenului, văzut de istoricii marxști și de cei apropiați orientărilor acestora ca o transfor-

mare calitativă radicală, marcând trecerea de la un tip de societate la altul, ceea ce înseamnă prefaceri esențiale, atât a structurilor social-economice, cât și al celor juridico-politice. Numai în acest fel pot fi considerate *revoluții* ansamblurile de evenimente care au prefăcut înfățișarea generală sau parțială a lumii și nu diferitele schimbări și răsturnări de regimuri politice neurmărite de restructurări esențiale

Aflată în cea mai strictă actualitate tema *Fenomenul istoric al minorităților : Experiența canadiană* a pus problema bazelor și modalităților necesarei coexistențe între grupurile naționale în cadrul statelor cu profil etnic diversificat. Apropiată de această temă a fost tema *Migrațiilor*, pusă în discuție de Comisia internațională pentru studiul mișcărilor și structurilor sociale. S-a reușit să se contureze interdependența dintre fenomenul migrației și evoluția societăților, care degajă factorii determinativi ai intensității și caracterului mișcărilor de populație. Una din cele mai interesante teme, pentru actualitatea ei și progresul cercetării istorice, a fost cea intitulată *Tradiție și inovație în Asia și Africa*. Legată de problema așa-numitei aculturații (implantarea unei civilizații pretins superioare într-o altă societate), dezbaterea actualului congres arătat alt de mult s-a progresează în această direcție față de precedentele congrese. Majoritatea participanților la discuție au pus în lumină caracterul fals al „aculturații”, adevărul cerând să se vorbească de interdependență și influențe reciproce și nu de preluarea pur și simplu a unor valori culturale străine.

Se poate afirma, în concluzie la prezentarea „Marilor Teme”, că ele au generat dezbateri caracterizate prin interes pentru actualitatea imediată, orientare științifică progresistă, sentimentul necesității respectului reciproc.

Problemele de teorie și metodologie a istoriei au ocupat un loc important în lucrările Congresului al XIV-lea, lor consacându-li-se una din cele două mari secții plene ale forum-ului mondial al istoricilor. Tema *Eveniment, structură și dezvoltare în istorie* a învederat efortul, atât al istoriografiei marxiste, cât și al celei apropiate ei, în precizarea raporturilor dintre asemenea manifestări ale procesului istoric, legate printr-un raport dialectic. S-a arătat în același timp lipsa de consistență a unor teorii unilaterale, ca cea a structuralismului, care au găsit în structuri o nouă „piatră filozofală” de explicare generală a fenomenelor istorice.

Problematicele temei *Referința de valoare și judecata de valoare în istoriografie*, permițând largi și interesante incursiuni în istoria mai nouă, a prins în discuție fundamentul oricărei istoriografii : semnul pozitiv sau negativ care trebuie dat evenimentelor și personalităților, în fond moralitatea și umanitatea istoriei, criteriile care indică o despărțire clară între istoricii înaintați și cei retrograzi, între cei indiferenți la utilitatea istoriei și cei convingeți de vocația ei antropologică, fără a se ocoli complexitatea filtrării corecte a tendințelor, conforme sau nu cu mersul firesc al istoriei. Extrem de vii au fost dezbaterile prilejuite de tema *Istoriografia ca știință istorică*. Împotriva concepției despre istoriografie ca narare a faptelor a fost subliniată importanța problematizării istorice, a caracterului științific al cercetării istorice în raport cu celelalte științe sociale și cu științele naturii, necesitatea ca istoricul să fie ferit de complexul de frustrație sau inferioritate, determinat de natura fragilă sau efemeră a rezultatelor obținute, avându-se în vedere faptul că nici în științele naturii adevărurile stabilite nu sînt întotdeauna definitive. De aici dreptul istoricului de a crede în rezistența la eroziunea timpului a rezultatelor obținute în cercetările sale, evident în măsura înarmării lui cu o concepție și o metodologie corespunzătoare.

Tema *Istoricul în căutarea documentării sale* a învederat relația de interdependență existentă în istoriografie între documentare și creație, de prima depinzînd profilul general al celei de-a doua. Soliditatea rezultatelor în fața judecății posterității depinde în mare măsură nu numai de cantitatea, ci totodată de calitatea documentării, știut fiind că trecutul istoric se află închis în izvoare și tot meșteșugul și talentul istoricului constă în uscuița de a le desface. Alături de informația documentară, care se rectifică și se îmbogățește permanent, istoriografia actuală se caracterizează prin apariția de domenii noi, care largesc cadrul cunoașterii istorice ca și prin folosirea în investigația istorică a unor noi metode și tehnici. Gîndirea marxistă exercită o puternică înrlurire asupra metodologiei contemporane a istoriei — prin viziunea universală a istoriei, prin cercetarea dinamică a trecutului, prin înbinarea punctelor de vedere universal-structural cu cel dinamic. Un simptom favorabil al impactului gîndirii marxiste asupra metodologiei contemporane a istoriei îl constituie tendința spre interdisciplinaritate, pe de o parte, și tendința spre cuantificare, ca și spre metoda elaborării unor modele, pe de alta. Toate acestea îngăduie descoperirea straturilor adînci ale realității istorice, de unde rezultă regularități, tendințe, procese, legături între unele și altele din elementele realităților istorice, „forțele care îi activează pe oameni”.

În discuțiile la tema *Metode în studierea omului și a mediului înconjurător* s-a remarcat că una dintre cele mai acute probleme ale contemporaneității s-a pus și pentru trecut, chiar dacă societățile au fost numai parțial conștiente de aceasta. Cercetarea istorică poate să-și aducă

și ea contribuția în studierea unei probleme atât de actuale, schițând evoluția obiectivă și subiectivă a raporturilor dintre om și mediul înconjurător și urmărind felul în care s-a încercat o rezolvare în trecut, istoricul dovedindu-se, astfel, în stare să valorifice pentru folosul lumii de azi tezaurul de experiență a oamenilor de altădată.

În legătură cu *Editarea izvoarelor istorice* au fost formulate puncte de vedere legate de punerea în concordanță a masei crescînde de documentare istorică — mai ales din cauza faptului că noțiunea de „izvor” a căpătat o mai largă extindere — cu necesitatea cunoașterii acesteia pentru a facilita descoperirea de noi fațete ale realității istorice. S-a arătat că este imperios necesară democratizarea informației științifice, eliminarea monopolului istoricului de profesie la utilizarea fondurilor de arhivă, larga publicație a informației fiind în măsură să înlesnească răspîndirea cunoștințelor istorice și intrarea lor în fondul comun de cultură generală.

Alături de *Marile Teme*, cea de a doua secție plenară a Congresului, de *Metodologie*, a pus în discuție, în comparație cu precedentele congrese, o mai bogată și complexă paletă de probleme, unele dintre ele capitale pentru viitorul științific al istoriografiei. Confruntarea de opinii în jurul lor oglindește intensitatea unei activități științifice ce urmărește, nu leșirea dintr-un impas inexistent, născocit de către romanticii întîrziți, ci de a înnoi conceptual și metodologic activitatea istoriografică.

Importante au fost și dezbaterile axate pe temele din cele patru secții în care istoria a fost examinată pe perioade cronologice, *istorie antică, medievală, modernă și contemporană*.

La secția de *istorie antică* a fost pusă în discuție tema *Centre și periferii ale civilizației antice*, cu referiri la o largă extindere geografică: Peninsula Balcanică, Africa de nord, Grecia și Orientul în legăturile lor reciproce, limes-ul Imperiului roman și provinciile limitrofe, centre și periferii în perioada antică a Chinei, Coreei și Japoniei, influența barbară asupra Romei înainte marilor năvăliri, toate acestea în scopul demonstrării caracterului relativ al conceptelor de „centru” și „periferie” din punctul de vedere al rolului istoric. „Periferia” ea însăși putea exercita o influență, adesea neglijată în istoriografia mai veche, asupra „centrului”, în vreme ce „centru”, cu o istorie proprie de mărire și decădere, nu întotdeauna a înfuriat periferia. Sînt formulări și ipoteze sugestive ce evidențiază necesitatea rigori conceptuale în istoriografie și a prudenței în folosirea unor noțiuni nu îndeajuns clarificate.

Tot la secția de istorie veche, tema *Tipuri de societate în antichitate* a ridicat problema fundamentală a generalului și particularului în istorie. Coloniile feniciene, Atena veacului IV, Asia centrală, urbanizarea antică, toate acestea au fost evocate pentru a se pune în lumină diversitatea multiformă a modului de organizare a solidarității umane într-o epocă îndepărtată, ca antichitatea. De aci concluzia ce trebuie acceptată a diversității, ca aspect fundamental al devenirii umane, în timpurile mai vechi, ca și în cele mai noi.

Continuîndu-se preocupări mai vechi, în secția de istorie antică s-a conturat, prin problema angajată, perspectiva unor fructuoase dezbateri viitoare, putînd duce la înnoirea multor aspecte ale cunoașterii actuale a lumii antice.

La secția de *istorie medievală* una din cele mai importante teme a fost cea despre *Societățile nomade*. În cadrul discuției, s-a vădit, de asemenea, tendința de a se pune în lumină diversitatea în timp și spațiu a fenomenului. S-au dezbătut, astfel, rolul populațiilor nomade din spațiul euro-asiatic în formarea statelor medievale din Europa răsăriteană și de sud-est, raporturile dintre nomazi și orașe, considerate ca factor, în cazul mai ales al turcilor, de sedentarizare, trăsăturile caracteristice ale feudalismului nomad al mongolilor de-a lungul timpurilor, existența fenomenului de nomadism în America pînă în secolul al XVII-lea. S-a făcut remarcă de ordin general în privința caracterului normal al nomadismului existent în toate timpurile și în toate regiunile lumii, deschis însă transformărilor calitative impuse de cursul însuși al istoriei.

Un interes viu a stîrnit tema *Întîlniri de civilizații în Europa către anul 1300*, ce și-a propus o analiză a Europei veacului XIII din punctul de vedere al structurilor sociale, politice și culturale. Problemele tratate au fost și în acest caz deosebit de diverse: contacte și conflicte dintre Europa medievală și Orient în veacurile X—XV, Universitățile din spațiul mediteranean de la mijlocul veacului XIII pînă la sfîrșitul veacului XIV, lumea mediteraneană în jurul anului 1300, evreei în legătură cu această lume, orașele și limbile vorbite în Europa centrală și de răsărit, conviețuirea dintre culturile latină și greacă în jurul anului 1300. Mesajul de umanitate transmis de dezbaterea temei amintite ținea să sublinieze că, *în trecut, ca și în zilele noastre colectivitățile omenesci au putut să supraviețuiască avalanșele istorice numai în măsura în care au știut, dincolo de diferențele religioase, etnice, culturale să se respecte reciproc, să încerce a înășa unele de la celelalte și să-și organizeze pe bază independentă o coexistență care nu putea fi decît pașnică, confruntarea prin război aducînd numai nenorociri și înfundarea în impasuri fără ieșire*. La această temă ca la multe alte teme discutate la cel de al XIV-lea Congres internațional al istoricilor a apărut în toată realitatea ei formula — *Historia — magistra vitae*.

Cele două teme dezbătute la secția de istorie medievală au prilejuit definirea unei adevărate schițe comparative a unui mileniu de istorie universală.

Istoria modernă a fost și ea ilustrată de teme de cea mai mare actualitate. Discuțiile la tema *Națiuni și state în veacurile XVI—XVIII* s-au purtat, în chip firesc, asupra căilor diverse, complexe și îndelungate de formare a statelor naționale, exemplele alese fiind dintre cele care au reprezentat o pondere importantă în istorie: formarea statului rus centralizat din punctul de vedere al istoriei comparate, funcțiile statului în epoca modernă, raportul dintre religie și societate în Europa epocii Reformei, expansiunea otomană și formarea statelor centralizate est europene, stabilitatea națională și transmiterea ereditară a puterii politice și economice, rolul parlamentelor regionale germane în veacul al XVIII-lea.

În cazul temei amintite, deși se constată că problemele abordate se referă în primul rând la unele regiuni europene, diversitatea este totuși evidentă, concepția după care istoria Europei occidentale era modelul clasic care trebuia în primul rând cunoscut și studiat fiind vizibil în curs de dispariție. Europei centrale, de răsărit și de sud-est i s-a rezervat un loc cel puțin egal occidentului european, accentuându-se, în chip stăruitor, posibilitatea comparației între aceste regiuni, în ce privește formarea statelor naționale, deoarece particularismele ilustrează și nu îndepărtau ceea ce era general pentru întregul continent. Rezultă, din nou, interesul ascuțit pentru actual, de data aceasta pentru că prezentul nu poate fi înțeles fără trecut, o cît mai bună cunoaștere a trecutului ajutînd să pătrundem cu mai multă eficiență tainele contemporaneității. Tema *Aspecte economice ale societăților în dezvoltarea industrială (sec. XVIII—XIX)* a fost discutată și ea în cadrul de teorie și metodă, arătîndu-se că realitatea pe care o întîlnim atît de des astăzi, definită ca „state în curs de dezvoltare” este de fapt un fenomen al istoriei universale. S-au dezbătut în acest sens unele forme specifice în trecut: iluminismul și reformele în Italia și Spania veacului XVIII, optimism și pesimism în discuția privind nivelul de viață din timpul revoluției industriale, studiul șomajului în Danemarca veacului XIX, modernizarea societății în Europa de răsărit în veacurile XVIII—XIX, opțiunea socială și bunăstare publică în Anglia veacului XIX, imperialismul financiar european înainte de 1914, prima revoluție industrială și problemele asincroniei în dezvoltarea socială. Deși problemele abordate au avut un caracter atît de disparat, împiedicînd o imagine de ansamblu a fenomenelor puse în dezbateri, totuși s-a putut înregistra diversitatea regiunilor cercetate, caracterul multiform al dezvoltării istorice, interesul pentru rolul structurilor sociale de clasă, acceptarea realității unui număr mare de variante, fără existența unui model în adevăratul înțeles al cuvîntului.

Cu toată apropierea de timpul nostru, și, din această cauză, a caracterului mai dificil de tratare a unor probleme, secția de istorie modernă a marcat intensificarea tendințelor de subliniere a ceea ce este general și particular în studierea procesului istoric din diferite țări.

Secția de *istorie contemporană*, prin desfășurarea lucrărilor ei, a marcat de asemenea direcția investigațiilor viitoare. Interesantă a fost aci punerea în discuție a temei *Europa și Statele Unite ale Americii*. A fost în alegerea temei nu numai un act de atenție, dar și de datorie, nu atît pentru faptul că S.U.A. era gazda congresului, cît mai ales pentru faptul că se apropie, peste puțin timp, marea aniversare a bicentenarului revoluției americane. S-au dezbătut detaliat relațiile dintre forțele progresiste europene și Statele Unite ale Americii în veacul al XIX-lea, relațiile ruso-americane în veacurile XVIII—XIX, stabilirea relațiilor diplomatice dintre Statele Unite ale Americii și cele europene, constituționalismul timpuriu german și modelul american, Statele Unite ale Americii și Europa centrală între cele două războaie mondiale. Discuțiile au avut menirea să învedereze, prin prezentarea evoluției relațiilor americano-europene, creșterea ponderii istorice a acestui stat în ansamblul politic al lumii.

O altă temă care a prilejuit dezbateri vii a fost *Mișcările muncitorești din veacul XX în fața problemei: revoluție sau reformă*. S-au evocat, atît situații specifice Europei occidentale, în legătură cu partidele social-democratice și organizațiile sindicale social-creștine, cît și Europei centrale, mai ales față de problemele războiului și păcii. Deosebit de interesante au fost contribuțiile în problema formării clasei muncitoare și a pozițiilor ei de bază în veacurile XIX—XX în Europa de sud-est.

Bogata problematică a secției de istorie contemporană a fost accentuată de discuția temei *Problema democrației în structura internă a partidelor și mișcărilor politice din veacul XX*. Au fost tratate, în special, formarea grupului conducător în partidele politice din Europa occidentală, alternativa: revoluție socialistă sau burghezo-democratică în perioada de sfîrșit a monarhiei austro-ungare, tendințe și sarcini democratice în activitatea partidelor comuniste. Principalul sens al dezbaterilor a fost marcarea diferenței nete în ce privește problemele conducerii, ale programului și acțiunii între partidele clasei muncitoare și cele ale burgheziei.

O altă temă *Ideii și realitățile politice ale veacului XX* a generat discutarea unor probleme fundamentale ca: prăbușirea sistemului european de securitate în anii 1930—1939,

coexistența pașnică și originea acestei noțiuni, problema conducerii față de tranziția de la politica revoluționară la politica de partid în Irlanda anilor 1914—1939.

Rezultă, din prezentarea tematicii secției de istorie contemporană, că la recentul congres s-a vădit, în mai mare măsură decât la precedentele congrese, tendința de a nu se evita problemele nevralgice ale istoriei trecutului mai apropiat, a căror discuție a prilejuit confruntarea de opinii dintre cele mai ascuțite.

Importanța internațională crescândă a țării noastre, interesul pentru trecutul istoric românesc s-au manifestat în desfășurarea lucrărilor congresului, prin glasul a numeroși istorici români și străini, care au adus contribuții la clarificarea unor probleme privind situațiile istorice de la noi sau la problematica istoriografiei românești actuale. În cadrul secției plenary „Marile Teme”, în dezbaterile problemei raporturilor istoricului cu societatea, a fost înfățișat pe larg rolul istoriografiei progresiste românești în favorizarea terenului pentru dezvoltarea ideilor înaintate. În problema *Revoluției* a fost subliniat caracterul specific al revoluției populare din țara noastră în lumina programului și realizărilor acesteia. Originea și conceptul de *Drepturile omului* a prilejuit unor vorbitori prezentarea pozițiilor românești, mai ales în lumina activității, a acțiunii de dezvoltare a relațiilor internaționale desfășurată de președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În secția de *istorie antică*, discuția privind profilul etnic mai vechi al Peninsulei Balcanice a scos în evidență rolul populației daco-gețice ca fundament al etnogenezei românești. Tot la această secție dezbaterile problemei tipurilor de societate a făcut necesară sublinierea trăsăturilor particulare ale statului dac condus de Burebista ca principală forță politică în spațiul carpato-danubian.

În secția de *istorie medie* problemele privind populațiile nomade au stimulat discuția privind raporturile dintre autohtoni și nomazi în primul mileniu al erei noastre, reliefindu-se capacitatea poporului român de a rezista repetatelor valuri năvălitoare. Tot la această secție s-au evidențiat aspecte importante ale conjuncturii internaționale în vremea formării statelor feudale Transilvania, Țara Românească și Moldova.

La secția de *istorie modernă* au fost aduse contribuții în problema dezvoltării cadrului statal al formării națiunii române și al premiselor acumulate treptat de-a lungul evului mediu și care au precedat formarea conștiinței naționale; au fost clarificate, de asemenea, numeroase aspecte ale procesului de modernizare ale societății și statului din punctul de vedere al bazei istorice, care a filtrat critic, alegând numai ceea ce era firesc și eficient din influențele exterioare.

La secția de *istoria contemporană* au fost schițate diversele etape, cu caracteristicile lor, ale dezvoltării politice a clasei muncitoare din România în cadrul luptei dintre tendințele revoluționare și reformiste la sfârșitul veacului trecut și începutul veacului nostru, marcându-se saltul calitativ, care a avut loc prin apariția Partidului Comunist. Cu mult interes au fost ascultate completările aduse problemelor de relații internaționale între cele două războaie mondiale în legătură cu politica de securitate colectivă din această perioadă a României. Au fost clarificate în același timp, prin punerea în circulație a unor materiale documentare sugestive, împrejurările specifice ale situației României din timpul și imediat după cel de al II-lea război mondial.

Problemele de istorie românească au fost abordate într-un chip stăruitor și în cadrul lucrărilor unor organisme sau asociații științifice internaționale afiliate Comitetului internațional de științe istorice, *Comisia de demografie istorică*, *Comisia de istoria adunărilor de stări*, *Comisia de studii slave*, *Comisia de istorie militară comparată*, *Comisia de istorie maritimă*, *Comisia de istorie economică*, *Comisia de istorie a celui de al doilea război mondial*, *Comisia internațională de istorie a orașelor*, *Comisia de istorie a mișcărilor sociale și structurilor sociale*. *Asociația internațională de studii sud-est europene* a organizat, de pildă, o sesiune consacrată studiilor comparatiste privitoare la acest spațiu geografico-istoric. Dezbaterile care au avut loc au învederat specificitatea istoriei românești, atât în evul mediu — când linia Dunării demarca două situații absolut deosebite, în țările române păstrându-se în raport cu realitățile politice sud-dunărene o autonomie politică largă — cât și în epoca modernă când mișcarea națională românească a avut din punct de vedere al caracterului și intensității trăsături absolut specifice. *Asociația internațională de studii bizantine* a consacrat o sesiune problemelor ridicate în Europa sud-estică de împrejurările căderii Constantinopolului sub turci, punându-se în lumină epopeea românească a luptei antiotomane precum și rolul țărilor române de apărătoare a Europei centrale în fața marii primejdii a expansiunii otomane.

Acestea sînt desigur doar cîteva din problemele mari de istorie națională încadrate în contextul de istorie universală care au fost reliefate în cadrul lucrărilor celui de al XIV-lea Congres internațional al științelor istorice.

La Congresul de la San-Francisco a participat din partea României o delegație de 14 istorici. Aceștia au desfășurat o susținută activitate în secții, comisii, asociații și sesiuni. Cîteva din membrii delegației au prezentat rapoarte în cadrul secțiilor de istorie cronologică. Acad. C. C. Giurescu s-a ocupat de populațiile nomade în spațiul euro-asiatic și rolul lor în formarea statelor medievale, ridicînd cu multă obiectivitate problema rolului jucat de aceste populații, baza procesului istoric fundamental rîmînd în toate împrejurările populația autohtonă, acolo unde neamurile nomade n-au reușit să o extermine — și a fost cazul populației daco-romane în țările române. V. Al. Georgescu a vorbit despre procesul de modernizare în societățile Europei răsăritene din veacurile XVIII—XIX, tratînd problema modelului, a variantelor acestuia, ca și a imposibilității unei eficiențe a influențelor străine, acolo unde nu exista o dezvoltare istorică organică, aptă să le recepteze. Dan Berindei, în colaborare cu istoricul american F. Kellog, a prezentat problema stabilirii relațiilor diplomatice dintre Statele Unite și Europa, cu privire specială la Europa de răsărit și sud-est. Alți membri ai delegației au participat la lucrări în calitate de experți la *Marile Teme* și *Metodologie*; Eug. Stănescu a vorbit despre valoarea moral-politică a activității istoriografice iar Șt. Ștefănescu despre istoricul și critica științifică a izvoarelor. Unii membri ai delegației au condus, în calitate de președinți și vicepreședinți, discuția unor importante probleme în secțiile de istorie cronologică, acad. E. Condurachi (Centre și periferii ale civilizației antice), acad. Șt. Pascu (Migrațiile), C. Göllner (Națiuni și state în veacurile XVI—XVIII), Gh. Zaharia (Mișcările muncitorești din veacul XX în fața problemei revoluție sau reformă). Alți membri ai delegației, Eugen Bantea și Ilie Ceaușescu, au prezentat rapoarte în cadrul lucrărilor Comisiei internaționale de istorie militară, care și-a început activitatea într-o sesiune specială la Washington și a continuat-o la San-Francisco. C. Bodea și Gh. Unc au participat la discutarea problematicii de istorie modernă și contemporană. În calitate de membru al Biroului Comitetului Internațional al istoricilor, M. Berza împreună cu cei doi delegați ai Comitetului național al istoricilor din România, Șt. Ștefănescu și C. C. Giurescu, a participat la lucrările Comitetului internațional, între hotărîrile cărui menționăm cu satisfacție, ca o dovadă a recunoașterii pe plan internațional a valorii istoriografiei noastre actuale, ținerea viitorului congres, cel de al XV-lea, în 1980 la București.

Cei cinci ani, care ne mai despart de reuniunea comunității internaționale a istoricilor în România, vor fi ani de puternică angajare a frontului istoricilor români în efortul de îmbogățire a patrimoniului istoriografic și de ridicare a nivelului investigației istorice. Bucureștii vor trebui să se înscrie pe linie ascendentă în istoria întîlnirilor internaționale ce au ca țel, progresul în cunoașterea istoriei unității umane.

Eugen Stănescu și Ștefan Ștefănescu

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ „PONTICA 75”

În zilele de 27—29 octombrie 1975 a avut loc *Pontica '75*, sesiunea științifică anuală a Muzeului de arheologie — Constanța, manifestare ce tinde să devină tradițională. Principalul obiectiv al sesiunii a fost relevarea importanței Dobrogei, ca factor economic, social, politic și cultural în istoria țării noastre, de-alungul timpurilor. Comunicările ținute la diferitele secții ale sesiunii au prezentat numeroase mărturii arheologice, consemnări documentare, evocări cultural-artistice, care atestă o bogată viață materială și spirituală ce s-a desfășurat aici, fără întrerupere, timp de milenii. Menționăm, de asemenea, că în afară de istorie, arheologie și probleme de istorie culturală, sesiunea „Pontica '75” a avut afectată și o secțiune cu tematică muzeografică.

În ședința plenară care a deschis lucrările sesiunii, acad. Emil Condurachi a adus în dezbateră o problematică de o importanță majoră, privind istoria veche a poporului nostru, în comunicarea intitulată *Probleme și perspective în studiul procesului de romanizare din provinciile balcano-dunărene*. În comunicarea următoare, *Continuitatea dovedită prin toponimie*, acad. Constantin C. Giurescu a arătat că existența continuă a populației romanizate pe teritoriul dobrogean este atestată de numeroase topice a căror origine latină este discutabilă. Aspecte din moștenirea lăsată în istoria culturii de către poetul „Tristelor” și „Ponticelor” au fost menționate de prof. N. Lascu în comunicarea *Ovidiu evocat de vizitatori străini ai Constanței*. Importanța și semnificația istorică a monumentului *Sanctuarul lui „Zeus Cassios”* au fost subliniate în comunicarea prof. Radu Vulpe. *România și Congresul de la Berlin (1878)*, a fost titlul comunicării prof. univ. Vasile Maciu. Autorul a relevat poziția fermă a României, reprezentată de I.C. Brătianu și M. Kogălniceanu, la Congresul de la Berlin care a avut drept scop reglementarea statutului sud-est european. În comunicare s-a subliniat, de asemenea, importanța tratatului încheiat în finalul Congresului, la 1/13 iulie 1878, tratat prin care se recunoștea independența țării noastre, ce obținea, în același timp ieșirea la mare prin redobândirea străvechiului pământ românesc al Dobrogei. Episoade militare legate de istoria mai recentă a Dobrogei au fost aduse în dezbateră de general maior Eugen Bantea în comunicarea *Evoluția situației militare din Dobrogea în toamna anului 1916*. Interpretând într-o viziune originală campania din Dobrogea din prima parte a războiului pentru desăvârșirea statului național român unitar, autorul a pus în lumină o serie de elemente specifice ale luptelor din Dobrogea, elemente marcate de situația tactico-strategică deosebit de complexă în care s-au aflat combatanții.

În continuare, lucrările sesiunii s-au desfășurat în ședințe pe secții: istorie a comunei primitive; istorie clasică; istorie clasică și feudal-timpurie; istorie medie, modernă și contemporană; muzeografie.

La secția de istorie a comunei primitive s-au abordat probleme privind începuturile neoliticului pe teritoriul țării noastre (*Vi. Dumitrescu*), caracteristici ale neoliticului timpuriu în partea de nord-est a Peninsulei Balcanice (*Eug. Comșa*), prima epocă a fierului în ținuturile est-carpatice ale României (*A. Laszlo*). S-au adus, de asemenea, la cunoștiința specialiștilor o serie de descoperiri recente de la Baia-Hamangia (*El. Lizurcă*), de la Cozia — un „*akinakes*” (*C. Iconomu*), de la Topraisar — mormint tumular (*M. Irimia*), de la Enisala — reprezentări figurative în necropala geto-dacă (*Gavrilă Simion*).

Un mare număr de comunicări au fost aduse în dezbateră participanților la lucrările secției de istorie clasică. S-au pus în lumină o serie de aspecte legate de monumente, evenimente, diferite vestigii (monede, ceramică), instituții ale perioadei antice pe teritoriul Dobrogei, în special și al României, în general. Dintre aceste comunicări menționăm: R. Florescu, *Burii în războaiele dacice*; A. Aricescu, *Observații privind garnizoana de la Capidava în sec. II—III*; D. Tudor, *Contribuții la istoria războiului lui Filip Arabul împotriva carpilor*; M. Zahariade, *Apărarea de coastă în vestul Pontului Euxin în epoca romană*; P. Alexandrescu,

Templul Afroditei de la Histria; M. Coja, *În legătură cu ceramica attică de la Histria*; Al. Suceveanu, *Teritoriul histrian în secolele II—III e.n.*; M. Bucovală, *Comerțul cu vase și obiecte de bronz în epoca romană timpurie la Tomis*; Gh. Papuc, *Opaițe de import la Tomis*; I. Barnea, *Considerații privind mozaicurile pavimentare de la Tomis*; H. Daicoviciu, *Din istoria Ulpiei Traiane*; C. Pop, E. Nemeș, *O splendidă statueta a Venerei descoperită în Ulpia Traiana Sarmisegetuza*; Dorin Alicu, *Un nou mozaic la Ulpia Traiana Sarmisegetuza*; Al. Barnea, *O nouă inscripție descoperită la Tropaeum Traiani*; Al. Simion Ștefan, *Noi cercetări aerofotografice privind centre antice din Dobrogea*; Victor Bauman, *Cu privire la tipologia vilelor romane din Dobrogea (sec. I—III e.n.)*; Marin Muntean, *În legătură cu localizarea așezărilor rurale din Scythia Minor*; N. Gostar, *BARBARA CONE (Lucanus, Pharsalia, III, 200) și CO-TENSIOI (Polemaeus, III, 8, 3)*; Victor Mihăilescu Birliba, *Despre moneda romană imperial-timpurie la Dunărea de jos*; A. Rădulescu, C. Scorpan, *Considerații cronologice și tipologice asupra amforelor romane (sec. I—III) din Dobrogea*; Z. Covacef, *Observații privind portretistica unor divinități din secolul II e.n.*

La secția de istorie clasică și feudal-timpurie au adus contribuții Ioana Cătănciu privind zidul de incintă al municipiului Tropaeum Traiani; S. Baraschi, despre necropolele feudal-timpurii din Dobrogea; R. Harhoiu, referitor la necropolele plane de la Histria; N. Georgescu-Chelută, în legătură cu locuințele feudal-timpurii de la Capidava; K. Horedt, cu unele considerații asupra ritului de incinerare din România în a doua jumătate a mileniului I e.n.; Arh. Virgil Bilciurescu și arh. Ileana Bilciurescu, despre unele aspecte referitoare la ansamblul de monumente rupestre de la Basarabi-Murfatlar.

Un mare număr de comunicări au fost prezentate la ședințele secției de istorie medie, modernă și contemporană. Bucur Mitrea a tratat despre probleme monetare în timpul lui Mircea cel Bătrîn și Dobrotici; Nicolae Dunăre a adus în dezbateri relațiile etnoculturale carpato-dobrogene; Tudor Mateescu a relevat legături de natură judiciară între Dobrogea și Țara Românească în secolul al XVIII-lea; Ileana Petrescu s-a ocupat de relațiile lui Evlia Celebi în legătură cu Dobrogea; Constanța Călinescu a ridicat unele probleme de toponimie dobrogeană medievală și modernă; Sergiu Columbeanu a pus în lumină date asupra istoriei maritime a Dobrogei (sfîrșitul secolului al XVIII-lea prima jumătate a secolului al XIX-lea); I. Bitoleanu a evocat figura unui român, Nicolae Tîrcă, vice-consul austriac la Hirsova; Gh. Dumitrașcu s-a ocupat de unele aspecte de genealogie dobrogeană (neamul Lireștilor); Liviu Marcu și Mariana Lupu au expus probleme referitoare la istoria agrară a Dobrogei. În cadrul aceleiași secții alte comunicări s-au ocupat de următoarele aspecte de istorie dobrogeană: proiectul unui canal Dunăre—Marea Neagră (*Sergiu Iosipescu și Cornel Scafeș*); mișcarea muncitorească și socialistă și acțiunile ale maselor populare în Dobrogea (comunicări susținute de *Marin Badea, Margareta Cuziec, Maria Vicol, Elisabeta Ioniță, Maria Drugă*); episoade de pe frontul dobrogean în primul război mondial (*P. Bunta — G. Protopopescu, Angela Pop*); oameni politici transilvăneni și Dobrogea (*Stelian Popescu, Ana Maria Diana, M. Josan*); presa dobrogeană și preocupările ei (*Mircea Dumitriu, Elisabeta Ioniță*); elemente de istorie economică dobrogeană (*A. Răducănescu, Ion Lungu*); diferite alte probleme de istorie a Dobrogei (*Lt. Col. Constantin Căzânișteanu, Georgeta Lungu, Herbert Rabinovici*).

La secția de muzeografie au prezentat comunicări legale de problematică istorică și culturală a Dobrogei: Lucian Roșu, Panait I. Panait, Șerban Opreanu, Arcadie Petrescu, Constantin Drăgușin.

La fel ca și în anii trecuți lucrările desfășurate în cadrul sesiunii „Pontica-1975”, au adus contribuții numeroase și interesante privind istoria acestei importante provincii românești. S-a relevat locul Dobrogei în istoria îndepărtată a poporului român precum și aportul ei multilateral la dezvoltarea țării noastre în perioadele mai noi, plină în zilele noastre,

Sergiu Columbeanu

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE LA STRASBOURG „RELAȚIILE FRANCO-GERMANE ÎNTRE 1933—1939”

Între 7—10 octombrie 1975, a avut loc colocviul internațional „Les relations franco-allemandes entre 1933 et 1939”, colocviu ce s-a desfășurat la Strasbourg, sub conducerea Institutului Centre National de la Recherche Scientifique, Paris; Centre d'Etudes germaniques, Strasbourg.

Lucrările au avut loc între 8—12,30 și 14,30—18 la Université des Sciences Juridiques, Politiques et Sociales.

Au participat profesori, cercetători și specialiști din cadrele armatei din Franța ca și profesori și specialiști din Elveția, Republica Federală Germania, Marea Britanie, Israel, Polonia, R.D.G. și România. S-au susținut 23 comunicări, urmate de ample discuții.

Caracteristica acestui colocviu a fost constituită de faptul că, în fond, s-a produs o amplă, o multilaterală analiză a etapei 1933—39, cu accent special asupra istoriei Franței.

Folosindu-se de documente inedite, participanții francezi au găsit o explicație a înfrângerii Franței în 1940 în comportamentul și influența exercitată de unele grupe sociale, de diversele partide politice. Au examinat atît factorii interni cît și cei externi, făcînd o minuțioasă analiză, o reală exegeză a documentelor descoperite în diverse arhive din Franța și din alte țări.

Astfel, M. J. Bariéty s-a ocupat de *Léon Blum et l'Allemagne 1935—37*; M. Cointet-Labrousse a analizat activitatea Sindicatului național al Institutitorilor: *Le S.N.I., le pacifisme et l'Allemagne 1937—39*; M. L. Dupeux a prezentat ideile, comentariile, ca și poziția revistei „L'Allemagne contemporaine” (1936—39), organ al centrului de studii germanistice de la Strasbourg; Colonelul J. Defrasne s-a ocupat de *L'événement du 7 mars 1936. La réalité et la portée de l'opération allemande; la réaction de la France dans le cadre de ses alliances*; A. Detalle a pus accentul pe rolul, pe responsabilitatea scriitorilor în perioada 1933—39, prezentînd în acest sens comunicarea *Apollon et Dionysos dans le débat ouvert par les écrivains français à propos de l'Allemagne 1933—1939*. Alți istorici francezi, ca de pildă cunoscutul germanist G. Badia a prezentat aspecte ale Germaniei hitleriste în perioada 1936—38, căutînd să surprindă poziția intelectualilor francezi față de statul național-socialist (*Un jeune Français en Allemagne hitlerienne*). Pe o poziție similară, s-a situat M. A. Gisselbrecht în comunicarea *Quelques tentatives d'explication du phénomène hitlerien en France 1933—1939*.

Alți istorici francezi au căutat să explice cauzele unor momente de apropiere franco-germană. Astfel Profesorul F. L'Huillier s-a preocupat de *Les Français et l'accord du 6 décembre 1938*; M. F. Kupferman, de *Le Bureau Ribbentrop et les campagnes pour le rapprochement franco-allemand 1934—38*. În sfîrșit, alți istorici ca G. Castellan, au prezentat primejdia reînarmării clandestine a Germaniei (*Le réarmement clandestin de l'Allemagne dans l'entre deux-guerres*).

Mulți participanți din alte țări au completat, prin comunicările lor, tabloul istoric al Franței interbelice. În acest sens s-au manifestat: Ch. Bloch (Israel) cu raportul *La place de la France dans les différents stades de la politique extérieure du IIIe Reich (1933—40)*; K. Mazurowa (Polonia), *Le IIIe Reich dans la politique des gouvernements et des principaux groupements politiques français 1933—39*; E. Campus, (România), *La diplomatie roumaine et les relations franco-allemandes pendant les années 1933—39*; H. A. Batowski (Polonia), *Le dernier traité d'alliance franco-polonais (4 septembre 1939)*; M. Wojciechowski (Polonia), *Influence des relations polono-allemandes dans les années 1933—1939 sur les relations franco-allemandes de 1933—39*; A. D. Adamthwaite (M. Britanie), *La déclaration franco-allemande le 6 décembre 1938: R.A. C. Parker (Marea Britanie), Anglo-French conversations and the german Problem: April and September 1938*.

Despre Germania nazistă și influența ei asupra Franței au prezentat comunicări: R. Meyers (R.F.G.), *Das Ende des systems Locarno. Die Remilitarisierung des Rheinland in britischer Sicht*, M. L. Mysyrowicz (Elveția), *L'image de l'Allemagne nationale-socialiste à travers les publications françaises des années 1933 à 1939*, M. P. de Senarclens (Elveția), *Brasillach. Le fascisme et l'Allemagne*; de asemenea, J. Streisand și K. Pätzold (R.D.G.) au scos în evidență aspecte din politica internă și externă a Germaniei naziste, subliniind importanța, în acest sens și a documentelor incluse în *Livres blancs allemands*.

Principalele probleme ce s-au dezbătut au rezultat din analiza unor documente inedite sau din examinarea literaturii, a presei și a periodicelor din decada 30.

La discuții, în afară de specialiștii ce au prezentat comunicări, au contribuit profesori și specialiști cunoscuți ca R. Poidevin, decanul facultății de istorie din Metz, generalul Gambiez, profesorii Giselbrecht, Strauss (Franța), Höhne (R.F.G.) ș.a. Profesorul Dreyfus, directorul Institutului de Germanistică și de Studii politice din Strasbourg a prezentat concluziile lucrărilor, subliniind faptul că acest colocviu internațional s-a caracterizat atît prin diversitatea de gîndire, relevată prin tezele expuse de participanți, cît și prin diversitatea, izvorînd din sursele documentare și din istoriografia națională, utilizate în unele dintre comunicări. În acest sens, a apreciat ca deosebit de pozitive contribuțiile delegaților din România, Polonia, R.D.G.

Discuțiile la acest colocviu au vădit, odată mai mult, că pe plan general european, istoria continuă să fie studiată, în genere, prin optica marilor puteri care au luat deciziile în perioada interbelică.

Faptul că au fost invitați și istorici din unele state mici și mijlocii constituie o inițiativă meritorie a organizatorilor colocviului, Centre nationale de la Recherche Scientifique și Institutul de Germanistică din Strasbourg, și, Îndeosebi, a profesorului Dreyfus, marcând un progres în studierea fenomenului istoric. S-a putut constata, în mod practic, câtă coloratură și câtă adâncime a căpătat tabloul istoric al anilor 1933—39, prin știrile și comentariile prezentate în comunicările participanților din țările menționate. Printre problemele ce au suscitât ample discuții, menționăm :

Intrase cu totul Franța în anii 1925—1938 în orbita politicii externe a Marii Britanii ? (Ch. Bloch).

Poate fi această poziție a guvernelor franceze o explicație a înfringerii din 1940? Cei mai mulți istorici francezi au considerat că explicația trebuie mai ales căutată în fenomenul social-politic intern. În acest sens, oferă interes, analiza minuțioasă a politicii partidului socialist francez și a influenței exercitate, Îndeosebi, de Léon Blum care s-a situat permanent pe ideea unui pacifism, ca acela promovat de Jaurés, luând în considerare, mai ales, problema responsabilității în declanșarea primului război mondial. „Încă din 1919, arată Bariéty, Léon Blum s-a pronunțat împotriva tratatului de la Versailles și pentru revizuirea acestui tratat. Concomitent, P. S. francez s-a împotrivit oricăror alianțe cu caracter militar, condamnând, de pildă, în 1922, tratatul de la Rapallo (germano-sovietic) și militând pentru o dezarmare totală. Obsesia dezarmării, susține Bariéty, a împiedicat pe Blum, chiar în 1935, să-și dea seama în mod real de primejdia dezvoltării militarismului german. De aceea, nici în 1936, când Germania a invadat zona demilitarizată a Rinului, P.S. francez nu a fost pentru o reacție armată împotriva Germaniei. De abia în decembrie 1938, la Congresul P.S. socialiștii au devenit lucizi, pronunțându-se pentru luptă armată împotriva naziștilor.

Pe aceeași poziție de analiză a atitudinii factorilor interni, s-a pus problema responsabilității marilor scriitori, de talia lui André Gide, Paul Valéry, Malraux, Monterlant ș.a. care au manifestat un adevărat spirit de „complezență” față de violență, contribuind cu voce sau fără voce la adâncirea politicii de appeasement. (Dettalle, Senarcens, Gisellbrecht). De asemenea s-a pus problema responsabilității presei (Mysyrowicz), a anchetelor superficiale despre al III-lea Reich, în timp ce personalități de talia lui Raymond Aron, Brunschwig ș.a. au militat pentru „appeasement”. Alți intelectuali, juriști sau sociologi au subapreciat național-socialismul, caricaturizându-l.

În același timp, grupe sociale importante, ca aceea a institutorilor, făceau o propagandă intensă pentru pacifism, fiind legați mai ales de P.C.F. și susținându-l pe Daladier în etapa catastrofaletor acorduri de la München. De abia în 1939, când Cehoslovacia a fost anexată total de al III-lea Reich, S.N.I. Instituturilor a luat hotărâri efective de luptă împotriva naziștilor (Cointet-Labrousse).

Pe acest fundal, Comitetul France-Allemagne a putut funcționa plin în 1939 și a ușurat opera propagandistică a lui Hitler în Franța. De asemenea pacifismul foștilor combatanți, a tineretului, care nu cunoștea nimic despre război, a facilitat activitatea Biroului Ribbentrop în Franța (Kupferman, Mazurova ș.a.).

S-a putut constata că publicațiile realiste ca „L'Allemagne contemporaine” (de la Strasbourg) ș.a. au avut mai puțină influență (Dupeux), în ciuda poziției lor realiste, lucide, în fața primejdiei hitleriste.

Armata a căzut și ea sub influența politicii de „appeasement” (Gral Gambiez) a influenței pacifiste a P.C.F. și P.S.F. (col. Defrasnes ș.a.) și de aceea a manifestat slăbiciuni în 1936, iar în sept. 1939 nu a îndrăznit să ia toate măsurile pentru apărarea Poloniei. Prof. Batowski a susținut chiar că, în mai 1939 ar fi existat o înțelegere secretă a statelor majore aliate de a nu ajuta Polonia.

O problemă mult discutată a fost și aceea, dacă după Locarno, Franța și Marea Britanie au dat, sau nu mină liberă Germaniei spre est. Prof. Parker (M. Britanie) a susținut, în mod argumentat, că Chamberlain nu a vrut niciodată ca Germania să domine, în mod exclusiv, sud-estul iar prof. Dupeux (Franța) s-a situat pe aceeași poziție, în ceea ce privește Franța.

El. Campus (România) a expus faptele istorice, care vădesc că, efectiv, Marea Britanie și, într-o anumită măsură, Franța, au îngăduit dominarea nazistă asupra sud-estului (1925 octombrie—1938 decembrie).

O problemă mult discutată a fost aceea a crizei Müncheneze.

Prof. Bariéty a adus, biziindu-se pe documente inedite, dovada că la 17 sept. 1938, Beneš a trimis în misiune secretă la Paris pe Necias, cu un plan, prevăzând reglementarea

pașnică a chestiunii sudete (cedarea fără plebiscit a ținuturilor locuite de germani și un transfer de populație). La 18 septembrie, așadar, când Daladier a plecat la Londra, ducea cu el propunerea Beneș. Deci răspunderea Münchenului nu poate fi atribuită exclusiv anglo-francezilor.

Cu privire la România, s-au ridicat probleme și s-au făcut afirmații ca cele menționate mai jos:

— A pierdut Franța alianța cu România după actul din martie 1936? (Ch. Bloch (Israel) ș.a.; — S-a schimbat politica externă a României după demiterea lui Titulescu în august 1936? (Ch. Bloch), ș.a.; — România depindea din punct de vedere economic de Germania (Mazurova (Polonia), Höhne (R.F.G.)); — În 1939, Gafencu a insistat la Londra ca Marea Britanie să nu încheie o alianță cu U.R.S.S. (Parker, M. Britanie); — Structura internă, economică a României, ca și grupări cu anumite interese economice au favorizat apropierea României de Germania nazistă (Höhne, Meyer (R.F.G.)); — De ce avea România reticente față de Italia, când în 1934—36, aceasta favoriza statu-quo-ul în Europa centrală? Kupferman (Franța); — Cum se explică neutralitatea României în 1939, septembrie? (Kupferman, Franța) ș.a.; — Ce a însemnat actul din martie 1936 pentru România? A luat ea măsuri militare? (Colonelul Defrasne — Franța); — Căderea „nedreptului” sistem Versailles și România (Höhne R.F.G.) — Rolul Micii Înțelegeri (Bloch, Höhne ș.a.).

Răspunzând acestor probleme, delegatul României a arătat semnificația actului istoric al Unirii de la 1 decembrie 1918, dând exemple cu caracter statistic, asupra situației demografice din teritoriile românești ocupate de Austro-Ungaria. S-a lămurit astfel, concomitent și chestiunea semnificației pentru România a păcii de la Versailles și a tratatelor încheiate în anii 1919—20, tratate ce au recunoscut o situație de fapt: Unitatea statală făurită în cursul anului 1918.

Pentru celelalte probleme ce trebuiau lămurite au fost utilizate tezele cunoscute privind interesul permanent al României de a păstra unitatea națională și statală realizată de întreaga națiune. În consecință, s-a exemplificat prin fapte această poziție, care a dus implicit, la cunoscutele acțiuni și alianțe antirevizioniste. S-a arătat semnificația filiației revizionism-nazism-fascism, subliniindu-se actele de politică externă ale României în serviciul Societății Națiunilor, al securității europene și zonale.

Discuțiile despre România au fost ample și s-a putut vedea limpede că factorul politic a fost determinant în alianțele acestui stat (alianța cu Franța, Mica Înțelegere, Înțelegerea balcanică), în ciuda intereselor economice ce ar fi trebuit s-o împingă spre Germania. S-a putut astfel respinge cunoscuta teză că România și-a schimbat fundamental politica în august 1936, îndreptându-se spre Germania nazistă.

La sfârșitul colocviului, profesorul Dreyfus a arătat că s-a luat decizia de a se publica în 1976 întregul material al colocviului.

Colocviul a prilejuit un schimb de păreri deosebit de interesant, a scos în evidență momente internaționale de o mare importanță, scoțând la iveală, concomitent, pagini noi din istoria Franței interbelice. De asemenea, acest colocviu a constituit un prilej de a examina istoria și în lumina contribuției statelor mici și mijlocii.

Eliza Campus

CRONICA

În ziua de 4 noiembrie 1975 la București s-au desfășurat lucrările unei sesiuni științifice consacrate aniversării a 75 de ani de la nașterea lui Lucrețiu Pătrășcanu, cunoscut militant al mișcării comuniste din țara noastră, organizată de Academia de științe sociale și politice, Academia Ștefan Gheorghiu, Ministerul Educației și Învățământului, și Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

După cuvântul de deschidere rostit de prof. univ. dr. docent Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice, în continuare au fost prezentate comunicările: *Evocări din activitatea revoluționară a lui Lucrețiu Pătrășcanu* de Ștefan Voicu membru al C.C. al P.C.R., redactor șef al revistei „Era socialistă”; *Momente din activitatea lui Lucrețiu Pătrășcanu* de

prof. univ. Tudor Ionescu; *Inceputurile activității revoluționare a lui Lucrețiu Pătrășcanu*: de dr. Marin Stănescu, cercetător științific principal la Institutul de studii istorice și social-politice; *Lucrețiu Pătrășcanu — cercetător al economiei românești* de prof. dr. Victor Axenciuc de la Academia „Ștefan Gheorghiu”; *Contribuția lui Lucrețiu Pătrășcanu la îndeplinirea sarcinilor partidului în organizarea și înlăptuirea insurecției naționale din august 1944* de dr. Aurică Simion cercetător științific principal la Institutul de studii istorice și social politice; *Omul politic, gânditorul și publicistul Lucrețiu Pătrășcanu* de prof. dr. Marin Voiculescu de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, general maior Constantin Antip; *Contribuția lui Lucrețiu Pătrășcanu la dezvoltarea filozofiei marxiste în România* de dr. Radu Pantazi, membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice; *Activitatea lui Lucrețiu Pătrășcanu ca jurist și profesor al Facultății de drept* de dr. doc. Ioan Filip, vicepreședinte al Asociației juriștilor din R.S.R., și prof. dr. Ion Oancea, decanul Facultății de drept București.

Cuvîntul de închidere a fost rostit de Ion Popescu Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

În ziua de 2 decembrie 1975 la Facultatea de Istorie a Universității București a avut loc o sesiune științifică festivă cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea istoricului Ioan Ursu. După cuvîntul introductiv rostit de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de Istorie, în continuare au fost prezentate expunerile: *Personalitatea și opera lui Ioan Ursu* de conf. univ. Ioan Gheorghiu și *Ioan Ursu — medievalist* de lector univ. Ion Negoiu.

În ziua de 18 decembrie 1975 la București a avut loc sesiunea lunară de comunicări științifice a Direcției patrimoniului cultural național din Consiliul Culturii și Educației Socialiste. Cu acest prilej au fost susținute comunicările: *Monumente de arhitectura medievală din Pitești* de Maria Muțescu și Alexandru Muțescu; *Aspecte ale arhitecturii dispărute din Pitești* de Constantin Joja; *Arhitectura din Pitești (după 1800)* de Eugenia Greceanu; *Ratoșe din Moldova de la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX* de Mihai Ispir; *Reprezentările imnului acatist în pictura murală din Moldova în secolele XVI—XVII. I. Imnul acatist de la Părâuși* de Bogdana Irimia; *Tehnica picturii de la Arbore* de Dan Mohanu.

În noua Casă de cultură din Deva a avut loc în ziua de 5 decembrie 1975, în organizarea Academiei de Științe Sociale și Politice, a Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și a Comitetului județean Hunedoara al Partidului Comunist Român, o sesiune de comunicări închinată încheierii Acordului de la Țebea, luptei pentru front popular antifascist în România.

În cuvîntul de deschidere, Ioachim Moga, prim-secretarul comitetului județean Hunedoara al P.C.R., a dezvoltat comunicarea *Activitatea revoluționară desfășurată de P.C.R. împotriva regimului burghezo-moșieresc, a fascismului, pentru interesele celor ce muncesc. Locul organizației P.C.R. Hunedoara în activitatea revoluționară a partidului.*

În continuare s-au prezentat următoarele comunicări ale unor cercetători din București, Cluj-Napoca, Deva, Tg. Mureș, Blaj: dr. Gh. Zaharia, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice, *Acordul popular antifascist de la Țebea din 6 decembrie 1935 și semnificația sa istorică actuală*; dr. Ilie Ceaușescu, *Unele aspecte particulare ale crizei economice din 1928—1933 în România*; dr. Ion Babici, *Situația internațională. Lupta forțelor democratice și progresiste mondiale împotriva pericolului fascist. Solidaritatea militantă antifascistă a comuniștilor români*; dr. Olimpiu Măcișescu, *Activitatea ideologică a Partidului Comunist Român pentru educarea maselor în spirit antifascist, pentru atragerea intelectualității românești la lupta și apărarea independenței patriei*; dr. Gh. Ioniță, *Activitatea Frontului Plugarilor pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice ale țărânimii*; Traian Udrea, *Lupta revoluționară a P.C.R. pentru realizarea programului Frontului popular antifascist, înlăptuirea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste și a revoluției populare în țara noastră*; Gh. I. Bodea, *Din istoricul înființării și activității Madoszlului*; dr. Ludovic Vaida, *Programul comun al Frontului Plugarilor și al Uniunii muncitorilor și țăranilor maghării din România stabilit la Băcia, în 24 aprilie 1935*; dr. Gh. Hristodol, *Locul și rolul acordului antifascist de la Țebea în cadrul Frontului popular antifascist*; Ioan Chiovean, *Acordul de la Țebea din 1935, moment important al încheierii alianței muncitorești-țăărănești pentru pămînt, libertate și dreptate socială*;

Ion Frățilă, *Acordul antifascist de la Tebea în documentele vremii*; Ionel Vlad, *Participarea maselor populare din Zarand la înfăptuirea acordului popular antifascist de la Tebea*; dr. Maria Turzai, *Ecoul acordului de la Tebea în presa democratică și muncitorească de limbă maghiară*; dr. Ion Cicală, *Acordul antifascist de la Tebea în conștiința poporului*; dr. Ilie Rădulescu, *Idelle unității de acțiune a forțelor revoluționare reflectate în Programul Partidului Comunist Român*.

Cuvîntul de închidere precum și evocarea unor amintiri personale cu privire la încheierea Acordului de la Tebea a fost rostit de dr. docent Ladislau Banyai, vicepreședinte al Academiei de Științe sociale și politice.

În zilele de 6 și 7 decembrie 1975 la București, Oltenița și Giurgiu s-au desfășurat lucrările sesiunii de comunicări științifice „Ilfov file de istorie” organizată de Muzeul județean Ilfov. La lucrările acestei sesiuni au participat un mare număr de muzeografi, cadre didactice din învățămîntul superior și mediu, cercetători.

În prima zi în cadrul deschiderii festive a sesiunii participanții au ascultat următoarele luări de cuvînt: *Ilfov — realizări și perspective* de Constantin Drăgan, prim secretar al Comitetului județean Ilfov al P.C.R.; *Aspecte ale istoriei culturii din județul Ilfov* de Dumitru Boriga, președinte al Comitetului de Cultură și Educație Socialistă al județului Ilfov; *Un sfer de veac de activitate muzeistică în județul Ilfov* de Virgil Vrabie, directorul Muzeului județean Ilfov; *Evocarea faptelor de arme din istoria medievală a Vlaștei* de prof. univ. Dumitru Almaș; *Despre ideea de independență națională în conștiința poporului român* de prof. univ. Titu Georgescu, Universitatea București; *Locul orașului Giurgiu în tradiția vieții de stat autonome și independente a românilor* de dr. Nicolae Copoiu, Institutul de studii istorice și social-politice al C.C. al P.C.R.; *Principii de elaborare a „Muzeografelei românești”* de Liviu Ștefănescu, Muzeul de istorie al R.S.R.; *O nouă concepție tematică asupra organizării muzeului de istorie* de Iulian Antonescu, Direcția Așezămintelor Culturale din C.C.E.S.

În continuare lucrările sesiunii s-au desfășurat pe două grupuri tematice: Etnografie și Istorie. În cadrul celei de a doua grupe comunicările au fost prezentate în patru secțiuni la care ne vom referi în cele ce urmează. Astfel la secția de arheologie au fost susținute comunicările: *Iluminarea pieselor arheologice în muzee* de Silviu Comănescu; *Cele mai vechi dovezi de locuire în zona Giurgiului de Alexandru Păunescu*; *Unele date cu privire la evoluția culturilor neolitice pe teritoriul județului Ilfov* de Eugen Comșa; *Agricultura din neoliticul mijlociu și Țirziu din cimpurile Dunării de Jos* de Corneliu Mateescu; *Relații între cultura Precucuteni și cultura Gumelnița de Silvia Marinescu-Bîlcu*; *Săpăturile din anul 1962—1968 de la Căscioarele de Vladimir Dumitrescu*; *Măturii ale istoriei străvechi a zonei Giurgiu aflate la Muzeul școlar Frățești* de Dumitru Burlacu și Constantin Isăcescu; *Cercetări arheologice pe Valea Mostiței de George Trohani și Done Șerbănescu*; *Ceramica getică de la Popești-Novaci aflată în patrimoniul Muzeului de istorie al Bucureștiului de Mioara Turcu*; *Cronologia așezării de la Popești în lumina unor date noi de Marieta Gheorghită și Alexandru Vulpe*; *Considerații asupra locuirii getice de la Giurgiu — Malul Roșu de Vasile Boroneanț*; *Cetatea geto-dacică de la Radovanu de Done Șerbănescu*; *Autohtonii și migratorii în sec. II—III e.n. în județul Ilfov de Gheorghe Bichir*; *Notă preliminară asupra necropolei de la Oinac de Bucur Mitrea și Dumitru Berciu*; *Considerații istorice asupra culturii Chilla-Militari de Mihail Zahariade*; *Contribuții la problema formării poporului român; necropola din sec. VIII de la Izvoru de Bucur Mitrea*; *Unele date privind agricultura în sudul Munteniei (sec. VIII—X) de Maria Comșa*.

La Secția de istorie medie au fost susținute comunicări cu o tematică variată dintre care amintim: *Relații între nord și sud-dunăreni în prima jumătate a sec. IX de Gheorghe Zbucnea*; *Not date numismatice privind prezențele bizantine în Cîmpia Română în sec. XI de Gh. Poenaru-Bordea și Corneliu Popa*; *Raport preliminar asupra sondajului arheologic de salvare efectuat la Giurgiu, în „cetatea din insulă”, de Dan Capățîlnă*; *Cetatea medievală a Giurgiului de la Mircea cel Bătrîn la Vlad Tepeș de Radu Ștefan Ciobanu*; *Considerații privind demografia Ilfovului în sec. XV—XVI de Panait Panait*; *Variația obligațiilor feudale în județul Ilfov pînă la începutul sec. XVIII de Liviu Ștefănescu*; *Documente turcești privind raiua Giurgiului în sec. XVI de Mihai Maxim*; *Comana — o fortificație ilfoveană de Sergiu Iosipescu*; *Un lăcaș de piatră ridicat în sec. XVI în vatra satului Mănești de Aristide Ștefănescu*; *Itinerariul expedițiilor aliaților conduși de Mihai Viteazul și luptele de la Tirgoviște și Giurgiu din octombrie 1595 de Radu Gloglovan*; *Bătălia de la Comana (decembrie 1769) de Lizica Papoiu*; *Cîmpia Dunării la începutul sec. XIX: transformări demografice și economice de Ion Radu Mircea*; *Catagrafia județului Ilfov din 1820 de Ioana Constantinescu*.

Subiecte interesante au fost conținute și de comunicările prezentate la Secția de istorie modernă: *O descriere puțin cunoscută a județului Ilfov în ajunul revoluției din 1821* de Constantin Șerban; *Știri inedite referitoare la orașul Giurgiu din vremea retrocedării raialei (1829)* de Ion Ionașcu; *Călători străini la Giurgiu în sec. XIX* de Florin Marinescu; *Date despre activitatea Mariei Rosseti în județul Ilfov în anii 1847—1848* de Lucia Biltz; *Giurgiu-venii și locuitorii satelor apropiate la 1848* de Stelian Popescu; *Mărturii inedite privind crearea orașului Olenița de Nicolae Mercan; Citeva reprezentări ale luptei de la Olenița din 1853* de George Trohani; *Rolul lui Mircea Mălăeșu în timpul evenimentelor premergătoare Unirii Principatelor și după alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor de Mircea Dumitriu; Despre activitatea revoluționarilor bulgari în anii premergători războiului din 1877—1878* de Constantin Velichi; *Contribuția populației din județele Ilfov și Vlașca la Războiul pentru independență de Ion Șendrulescu; Date mai puțin cunoscute despre orașul Giurgiu la 1877* de Emil Păunescu; *Mărturii documentare privind răscoala din 1888 în județul Ilfov* de Elena Ciucă; *Documente inedite privind istoria județului Vlașca în a doua jumătate a sec. XIX și începutul sec. XX* de Nicolae Vasilescu-Capsali; *Răscoala din 1907 în fostul județ Vlașca. Cauze și desfășurare* de Traian Lungu; *Acțiuni de luptă pe teritoriul județului Ilfov în primul război mondial* de col. Vasile Alexandrescu.

La Secția de istorie contemporană participanții au abordat o largă gamă tematică reflectată și de titlurile comunicărilor: *Date referitoare la începuturile activității Uniunii Tineretului Comunist în județul Ilfov* de Doina Smârcea; *Din activitatea de organizare în sindicate a muncitorilor din Giurgiu în perioada crizei economice din 1929—1933* de Maria Marin; *Aspecte privind dezvoltarea industriei bucureștene și Ilfovene în anii 1934—1938* de Petre Dache; *Date privind dezvoltarea economică a județelor Ilfov și Vlașca, conform statisticilor industriale și agricole din 1930 și 1941* de Gheorghe Mihai; *Aspecte din lupta antifascistă a maselor populare din județul Ilfov, în anii dictaturii militar-fasciste de Vasile Manole; Acțiuni insurecționale în județul Ilfov în august 1944. Mărturii materiale existente la Muzeul Militar Central* de col. Aurel Lupășteanu; *Aspecte din lupta maselor sărănești din județul Ilfov, sub conducerea P.C.R. pentru democratizare și reformă agrară* de Elisabeta Simion și Constantin Safta; *Despre participarea populației județului Ilfov la lupta pentru putere revoluționar-democratică în România* de Traian Udrea; *Aspecte din lupta maselor populare din județul Ilfov pentru înlăturarea monarhiei de Nicolae Ajităriței; Considerații privind periodizarea istoriei moderne și contemporane a României și reflectarea ei în muzeele de istorie* de George Protopopescu și Petru Bunta; *Funcțiile și sarcinile muzeului de istorie modernă și contemporană în lumina Programului Partidului Comunist Român de săurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism* de Cleopatra Ionescu; *Prezentarea în muzeu a istoriei locale în contextul istoriei naționale de Ion Don și Gheorghe Pirvulescu; Modalități de rezolvare muzeistică a problemelor expoziției de istorie modernă și contemporană* de Mihai Butoi și Emil Păunescu; *Considerații privind cercetarea științifică cu specific muzeal* de Elena Georgescu.

În concluzie se poate aprecia că sesiunea de comunicări științifice „Ilfov file de istorie”, prin amplcarea manifestărilor, numărul mare de participanți ca și varietatea temelor abordate a constituit o manifestare științifică notabilă în activitatea muzeografică generală.

ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1974, 831 p. + LXXIII planches.

În citeva rânduri adresate „Au lecteur” se subliniază accentul pus în lucrare pe studiile și manualele profesorilor celor două Academii, remarcându-se gândirea lor politică și socială. Se indică proveniența textelor școlare în manuscris. S-a folosit un vast material documentar, în mare parte inedit, și periodicele grecești, vieneze sau germane, constituind un prețios izvor de informație pentru a doua decadă a sec. al XIX-lea.

Autoarea atrage atenția asupra faptului că a îndreptat numeroase afirmații greșite, cuprinse în istoriografia mai veche și în lucrări contemporane de amploare sau restrinse. Totuși consideră că lucrarea mai comportă lipsuri, nefiindu-i accesibile unele lucrări din sec. al XVIII-lea și altele apărute în străinătate.

Lucrarea conține o introducere (p. 3-9) și IX capitole (p. 10-662), concluzii (663-667), bibliografie (679-711), indice de nume proprii (713-795), indice de lucrări (796-821). Sub același nume de autor a mai apărut în 1971 la București, în românește, lucrarea: *Academiile domnești din București și Iași*. Prefața, introducerea și primele șapte capitole din lucrarea recenzată acum sînt o reproducere a ediției din 1971. Singura deosebire constă în faptul că în ediția din 1971 notele din aparat se numerează în continuare la introducere și cap. I-II (pînă la nota 386), pe cînd în ediția de față la fiecare capitol numerotarea se reia de la 1. Foarte des apar și unele modificări și note noi. Sînt cu totul noi, capitolul VIII: „Les professeurs de l'Académie de Bucarest” (p. 363-552) și cap. IX: „Les professeurs de l'Académie de Jassy” (553-662), cum și: „Index des œuvres” (796-821). De menționat apoi în ediția de față prezența a LXXIII de planșe, cu totul absente în ediția din 1971.

În „Introduction” (p. 3-9) se arată că limba greacă a pătruns în țările române înainte de regimul fanariot, contrar opiniei unor istorici, al căror nume nu-i dezvăluit.

Cu începere din sec. al XIV-lea și continuînd în sec. XV-XVII, domnii români au avut legături cu Athosul și patriarhiile din Răsărit, folosindu-se de limba greacă. Pătrunderea limbii și culturii grecești se accentuează în sec. al XVII-lea, copiii lui Miron Costin și ai postelnicului Constantin Cantacuzino studiînd cu profesori greci. Constantin vodă Brîncoveanu era un bun cunoscător al limbii grecești. Buni celeniști au fost și cărturarii români Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir.

În cap. I (p. 10-19) se tratează „Causes de la pénétration de la langue et de la culture grecques dans les pays roumains”. Colegiul de la Cotnari înființat în a doua jumătate a sec. XVI de Despot vodă, cel de la Iași din 1640, opera lui Vasile Lupu și cel de la Tîrgoviște din 1646 sînt primele manifestări de învățămînt superior în Moldova și Țara Românească, în latină sau greco-latină. Lupta panortodoxă și autoritatea spirituală a patriarhului din Constantinopol au avut un important rol în răspîndirea limbii grecești în Principatele Române. Domnii români au jucat rolul de protectori ai ortodoxiei din sudul Dunării. Greci influenți de la Poartă au mijlocit numirea unor domni ca Mihai Viteazul și Vasile Lupu. Șerban Cantacuzino se considera îndreptățit să ocupe tronul imperial bizantin, iar C. Brîncoveanu se socotea șeful politic al elenismului.

De timpuriu vin la noi negustori greci, mai ales din insulele Chios și Creta, și prin intermediul lor limba greacă pătrunde în păturile orașenești. În Constantinopol, elementul grecesc juca un rol însemnat intelectual, politic, și economic în imperiul otoman, determinînd pe domnii români să-și atragă pe acești greci influenți pentru a-și menține tronul, pe unii făcîndu-i mari dregători la curte.

Și decăderea slavonismului a favorizat difuzarea limbii grecești la noi și renașterea culturală greacă. În mod just se arată că totuși s-a menținut un învățămînt elementar slavon, paralel cu cel superior în limba greacă

(p. 17, n. 18), ea fiind un instrument al progresului intelectual, limba de cultură în sud-estul Europei, pe când în Occident era latina.

Cap. II (p. 20—121) se referă la „Organisation de l'enseignement” și cuprinde două subcapitole: I. „L'Académie princière de Bucarest”; II. „L'Académie princière de Jassy” (p. 84—121). Înainte de a înfățișa întemeierea Academiilor, se menționează câteva încercări de înființarea unui învățământ superior, ca aceea a unui călugăr cretan la București în 1629, rămasă simplă intenție, sau școala greco-latină de la Tirgoviște, din anii 1646—1651, datorită postelnicului Const. Cantacuzino, preocupat de cultivarea fiilor săi.

Cit privește întemeietorul Academiei din București, istoriografia mai veche l-a considerat a fi Șerban vodă Cantacuzino. Cu prilejul centenarului Universității bucureștene (1964), intensificându-se cercetările relative la originea Academiei domnești de la Sf. Sava, istoricii V. Papacostea, I. Ionașcu și Gh. Cronț au ajuns la concluzia că această instituție de învățământ superior a fost creată de domnitorul Brncoveanu în primii săi ani de domnie și nu de Șerban vodă Cantacuzino, în vremea căruia existau profesori particulari și nu o școală superioară de stat. Ariadna Camariano-Cioran nu acceptă acest punct de vedere, aducând ca argument, printre altele, scrisoarea lui Sevastos Chimenitul din iunie 1689 adresată lui Mihai Cantacuzino. Propunerile lui Sevastos sînt făcute desigur în vederea întemeierii Academiei, nu a îmbunătățirii unui învățământ oficial, care ar fi existat în vremea lui Șerban, despre a cărui existență nu sînt documente (p. 32). Sevastos apare în 1690 la București ca profesor, dar de nicăieri nu rezultă că era director al Academiei domnești, fiind doar la început tot un profesor particular.

Cînd am stabilit în „Studii”, 17, nr. 6/1964, că Brncoveanu este întemeietorul Academiei bucureștene, am analizat atent și prefețele cărților tipărite în domniile lui Șerban și Brncoveanu, ajungînd la concluzia că în cele din vremea lui Ș. Cantacuzino nu se pomeneste de existența unei școale înființată de acesta, pe cînd în *Liturgierul grec și arab* (Snagov, 1701), patriarhul Antiohiei mulțumește lui Brncoveanu, care înfrumusețează țara „în special cu *colegii și școala de deosebite științe și învățături, zic cu școale grecești, slavonești și locale (românești)*”. În *Mărturisirea credinței ortodoxe*, ediție grecească (Snagov, 1699) se găsec tipărite trei epigrame grecești, semnate de „elevii Academiei domnești din Bucureștii Ungrovlahiei”. În anii 1695—1696, unul din elevii Academiei domnești de la Sf. Sava, Șerban Greceanu, fiul marelui vistier Șerban Gre-

ceanu, pronunță mai multe discursuri encomiastice în fața domnitorului, discursuri redactate de profesorul Sevastos. Se pune firește întrebarea: dacă școala superioară funcționa aici în timpul lui Șerban Cantacuzino, de ce elevii ei nu se manifestă față de domn ca față de Brncoveanu potrivit unei tradiții românești mai vechi? Rectificarea făcută pentru Șerban, fiul marelui vistier, ca fiind Vlădescu (p. 371), tatăl lui Vlădescu fiind ucis de Mihnea al III-lea în 1658, pe cînd Șerban Greceanu, tatăl elevului din 1695—1696, ocupa în acești ani dregătoria de mare vistier.

În cele două cronici ale Țării Românești, din a doua jumătate a sec. al XVII-lea (edițiile din 1960 și 1963) nu există nici o mențiune că Șerban Cantacuzino ar fi înființat vreo școală, pe cînd cronicarul R. Greceanu afirmă în predoslovla cronicii sale dedicate lui Brncoveanu: „Și școale de învățături elinești și slavonești măriia ta ai făcut” (ed. 1970, p. 53). Radu Popescu, referindu-se la realizările lui Brncoveanu, scrie: „Făcut-ai și pe stăi Sava mănăstire, și case de școală aici în București” (ed. 1963, p. 206).

Din aceste considerente nu pot fi de acord cu concluziile autoarei asupra fondatorului Academiei domnești din București.

Nu s-a păstrat un program de învățământ anterior celui din 1707, în care se prevăd trei profesori, iar ca materie de bază filozofia neo-aristotelică, după manualele lui Coridaleu, conținînd multe elemente pozitivistice și materialiste. Materiile se predau în limba greacă veche și în neo-greacă. Studiul clasicismului grec, al filozofiei și al științelor naturii, atrăgea și elevii din Peninsula Balcanică, mai ales greci. Pînă în a doua jumătate a sec. XVIII se preda după metoda interliniară, adică se traducea textul clasic în greaca modernă, adăugîndu-se mai multe sinonime, fapt ce încărca memoria elevilor fără să le întărească judecata. Brncoveanu a asigurat plata profesorilor, depunînd la banca Veneției 30.000 de taleri, din a căror dobîndă de 810 taleri să se plătească lefurile și celelalte cheltuieli de întreținere a Academiei.

După 1716, Academia a funcționat cu unele intermitențe din pricina războaielor sau a lipsei de fonduri, urmate de reveniri datorită intervenției domnilor în anii 1749, 1753, 1761 și 1765. Totuși funcționarea avea unele deficiențe, pe care și le-a propus să le înlăture Alex. Ipsilanti, începînd din 1775, cînd a constituit o „epitropie obștească” formată din 8 boieri, patru din treapta a doua și ceilalți din treapta a treia, nefiînd niciunul din marea boierime, care să supravegheze construirea unui nou local spațios și adecvat pentru Academie, terminat în 1779. În

anul 1776, Ipsilanti a emis hrisovul de reorganizarea învățămîntului, care fu cea mai importantă reformă din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, străbătută de curentul iluminismului și al progresului. Prin această reformă se introduc materii noi ca limbile latină, franceză și italiană, apoi elemente de istorie și de geografie. Numărul profesorilor se ridică de la 2—3 la 9. Studiile se făceau în cinci cicluri de câte trei ani. 75 de elevi erau bursieri. În locul filozofiei neo-aristotelice s-a introdus treptat filozofia modernă. Academia se orientează și spre studii științelor pozitive. Se folosesc manuale și cursuri traduse sau prelucrate după cele mai bune lucrări occidentale. Reforma n-a putut fi aplicată în întregime, căci în 1778 funcționau numai 5 profesori probabil din lipsă de oameni bine pregătiți. Nu se arată motivul pentru care Mihai vodă Suțu și-a instalat Curtea în localul Academiei, școala fiind strămutată la biserica „Domnița Bălășa” (p. 53). În 1792, Suțu numește pe vestitul Lambru Fotiade ca director al Academiei, însă ea are numai trei profesori, semn de scădere. După cutremurul din 1802 (nu din 1803 cum greșit se arată, p. 54), școala s-a mutat la metohul Măgureanu al mitropoliei. Cu toate dificultățile provocate de războiul ruso-turc, Academia a reușit prin directorul C. Vardalah și mitropolitul Ignatie să se ridice la o strălucire deosebită, atrăgînd numeroși elevi din lumea balcanică și impunîndu-și prestigiul în cea europeană. Faima ei este răspîndită de reviste din Viena și Leipzig. În 1810 funcționau la Academia (acum liceul) din București 11 profesori și frecventau 244 de elevi. Se dădu prin statut o nouă organizare, cu materii împărțite în trei categorii: științe, literatură, limbi. Se prevedeau obligațiile profesorilor și elevilor, vacanțele, examenle publice, premiile.

În sept. 1814, Ioan Vodă Caragea dă un hrisov de reorganizarea liceului, fixînd 4 efori care să supravegheze mersul instituției, bugetul, vacanța și examenele. În anii următori, Caragea emite noi hrisoave urmîrind ridicarea liceului din București la treapta universităților occidentale (p. 64). În 1816, juristul Nestor Craiovescu este primul profesor de drept numit anume să predea această disciplină. În decembrie 1817, vodă semnează noul regulament al școlii, probabil după modul colegiilor occidentale, cuprinzînd și dispoziții privind ordinea și disciplina. Se restrînge libertatea profesorilor în dezvoltarea cursurilor, unii fiind acuzați de ateism și idei revoluționare. După regulament urmează reorganizarea. Școala se deschide în februarie 1818, director fiind Veniamin din Lesbos. Au ținut cuvîntări directorul și marele poetelnic Al. Mavrocordat, prin care se sublinia

că se intenționa transformarea Academiei bucureștene în centrul cultural cel mai important din sud-estul european (p. 72). În anul 1820, Academia funcționa în mănăstirea Sărindar (nu se arată împrejurările mutării ei de la Măgureanu) și printre elevi se găseau și doi fii mai mici ai domnitorului Alex. Suțu (p. 76). În al doilea deceniu al sec. al XIX-lea, întărîndu-se conștiința națională prin dezvoltarea elementelor orașenimii și unei părți din boierime cu tendințe avansate, va slăbi și influența greacă și se va dezvolta curentul de sprijinire a limbii și culturii naționale. Primele proiecte de înființarea unui colegiu cu predare în limba română sînt din 1817, decembrie 10 și 15. Cînd în 1818 Gheorghe Lazăr va fi chemat să organizeze școala de tip nou, el va propune ca toate materiile, inclusiv filozofia și științele pozitive, să fie predată în limba română, dar a cerut un oarecare timp ca să traducă manuale în românește (p. 78). În 1822 el anunța că voia să tipărească în limba română manuale de filozofie, matematică și geografie, după care va urma și istoria universală. Profesorii din școala lui Lazăr, ca: Erdeli, Heliade-Rădulescu și Eufrosin Poteca precum și mare parte din elevi proveneau de la Academia domnească. Însă cu desființarea Academiei cu limba de predare greacă nu a încetat și studiul limbii grecești. În programa școlilor române din 1831 sînt trecute atât limba greacă veche cît și cea nouă (p. 83).

Trecînd la *Academia din Iași* (p. 84—121), autoarea subliniază că unii istorici consideră eronat întemeierea acestei instituții în 1714 de N. Mavrocordat, induși în eroare de un document nedatat, cînd în realitate ea își datorește începuturile, în anul 1707, domnitorului român Antioh Cantemir îndemnat de învățatul D. Cantemir și de luminatul patriarh Hrisant Notara (p. 85). N. Mavrocordat o reorganizează. Decade în domnia lui Mihai Racoviță, ia măsuri de redresarea ei Grigore Ghica în 1728, creîndu-se un învățămînt superior grecesc, fără a neglija pe cel românesc și slavonesc. Se stabilește și un buget anual de 600 lei pentru salariile profesorilor și ale unui modic personal de serviciu. Gramatica și disciplinele filozofiei se predau potrivit sistemului feudal, adică succesiv, nu alternativ. Neputîndu-se realiza regulat suma prevăzută, cursurile se desfășurau cu dificultăți, ajungîndu-se ca în anii 1743—1747 Academia să-și închidă porțile. Își reia activitatea odată cu revenirea la tron a lui Gr. Ghica (1747), care fixează salariile și asigură burse elevilor silitori și săraci. În 1759 constatînd că școala era în decădere, Ioan vodă Calimah dă un hrisov de reorganizare, prevăzîndu-se obligativitatea duratei cursurilor la cel puțin șase ani și desființarea

școalelor particulare. Dar cea mai bună organizare a Academiei din Iași o dă Grigore Alex. Ghica prin hrisovul din 1766, intitulat-o „Academia învățăturilor și a epistimilor”. Primul dascăl nu mai era „filozoful”, ci dascălul „epistimurilor” (științelor), deci o orientare vădită spre progresul științelor pozitive și raționalism. Se înalță și un local mai spațios lângă mitropolie. Războiul din 1769 va impune închiderea Academiei. Nici după încheierea păcii școlile nu funcționau, căci în 1775 Ghica arată într-un hrisov că a găsit școalele „părăsite și stricate”. Se stabilea ca directorul Academiei să fie ales de domn și de mitropolit, iar el să aleagă personalul didactic. Se instituiau examene publice. Însă războiul din 1788—1791 va dezorganiza din nou învățământul, în anii 1792—1795, datorită mai ales mitropolitului Iacob Stamati, începe o perioadă de avânt. În raportul de reorganizare se pune accentul pe importanța științelor, afirmându-se: „O Academie fără epistimuri este ca o casă fără ferestre”. Se acordă o deosebită atenție geometriei și „sfinței filozofii”, nefiind neglijată nici limba latină. Pentru începutul sec. al XIX-lea știrile privind organizarea Academiei ieșene sînt puține. În comparație cu cea din București, în această epocă Academia din Iași este în decadență. Războiul din 1806—1812 a produs turburări în desfășurarea cursurilor fără a le întrerupe. Cel mai pregătit profesor a fost Dim. Govdelas. În a doua decadă a sec. XIX în societatea românească se ridică noi pături: mica boierime și orașenimea, și se intensifică curentul național, cerînd un învățământ superior în limba română. Inițiatorul principal al acestui curent a fost Gheorghe Asachi. În 1813 se introduce în Academia ieșeană clasa specială de inginerie a lui Asachi, cu un curs teoretic și practic de geometrie. În primul an neavînd manuale, Asachi l-a predat în limba franceză, iar din 1814 în limba română (p. 108). În nota 267 se afirmă că în școalele din orașe și sate, cu învățământ în limba română, se formau „les fonctionnaires de la chancellerie princière”, ceea ce nu pare a fi exact, decii cancelariei domnești formîndu-se ca ucenici la dascălii cu experiență din aceeași cancelarie. După periodicele grecești vieneze se dau știri interesante privind desfășurarea examenelor la Academie în iulie 1818, susținute de elevii români ai lui Asachi.

Pentru a sublinia amploarea luată de învățământul cu limba de predare greacă, autoarea expune în dimensiuni exagerate înființarea și rezultatele școalei elementare lancasteriene din Iași, creată în 1820 de boierul N. Rosetti-Roznoveanu (p. 110—119). În nota 305 se arată că greșit unii istorici au susținut că Gh. Cleobulos, care a introdus metoda lan-

casteriană în Moldova, ar fi introdus-o și la București, aici meritul revenind lui D. Villios,

Istoricii români, cînd s-au ocupat de activitatea lui Gheorghe Lazăr n-au putut să ajungă la concluzia „que celui-ci a été le premier professeur à avoir enseigné en langue roumaine” (p. 120), deoarece erau informați perfect de bine de existența unor școale *elementare* cu învățămînt în limba națională, înainte de 1818, și în consecință au afirmat că Lazăr a fost primul profesor care a pus bazele unui *învățămînt superior în limba română*.

Cap. III: „Personnel enseignant des Académies princières” cuprinde numai 18 pagini. Nota 1 de la p. 124 lămurește că trimerile la izvoare sînt puține, toate sursele documentare aici putînd fi găsite în capitolele: „Les professeurs des Académies de Bucarest et Jassy”. Mulți intelectuali greci au activat în țările române, dar nu toți au fost profesori. C. Erbiceanu considera că un manuscris din sec. XVII al lui Filaret Sinaitul a servit ca manual de școală la Academia bucureșteană și că dr. I. Comnen a profesat aici în 1680, cînd Academia nu exista. Apoi se confundă adeseori profesorii Academiei cu profesorii particulari, cum face Dan Bădărău. În Academia din București s-a desfășurat un învățămînt superior celui din Iași, în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, datorită unor dascăli erudiți, înșă în a doua jumătate a acestui secol vor funcționa la Iași cîțiva profesori învățați, care vor introduce în învățămînt teoriile iluministe, filozofia raționalistă și științele pozitive. La sfîrșitul veacului și începutul sec. al XIX-lea va deveni mai renumită Academia bucureșteană decît cea din Iași, avînd dascăli renumiți ca Lambru Fotiade, Constantin Vardalah, Neofit Duca. În prima jumătate a sec. XVIII cazurile de profesori cu studii în Occident sînt rare, înșă ei au avut profesori care studiaseră acolo. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea înșă și mai ales în primele două decenii ale celui următor, majoritatea profesorilor de la Academiile domnești călătoriseră și făcuseră studii în Occident, trăsēră și în mare măsură asimilaseră iluminismul sec. al XVIII-lea. Ei își însușiseră o temeinică cultură și au contribuit la dezvoltarea culturii în țările române. Se citează mai multe figuri reprezentative care au predat la Academia din București și la cea din Iași. Renunț de a le menționa numele aici, căci reapar pe larg la capitolele VIII—IX. Mulți dintre profesorii Academiiilor au fost călugări, dar majoritatea lor s-au desprins de teologismul rigid și practicau o gîndire filozofică modernă, fapt pentru care au fost acuzați de ateism, ca: Theotochis, Mesiodax, Filippide, Neofit Duca, Veniamin din Lesbos etc. Mulți pro-

fesori erau poligloți, calitate ce-i ajuta la pregătirea cursurilor. O lipsă a învățămîntului era numărul redus de profesori față de mulțimea elevilor. Erau dăunătoare dese schimbări ale profesorilor. În prima jumătate a sec. XVIII, Academiiile domnești duceau lipsă de cadre specializate, din care cauză unele materii nu se predau. Deși Alex. Ipsilanti fixase în 1776 la București 9 profesori, la 1787 funcționau numai cinci, iar după șapte ani doar trei, aceasta fie din motive bugetare, fie că nu se găseau cadre calificate. Șt. Birsănescu afirmă că dascălii greci nu au putut forma dintre autohtoni viitori dascăli, la care autoarea răspunde că mulți fii de boieri români au fost buni elevi, dar preferau dregătoriile și fugeau de profesorat. Au funcționat la noi și mulți profesori particulari. Se emite ideea că rolul acestora ar putea forma obiectul unui alt studiu.

În Cap. IV se prezintă: „Contenu de l'enseignement et manuels utilisés dans les Academies” (p. 140—258). Pe nedrept s-a afirmat că învățămîntul din Academiile domnești a avut un caracter teologic, scolastic, abstract și că gîndirea iluministă a pătruns în Principate în anii 1813 și 1818, odată cu activitatea didactică a lui Asachi și Gh. Lazăr. Iluminismul a pătruns la noi înainte de sec. XIX, iar manualele folosite și materiile predate de Asachi și Lazăr erau cunoscute și predate în Academiile domnești cu aproape o jumătate de veac mai înainte. În aceste Academii se predă „un învățămînt cu adevărat universitar”. Durata studiilor era cu 3—4 ani mai mult decît a studiilor liceale actuale. În prima jumătate a sec. XVIII se studiau limba și literatura greacă și filozofia neoaristotelică coridaleană, în a doua jumătate a sec. XVIII pătrunde în Academiile din țările române un suflu nou, studiindu-se filozofia modernă și științele pozitive cu experiențe de laborator. Acum Academiile vor deveni focare de cultură iluministă pentru întreaga regiune balcanică, învățămîntul devine treptat rațional. Pătrunderea noilor idei raționaliste însemna un mare progres în comparație cu faza neoaristotelică a filozofiei. Puține din manualele grecești tipărite în perioada 1750—1821 ce se predau în Academiile domnești erau originale, cele mai multe fiind traduceri din literatura didactică occidentală în toate domeniile: filozofie, științe exacte, istorie și geografie. Dar profesorii care traduceau, fiind erudiți, făceau multe completări din alte lucrări: aduceau lămuriri unde textul li se părea obscur. Adăugau apoi comentarii și prefețe, în care își exprimau propriile lor teorii.

Unele manuale elaborate se tipăreau imediat, de multe ori profesorii predau după manuscrisele lor pînă să le poată tipări, iar

elevii le copiau. Cursuri bune erau predate la ambele Academii, s-au păstrat multe manuscrise la București și Iași și în toate bibliotecile Orientului elenic, dar și în cele din Occident. Nu se acceptă anul 1776, data organizării Academiei bucureștene de Alex. Ipsilanti, ca punct de plecare al unei ere noi, cum se crede. Autoarea susține că Ipsilanti a legalizat prin hrisov un fapt deja existent. Tratează fiecare obiect de studiu în mod evolutiv, cu fazele prin care a trecut pînă la 1821. Începe cu „limba și literatura greacă”. Profesorul Birsănescu greșit include în istoricul Academiei din Iași și învățămîntul în limba română și slavonă, în schimb nu prezintă conținutul învățămîntului în limba greacă, cum a evoluat cursul de filozofie și științe pozitive și de ce manuale s-au servit profesorii (p. 147—148, n. 6). La studiul gramaticii se predau: gramatica, metrica, prosodia și poetica. Cele mai vechi și răspîndite gramatici erau manualele lui Const. Lascaris (prima ediție tipărită la Milano în 1476) și a lui Teodor Gazis (prima ediție din 1495). Dacă acesta s-a născut în 1370, pare curios că mai profesia în 1450 (p. 150, n. 14). Se menționează și alte gramatici din sec. XVIII, scrise în neo-greacă, printre care și a lui Antonie Catiפורos, folosită ca model de Ienăchiță Văcărescu. Se citează și autorii clasici studiați. C. Vardalah era un mare admirator al antichității, deși adept al noii gîndiri științifice și filozofice. Un autor clasic mult studiat la noi și apreciat atît în evul mediu cît și în epoca iluminismului a fost Plutarh, citindu-se mai ales „Viețile paralele” și studiindu-se „Educația copiilor”. Referitor la literatura clasică se dă în note un bogat material de referințe, care de altfel constituie caracteristica pozitivă a întregii lucrări. Urmează „Opere parenetice” studiate și manuscrisele de traduceri păstrate. În legătură cu „Capitolele parenetice” ale lui Agapet; nu s-a lămurit însă dacă traducătorii români au folosit numai originalul la Agapet sau și versiunea lui Chimenitul și era bine dacă Al. Duța lămuria această problemă în studiul „Le Miroir des princes” (p. 165, n. 93). Continuă cu „Hristoitii” (cărți de bună cuviință); „Enciclopedii”, acestea au constituit un tip de manual didactic. Mai toate noile enciclopedii din primele decenii ale sec. al XIX-lea au fost elaborate de profesorii Academiilor domnești. Enciclopedia lui St. Comitas apare la Viena în anii 1812—1814, în 12 volume. O enciclopedie în trei volume a elaborat și profesorul Vardalah; alta în șase volume a fost redactată de Gh. Ghenadie. Date sumare despre tratatele de „Metrică și poetică”, de „Epistolografie” de „Retorică” (cele mai răspîndite manuale de retorică fiind al lui Coridaleu și al lui Vardalah, mai

modern). Materialul informativ despre Academia din Iași este mai redus. Se trece apoi la subcapitolul „Filozofie”. Cursul de filozofie cuprindea disciplinele ,,logica, fizica, cosmografia, psihologia, metafizica și morala. Baza învățămîntului filozofic în Academiile domnești l-a constituit filozofia neoristotelică, mai ales în prelucrarea lui Coridaleu. Neoristotelismul a fost o etapă importantă în evoluția gândirii europene, a descătușat spiritul din gîndirea scolastică și a deschis calea formării spiritului modern, a raționalismului și a gîndirii libere. Concepția aristotelică despre natură este materialistă. Coridaleu a comentat și interpretat întregul sistem filozofic aristotelic. Sevastos Chimenitul a predat după manualele lui Coridaleu la Academia din București. Sînt respinse afirmațiile lui Șt. Birșănescu că predarea filozofiei la Iași ar fi început pe la 1755 și că conținutul învățămîntului Academiei de acolo ar fi fost orientat teologic (p. 187—188, n. 179, 182). În a doua jumătate a sec. XVII, neoristotelismul sau coridalismul era depășit de știința vremii. Profesorii cu gîndire avansată exclud acum neoristotelismul, cum face Mesiodax, fiind adepți ai filozofiei iluministe. Prelungirea neoristotelismului pînă la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, susținută de Al. Dușu și C. Noica, nu este împărtășită în lucrare (p. 191, n. 194).

Se începe cu „Logica” prezentîndu-se manualele folosite, uneori după unele avansate, găsite întrebuințate altele depășite, pentru care motiv autoarea nu a încercat să facă o periodizare a învățămîntului în Academiile domnești (p. 193). Se stăruie asupra caracterului progresist al Logicii lui Evghenie Vulgaris, fiind primul manual prin care a fost introdusă în Academiile domnești, filozofia modernă, înainte de 1766. Nu lipsesc detalii despre Logica lui Baumeister sau aceea a lui Condillac.

„Fizica”. În prima jumătate a sec. XVIII era socotită o disciplină a filozofiei, dar ulterior devine o știință modernă de sine stătătoare, experimentală. În prima fază s-a predat fizica neoristotelică coridaleană. Fizica modernă pătrunde în Academiile noastre cu „Elemente de fizică”, manual în 2 volume elaborat de Nichifor Theotochis (tipărite Lipsca, 1766—1767). Și Mesiodax, Filippide, Vardalah, Neofit Duca și Veniamin din Lesbos au prelucrat manuale de fizică. Cursul „Despre cer” s-a predat în prima jumătate a sec. XVIII. „Psihologia” s-a predat după cursul lui Coridaleu „Despre suflet”. În Academiile domnești era și un curs de „Metafizică”, după Aristotel „o știință între științe”, predat după interpretarea lui Coridaleu. În a doua jumătate a sec. XVIII au circulat două manuale ale lui Evghenie Vulgaris, unul fiind o

traducere după Metafizica lui A. Genovese, celălalt o traducere de N. Cercel a tratatului lui Baumeister și altele. Și „Morală” este o disciplină a filozofiei. La începuturi s-a folosit un manual al lui Aristotel. Un manual modern a întrebuințat profesorul Mesiodax, traducînd pe al filozofului Muratori, iluminist italian. Un manual propriu a compilat și Veniamin din Lesbos. Neofit Duca și St. Dungas au elaborat de asemenea manuale.

„Științele pozitive” alcătuiesc un subcapitol aparte (p. 224—235). Precum „Fizica” s-a desprins de filozofia neoristotelică în a doua jumătate a sec. XVIII, la fel s-a petrecut cu „Astronomia”, înlocuind cursul coridalean „Despre cer”. Un curs modern de astronomie a introdus la Iași Mesiodax în 1765. Filippide traduce astronomia savantului Lalande. În prima jumătate a sec. XVIII ciclul de filozofie începea cu logica, în a doua jumătate „Matematicile” iau locul logicii. Primul curs de matematici superioare este introdus la Iași de Theotochis (1765), elaborînd un manual de compilație folosind pe Newton, Leibniz, Wolf etc. Mesiodax dă o și mai mare importanță matematicilor, traducînd manualul lui A. Tacquet, apoi pe a lui Lacaille, adăugînd și contribuții personale. N. Cercel a tradus manualele de aritmetică, geometrie și trigonometrie ale savantului german Chr. Wolf. Tratatul lui Wolf va sta și la baza cursurilor de matematici predate la Sf. Sava peste o jumătate de veac. Și D. Govdelas va prelucra opera lui Wolf. Pe cînd G. Lazăr folosea manuale ale învățăților germani, Gh. Asachi avea la bază manualele franceze, în special al lui Bézout. Manuale proprii de matematici a elaborat Veniamin din Lesbos. Ultimii profesori la Academia bucureșteană au întrebuințat manualele matematicienilor francezi Lacroix și Francœur. Nu se cunosc manuale de „Chimie”.

Un alt subcapitol cuprinde „Sciences humanistes” (p. 235—258). Primul obiect este „Istoria”, nu apare la București în programa din 1707. Hrisovul lui Ipsilanti din 1776 prevede „elemente de istorie și geografie”. Autoarea susține că istoria, cel puțin în cadrul celorlalte discipline, s-a predat întotdeauna în Academiile domnești, profesorii de greacă interpretînd operele istoricilor greci: Xenofon, Herodot, Tucidide, Plutarh etc. În 1776 se prevedea ca profesorii de limbi străine să predea și istorie, fie în greacă, fie în limbile străine ce predau. N-au fost niciodată profesori de istorie și geografie, angajați special, aceste discipline fiind predate fie de profesorii de literatură, fie de cei de limbi străine. Așa se proceda și în domnia lui Caragea. Pe lîngă operele istoricilor clasici menționați se studia și opera lui Herodian, tratînd istoria împăraților romani de după Marcus Aurelius

Se admite că se studiau și istorii bizantine. S-a folosit ca manual de istorie veche și universală „Istoria” lui Ch. Rollin în 16 volume, tradusă din franceză în neogreacă. La 1848, I. H. Rădulescu proiecta s-o traducă în românește deși era depășită. La observațiunile făcute de Paul Cernovodeanu, autoarea arată că nu a fost în intenția sa de a cita în opera sa „tous les ouvrages qui ont été traduits en grec sur l'ordre du prince C. Brâncoveanu... qui ont été traduits du grec en roumain... Nous nous sommes limitée à donner seulement quelques titres comme exemple” (p. 239, n. 361). În a doua jumătate a sec. XVIII se manifestă interes pentru manuale de istorie universală. Gh. Constantin din Ianina a prelucrat și tipărit la Veneția în 1759 „Istoria Rusiei”. La 1806 se publică la Veneția două volume de „Istorie veche și modernă” ale abatelui Millot. În 1811 se proiecta la București traducerea în neogreacă și tipărirea „Istoriei universale” a lui Anquetil, în 12 volume, proiect care nu s-a realizat. S-au folosit și istorii speciale, ale lui Lazăr Scriba, Bauer, D. Cantemir, Teodor Fotino, Mih. Cantacuzino, D. Filipide, Dionisie Fotino etc. „Autoarea” nu poate preciza când a început predarea mai sistematică a geografiei în Academiile domnești, crede însă că elevii obțineau noțiuni de geografie în cadrul celorlalte obiecte de studiu, mai ales în a doua jumătate a sec. XVIII. Autoarea consideră eronată concluzia dr. Vătămanu că dr. I. Comnen ar fi fost profesor de geografie la București, la fel pe aceea formulată de O. Cicanci și P. Cernovodeanu, neaducând nici o dovadă documentară. Pe lângă „Harta Munteniei și Olteniei” a Stolnicului, s-au folosit la Academia bucureșteană „Geografia” lui Hrisant Notara și Meletie de Arta. În a doua jumătate a sec. XVIII Nichifor Theoclitus și Mesiodax vor întocmi manuale proprii de geografie. Un alt manual elaborează Gr. Costandas și D. Filippide, folosind cele mai noi lucrări occidentale. Acesta din urmă traduce „Geografia” lui Adam Gaspar. S-au utilizat și hărțile lui Rigas Velestinlis și „Atlasul” lui Iordache Gulescu (1800). Interesantă apare traducerea din franceză în neogreacă a Ecaaterinei Rasti („Cartografia geografică”).

„Limbile străine”. Se pare că la București, latina s-a introdus pe la 1739—1740. Hrisovul din 1776 prevedea un profesor de latină. La 1797 funcționa un dascăl Dragnea. Atrag atenția asupra ms. rom. 5518 de la Acad. R.S.R., f. 109—115 v., de unde rezultă că Dragnea era dascăl în București de pe la 1774 și trăia încă la sfârșitul anului 1811. Limbile franceză și italiană sînt menționate prima dată în hrisovul lui Ipsilanti din 1776. Pentru Moldova nu există nici un hrisov,

dar se admite că și aici erau studiate. Franceza era predată la București în 1810 de Laurençon și N. Sava Piccolos, apoi de Munier. În 1810 s-au introdus în învățămîntul bucureștean limbile germană și rusă.

„Dreptul”. Abia în 1816 s-a înființat la București o catedră de drept, la care a funcționat foarte puțin timp legistul Nestor. La Iași profesa Flechtenmacher. „Medicina” s-a predat la București de Marcu Porfiropol, folosindu-se „Aforismele” lui Hipocrat, dar n-a existat o catedră specială cum susține greșit Vătămanu, fără nici o probă documentară (p. 257).

Cap. V. „Méthodes éducatives et pédagogiques” (p. 259—276). Studiul gramatical s-a simplificat prin programa din 1707, prevăzîndu-se predarea gramaticii în neogreacă pentru ușurarea elevilor. În a doua jumătate a sec. XVIII s-a renunțat la gramaticile vechi, înlocuite cu cele moderne scrise în neogreacă. „Metoda psihagogică” sau interliniară, aridă și nepedagogică, consta în explicarea fiecărui cuvînt din textul clasic cu ajutorul mai multor sinonime, grupate între rînduri, care solicita elevilor mult timp și efort. În a doua jumătate a sec. XVIII, Mesiodax și Neofit Căsoacalivitul resping această metodă, practicînd metoda de interpretare monolitică (traducerea prin un singur cuvînt), elevii putînd să aprofundeze textul. „Limba de predare”. Unii profesori erau adepții predării în greaca arhaizantă, alții optau pentru neogreacă înțeleasă de toți. Primul care se ridică împotriva arhaizanților este Mesiodax de la Iași, urmat de Gr. Costandas de la București, care traduce în neogreacă „Tratatul de logică” al italianului Fr. Soave. Și Vardalah scrie „Fizica experimentală” în neogreacă. „Ordinea de predare a materiei”. La început obiectele se predau în cicluri, succesiv, nu alternativ. În a doua jumătate a sec. XVIII materiile se vor preda alternativ, iar științele pozitive nu se mai predau abstract, ci cu experiențe de laborator. În 1779 s-au folosit la București instrumentele de laborator. După introducerea științelor pozitive începe specializarea profesorilor. Prin statutul din 1810, învățămîntul bucureștean se împarte în secția științe, secția literatură și secția de limbi. Hrisovul din 1776 a stabilit ca elevii să fie primiți prin concurs. De la sfârșitul sec. XVIII, controlul însușirii învățăturilor de către elevi se face prin examene. La cursuri în afară de studenți asistau și auditori: „Metoda lancasteriană” s-a introdus în ambele Academii în 1819—1820. Din a doua jumătate a sec. XVIII se introduc metode pedagogice occidentale. S-a vorbit de opera pedagogică a lui Mesiodax. În 1783 și D. Catargi a scris o carte de pedagogie, rămasă inedită pînă în 1970, prin

care propune ca elevii de la Academii, paralel cu greaca să învețe și limba română, să scrie și să citească în această limbă. Totodată să învețe latina și dreptul. Se respinge părerea lui Cimpoeș-O. Ionescu că ideile filozofice ale lui Locke ar fi pătruns la noi prin traducerea *Logicii* lui Condillac de Veniamin din Lesbos și Filippide, acestea ajungând aici într-o epocă mult mai veche, traducându-se direct în neogreacă operele lui Locke. Concepții pedagogice avansate au avut și profesorii Neofit Duca și C. Vardalah, opunându-se supralcărcării minții elevilor.

Cap. VI. „Appartenance sociale des élèves” (p. 277–306). Se combate opinia unor istorici după care Academiiile erau frecventate exclusiv de fii de boieri, aducându-se dovezi documentare că cei dornici să se instruiască, aparținând și altor clase sau pătri sociale, puteau frecventa cursurile, acordându-se și burse. La 1746 exista Const. Dulescu, nu „Iordache” (p. 279). În 1749, mitropolitul Moldovei impunea chiar obligativitatea învățământului pentru copiii din păturile de jos. Măsura era avansată, dar imposibil de aplicat în condițiile de atunci. Este de admis că pînă spre sfîrșitul sec. XVIII majoritatea elevilor proveneau din păturile mijlocii, cred însă că cei din păturile țărănimii și sărăcimii orașelor, constituiau o excepție. Se prevedea în hrisoave ca bursele să se dea copiilor săraci, dar familiile: din Greci, Budișteanu, Clinceanu, Micșunescu, Miuleț, clucer Petrescu erau din categoria boierilor mijlocii, iar episcopul Rîmnicului putea să plătească întreținerea nepotului (p. 286). Deci, repartizarea burselor era arbitrară. Majoritatea elevilor străini erau greci. Urmează o listă alfabetică cu numele mai multor elevi ai Academiiilor. La F. nu apare episcopul și apoi mitropolitul Filaret II (p. 292) în a cărui diată afirmă că a studiat la Sava cu Grigore mitropolitul și Chesarie de Rîmnic.

Cap. VII. „L'importance de l'enseignement des Académies pour la société roumaine et la région balkanique” (p. 307–362). Prin învățămîntul în limba greacă la noi s-au pus bazele studierii clasicismului greco-roman și a pătruns în țările române, pe scară largă, iluminismul occidental, înlesnindu-se dezvoltarea de mai tîrziu a iluminismului în limba națională. Profesorii Academiiilor domnești au pregătit renașterea culturală în sud-estul european. Învățămîntul și „întreaga schemă culturală” n-au avut o „formă fanariotică”, în a doua jumătate a sec. XVIII a pătruns în societatea română un intens colorit apusean (p. 311–312). Vorbindu-se de cărțile grecești ajunse în orașul Huși (p. 315, n. 18) era bine să se precizeze că aici

era o episcopie. Cunoscind limba greacă, cărturarii români au putut folosi traducerile din limbi occidentale în tipăriturile grecești. Numărul mare al prenumerațiilor la aceste tipărituri, cei mai mulți fiind români, dovedește largă lor difuzare nu numai în cercuri grecești, cum greșit cred unii istorici (p. 317). Cărțile grecești erau instrumente de cultură nu numai pentru tinerii greci, ci în aceeași măsură și pentru tinerii români care învățau greaca la Academiiile domnești. Numeroși cărturari români au fost elevi ai Academiiilor. Numele unora a mai fost menționat. Se citeau la noi și opere care popularizau gândirea modernă, ca și operele literare, mai ales cele franceze, mai puțin cele exprimînd ideologia Aufklärung-ului, deși mulți greci studiaseră în universități germane. Autoarea contestă concluziile lui Al. Dușu că instaurarea domnilor fanarioți „a blocat utilizarea scrisului românesc” etc., pe cînd în o altă lucrare se susține că în sec. XVIII „fondul de tipărituri și manuscrise românești este mult mai bogat și mai variat ca cel păstrat din secolele anterioare”. Apoi continuă Camariano-Cioran: în epoca fanariotă crește numărul cărților românești și scade cel al cărților grecești (p. 326–327). În sec. XVIII și începutul celui următor, neavînd posibilitatea pentru creații originale, profesorii greci față de lipsa manualelor școlare au tradus manuale occidentale în limba greacă, care au fost folosite în Academiiile domnești de la noi.

După desființarea Academiei și organizarea Colegiului Sf. Sava cu limba de predare română, se traduc în română manualele occidentale la început din limba greacă, apoi direct din franceză și germană, sfîrșindu-se prin a se redacta manuale originale. Se dau exemple de manuale din grecește în românește. Nu lipsesc nici lucrări istorice, juridice și literatură beletristică.

Datorită studiului limbii grecești, se dezvoltă în trecutul culturii române o literatură în limba greacă scrisă de cărturari români, ca: Const. Cantacuzino stolnicul, D. Cantemir, fiii lui Const. vodă Brîncoveanu, Chesarie al Rîmnicului, Mihai Cantacuzino banul, Em. Băleanu, Gh. Slătineanu, Dinicu și Iordache Golescu etc.

Pînă în al doilea deceniu al sec. al XIX-lea, învățămîntul Academiiilor române a avut un aspect cultural interbalcanic. În preajma mișcării lui Al. Ipsilanti și Tudor Vladimirescu, profesorii transformă catedra în tribună de stimulare a conștiinței naționale și a patriotismului. Astfel intelectualitatea română își va însuși și teoriile de patriotism grecesc și le va aplica nevoilor societății românești. Se citează nume. Se elogiază activitatea lui C. Erbiceanu, „cel mai asiduu cercetător al izvoarelor culturale grecești”

(p. 354), dar nu trebuie scăpat din vedere că s-au subliniat multe erori și confuzii în lucrările sale. Dacă Al. Duțu consideră o tipăritură slavo-română din 1726, cu conținut religios (decalogul, crezul, tatăl nostru) „un pas important în propășirea școlilor”, atunci cum poate fi calificat progresul dobândit prin studierea în Academii domnești a manualelor care cuprindeau cultura secolului luminilor? (p. 356). Învățământul din Academii domnești a avut încă de la început un caracter interbalcanic, de el folosindu-se în primul rând tinerii greci, fiindcă se preda în limba greacă. Dar s-au folosit și celelalte popoare din Balcani, fiindcă limba neogreacă era utilizată în relațiile comerciale dintre popoarele acestei zone, care aveau interesul să învețe grecește. În Bulgaria învățământul aproape în întregime era în limba greacă. Se menționează o serie de localități cu școli elino-grecești și elino-bulgare. Profesorii școlilor greco-bulgare se perfecționau mai ales la Academia din București. Partenie Pavlovici a avut profesor și pe Gheorghe Hrisogon la gramatică (p. 359).

Cap. VIII. „Les professeurs de l'Académie de Bucarest” (p. 363—552). Listele de profesorii care au funcționat la Academii domnești, alcătuite de câțiva cercetători greci și de învățatul român C. Erbiceanu sînt pline de confuzii și inexactități, de aceea a fost necesară distingerea între profesorii particulari și cei ai academiilor. Firește, și lista de față nu-i scutită de lacune. Este de recunoscut faptul că bibliografia consultată și manuscrisele grecești cercetate, ca și ziarele din deceniul doi al sec. al XIX-lea, au permis Ariadnei Camariano-Cioran să depășească tot ce s-a scris pînă acum despre Academii domnești. Biografiile unor profesori ca Sevastos Chimenitul, M. Porfiropol, Gh. Chrisogon, Manase Eliad, Neofit Cafsocalivitul, Gr. Constantas, Lambrou Fotiade, Const. Vardalah, Neofit Duca, Gh. Ghenadie și Veniamin din Lesbos sînt înfățișate cu o bogăție de date inedite sau puțin cunoscute și într-o nouă interpretare. Fiindcă despre activitatea acestor profesori s-a scris pe larg în capitolele anterioare și m-am oprit în suficientă măsură asupra lor, voi căuta să semnaliez aici numai ceea ce va constitui un adaos sau o discuție în contradictoriu cu opiniile altor cercetători. Chimenitul nu era în București în 1684 și nici n-a fost chemat de Brîncoveanu abia în 1707, cum greșit s-a afirmat, el murind la București în 1702 (p. 364, n. 11; 365, n. 13). C. a tradus „Discursul lui Isocrate” înainte de 1702, deci înainte de venirea lui Mavrocordat în țară (p. 368, n. 22). „Hecuba” a fost tradusă în neogreacă de C. nu de L. Fotiade (p. 369). Este vorba, cum am mai arătat, de elevul Șerban Greceanu, nu Vlădescu (p. 371). Prim director la Academia Sf. Sava

a fost C., nu Theodor din Trebizonda (p. 372, n. 52). Sinopeus n-a fost succesori lui C. la direcție, cum afirmă patru cercetători. Lui C. i-a urmat M. Porfiropol (p. 374—375, n. 58—60; 375). Porfiropol nu putea fi director la 1790 (n. 76), murind de ciumă în 1719 (p. 378, n. 78 a). Se putea da o dată aproximativă, 1706—1711, cînd Șt. Cantacuzino era m. postelnic și-l însărețina pe P. să traducă în neogreacă pe Procop din Cesarea (p. 379). Nu cred că Gh. Chrysogon s-a refugiat de frica ciumii la Brașov (p. 385), căci Austria era în război cu Poarta, ci în munții Țării Românești. Se resping afirmații, după care Lazăr Scriba ar fi fost directorul Academiei în 1720 și 1735 și nici profesor la 1720—1749 și 1767, și cînd nu mai trăia în 1751 (p. 385—386, n. 113). Însemnările lui M. Eliade sînt făcute de acesta ca elev la Sf. Sava, nu ca profesor cum greșit au interpretat unii (p. 397). Ipsilanti nu putea trimite în 1785 pe Eliade în Occident pentru instrumente, cum s-a scris eronat (Urechia, Erbiceanu, Papadopol-Calimah), fiindcă nu mai era în scaun, iar Manase Eliade nu mai era profesor, însă era director la 1780 și Academia poseda atunci instrumente de laborator (p. 401). N-a murit în 1785 cum s-a afirmat, ci la 15 octombrie 1813, la Sibiu. Faptul e atestat nu numai de piatra tombală, ci și de o scrisoare inedită a lui N. D. Paciura către A. Papanoglu-București. Erbiceanu a susținut că Eliade a scris multe lucrări, în realitate, puține. Tratatul lui Fourcroy a fost tradus de fiul său, Teodor, nu de dinsul (p. 404—407). Cred că Ana Dudescu s-a căsătorit înainte de 1768, iar nu după 1779 (p. 412, n. 246). Se arată documentat că Neofit Cafsocalivitul a venit la București în anul 1767, nu în 1749 cum a susținut Erbiceanu (p. 415, n. 260). A murit în 1784, nu în 1780 cum pretind istoricii greci și unii români; n-a profesat la Iași, ci numai la București, și greșit identificat cu un Neofit din sec. XVII (p. 417, n. 271, 272, 274). Se dau aprecierile elogioase ale unor învățați străini, fără să se arate și critica adusă de Sulzer gramaticii lui Neofit (p. 419, n. 280). Scrisorile lui Synésios n-au putut fi scrise în 1752, cum admite Erbiceanu, ci în 1782 (p. 421, n. 286). Neofit a fost primul care în 1749 începu să scrie și să predea în neogreacă (n. 293). Interesantă punere la punct privind vasta lui lucrare „Nomocanonul” (p. 422—426). Se respinge afirmația unor istorici greci și români după care lucrarea „Înfruntarea Jidovilor” ar fi scrisă de Neofit Cafsocalivitul, aceasta fiind opera unui alt Neofit. Nici „Praštia” nu-i scrisă de Cafsocalivitul (p. 429—430). Lui Neofit C. îi succede la direcția Academiei Gr. Constantas în 1784 și rămase pînă în 1787. N-a profesat la Iași în anii 1790—1820, cum eronat susține

Erbiceanu (p. 433–36). În 1804 traduce în neogreacă tratatul de filozofie al italianului Fr. Soave. Lambru Fotiade, înainte de 1792, când devine profesor la Sf. Sava, a fost profesor particular în case boierești, fapt necunoscut pînă acum. Greșit s-a susținut că a fost profesor la Academie în 1776, când era doar elev (p. 450). S-au făcut multe confuzii în legătură cu începutul profesoratului și directoratului lui Lambru. Se restabilește realitatea: 1792–1805, director și profesor. Un erudit de la care au rămas puține lucrări. Se admite că epitalamul la căsătoria lui Gr. Brîncoveanu cu Elisabeta Balș să fie probabil scris de Lambru, dar nu se dă data nunții (p. 456, n. 433). Cuvinte elogioase pentru L. din partea elevilor săi (p. 458–460). Autoarea posedă cîteva cărți cu ex-libris-ul lui L. F., probabil moștenite de la eruditul său unchi, profesorul D. Russo (p. 460). „Liude” nu este sinonim cu scutelnic (p. 461). S-a mai arătat că de multe ori, istoricii au confundat pe unii profesori greci (de ex. Const. Ioan cu Gheorghe Constantin de Zagora (p. 463). Relativ la Dragnea (p. 464 de văzut ms. rom. 5518 de la Acad. R.S.R., cum am arătat anterior. C. Vardalah nu s-a născut la Cairo, cum s-a crezut, ci într-o insulă din M. Egee, mamă-sa fiind de origine greacă, născută în Egipt (p. 465–466). A fost directorul Academiei bucureștene în 1805–1815, succedînd lui Fotiade; apoi în 1820. A introdus literatura comparată ca obiect de învățămînt (p. 472). Vardalah moare într-un naufragiu pe M. Egee în 1830 (p. 473–474). Printre valoroasele sale opere se numără „Fizica experimentală”. Ideologia sa filozofică este inspirată din Condillac. În „Gramatica română” Heliade Rădulescu a fost influențat de „Retorica” lui V. (p. 479). La București A. Vogoride a profesat în anii 1810–1812, pe care unii l-au confundat cu A. Stagiritu de la Viena (p. 487, n. 550). În 1811 examenul de sfîrșit de an se face la București cu bilete trase la sorți (p. 488). N. Sava Piccolos, bulgar din Tîrnovo, a fost elev și apoi profesor de franceză la București (1810–1815). De corectat 1715 în 1815 (p. 491). În 1829 și-a luat diploma în medicină în Italia, a practicat medicina la București pînă în 1840, apoi s-a stabilit la Paris. Neofit Duca își începe directoratul la București în 1815, urmînd lui Vardalah, nu lui Lambru în 1805, cum susținea Iorga (p. 495, n. 589). Profesor de mare erudiție, adept al limbii grecești arhaizante, spirit luminat, cu vederi înaintate, adversar al corupției călugărilor și înaltului cler, a fost acuzat de ateism. Vroind să imprime elevilor săi un spirit de disciplină și muncă rodnică, Duca a fost bătut în 1818 de un elev grec, eliminat, iar nu de profesorul Veniamin din Lesbos (p. 506–507,

n. 615). Un coleg distins al lui Duca a fost St. Commitas (1816–1818), autor al unei valoroase „Enciclopedii” în 12 volume, apărută la Viena în 1812–1814. Apărător fanatic al limbii clasice grecești. Ca al treilea profesor la București, alături de Duca și Commitas a funcționat (1815–1816) și Gh. Ghenadie, care prin lecțiile sale cu suflu patriotic stimula conștiința națională a elevilor săi. După agresiunea săvîrșită asupra lui Neofit Duca, va fi numit director la Academia domnească din București Veniamin din Lesbos (1818), cu studii valoroase în Occident, autor al unor manuale de matematici, geometrie, trigonometrie și algebră. După fuga lui Caragea Vodă din țară, susținătorul lui Veniamin, acesta fu expulzat, stabilindu-se în Moldova, apoi în Grecia. Erbiceanu susține că Veniamin ar fi fost director la București în anii 1815–1821, ceea ce s-a văzut ca eronat (p. 525, n. 694).

Cap. IX. „Les professeurs de l'Académie de Jassy” (p. 553–662). Începuturile Academiei din Iași sînt mai modeste și profesorii din prima jumătate a sec. XVIII obscuri, pe cînd în a doua jumătate a acestui veac trec pe planul întîi cei de la Iași, după cum se va vedea. Profesorul Antonie (1728–1729) nu poate fi Antonie Stratigò, cum credea Iorga, acesta petrecîndu-și aproape toată viața în Italia (p. 556, nr. 14). Nu Teodor, ci Ioan Teodor Callimachi (p. 557). Toma de Castoria n-a fost profesor la Iași, cum au admis mai mulți istorici (p. 558, n. 21–22). Cîndva și autoarea socotea la fel, informații ulterioare i-au modificat părerea. Un profesor ilustru a fost Nichifor Theotochis (1764–65 și 1776–77?). N-a fost medic cum s-a afirmat, nici n-a venit la Iași în 1760 sau 1763, cum susțin unii (p. 561, n. 34–35). El a fost primul profesor care preda cursurile fizico-matematice după noile sisteme. A predat la Iași matematicile superioare, fizica și geografia după manuale proprii. Era superior lui Evghenie Vulgaris. Manualul de „Geografie” l-a scris la Iași în 1776, nu în 1774 cînd era la Viena (p. 566, n. 59). Îi urmează Iosif Mesiodax (1765–1776), n-a profesat nelntreput pînă în 1780 (nota 69). A predat științele și filozofia în neogreacă. A elaborat și mai multe manuale de înalt nivel. Pentru ideile sale avansate, iluministe, a fost acuzat de ateism și persecutat. De rectificat anul „1896” ca dată a scrierii lui G. Șincai: „Învățătura firească” (p. 575, n. 93). M. consideră neoaristotelismul perimat și îl combate, la fel operele lui Coridaleu. A avut și serioase preocupări pedagogice, publicînd în 1779 un tratat de „Pedagogie”, avînd la bază opera lui J. Locke (p. 589), nu este o operă originală, ci o compilație. În 1781 a publicat la Viena și un manual de „Geografie”. Harta României, pe care Iorga o atribuia lui Mesiodax, este

opera lui Rhigas Velestinlis (p. 596, n. 176). Lui Theochis i-a urmat ca director la Iași Nicolae Cerchel (1766—1772), nu cred îndreptățită respingerea originii sale române (p. 599, n. 180). Avea solidă pregătire de matematici superioare și filozofie raționalistă. A tradus aritmetica, geometria și trigonometria lui Wolf, introducând și părți originale. A predat filozofia modernă după manualele lui Baummeister și fizica experimentală. Se menționează ca dascăl la Academia ieșeană și un Evloghios (1776). Un Evloghie Gheorghe este cunoscut acum ca dascăl de slavonă și traducător de numeroase acte slavonești. Date bogate despre eruditul Daniil Filippide. Se susține că s-a născut în 1750, contestând datele admise de Al. Filippide, Șt. Birsănescu (p. 612, n. 238). Elev la București, profesor la Iași în 1784—86 și 1803—1806? N-a studiat în Italia și la Viena, cum s-a susținut de unii istorici (n. 239—240). A făcut studii de matematici, astronomie, chimie, fizică la Paris în 1790—1794. În 1796 se stabilește la Iași ca preceptor al copiilor visterului Iord. Balș, pînă în 1803. În 1808 Moldova devine teatru de război? (p. 617). La 10 sept. 1808 era un armistițiu ruso-turc (p. 618, n. 265). Filippide a tradus „Logica” lui Condillac în neogreacă, și „Astronomia” lui Lalande. Birsănescu nu indică manualele folosite de F. (p. 624), fiindcă socotea că acesta n-a fost profesor la Academia ieșeană (p. 613). Se pune prea mult zel pentru a se combate opinia lui Erbiceanu că Filippide ar fi de origine aromân (p. 626, n. 300), cînd se cunoaște politica ce s-a dus și se duce acolo cu naționalitățile conlocuitoare. Se subliniază valoarea operelor lui F.: „Geografia României” și „Istoria României”, fiind primul care a întrebunțat termenul „România” pentru Principatele Române (p. 626—628). Urmează șase nume de profesori notate de un elev al Academiei pe un ms. rom. Apoi numele vestitului D. Govdelas profesor și director în anii 1808—1811; 1816—1821. N-a fost niciodată profesor la București (n. 325). În 1811 intră în conflict cu efortul Sc. Ghica, se retrage, revine după cinci ani. Date largi cu privire la contractul de angajament ca director și profesor. Se resping unele opinii greșite asupra momentului revenirii ca director (p. 537, n. 336). Conflictul cu Gh. Asachi, care susținea învățămîntul superior în limba română. Evoluția societății românești cerea acum eliminarea învățămîntului superior în limba greacă și înlocuirea ei prin limba națională. Govdelas n-a fost în stare să sesizeze psihologia boțerilor români și a cerut cu îngîmfare ca, clasa de inginerie cu învățămînt românesc a lui Asachi să treacă la Socola, să nu mai rămîină la Academia domnească, care era o școală grecească, G. reproșa lui

Asachi că nu știe limba greacă, ceea ce era inadmisibil, căci la această epocă toți românii culti o posedau. La 1821, Academia își închide porțile, iar Govdelas plecă în Polonia. Între cele două etape ale activității lui Govdelas, Academia a fost condusă de St. Dunga (1813—1816), care a studiat în Occident, mai ales în Germania. A predat filozofia, fizica și matematicile, dar fu silit să demisioneze de reacțiune, retrăgîndu-se egumen la m-rea Răchitoasa. În 1814—1816 a profesat și Sergiu Mistachis, iar în 1813—1819 strălucitul bărbat român Gh. Asachi. În 1816 a mai funcționat un profesor român, Gheorghe Ioan.

„Concluziile” (p. 663—677) reprezintă o sinteză a celor mai caracteristice momente din dezvoltarea celor două Academii domnești, respingîndu-se aprecierile negative neîndreptățite, că profesorii lor foloseau metode perimate, mecanice, „un supliciu pentru școlari” (p. 671) și subliniindu-se caracterul interbalcanic al învățămîntului din aceste Academii (p. 675).

Foarte întinsă bibliografie (p. 679—708), predominînd cea greacă, multe lucrări fiind utilizate pentru prima oară la noi. Se prezintă grupate separat operele redactate de colective mari. Dar figurează aici și lucrarea comemorativă pentru Piccolo, apoi se repetă: „Contribuții la istoria învățămîntului românesc. Culegere de studii”, 1970 (p. 707—708). Publicarea „Catalogues des manuscrits” (p. 708—711) este un procedeu recomandabil.

La „Index de noms propres” (p. 713, n. 1), se arată că unele nume ce apar aproape la fiecare pagină nu s-au indexat. La p. 722 „Brincoveanu Const. Emmanuel”, cred că este Manolache Br. Nu se identifică „Brincoveanu Smaranda”, „Buzoianu” (p. 723); Cantacuzene Constantin de p. 313 este „stolnicul” (p. 723). Izvoranu Radu n-a fost niciodată „m. postelnic” (p. 753). Palade e familie moldoveană nu munteană (p. 769). Greșit, „Putna, ville, évêque de-” (p. 776), căci este vorba nu de un oraș Putna, inexistent, și nici de episcopul de Putna, ci de „Iacob I Putneanu” (fost la m-rea Putna, mitropolit. Racovița „Alexandru”, nu „Constantin” (p. 777). Greșit: Radu, grand „stolnic”, p. 294 (p. 777). Greșit: „Vlădescu Șerban” în loc de Greceanu Ș. (p. 792).

Util pentru rapidă informare: „Index des œuvres” (p. 796—821). Cele 73 de planșe fotografice era indicat să fi fost plasate înainte de „Tables des matières”, după p. 822. Unele reproduceri fotografice sînt interesante prin raritatea lor (pl. IX, X, XI, XV, XLVII, LIX). Era bine să se precizeze unde se găsește fiecare pisă după care s-a făcut reproducerea.

Am parcurs această masivă lucrare de aproape o mie de pagini cu oarecare efort, dar cu plăcere, fiindcă Ariadna Camariano-

Cioran a reușit, după o stăruință îndrăjită de ani de zile, și datorită unei solide pregătiri științifice, să ofere istoriografiei noastre cea mai temeinică monografie cu privire la activitatea Academii domnești din București

și Iași, corectînd numeroase erori și confuzii puse în circulație anterior de alți cercetători.

Ion Ionașcu

I. HURDUBEȚIU, FL. MÎRȚU, N. NICOLĂESCU, GH. PÎRNUȚĂ, I. STÂNCULESCU, *Cîmpulung-Muscel, ieri și azi*, Cîmpulung-Muscel, 1974, 384 p.

În preajma aniversării a 30 ani de la Eliberare și în cinstea celui de al XI-lea congres al Partidului Comunist Român, sub conducerea și îndrumarea comitetului orașenesc Cîmpulung-Muscel al P.C.R., a apărut o amplă monografie a celui mai vechi oraș românesc atestat documentar la sud de Carpați, Cîmpulungul-Muscel, prima capitală a Țării Românești. Elaborată de un colectiv de cercetători pasionați, avînd o largă tematică, lucrarea a atras de la bun început atenția specialiștilor ținînd seama de multiplele probleme pe care le cuprinde în cele șase părți componente. Sistematizarea materialului pe capitole și subcapitole, urmărind cele trei aspecte principale (dezvoltarea social-economică, istoria politico-administrativă, viața culturală) nu e uniformă, deoarece s-a ținut seama de obicei de importanța pe care o joacă, într-o epocă sau alta, unele probleme sau aspecte de ordin demografic, sanitar, edilitar etc. Monografia de față pe care o recenzăm, ar fi trezit un interes și mai mare dacă ar fi fost precedată de un capitol în care să fie prezentate, în mod critic, atît lucrările similare apărute anterior, cît și izvoarele mai vechi și mai nou folosite de autori și colaboratorii lor (I. Anton, Al. Fulga, Anastasia Isbășescu, N. Mazilu, Mihai Renga, Ilinca Vintilă, M. Răuță, Al. Ionel, V. V. Caramelea). Un asemenea capitol ar fi trebuit să se afle în prima parte intitulată: Retrospectivă asupra dezvoltării societății în depresiunea Cîmpulung Muscel înainte de formarea orașului.

Cu toate acestea, un pas mare înainte făcut de autori și colaboratorii lor în alcătuirea monografiei de față îl constituie faptul că istoria orașului Cîmpulung-Muscel nu-și are începutul în evul mediu, cum au afirmat pînă acum mulți istorici, începînd cu cei din veacul trecut. Viața urbană de la Cîmpulung-Muscel este dovedită că-și are rădăcini adînci în trecutul îndepărtat al autohtonilor, pornind de la o așezare cu caracter rural care se va dezvolta treptat în oraș. Așadar vechimea așezării nu este numai de aproape

7 secole cum s-a afirmat de către unii istorici, ci de mai multe mii de ani. Din acest punct de vedere, este meritul autorilor și al colaboratorilor lor că au folosit ultimele concluzii ale arheologilor. Fixînd deci vechimea așezării în secolul al XVII-lea î.e.n. în epoca bronzului timpuriu, cu 36 secole în urmă, autorii aduc în lucrare argumente convingătoare privind continuitatea permanentă a populației autohtone, menirea așezării încă de la începuturile ei ca loc de tranzit al bunurilor materiale și culturale la marginea sudică a mării depresiuni a Branului. Bizuindu-se pe cele mai noi cercetări, se înțelege arheologice, autorii constată prezența așezării medievale încă din secolul al XIII-lea, după cum o atestă rămășițele unei bazilici de tip romanic, o serie de morminte, unele depozite monetare, etc.

În prezentarea orașului Cîmpulung-Muscel s-a încercat în lucrarea de față și o periodizare a istoriei orașului, istoria sa medievală fiind între 1300 și 1831, cea modernă între 1831 și 1918 iar cea contemporană între 1918 și 1974, ultima avînd două subperioade: prima între 1918—1944, a doua între 1944—1974. De fapt această periodizare va determina prezența celor patru mari părți ale lucrării (partea II—V), la care a mai fost adăugată încă una intitulată: Oamenii de seamă dăruții țării de orașul Cîmpulung-Muscel. În privința periodizării, observăm în partea a II-a că autorii fixează ca limite cronologice pentru istoria medievală a orașului anii 1300—1831. După cum reiese însăși din cuprins începutul orașului Cîmpulung-Muscel se dovedește a fi în sec. XIII; în ceea ce privește sfîrșitul acestei epoci în unele subcapitole documentarea se încheie înainte de această dată și anume: pentru comerț, circulația monetară, lupta de clasă în secolul al XVIII-lea, pentru agricultură și creșterea vitelor în secolul al XVII-lea, pentru meșteșuguri la începutul secolului al XIX-lea. În alte subcapitole, limita de sfîrșit depășește anul 1831 de ex. pentru demografie pînă în 1872, iar pentru structura socială pînă la 1855.

De asemenea în lucrare este prezentat un alt punct de vedere cu privire la geneza aşezării urbane, care a fost precedată de o formă de tranziție preurbană, ante 1300. Este drept că pentru această teză acceptată de specialiști se dau doar câteva argumente, care ar fi putut fi mai numeroase pentru a putea constitui un capitol separat în monografie. Legat de această problemă s-ar mai fi putut arăta și faptul că orașul Cîmpulung-Muscel este printre puținele orașe din țările române unde obștea unei aşezări sătești și-a continuat formele ei de organizare și în tiparul urban al aceleiași aşezări timp de mai multe secole. S-ar mai fi putut spune de asemenea că obștea sătească din acest oraș a făcut parte din acea uniune de obști care în secolul al XIII-lea avea să pună bazele statului medieval al lui Seneslau și care a exercitat o hegemonie asupra celorlalte din imediata lui vecinătate; așa se explică și de ce capitala statului lui Seneslau a fost inițial aici. În fine, autorii aduc argumente peremptorii privind caracterul autohton endogen al constituirii sale ca oraș medieval prin dezvoltarea treptată de la forme rurale la cele urbane a comunității locale, respingînd tezele unei origini exogene (săsești) de dincolo de munte.

În partea a II-a, se demonstrează de către autori (Fl. Mirțu, Gh. Pîrnuță) că în afara rolului jucat în procesul de circulație a mărfurilor de o parte și de alta a Carpaților, orașul Cîmpulung-Muscel a cunoscut de la primele începuturi și o dezvoltare relativ intensă a meșteșugurilor ca și o activitate politico-administrativă notabilă, fiind reședința primilor Basarabi (plină în 1369) și principala vamă de hotar a Țării Românești (plină la 1421). În afara rolului politic jucat, se mai arată că încă de la primele sale afirmări ca oraș medieval și ca târg (blci) intern și internațional, Cîmpulungul Muscel nu a încetat să fie în permanență centrul unei zone agricole, îndeosebi de creștere intensă a viteilor mari și mici (oi, în special). Autorii prezintă într-o formă sintetică și aduc date noi privind cristalizarea și evoluția structurii sociale (aparitia caselor de negoț, dezvoltarea breslelor etc.), mișcarea populației Cîmpulungului Muscel medieval, diversele manifestări ale luptei de clasă din această epocă istorică. Într-un capitol special, Fl. Mirțu prezintă o reușită vedere de ansamblu asupra ultimelor concluzii la care a ajuns istoriografia noastră privind evoluția Cîmpulungului Muscel pe timpul cît a fost capitală a Țării Românești și a privilegiilor de autoadministrare de care s-a bucurat obștea acestui oraș în confruntarea ei cu domnia și cu marea boierime.

În capitolul consacrat dezvoltării culturale a orașului, autorii și-au concentrat atenția

în special asupra urmelor vechi de cultură medievală, începînd cu secolul al XIII-lea, începuturilor scrisului în românește la Cîmpulung (cu precizarea făcută de autori că binecunoscuta scrisoare a lui Neacșu Lupu din 1521 era în realitate un document oficial de cancelarie, emis de acesta în calitatea lui de „județ” al orașului) iar mai apoi asupra dezvoltării învățămîntului și tipăriturilor. Nu lipsesc nici datele privind vechimea și bogăția artei populare, ceramică, obiecte de îmbrăcăminte, sculptură în lemn, orfevrerie, construcții.

Partea a III-a a lucrării, consacrată istoriei moderne a orașului pe care autorii (Gh. Pîrnuță, Ion Hurdubețiu, Ilie Stănculescu) și colaboratorii lor (Fl. Mirțu, Al. Ionel, M. Răuță) o fixează între 1831 și 1918, deși este de asemenea bine realizată și aduce o serie de elemente inedite totuși apare ca mai puțin importantă deoarece orașul cunoaște în această epocă un progres mai lent, caracteristic de altfel și altor târguri de provincie. Sînt de consemnat totuși prezența în continuare a Cîmpulungului Muscel ca un centru cultural remarcabil, ca locul de naștere și de primă inițiere a unor cunoscuți oameni de cultură și de artă români. Mai sînt de consemnat o serie de realizări edilitare care au permis construirea unui nucleu de clădiri moderne, de-a lungul străzii principale a orașului — în vechime ulița Mare —, ca și prezența odată cu intrarea în funcție a unor întreprinderi locale, a unor conflicte de muncă între muncitorimea locală și patronat.

Datele documentare existente în partea a III-a a monografiei de față sînt destul de valoroase mai ales că multe din ele intră pentru prima dată în circuitul științific. Totuși ne permitem să aducem la cunoștința autorilor unele date demografice din 1832, destul de utile pentru istoria orașului Cîmpulung Muscel care indică o populație de 4964 locuitori (din care 2513 bărbați) aparținînd unui număr de 1041 familii. Atunci orașul avea 1195 case, 16 mahalale împărțite pe 4 culori, 21 mori de apă, 6 manufacturi (de se, ceară, lînă). Catagrafia indică și clasele sociale, clasa de mijloc fiind covârșitor de mare cu 4265 din total, clasa boierilor avînd numai 515 persoane (în acest număr fiind incluse slugile și robii). Pentru mijlocul secolului al XIX-lea, se mai poate adăuga știrea că în 1852 exista la Cîmpulung Muscel o manufactură de porțelan ținută de un anume August Miler. În privința meseriilor din această epocă catagrafia din 1832 indică un total de 338 meșteșugari împărțiți în 36 de specialități, cei mai mulți fiind dogari (40), apoi circiumari (34), curelari (27), măcelari (24), cismari (22), croitori (22), cojocari groși (21),

brutari (20) etc. Relativ la comerț se afirmă în monografie că pînă la 1831 ar fi fost la Cîmpulung Muscel numai 3—4 prăvălii. Totuși catagrafia din 1810 dă un număr de 12 negustori brașoveni, 5 mămulari, un cojocar etc. Despre negustorii din oraș se mai știe că în anii 1835—1840 mergeau cu marfa la bilciul din Rîlreni unde închiriau prăvălii pentru desfacerea mărfurilor lor.

Cît privește subcapitolul „Lupta revoluționară din această epocă” în el sînt cuprinse unele știri despre revoluția din 1821 care de fapt ar fi trebuit incluse la partea a II-a a lucrării. O inadverență se observă de asemenea în privința dispunerii unor subcapitole și anume nu ne putem explica de ce știrile despre primul război mondial din 1916—1918 nu urmează cele privind războiul de independență cum ar fi firesc. În realitate, între aceste două subcapitole au fost incluse știri relativ la dinamica demografică, arta, etc. Ar fi fost firesc ca autorii să acorde un interes și problemei apariției și afirmării proletarietului la Cîmpulung Muscel în această epocă (în acest sens unele date din statistica din 1860 și Ancheta industrială de la sfîrșitul secolului al XIX-lea ofereau destule materiale). De asemenea am fi dorit să aflăm care a fost ecoul răscoalei din 1907 pe plaiurile muscelene și mai ales în orașul Cîmpulung Muscel. Aceste carențe sub raport documentar sînt suplinite în schimb prin unele date importante care explică trecerea de la manufactură la fabrică, despre dezvoltarea comerțului, despre evoluția obștei în condițiile capitalismului, despre dinamica demografică (cifrele privind populația fiind discutate în mod critic), despre participarea locuitorilor orașului la marile lupte sociale din secolul trecut cînd burghezia locală a luptat ca și în alte orașe din România pentru ascensiunea ei la putere, despre dezvoltarea culturii prin diferite forme și anume prin învățămînt, prin tipar, prin presă, prin societățile literare, prin artă etc.

O atenție sporită (circa o treime din spațiu) a fost acordată de autori (N. N. Nicolăescu, Ilie Stănculescu) părții a IV-a adică anilor 1918—1974, împărțită în două perioade anterior menționate. Echilibrată din punctul de vedere al conținutului această parte începe prin prezentarea unor date demografice pe baza cărora se semnaleză o scădere a populației de la aproximativ 17 000 (în 1925) la 13 868 (în 1930) drept rezultat al unor schimbări de natură administrativă (rectificarea hotarului orașului). Din acest punct de vedere problema necesită o reluare, deoarece recensămîntul din 1930 atestă la Cîmpulung Muscel o populație de 13 454 locuitori, iar totalul locuitorilor din comunele care în timp de

5 ani au ieșit din hotarul orașului se ridică la 4426 locuitori, în schimb scăderea demografică este de aproape 3000 locuitori.

În continuare din prezentarea dezvoltării economice orice cititor află date interesante și valoroase privind evoluția agriculturii, meseriilor, industriei, comerțului. Ar fi fost totuși util dacă autorii ar fi indicat la aceste subcapitole unele cifre privind producția industrială și agricolă, a atelierelor meșteșugărești etc. Același interes prezintă și datele care se referă la instituțiile de credit — băncile (nu circulația monetară cum este în text), din această perioadă. Cît privește situația proletarietului local se arată cum a sporit numărul muncitorilor în prima jumătate a secolului nostru, cum s-a trecut treptat la forme superioare de luptă împotriva patronilor, cum s-a desfășurat această luptă, cum s-au constituit primele organizații sindicale și de partid, cum s-a desfășurat în oraș lupta comunistilor între cele două războaie mondiale. Interesante sînt știrile care atestă activitatea desfășurată la Cîmpulung-Muscel a unor frunțași de seamă ai clasei muncitoare din România, de exemplu Iulian Vasilescu, Aurel Nicolaescu, Constantin Mitu. Cititorul află de asemenea în ce condiții și-a desfășurat activitatea ca utecit în această regiune tovarășul Nicolae Ceaușescu în anii 1935—1936.

Cu același interes se urmărește capitolul consacrat dezvoltării culturii. Ca și în subcapitolul similar din partea a II-a constatăm înregistrarea publicațiilor apărute la Cîmpulung Muscel dispuse în mod sistematic pe discipline. În acest fel se întocmește de către autorii respectivi în această monografie o adevărată bibliografie de carte veche românească, pe o lungă perioadă, care oglindește setea de cultură a intelectualității locale. E drept că sînt indicate și organele de presă, lucru foarte util; ar fi fost totuși necesar să se arate întotdeauna și orientarea politică a ziarului respectiv.

În celelalte capitole care privesc perioada 1944—1974, cele trei decenii care au trecut de la Eliberare, se arată că orașul Cîmpulung Muscel a fost smuls din inerția la care-l condamnase vechiul regim burghez și proiectat în plin avînt pe drumul industrializării și urbanizării impetuoase, fără egal, în istoria sa multiseculară. Întreprinderi cu o frumoasă reputație în întreaga lume, ca prestigioasa Uzină de autoturisme de teren A.R.O., marele Combinat de lanți, Întreprinderea de producție, prestări și construcții, care valorifică în principal bogăția lemnoasă din zonă, Întreprinderea minieră Cîmpulung, modernizată, au schimbat cu totul fața orașului. Față de cei 18 000 locuitori (majoritatea nelegați de sectorul industrial) cîți număra orașul în 1948, în 1973 s-au înregistrat 34 000 locuitori

din care 22 000 reprezintă populația activă, în cea mai mare parte ocupată în industrie. Sînt prezentate date privind dezvoltarea și generalizarea învățămîntului, a rețelei sanitare, a mișcării de cultură fizică și sport, care, toate, atestă saltul calitativ al dezvoltării urbanistice generale a orașului Cîmpulung-Muscel. Spre deosebire de celelalte părți ale lucrării de față, aici se dau numeroase date statistice, grafice privind dinamica producției globale industriale și pe ramuri, populația, productivitatea muncii, schimbul comercial, dezvoltarea învățămîntului, ocrotirea sănătății, materiale care ridică valoarea acesteia. Îmbucurător este și faptul că această parte se încheie cu un subcapitol consacrat dezvoltării în perspectivă a orașului; în ceea ce ne privește noi l-am fi dorit mai amplu.

Ultima parte a monografiei pe care o recenzăm se intitulează sugestiv, cum s-a mai amintit, „Oameni de seamă dăruți țării de orașul Cîmpulung-Muscel”. Începînd cu evocarea primilor voievozi ai Țării Românești care au avut cetatea lor de scaun la Cîmpulung (Basarab I întemeietorul, Nicolae Alexandru, Vlaicu Vodă) sînt prezentate în continuare scurte schițe biografice ale unor personalități cu rezonanță politică sau culturală ca: Neacșu județul, autorul primei scrisori în limba română, Dimitrie Dascălul și Radu Lăngescu, dascăli la școala domnească din localitate și al căror nume e legat de definitivarea textului în 1688 a Bibliei lui Șerban Cantacuzino; pictorul Pirvu Mutu (1657—1737), Dinicu Golescu, precursor al ideologiei pașoptiștilor, Nicolae Simeon-Ciolan (Simonide) revizor al școlilor din Țara Românească din 1843 și administrator-prefect al județului Argeș în timpul revoluției române din 1848; frații Ștefan și Nicolae Golescu participanți la revoluția română din 1848; pictorul revoluționar Ion D. Negulici, mort în exil departe de locurile sale natale; Nicolae N. Rucăreanu, membru al Societății studenților români din Paris, publicist și unionist înflăcărat; istoricul și poetul revoluționar C. D. Aricescu autorul primei lucrări monografice asupra orașului; pictorii Iacovache Constantinescu (1827—1916) și Theodor Aman (1831—1891) primul comparat cu Juan de Pareja, al doilea considerat ca fiind cel mai apropiat de artiștii Renașterii; Dimitrie Scurei contemporanul și prietenul apropiat al lui Mihail Eminescu; George D. Mirea pictorul care a rămas în istoria artelor noastre plastice ca unul din portrețiștii însemnați; Emilian Procopiu primul biograf al lui C. D. Aricescu; Ion Nanu-Muscel și fratele său Dimitrie, primul medic savant, celălalt profesor și poet; Dimitrie Mirea pictor și sculptor totodată, creatorul între altele al bustului legendarului Radu Negru voevod; Alexandru

Mușatescu, avocat și profesor remarcabil, primar destoinic al orașului în anii 1905—1907, 1910—1911; acad. C. I. Parhon primul președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale; Ion Tutuc profesor la Academia de înalte studii comerciale din București; Alexandru Bărcăcilă valoros arheolog; acad. George Oprescu istoric de artă cu faimă europeană; dr. George Ulieru autorul cunoscutei lucrări memorialistice; arhitectul Dumitru Ionescu-Berechet cunoscut în țară și peste hotare; Constantin Baraschi unul din marii noștri sculptori contemporani; naturalistul Alexandru Bera; Tudor Mușatescu remarcabil scriitor de proză umoristică și de comedii de moravuri. Simpla înșiruire a acestor nume pledează ea însăși în favoarea ideii că această străveche așezare a constituit un izvor nesecat de iluștri oameni politici, de cultură, de artă, de savanți remarcabili care au adus contribuții de preț la istoria poporului român.

La capătul acestui volum de aproape 400 de pagini se poate face o observație generală și anume că autorii au tratat problemele de istorie politică tot mai succint pe măsură ce se apropiau de zilele noastre. Cu excepția unui paragraf privind contribuția cîmpulungienilor la principalele momente care au dus la formarea României moderne, la înfiptuirea Unirii din 1859 și la cucerirea Independenței din 1877—1878, a citorva pagini închinată participării României la primul război mondial sau mișcării muncitorești cîmpulungene în perioada interbelică, autorii s-au oprit mai puțin asupra vieții politice și luptei revoluționare în epoca contemporană ca de exemplu transformările revoluționare din perioada 23 August 1944—11 iunie 1948 care sînt tratate numai în 5 pagini. Dealtfel partea dedicată istoriei contemporane apare deseori ca o acumulare de date statistice și cifre constatative, fără a fi sesizat suficient saltul calitativ înregistrat nu numai sub aspectul creșterii bazei tehnico-materiale dar și în făurirea unei noi colectivități urbane, trăind și contribuind din plin la dezvoltarea societății socialiste multilateral dezvoltate.

De asemenea se cuvin și unele încheieri. Astfel orașul Cîmpulung-Muscel se poate socoti printre puținele așezări urbane din țara noastră care s-au bucurat de mai bine de un secol de atenția istoricilor, care i-au dedicat monografii, începînd cu aceea a lui C. D. Aricescu și încheind cu cea de față. Volumul pe care-l recenzăm însă le depășește pe toate cele anterioare atît ca informație documentară cît și ca interpretare istorică. Mai întîl că ne aflăm în fața unei lucrări care ne înfățișează istoria celei mai vechi capitale a Țării Românești pe o durată de cîteva milenii pînă în zilele noastre, apoi că în ea aflăm un mare

număr de răspunsuri la probleme care au stat mult timp în atenția istoricilor. În fine că atât autorii cît și colaboratorii lor au urmărit și au reușit în mod meritoriu să ne prezinte nu numai principalele sectoare de activitate ale acesteia, în toate epocile istorice, adică dezvoltarea economică, socială, politică, administrativă, culturală etc., dar și dezvoltarea în perspectiva următoarelor decenii a orașului.

În ciuda observațiilor amintite mai sus, a unor date sau puncte de vedere ce pot comporta discuții și care nu scad valoarea lucrării, monografia orașului Cîmpulung-Muscel se înscrie ca o reușită a autorilor și organelor

locale de partid și de stat care au inițiat și sprijinit apariția ei. Ea se dovedește a fi o lucrare meritorie pentru specialiștii interesați să cunoască istoria acestui străvechi centru cît și pentru marele public, putînd fi citită cu ușurință datorită stilului clar și atrăgător în care a fost redactată. De asemenea ea se înscrie alături de alte realizări de acest gen printre acele lucrări menite să constituie un valoros instrument de lucru pentru istoricii care elaborează marile sinteze privind istoria orașelor noastre cît și istoria României.

Constantin Șerban, Traian Udrea

PIERRE CHAUNU, *Histoire, science sociale. La durée, l'espace et l'homme à l'époque moderne*, Paris, S.E.D.E.S., 1974, 437 p.

Ajuns de mult la stăpînirea comprehensivă a unui vast material documentar și conceptual, autorul — născut în 1923 — ne dovedește, în orice lucrare de sinteză, în orice studiu, în orice articol, acea extraordinară capacitate de sinteză istorică pe care ne-a dovedit-o în 1969 la București cu prilejul colocviului organizat în cadrul Academiei R.S.R. de către istoricii francezi și români.

Ca și precedenta lucrare a profesorului Pierre Chaunu — consacrată Spaniei lui Carol Quintul și recențată în numărul 6/1974 al acestei reviste — și această sinteză asupra istoriei, în viziunea unei științe sociale integratoare, de foarte sus, a tuturor strădaniilor metodologice și a tuturor rezultatelor verificabile la care au ajuns toate celelalte discipline sociale înrudite, a fost redactată într-un timp record. În speță, între jumătatea lunii august și sfîrșitul lunii septembrie 1973, după cum ține să ne avertizeze autorul în prefață. Este adevărat, cum spunea *Mizantropul* lui Molière, că „*le temps ne fait rien à l'affaire*”. În speță însă, extraordinara capacitate a autorului de a-și așterne ideile pe hîrtie dovedește nu numai o fecunditate intelectuală pusă în slujba științei istorice, dar și o rară putere de comprehensiune și de sinteză a unor date disparate.

Scrisă cu gîndul la studenții săi de la centrul de la Clignancourt (Paris-Sorbonne) — cum ține să ne-o comunice autorul — lucrarea are însă o finalitate didactică la cel mai înalt grad, învederînd concepția istoricului francez asupra modalităților după care el consideră că ar trebui orientate, în generația noastră, cercetările istorice și gîndirea isto-

rică, anterioară și ulterioară cercetărilor. Aceasta cu finalitatea imperioasă de a-i face în sfîrșit pe oameni, mai ales pe „*decision makers*”, să țină seama, *in extremis*, de învățăturile esențiale ale istoriei, de conceptul fundamental de „lungă durată”, acea *longue durée* devenită cadrul predilect de investigație al istoricilor sociologi, mai ales în Franța.

Pentru o cît mai cuprinzătoare și mai educativă investigație a acestei *longue durée* a fost conceput modelul unei *istorii seriale*, care cere concursul dezinteresat, frățesc, al tuturor științelor sociale, pentru a dovedi un adevăr esențial și anume că, deși se tinde uneori să se provoace o teamă artificială a oamenilor, unii de alții, întreaga istorie ne dovedește că progresul este realizat numai atunci cînd oamenii ajung să fie prietenii oamenilor¹.

Orice civilizație se bazează pe transmiterea și reprogramarea inteligentă a unui capital esențial de cunoștințe. Pentru aceasta este nevoie de un cît mai mare număr de oameni, și de o cît mai mare cultură. Acest adevăr elementar este, după Pierre Chaunu, *marea lecție a istoriei*. Și pentru acest motiv el situează istoria în centrul sistemului educativ și cultural contemporan.

Așa cum rezultă din însuși titlul lucrării, investigația sintetică a lui Pierre Chaunu se desfășoară, metodic, pe trei mari capitole, punînd în cauză cei trei mari parametri ai

¹ „Or il faut bien comprendre qu'au cours de l'histoire, c'est l'homme qui, toujours, est l'ami de l'homme (...) la reprogrammation en progrès de l'acquis, appelle un niveau toujours plus élevé d'hommes convenablement éduqués” (p. 4).

istoriei; *durata*, implicând modalitățile de transmisiune a cunoștințelor tehnice și culturale de la o generație la alta; *spațiul* în care se dezvoltă civilizațiile; în sfârșit, spațiul intelectual și afectiv lăuntric, omul în fața succesiunii generațiilor.

Refuzând numeroase concepții considerate depășite, autorul deslușește în orice cultură o nesupunere inteligentă la mediu, o prefacere a datelor moștenite, o multiplicare a creerelor și a mijloacelor tehnice de acțiune². Format la școala severă a „Analelor”, elev al lui Lucien Febvre și al lui Fernand Braudel, Pierre Chaunu ține seama în primul rând de perspectiva socio-economică și atribuie o importanță fundamentală demografiei istorice. Respingând orice fel de patriotism sectorial sau de etnocentrism, el se consideră „istoric francez investigând un cadru european” și chiar planetar. Dar insistă asupra istoriei moderne, ale cărei începuturi le situează în secolul al XV-lea, și asupra Europei, în care vede principala responsabilă a punerii în comunicație a celorlalte societăți planetare, sau ceea ce autorul numește, cu o expresie plastică, „*universuri-timp*”. Cuantificarea datelor este operată de istoric în strinsă legătură cu rezultatele la care au ajuns celelalte științe sociale, mai ales atunci când trebuie să observe o realitate exotica, fundamental diferită de realitatea care-i este familiară. Istoria este o știință umană, a trecutului pus în slujba prezentului, prin lecțiile corect răstălmăcite cu concursul tuturor disciplinelor sociale. Trecutul îngăduie o comprehensiune dinamică, energetică, operativă, a prezentului, și chiar „un început de amenajarea a stratului subțire de viitor pe care-l poate concepe societatea de astăzi”.

Evident că, mai înainte de a porni la cercetările ei complexe, alături de tovarășele ei de drum, istoriografia contemporană trebuie să se prezinte, să și înfățișeze arborele genealogic. Acest arbore, cu anumite rădăcini în trecutul elenic și medieval, își constituie trunchiul mai ales în secolul al XVI-lea, când numeroși magistrați-istorici, în frunte cu Jean Bodin, Etienne Pasquier și La Popélinière, au încercat să constituie ceea ce un recent istoric american, Georges Huppert, a denumit, într-o lucrare celebră, *L'idée de l'histoire parfaite*.

Există, consideră Pierre Chaunu, două discipline sintetice esențiale între științele sociale, și anume istoria și geografia, demo-

grafia istorică, mult mai recentă, fiind constituită abia în ultimul sfert de veac și servind de legătură între ele. Dezvoltarea istoriografiei moderne în a doua jumătate a secolului al XVI-lea este consecința mutațiunii dimensionale a planetei, în urma marilor descoperiri geografice. Dealtfel, aproape toate științele sociale de astăzi își pot găsi un strămoș îndepărtat și original în acest secol al XVI-lea.

După o perioadă de lncezire a spiritului istoric — în secolul al XVII-lea, când se elaborează însă, într-o anumită măsură *impotriva spiritului istoric*, bazele teoretice ale matematizării universului, cu lordul Bacon, Descartes, Galileu și Leibniz — secolul Luminilor caută să opereze, cu oarecare imprudență și grabă, o sinteză între spiritul matematic și spiritul istoric, și ajunge la sintezele lui Montesquieu, Voltaire și Condorcet. Această antinomie, în mare măsură ireversibilă, între spiritul matematic și spiritul istoric, poate fi urmărită încă din vremea culturii eline, când filozofii și sofistii priveau istoria cu o vizibilă suspiciune, mai ales atunci când nu binevoia să le confirme formulările abstracte. Pierre Chaunu aduce, în această problematică atât de dezbătută, o vedere originală. Asume, filozofia mecanicistă, elaborată în secolul al XVII-lea de un mic număr de spirite profunde, sustrase, prin diferite prilejuri, necesității agonisirii traiului — după modelul filozofilor din lumea antică sclavagistă — avea nevoie de conservarea ordinii sociale tradiționale, în care gânditorii respectivi se obișnuiseră să se cultive și să lucreze. Dimpotrivă, construcțiile elaborate de spiritele adevăraților istorici sînt, prin esența lor, perturbatoare, modificatoare ale ordinii sociale. Ca dovadă este faptul că societățile primitive, care nu au istorie, sînt, astfel cum le-a investigat antropologia modernă, mai ales prin lucrările lui Claude Lévi-Strauss, *societăți inchistate pe plan socio-cultural*. Orice aprofundare a cunoștințelor istorice, apreciază autorul, determină o accelerare a mutațiilor socio-culturale. Istoria se refuză celor două formule de dezordine care sînt repetiția pur instinctivă și instinctul rebeliunii de tip anarhic, hauri³. În această antinomie structurală vede erre Chaunu rațiunea adversității față de storie a marilor spirite matematice din secolul al XVII-lea și de totdeauna. Bacon, Hobbes, Pascal, Spinoza,

² „...toute la durée humaine est, quand on prend un peu de recul, insoumission au milieu, transformation des données de l'héritage, multiplication des cerveaux et des moyens” (p. 13).

³ „L'approfondissement de la connaissance historique entraîne l'accélération de la modification. L'histoire tourne le dos à ces deux formes de désordre que sont le répétitif purement instinctif, l'instinct et la révolution chaotique” (p. 44).

Malebranche, au disprețuit istoria și, de fapt, au refuzat s-o înțeleagă.

Glinditorii din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și mai ales cei din secolul trecut, au avut însă prilejul să folosească un substrat documentar gigantic, făcut de istoricii benedictini și erudiți anteriori.

Numai astfel s-a putut aplica istoriografiei spiritul pozitiv. Numai astfel s-a putut ajunge la celebra formulă a lui Leopold von Ranke: „*Wie es eigentlich gewesen*”, formulă pe care marele istoric și filozof britanic R. G. Collingwood o traducea prin „*Re-enactment*”. Evident, școala lui Ranke, ca și școala istorică pozitivistă franceză, a produs opere de valoare. Ceea ce le-a lipsit, consideră Pierre Chaunu, rămâne o *problematică explicită*. În speță, în formula lui Ranke, semnificația și natura lui *es*. Este, de fapt, întreaga problematică a istoriei seriale pe care o înfățișează autorul.

Istoria serială se desfășoară mai ales pe trei formule: (a) formula justei periodizării a elementelor istorice, după criterii complexe, la elaborarea cărora pot colabora toate disciplinele sociale; (2) selectarea problematicii de investigat și prelungirea retrospectivă a serilor la care au ajuns, în prezent, numeroase științe sociale, cum ar fi economia, sociologia etc., (3) în sfârșit, conștiința unor fenomene de reversibilitate, „*l'aller-retour entre le présent et le passé*”, îngăduie ca prin istoria serială să se elaboreze o știință, unică și multiplă în același timp, asupra omului, printr-o relativizare a istoriei și o cît mai strînsă colaborare a ei cu toate disciplinele sociale.

Mutația istoriografiei spre istoria serială pornește de la marile rezultate realizate de *istoria economică*, rezultate anticipate de Emile Levasseur și de J. E. Thorold Rogers, de G. Wiese și de d'Avenel, dar obținute mai ales de cîțiva mari istorici francezi, ca François Simiand, Ernest Labrousse, Fernand Braudel, Yves Renouard și Pierre Vilar. Nu este întâmplător, consideră autorul, faptul că, în chiar anul în care a început marea criză a sistemului capitalist, 1929, s-a constituit școala istorică din jurul revistei „*Les Annales*” condusă de doi mari istorici francezi, Marc Bloch și Lucien Febvre. În același timp, știința economică elabora principiile unei dinamici conjecturale de pe urma cercetării fluctuațiilor economice de lungă durată (ciclurile A și B, primul pozitiv, al doilea negativ, depresiv). Introducînd considerente spațiale, geografice, s-au pus bazele geoistoriei și s-a lărgit astfel considerabil perspectiva de investigație istorico-socială și economică.

Opera-cheie spre care converg toate aceste rezultate, și de la care pornesc liniile de forță ale cercetării în toate științele sociale contemporane, devine, evident, aceea a lui Fernand

Braudel, maestrul lui Pierre Chaunu: *La Méditerranée au temps de Philippe II*, în care aproape că nu se vorbește de Filip al II-lea — cum, dealtfel, nici în studiul lui Chaunu asupra Spaniei lui Carol Quintul nu se prea vorbește de Carol Quintul! — ci de diferitele structuri socio-economice și culturale ale întregului spațiu mediteranean *adînc*: 3 milioane de km². de apă, 2 milioane de km.² de uscat, circa 100 de milioane de oameni, unii creștini, alții mahomedani, și 4.000 de ani de perspectivă diacronică. Și toate acestea sînt analizate și descrise *sociologic*, în speță, dincolo de ecranul deformant al stăpînirilor politice respective și succesive, al statelor. Ulterior, un alt savant format în spiritul „*Analelor*”; Emmanuel Le Roy Ladurie a adăugat *dimensiunea climaterică*, stabilind pe cale științifică variațiile retroactive ale acestei dimensiuni, între anii 1000 î.e.n. — 1900 e.n.

Marea mutație în concepția istorică, după 1945, se datorește mai ales investirii progresive a științei istoriei de către dimensiunile geografice (demografice, climaterice, sociale, economice), care, afirmă Pierre Chaunu, cu vizibilă delectare, „*asediază istoria*”. În speță, consideră autorul, „*istoria economică a deceniilor 1931—1950 este locul geometric al dinamicii conjecturale și al analizei cuplului spațiu-timp*”. Sociologia și istoria culturii adaugă perspectivei diacronice elemente care orientează știința istorică spre cercetările macrospațiale și spre analiza structurilor și conjuncturilor. Pornită de la vechiul model al urmăririi variației prețului produselor și serviciilor, în spațiu și timp, istoria economică a ajuns să descopere *structura ondulantă* a vieții economice și ponderea exercitată asupra ei de evenimentele istorice generate de om.

Structură ondulantă care nu mai lasă loc decât perspectivei planetare în istorie, devenită, fatal, istorie universală, comparată și multidisciplinară, folosind neconținut *ipoteze multicultice*. O istorie cantitativă planetară se străduiește să descopere legitățile dezvoltării socio-economice a societăților umane de pretutindeni, pe baza unor cercetări inițiate mai ales de către Simon Kuznets, dar integrate într-un sistem de referințe comparative, sistematice, totale și planetare.

La acest stadiu, evident, totul este în funcție de perspicacitatea, de inteligența, cu care se pun întrebări rodnice trecutului, pentru a-i afla tainele. În această acțiune gingașe, istoria trebuie să-și asigure iarăși concursul celorlalte științe sociale: antropologia, sociologia, lingvistica, psihologia... Fenomenele de evoluție, de mutație istorică, se desfășoară pe stadii care nu sînt isocronice. În speță, este nevoie de acumularea inițială a unei mase critice de mutație pentru a se putea ajunge la stadiul transformărilor sociale.

Ajunsă la acest stadiu complex, istoria serială se poate profila spre viitor, cu condiția să înțelegem, mai bine, *mentalul* uman, cum pretinde profesorul Alphonse Dupront, sau, după profesorul Le Roy Ladurie, „*le matériel humain*”. Prin „*histoire au troisième niveau*”, autorul înțelege tocmai acest stadiu esențial, recent atins de numeroase discipline sociale, în care se pune accentul pe rolul esențial al afectivului, al mentalului, al psihismelor colective, în speță al sistemelor de civilizație. În actualul deceniu, afirmă autorul, obiectivul principal urmărit de știința istorică pare a fi „acela de a cuprinde, în ansamblul ei, structura unei civilizații”.

Civilizație al căru model îl constituie, pentru autor, precumpănitor, civilizația europeană, între 1400—1970, cu mutațiile ei succesive și spectaculare, antrenând după ele punerea în legătură a tuturor civilizațiilor planetei noastre. Istoria se pune astfel în slujba prezentului, prin însăși vocația supremă a istoricului, aceea de a sluji adevărul și de a veni astfel în ajutorul omenirii, luminându-i calea spre viitor cu oglinda trecutului. Istoria e plină de pilde fecunde și de crize sumbre. Ea cunoaște numeroase discontinuități. ca urmare, mai ales, a duratei eterogene a timpului psihologic, în contrast cu unilnearitatea timpului cronologic. Orice monism simplificator este primejdios în acest domeniu, afirmă autorul, care folosește recenta sinteză de istorie socială a cunoscutului medievalist francez, Georges Duby: *Guerriers et paysans* (1973), pentru a interpreta într-un mod original și ingenios structurile medievale, cărora nu li s-ar putea aplica nici modele extrase din antichitatea greco-romană, nici modele din epoca modernă sau contemporană. Mai ales pentru societățile medievale, această istorie „la al treilea nivel” — cel socio-psihologic și cultural, suprapus primului nivel reprezentat de infrastructura economică și celui de-al doilea nivel reprezentat de relațiile sociale (de familie sau grup, clan, trib) — îngăduie o cît mai justă nuanțare a fenomenelor și o cît mai temeinică individualizare comparativă a lor.

Mutațiile istorice esențiale se succed în funcție de nenumărați factori, dintre care cel demografico-economic este precumpănitor. Civilizația europeană a putut astfel atinge, încă din secolele XII—XIII, un prim prag, esențial, al „lumii dense”, în ținuturile la care s-a putut ajunge la suficiente produse alimentare pentru hrănirea unei densități minime de 40 locuitori pe km.⁴. Marile epidemii

care au reapărut pe la jumătatea secolului al XIV-lea au oprit procesul evolutiv, fără să-l frîneze în mod esențial. Un secol mai târziu, pierderile demografice fuseseră recuperate, tocmai în preajma mării mutații spațio-culturale reprezentată de marile descoperiri geografice.

Aceste descoperiri, care fac să se dilate pînă aproape de marginile planetei posibilitățile de acces economic și cultural ale omului european, sînt în mod firesc urmărite de autor într-un al doilea capitol, cel consacrat spațiului⁴. Dar autorul ne avertizează că nu spațiul este elementul esențial care determină repartiția omului pe pămînt, ci *timpul, istoria*, în esență, *omul*. Caracteristica fenomenului fundamental de *modernizare* constă, în esență, în stabilirea de comunicații rodnice între cît mai numeroase spații culturale omenești, dezvoltate, multă vreme, autonom.

Spațiul înseamnă comunicații, dar în primul rînd hrană, care determină și principalele linii de comunicații. Autorul urmărește, metodic și documentat, rolul nuanțat al celor 18 plante (grîne, cartoful, citricele, trestia de zahăr etc.) care, în frunte cu grîul, orezul și porumbul, au alimentat, de mii de ani, în mod contrastiv, energiile mușchiulare și intelectuale ale oamenilor. Evoluția istorică (și răspîndirea geografică a principalelor culturi alimentare, pe axa est—vest, vest—est, sud—nord) este urmărită documentat, și marcată pe hărți și grafice sugestive. Se formulează astfel anumite „legități spațiale”, de care autorul se folosește în urmărirea fenomenelor esențiale de civilizație și de mutație pozitivă, în timp și spațiu, pe care le numește „fenomene de desferecare” (*désenclavement*), biruințe ale omului inteligent împotriva unei „*Fors clavigera*” în care mediul și mentalul retrograd concură să frîneze evoluțiile. În speță, consideră Pierre Chaunu, spațiul evoluează, lent, conform depășirii succesive a patru cercuri de comunicații și anume: 1) cercul domestic, cu un diametru de 5 km., suficient unei familii pentru a-și asigura alimentația zilnică rustică și materialele de construcție a casei; 2) cercul parohial ținutal, de circa 1.000 km., prilejuind o economie de schimb elementară; 3) cercul național și 4) cercul planelar. Produsele elementare se consumă pe loc în proporție de 90 % (primul cerc), numai circa 10 % din produsele locale formînd obiectul unor schimburi mai largi, iar numai

⁴ În acest capitol autorul este mai mult decît la largul lui, este la el acasă, fiind autorul unor lucrări substanțiale, începînd cu masiva *Séville et l'Atlantique, 1504—1650* (12 vol.,

7343 p. 1955—1960, redactate în colaborare cu Huguette Chaunu, pînă la sinteza *L'expansion européenne* din 1969.

a zecea parte din aceste schimburi, deci maximum 1% din producția totală, intră într-un circuit mai larg, plină la dimensiunile planetei. Și totuși energia fizică și intelectuală necesară dislocării planetare a acestor 1% din produsele economice a reprezentat elementul motor al desfășurării planetei și, prin aceasta, al civilizației, apreciază autorul.

Se creează astfel curente de schimburi tot mai vaste, care au mai ales două consecințe esențiale și anume: 1) sporesc punctele de contact între diferite zone geografice și culturale care au bunuri susceptibile de a fi schimbate, și 2) determină o interdependență tot mai strinsă și mai vastă, plină la dimensiunile planetei, între numeroase universuri culturale multă vreme pulverizate; puncte de contact tot mai strinse, eventual tot mai frățești, solidarizări de prezențe omenești inteligente.

Procesul s-a desfășurat în funcție de o serie de motivații, de avânturi energetice și de mesaje, asupra cărora autorul insistă pe larg. Evoluția, progresul, sint analizate în infrastructurile lor economice dar și în dimensiunile lor etice, în stilul lor deviată specific, comparativ. Însăși fenomenul esențial al „desfășurării” este, prin el însuși, un avânt spre civilizație, cu condiția să fie înțeles și fructificat. Un exemplu negativ este, evident, acela al Spaniei, care nu a știut să-și coreleze uriașele posibilități materiale, reprezentate de minele de metale prețioase din Lumea Nouă, cu o nouă cultură economică și intelectuală susceptibilă să integreze pe plan social aceste bogății, irosite într-o politică absurdă de prestigiu dinastic, rasial și ideologic, împinsă până la fanatism și rigiditate birocratică.

Dar, ne atrage atenția Pierre Chaunu, „lumea densă” care a prilejuit marile avânturi

materiale și intelectuale nu era o lume nouă. Ea avea în urmă un prestigios și multi-milenar trecut cultural. Italia, care păstrase mai puternic întipărit pe solul ei acest trecut, a participat aproximativ la 50% din marile idei și forme tehnice care au prilejuit desfășurarea universului; peninsula Iberică, Portugalia, în primul rând, cu circa 30%, în vreme ce Europa vestică și nordică, mai ales Țările-de-Jos și Franța, și-au adus contribuția lor, în zorile epocii moderne, pentru a juca un rol din ce în ce mai însemnat, împreună cu Anglia și cu Germania, în epoca modernă propriu zisă. Calculul util al timpului lung și al timpului scurt, în problemele spinoase ale navigației maritime și oceanice, ca și în domeniul comunicațiilor știrilor și produselor culturale și artistice, presupune o tradiție culturală temeinică și stimulative pentru inteligență.

Civilizația, consideră Pierre Chaunu, este, în esența ei, o sfidare a morții, a uitării. Instrumentul folosit pentru aceasta este corecta transmisiune a capitalului tehnic și cultural, în cercuri concentrice, de la cercul familiei (inițial larg, apoi strimțat la dimensiunile unei căsnicii, cu tendința esențială a intruziei vârstei căsătoriei până către 25—30 de ani), până la cercul colaborării planetare, spre care converg diferitele nivele ale civilizațiilor *scrise*. Atita vreme cât va privi spre viitor, conchide Pierre Chaunu, atita vreme cât își va mai pune încrederea în *mine*, omul rămâne solidar cu semenii săi, cu cei de azi, cu cei de ieri, cu cei de mâine. Istoria, la dimensiunile la care o conține Pierre Chaunu, are menirea să-i amintească omului, veșnic, rostul și temeiul acestei solidarități.

Dan A. Lăzărescu

KEITH SINCLAIR, *A History of New Zealand*, London, Penguin Books, 1973, 335 p.

Interesul publicului cititor de pretutindeni pentru cunoașterea unor diverse aspecte ale istoriei și civilizației unor țări mai mici este, la ora actuală, în continuă creștere. Acesta este unul din elementele care au determinat cunoscuta editură engleză Penguin Books să editeze o concisă, dar interesantă sinteză, asupra evoluției istorice a acestei insule din sudul oceanului Pacific, întocmită de publicistul Keith Sinclair.

Situate în vecinătatea Australiei, cele două insule care compun Noua Zeelandă au o suprafață de 268.675 Km² și o populație de 2,960 milioane locuitori. Din punct de vedere administrativ ea este împărțită actualmente în 13 districte provinciale (dintre care 7 în insula de nord și 6 în cea de sud).¹

¹ Horia Matei ș.a., *Statele lumii de la A la Z. Mică enciclopedie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975, p. 276.

După părerea unor specialiști în această problemă, insulele au fost populate inițial de polinezieni, veniți pe la mijlocul secolului al XIV-lea din Tahiti și insulele Marchize². Acești primi locuitori au fost denumiți „vânătorii moa”, din cauza numărului mare de ouă de cocoș (*moa*) găsite în mormintele și așezările lor. Cu timpul, alte noi valuri de invadatori polinezieni, veniți din Insulele Cook, au luat locul primilor aborigeni, împingându-i spre păduri și exterminându-i. Dispariția vânătorilor moa a fost așa de absolută și totală încât amintirea lor poate fi doar cu mare greutate întâlnită în vechile legende maori.

Îndepărtatele insule au constituit multă vreme o *terra incognita* pentru europeni, care au luat cunoștință de existența ei abia la mijlocul secolului al XVII-lea odată cu expediția din 1642 a navigatorului olandez Abel Tasman. La 13 decembrie 1642, Tasman a descoperit, în dreptul paralelei 42° latitudine sudică o coastă înaltă — capul Foulwind al insulei sudice a Noii Zeelande. Navigând în continuare spre nord, la 4 ianuarie 1643 el a ajuns la extremitatea nordică a acestui pământ, pe care a denumit-o capul Van Diemen, apoi a ieșit, în dreptul paralelei 34° latitudine sudică, în largul oceanului³.

Desăvârșirea descoperirii Noii Zeelande de către europeni a fost făcută, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, de cunoscutul navigator englez James Cook. La 8 octombrie 1769 Cook, călătorind cu vasul „Endeavour”, a atins litoralul estic al insulei, pe care a declarat-o la 15 noiembrie 1769, posesiune a coroanei britanice și subordonată administrativ coloniei australiene New South Wales. La 27 martie 1770, căpitanul Cook a terminat dublul ocol al celor două insule, fapt care i-a permis să stabilească că acestea nu făceau parte din continentul australian. Cu acest prilej, el a parcurs un îndelungat traseu semănând cu un uriaș opt, având o distanță de peste 4000 de Km.

Ceea ce au putut sesiza din civilizația populației băștinașe (*maori*) acești primi exploratori, era însă o fază ulterioară a culturii materiale a acestora, căci deși de esență polineziană, ea diferea izbitor de cea a primilor locuitori, vânătorii moa. Cauzele acestor transformări trebuie căutate atât în evoluția culturii locale, cât și în influența extrem de accentuată, a noilor invadatori polinezieni. Unele aspecte ale acestui proces fac obiectul părții introductive a volumului (p. 5—13). Se arată astfel aici că al doilea val de migra-

tori (maori), care au împins spre păduri pe primii aborigeni, au introdus și extins cultura unor plante hrănitoare ca *Kumara* (cartoful dulce), *taro* (un fel de dovleac) și *yam-ul* (ignamul). În schimb, ei nu cunoșteau nimic din prelucrarea metalelor, nu aveau animale de muncă, nici mijloace de transport, cu excepția canoei-lor.

De-a lungul secolelor maorii s-au înmulțit și răspândit pe întreaga insulă până ce teritoriul întreg a ajuns să fie divizat între un număr de triburi. Acestea aveau o organizare bazată pe subtriburi (*hapu*) și familii (*whanau*), ceva mai largi decât familiile europene.

În multe zone, în special în sud — unde agricultura era dificilă, mulți Maori au dus o existență, mai mult sau mai puțin nomadă, în căutarea hranei. J. Cook, care văzuse doar regiunile de coastă, aprecia numărul lor la circa 100.000, dar alți exploratori ulteriori (ca de pildă Joseph Banks) îl estimau la aproape dublu.

O primă parte a monografiei, de largă întindere (p. 27—148) urmărește raporturile dintre maori și coloniștii europeni între 1642 și 1870. După ce reamintește explorările lui A. Tasman și J. Cook, autorul se ocupă de geneza și desfășurarea procesului de colonizare, început cam către 1800. Având ca centru dinamizator orașul australian Sydney, colonizarea s-a desfășurat într-un ritm lent, treptat, așa încât către 1838, numărul europenilor care locuiau în insulă ajunsese la abia 2.000. Ca rezultată firească a acestui proces, maorii, care intraseră în legături cu populația europeană colonizată, odată cu primele două decenii ale secolului trecut, au început să simtă presind tot mai puternic asupra lor impactul civilizației apusene. Una din componentele acestui fenomen a constituit-o campania de creștinare, prin misionari, a băștinașilor, un rol de seamă jucându-l în acțiunea de convertire a maorilor predicatorii Hall, King și Kendall.

Cu toate aceste influențe, cu toate că structura socială a maorilor era supusă unei puternice presiuni și rapide schimbări, mulți dintre ei au continuat să trăiască în vechile lor comunități tribale și să se conducă după practicile cutumiare.

Spre finele deceniului IV, odată cu dezvoltarea și înflorirea relațiilor comerciale ale insulei cu continentul (comerț ce ajunsese la un nivel anual de 26.000 £), se ridică în fața Marii Britanii tot mai acut problema structurii administrative și organizării politice a acestui teritoriu; mai ales că acest lucru era cerut cu insistență și de coloniști, doritori să beneficieze de protecția coroanei.

În aceste condiții, a fost trimis acolo, în 1839 căpitanul de marină William Hobson cu instrucțiuni privind relațiile cu maorii și cu coloniștii, datorită tacticii abile și a unei

² Andrew Sharp, *Ancient Voyagers of Polynesia*, London, 1963, p. 28.

³ I. P. Maghidovici, *Istoria descoperirilor geografice*, București, Edit. științifică, 1959, p. 671.

comportări mai elastice în relațiile cu băștinașii, Hobson a reușit, în februarie 1840, să încheie cu majoritatea șefilor Maori acordul de la Waitangi prin care aceștia îi recunoșteau autoritatea asupra insulei. La 21 mai 1840 el a proclamat suveranitatea britanică asupra întregii insule (deși o parte din coloniști au refuzat să ia act de acest eveniment) iar în anul următor a devenit primul guvernator al Noului Zeelande.

Autoritățile engleze, având o bogată experiență în administrația colonială, au căutat dintru început să nu înrăutățească relațiile cu băștinașii, anunțând că orice revendicare a unui european sau a unui grup de europeni asupra unui teritoriu nu era valabilă fără validarea ei de către agentul coroanei. Dar aplicarea acestei decizii nu se făcea prea scrupulos, dovadă concludentă fiind printre altele, și ridicarea la luptă în 1844 a populației maore condusă de șeful de trib Hone Heke.

După moartea lui Hobson (1845) i-a urmat la conducere George Grey, care, datorită unui caracter energic, supleții politice și abilității în relațiile cu băștinașii, a reușit să creeze cel puțin pînă în 1860, o atmosferă de relativă stabilitate și siguranță. Una din măsurile sale, extrem de inspirată atît din punct de vedere politic cît și economic, a fost introducerea monopolului coroanei britanice asupra cumpărării și vinderii de terenuri de către Maori, prevenind astfel specula. Grey a depus serioase eforturi pentru a determina pe băștinași să practice agricultura, a încurajat construcția de către misionari a unor spitale și școli.

Un eveniment foarte important în viața politică a insulei l-a reprezentat constituția din 1852, promulgată de administrația colonială și aprobată de Parlamentul englez.

Potrivit acesteia, țara era împărțită în 6 provincii conduse de către un superintendent ajutat de un consiliu provincial. Autoritatea centrală era constituită din: guvernatorul și adunarea generală (ca foruri superioare), un organ legislativ (așa zisul Consiliu de Coroană) și din o Cameră a Reprezentanților (care, pînă în 1854, nu s-a întrunit niciodată).

Dreptul de preemțiune al coroanei asupra terenurilor maorilor era păstrat în continuare în minile guvernatorului. Și astfel, încetul cu încetul, au fost edificate elementele de bază ale structurii social-politice a insulei.

Ultimele trei capitole ale primei părți tratează succesiv despre relațiile europeni-maori și respectiv ultimul conflict care a avut loc între aceste două categorii ale populației în deceniul al 7-lea al secolului trecut. Keith Sinclair descrie, în această parte a sintezei sale, cu mult realism și veridicitate, condițiile grele cu care au fost confrunțați primii coloniști europeni, enumerînd printre acestea vitregia condițiilor naturale, posibi-

litățile grele de aprovizionare în interior, ostilitatea populației băștinașe. Acest din urmă element, la care s-au adăugat tendințele unora din coloniști de acaparare de teritorii în dauna Maorilor, chiar în ciuda dispozițiilor oficiale, a ascuțit în asemenea măsură relațiile dintre cele două comunități încît s-a ajuns la un sîngeros conflict. Războiul, destul de greu pentru coloniști, ajutați și de trupe de pe continent, a durat 4 ani (1861—1864) și s-a terminat, cum era previzibil, cu înfrîngerea Maorilor, conduși de Wiremu Kingi. Drept pedeapsă, aproape 3 milioane de acri au fost confiscate din terenurile maorilor și acordate coloniștilor.

Partea a II-a de lucrării este intitulată sugestiv „De la colonie spre dominion (1870—1914)” (p. 150—236). Se arată aici că, în ultimele trei decenii ale secolului trecut, în ciuda tuturor evenimentelor defavorabile, se înregistrează un spor demografic substanțial. Tot acum se trece la înfăptuirea programului de dezvoltare economică preconizat de guvernatorul Vogel, apare o Bancă a Noului Zeelande, se creează o rețea de linii de comunicații pe aproape 4.000 de mile, în așa fel încît se poate aprecia această perioadă ca o epocă de puternic avînt economic.

Aceste împrejurări creează și premisele favorabile apariției unor partide politice: partidul liberal — cu aderenți ai liberalilor din metropolă, și partidul provincialist — compus din susținători ai unei mai mari autonomii a insulei față de coroană. La începutul secolului XX se înregistrează aici începuturile unei mișcări socialiste prin crearea în 1901 a unui „partid social” ce grupa pe adepții teoreticianului social-democrat Robert Blatchford și mai apoi, în 1908, — a Partidului Socialist din Noua Zeelandă care a activat cîțiva ani cu succes. Lupta neozelandezilor pentru obținerea unui statut juridic mai bun cunoaște un prim succes în 1907, cînd insula devine dominion (o poziție mai avantajoasă decît cea colonială) și apoi al doilea în 1931, cînd i se recunoaște calitatea de membru al Commonwealth-ului.

Ultima parte a sintezei „Noua Zeelandă 1914—1968” (p. 237—315) are un caracter mai puțin de istorie propriu-zisă, cît de analiză a transformărilor survenite pe plan social în această perioadă. Se arată că deceniul al 3-lea al secolului XX a adus multe schimbări în viața neozelandeză în special datorită prefacerilor tehnice, care au determinat o creștere a standardului de trai. Referitor la viața politică internă autorul remarcă faptul că, comparativ cu perioada 1870—1914 cînd a fost destul de calmă, în schimb perioada 1914—1935 a fost mult mai zbuciumată și agitată. Printre altele se consemnează apariția în 1933 a unei organi-

zații semifasciste, *Liga Neo-Zeelandeză*, care însă nu s-a bucurat de aderență în rândurile populației. Anul 1935 mai marchează totodată victoria în alegeri a partidului laburist și încheierea unei perioade de acută depresiune economică, începută în 1929. Odată cu expunerea acestor date, Keith Sinclair încheie derularea propriu-zisă a evoluției istorice a Noului Zeelande, urmărind aspectele vieții sociale: securitatea socială, raporturile albi-maori, accesul la funcții de conducere în stat, probleme ale vieții cotidiene (sportul, turismul, cultura). În legătură cu aceste ultime aspecte se cuvine a menționa o rețea culturală destul de largă care s-a dezvoltat acolo după al doilea război mondial (6 universități, 300 licee etc.), constituirea unei mișcări literare foarte active (scriitorii David Ballantyne, John Care, Janit Frame, Maurice Druggan), o înflorire a turismului (aproape 100.000 de neozeelandezi vizitează anual alte țări).

O dată cu aceste laturi ale vieții sociale, K. Sinclair își încheie firul narațiunii sale subliniind că a urmărit să redea tabloul evoluției istorice a acestei țări văzută ca o „istorie a migrației, a adaptării ideilor și instituțiilor importate atât la emigranți înșiși, cât și la noua țară pe care o locuiau” (p. 319). Lucrarea este însoțită de un glosar de termeni maori, de o bibliografie și dispune de 3 hărți.

Fără a avea ctuși de puțin intenția de a minimaliza meritele alcătuitorului ei, nu ne putem opri de a semnală câteva din minusurile lucrării. Astfel vieții economice (aparitiia industriei, crearea marilor ferme, punerea bazelor economice capitaliste) i se consacră un spațiu prea restrâns, ea fiind eclipsată de fenomenele de istorie socială și politică. De asemenea nu sînt reliefate importanța unor evenimente de seamă din istoria mondială și influența lor pentru acest teritoriu. Astfel, deși departe de teatrul de război, Noua Zeelandă a sprijinit Anglia cu oameni și alimente

în primul război mondial. În a doua mare conflagrație mondială, neozeelandezii au luptat alături de forțele Națiunilor Unite împotriva militarismului nipon, iar pe teritoriul țării au fost create baze de aprovizionare și arsenale pentru trupele engleze și americane. De asemenea voluntarii neozeelandezi au participat la luptele din Europa duse împotriva hitleriștilor, de aliați, pînă la victoria finală din mai 1945⁴.

După război, Noua Zeelandă a devenit membru fondator al O.N.U., iar în 1951 a intrat în pactele militare A.N.Z.U.S. și S.E.A.T.O. (1954), fără ca prin aceasta să fie promotoare a unei politici de forță în relațiile internaționale. În prezent este organizată sub forma de monarhie constituțională (potrivit actului din 26 septembrie 1907) șef al statului fiind regina Marii Britanii, reprezentată de un guvernator general.

Pentru uzul cititorului român, amintim în cadrul acestei prezentări că între Noua Zeelandă și România socialistă există relații de înțelegere și colaborare sinceră și amicală, o dovadă recentă a acestora fiind și vizita în România (în 1975) a primului ministru al acestei țări, Wallace Edgar Rolling.

În ansamblu, volumul la care ne-am referit, fără a avea pretenția de exhaustivitate, rămîne, cu unele inerente scăderi, totuși o utilă sinteză informativă asupra afirmării și dezvoltării unei țări mai mici din Oceanul Pacific, care își continuă astăzi drumul, început cu peste 2 secole în urmă, spre propășire și bunăstare.

Nicolae N. Rădulescu

⁴ *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, București, Edit. politică, 1972, p. 467.

ISTORIA ROMÂNIEI

NICOLAE STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara, 1973, 192 p.

Bibliografia lui N. Stoicescu umple un gol resimțit în istoriografia română. Ea va constitui pentru mulți ani încă, de acum încolo, punctul de plecare a celor ce se ocupă de istoria Banatului. Pentru că, așa cum se afirmă în Cuvintul înainte, Banatul fiind parte integrantă a pământului românesc, „se cuvine a-i pune în completă lumină contribuția adusă de-a lungul veacurilor la formarea culturii și civilizației noastre”.

A întocmi o bibliografie a localităților și monumentelor medievale din Banat este un lucru foarte dificil deoarece izvoarele sînt scrise în cele mai variate limbi: română, latină, greacă, turcă, germană, maghiară, srbă, bulgară și franceză, pe de o parte, iar pe de alta, majoritatea lucrărilor privitoare la localitățile bănățene lipsesc din bibliotecile noastre, fiind editate înainte de desăvîrșirea unității de stat din 1918. Deci autorul s-a izbit de o dublă dificultate.

Probabil din acest motiv, încă de la început, autorul precizează că e vorba de o *bibliografie românească* care cuprinde de preferință lucrările apărute în limba română. Cu toate acestea, pentru a fi cit mai complet, autorul folosește în redactare și pe cei mai reprezentativi istorici străini ca: Borovszky Samu, Csánki Dezső, Fényes Elck, Milleker Bódog, Ortvy Tivadar, Pesty Frigyes, Szentkláray Jenő dintre maghiari sau dintre germani ca monografia episcopiei Cenadului de Juhász Koloman, devenită clasică prin bogăția datelor sau lucrarea mai restrînsă ca arie geografică a lui Wetzel Helmuth sau lucrarea de cuprins general a lui Karl von Möller, despre întemeierea comunelor svăbești, precum și numeroase monografii locale scrise în limbile română, germană și maghiară.

Periodicele sînt folosite în mare măsură. Pe lângă periodicele române, între altele străine se folosește vechiul și importantul ziar local „Temesvarer Zeitung”, adevărată cronică a Banatului de acum un veac, precum și revista muzcului din Timișoara, „Történelmi és régészeti értesítő” cuprinzînd nume-

roase și importante studii privitoare la trecutul provinciei. Pe lângă cele două oficiale ale eparhiilor de Caransebeș și Arad, „Foaia decezană” și „Biserica și școala”, era bine dacă s-ar fi folosit într-o măsură mai largă și cele două importante ziare apărute la Timișoara și Lugoj, „Dreptatea” și „Drapelul”.

Autorii români, pe cît posibil, au fost folosiți în cea mai mare parte, cu mici excepții, după cum vom arăta la urmă.

Din punct de vedere al metodei de lucru trebuie să relevăm cîteva aspecte pozitive. În primul rînd, N. Stoicescu dă, la majoritatea localităților, data primei menționări documentare. În acest fel, cititorul își face de la început o idee clară asupra vechimii localității. Dar se constată și un lucru afirmat de noi cu mulți ani în urmă: că majoritatea comunelor germane sînt menționate documentar cu mult înainte de colonizările din veacurile XVIII—XIX, ceea ce denotă originea lor românească și strămutarea populației române pentru a face loc noilor coloniști. Un alt fapt pozitiv îl constituie clasarea metodică a materialului bibliografic. La orașele sau localitățile bogate în monumente istorice ca Cenadul, Caransebeșul, Timișoara, Lugojul etc. autorul, după ce dă bibliografia generală a orașului, revine cu bibliografia instituțiilor. Ex.: Caransebeș după bibliografia orașului se dă bibliografia cetății, apoi a primăriei, a cazarmei, a școlii, a bisericilor de diferite confesiuni. Unele sînt redate atît de detaliat încît constituie adevărate contribuții, cum e de ex. orașul Timișoara cu instituțiile lui, care cuprinde 28 de pagini de referiri.

Un alt merit al bibliografiei lui N. Stoicescu constă în faptul că nu e o înșirare searbădă a titlurilor și lucrărilor referitoare la subiect. În măsura posibilităților, autorul redă în cîteva cuvinte și cuprinsul studiului precum și datele mai importante legate de monumentul respectiv. În acest fel, lucrarea constituie, pe lângă un prețios ghid, și o orientare sumară asupra localității respective.

Pe lângă lucrările editate, autorul folosește și materialul inedit, trecut în conspectul Arhivelor Statului, filiala Timiș, precum și

numeroasele monografii sau cronici parohiale ce se află în colecția Mitropoliei Banatului.

Evident, cartea lui Stoicescu este prima lucrare științifică în acest sens asupra Banatului și din acest motiv nu putem avea pretenția nici la tratarea exhaustivă a subiectului, precum nici la înlăturarea unor localizări greșite care ar necesita cercetări personale și îndelungate.

De aceea, ne vom permite a face unele rectificări și adaosuri care sperăm să-i folosească autorului la o viitoare ediție, limitându-ne cu precădere la bibliografia română. Pentru mănăstirea Isău autorul face trimiterea la mănăstirea Partoș (p. 83). Or, identificarea nu corespunde deoarece mănăstirea Isău era situată în hotarul comunei Munar, în apropierea actualei mănăstiri Bezdin. Mănăstirea Isău apare în primele documente pînă la 1241 cînd a fost distrusă de tătari și nu s-a mai refăcut.

Tot problematică e și localizarea mănăstirii medievale Bisere, pe care autorul o fixează în jud. Timiș (p. 21). În Banat, era comuna medievală Bisere lângă Caransebeș care a fost desființată în urma invaziilor turcești. De acolo se trăgea neamul nobililor de Bizere, cu un rol foarte important în istoria medievală a Banatului. Dar mănăstirea Bisere de aici era în dreapta Mureșului, lângă comuna Glogovaț, deci nu în Banat!

Este desigur un lapsus faptul că i-a scăpat autorului de la fișare *Istoria Românilor Bănățeni* a lui George Popovici.

Nici volumele *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* editate de Andrei Veress nu au fost folosite în întregime. Astfel, la Lugoj și Caransebeș se indică doar volumul I din această colecție cînd în realitate toate volumele cuprind date interesante în legătură cu cele două orașe. Era bine dacă cercetările s-ar fi extins și asupra celor trei volume din *Bibliografia româno-maghiară* ale aceluiași autor.

Ar fi fost de dorit ca autorul să folosească și documentele medievale privitoare la Banat editate de N. Densușianu în colecția Hurmuzaki precum și colecția de *Documente privind istoria României, C. Transilvania* vol. I—IV care conțin prețioase referiri la

localitățile bănățene. Localizări de mănăstiri medievale din Banat interesante se află și în teza de doctorat a lui Ștefan Lupșa, *Catolictismul și românii din Ardeal și Ungaria pînă la anul 1526*, Cernăuți, 1929.

De asemenea, unele cărți ca *Istoria Banatului Timișan* de Grisellini sau *Din istoria Banatului Severin* de Patriciu Drăgălina nu sînt folosite decît parțial. Ex.: Grisellini care dă atîtea inscripții romane de la Băile Herculane nu e citat la localitatea respectivă!

La bibliografia localităților se puteau adăuga între alte lucrări și *Banatul sub turci* de Traian Birăescu, apoi studii foarte documentate al lui Ștefan Manciulea, *Infiltrări de populații străine în Banat* apărut în „Buletinul societății regale române de geografie” în 1927, precum și studiile privitoare la Banatul medieval ale lui Motogna. Pentru contribuția localităților la dezvoltarea culturală putea fi folosită cartea noastră *Literatura bănățeană de la început pînă la unire (1582—1918)*, Timișoara, 1940.

Bibliografia lucrărilor sîrbe privitoare la Banat trebuie completată cu lucrarea lui Dušan Popović, *Srbi n Banatu* care cuprinde numeroase date privitoare la localitățile bănățene, îndeosebi toponimie.

Nu putem încheia aceste considerații fără a nu releva lipsa de concordanță a titlului cu conținutul. Deși lucrarea se intitulează „Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat” numeroase localități care în prezent aparțin județelor Arad și Mehedinți au fost omise. Era bine dacă în introducerea autorul delimita din punct de vedere geografic aria cercetărilor, arătînd că e vorba de Banatul istoric, adică de provincia românească cuprinsă între Dunăre, Tisa, Mureș și Carpați și în acest fel ne-ar fi dat o și mai completă lucrare care să cuprindă toate localitățile și monumentele din Banat.

Dar abstracție făcînd de aceste observații și adăogiri fugitive, considerăm cartea lui Nicolae Stoicescu ca o contribuție pozitivă, ca un punct de plecare și orientare prețios, ca un folositor instrument de lucru pentru cei ce se ocupă de trecutul românilor din Banat.

I. D. Suciu

MIHAIL CARATAȘU, *Documentele Văcăreștilor*, București, Edit. Litera, 1975, 351 p. + 14 il. (Muzeul județean de istorie Dimbovița-Tîrgoviște)

Sub auspiciile unei instituții ce a știut să aducă un vizibil aport în sprijinirea valorii-

ficării moștenirii vechii noastre culturi¹, a apărut de curînd un volum de documente referitoare la familia Văcăreștilor, editat de harnicul cercetător Mihail Caratașu, paleograf

¹ Printre lucrările publicate recent de Muzeul județean de istorie Dimbovița remarcăm *Biblioteca umaniste românești* de

principal de limbă greacă la cabinetul de manuscrise și carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. Bogăția materialelor scoase la lumina tiparului și interesul prezentat de conținutul acestei lucrări au fost, pe merit, relevate de acad. prof. Șerban Cioculescu în succintul dar inspiratul său „Cuvînt înainte” ce prefațează volumul. Astfel domnia sa arată că prin grija editorului „o lume întreagă învie în aceste documente, care ne îngăduie să parcurgem în cîteva ceasuri, un secol de istorie națională marcînd crepusculul feudalismului și începutul erei noastre moderne.

În volum este publicat, după normele științifice în vigoare, textul original și în traducere a 80 de documente (majoritatea în limba greacă și cîteva în franceză și germană) și alte 35 în românește din anii 1773—1853 cuprinse în pachetul CMXXXI de la Biblioteca Academiei alcătuit de succesiunea averii ramase de la cunoscutul cărturar și dregător Ienăchiță Văcărescu (c. 1740—1797). Pentru a da, însă, cititorilor posibilitatea de a lua cunoștință de conținutul complet al acestui interesant fond arhivistic, editorul rezumă cuprinsul tuturor documentelor aflate în menționatul pachet ridicîndu-se la un număr de 225, ajungînd pînă la anul 1879. În ceea ce privește problemele tratate în documentele culegerii, o parte însemnată se referă la litigiile dintre Ecaterina, văduva lui Ienăchiță Văcărescu și fiică a lui Nicolae Vodă Caragea, Alecu, fiul lui Ienăchiță rezultat din altă căsătorie, boieroaica Ilinca Fresca ș.a. pentru stăpînirea unor munți, cășării și moșii din județul Dimbovița. Alte documente completează prin date inedite atît biografia lui Ienăchiță cît și a celui alt fiu al său, poetul Nicolae Văcărescu (c. 1784—1825), răposat în pribegie la Brașov. Ele înfățișează greutățile materiale prin care a trebuit să treacă acesta din urmă urmărit de creditori și refugiat peste munți în urma revoluției din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. De un deosebit interes pentru istoria culturii românești se dovedește a fi, mai cu seamă, catalogul manuscris în limba greacă al cărților din biblioteca lui Nicolae Văcărescu, datînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea².

Dintre cele 70 titluri de cărți cuprinse în 170 de volume merită a fi relevate cele de

Corneliu Dima-Drăgan (București 1974), volumul *Tîrgoviște, cetate a culturii românești. Lucrările sesiunii științifice din 21—23 decembrie 1972. Partea I, Studii și cercetări de bibliografie* (București, 1974) toate apărute la Editura Litera.

² O analiză atentă a cuprinsului acestui catalog cu identificările de rigoare a fost făcută de autor în articolul *Livres et documents*

literară, istorie, geografie, lexicografie, filozofie clasică și teologie. Printre cele dintii semnalm epopeele homerice în versiunea modernă a lui Ceh. Russiades (13 volume, Viena, 1817), Etiopicele lui Heliodor, Eroto-critul lui Vincenzo Cornaro, Fabulele lui La Fontaine ș.a. Istoria este reprezentată prin războiul peloponesiac de Tucidides (ediția Neofit Duca, 10 tomuri, Viena 1805—1806), scrierile lui Plutarh (Leipzig), cronica atribuită bizantinului Gheorghios Sphrantzes (Viena 1796), o istorie a lui Skanderbeg (Moscova), alta a împăratului Leopold³, apoi Istoria Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir, Istoria Greciei antice a lui Oliver Goldsmith (Viena, 1806), Istoria veche de J. Eichorn (Leipzig) etc. În rîndul operelor geografice figurau Geografia lui Meletios al Atenei (Veneția, 1728), Elementele de geografie ale lui Nikiforos Theotokis (Viena, 1804); ca dicționare și gramatici, un lexicon etimologic greco-latin tipărit la Basel, lexiconul poliglot al lui Georgius Syncelus apărut la Veneția, gramaticile limbei franceze datorate lui Fourier și Caragea; în sfîrșit, în rîndul operelor filozofice un volum din Platon, comentarii la Logica lui Aristotel, de Teofil Coridaleu (Veneția, 1729), discursurile lui Isocrate (ediție tipărită la Paris), politica lui Aristotel ș.a.

Interesul pentru cultură al lui Nicolae Văcărescu reiese și din alte documente publicate în volum. Astfel, la 19 ianuarie 1812 el cumpăra „5 cărți franțuzești” iar la 1 aprilie 1817 se îndatora la dascălul Ioan Mavromati cu importanta sumă de 2098 de groși pentru „niște cărți cumpărate”. Tot printre rămăsurile acestui cărturar se întînesc și cîteva fragmente copiate din *Istoria romană* a lui Dio Cassius privitoare la războaiele care au dus la cucerirea și colonizarea Daciei de către romani.

Culegerea de documente închinată Văcăreștilor este frumos ilustrată cu 14 reproduceri de documente și cuprinde totodată un glosar util ca și un indice orientativ toponomastic. În pofida strecurării unor erori de tipar — nu prea numeroase și ușor de corectat — volumul editat de Mihail Caratașu se dovedește a fi o lucrare bine întocmită și necesară pentru cercetătorii istoriei unei mari familii de cărturari care a contribuit la ridicarea culturală a poporului nostru.

Paul Cernovodeanu

des Vacaresco (Sources documentaires inédites), în „Revue des études sud-est européennes”, XII (1974), nr. 3, p. 387—394.

³ Deși autorul nu identifică lucrarea, credem a fi vorba de *Historia Leopoldi Magni Caesaris Augusti* a lui Franz Wagner tipărită în două volume la Augsburg între 1719—1731.

* * * *Zalăul pe treptele istoriei*, Zalău, 1975, 111 p.

Înscriindu-se printre aparițiile, tot mai numeroase în ultimul timp, de lucrări care tratează istoria locală, investigații de mult interes pentru studiul istoriei generale a patriei, volumul pe care îl prezentăm reunește materialele sesiunii de comunicări din 13-14 octombrie 1973 și este editat de secția de propagandă a Comitetului județean Sălaj al P.C.R. Prilejuate de aniversarea a cinci secole de existență atestată documentar a orașului Zalău, cele șaptesprezece contribuții abordează istoria Zalăului de la primele mărturii despre așezarea care mai târziu va deveni înfloritorul centru urban de astăzi pînă în anii construcției socialiste. Urmărind acest îndelungat proces istoric, se tratează aspectele semnificative, specifice și originale ale aportului orașului la dezvoltarea social-economică și culturală a României.

Prima comunicare, *Izvoare documentare privind istoria orașului Zalău*, semnată de Ionel Penea, sintetizează consemnările cele mai vechi despre așezare, extrase din cronică lui Anonymus „Gesta Hungarorum”. Pornind de la acestea, autorul susține existența Zalăului ca așezare omenească încă de la anul 900 și redă o seamă de variante ale denumirii sale în secolele XIII, XV și XIX. În studiu se subliniază că primul document cu dată certă care dovedește existența localității este registrul scaunului de judecată de la Oradea, care la anul 1220 consemnează procesul unui locuitor din „villa Ziloc”, și că atestarea sa ca oraș se datorează privilegiului din 1 august 1473 dat de Matei Corvin.

Tezaurul monetar de la Zalău (sec. XVI—XVII), care face obiectul analizei întreprinse de Eugen Chirilă și Vasile Lucăcel, relevă importanța comercială și prosperitatea economică a orașului în aceste secole, constituind o nouă bază de cercetare a circulației monetare nu numai în Transilvania, ci și în întreaga Europă. Tezaurul înfățișează, prin bogăția și varietatea pieselor sale, imaginea emisiunilor monetare ale secolului al XVII-lea.

Următoarea comunicare, aparținând lui Grațian C. Mărcuș și intitulată *Podul lui Mihai Viteazul — la Zalău*, constituie o coroborare a datelor oferite de izvoarele scrise cu situația și urmele de pe teren pentru a certifica existența acestui pod construit de Mihai Viteazul după victoria de la Gurăslău din necesitatea de a urmări retragerea precipitată a lui Sigismund Bathory.

Impresionantă ridicare la luptă a celor asupriți în 1784 a însemnat un moment de neștearsă amintire și în memoria istorică a Zalăului. Ioan Ardeleanu-senior își concen-

trează astfel atenția, în comunicarea sa *Zalăul și împrejurimile în timpul marii răscoale populare din 1784 condusă de Horia, Cloșca și Crișan*, asupra situației social-economice a țărănimii de pe aceste meleaguri, așa cum reiese ea din conscripția urbană din 1785. Subliniind importanța acestor știri pentru analiza configurației sociale și a cunoscătorului impunerilor în această perioadă asupra țărănimii sălăjene, ne exprimăm regretul că despre participarea acesteia la răscoală comunicarea nu ne relatează aproape nimic în ciuda titlului ei.

În această privință cîteva informații, susținute de documente, sînt prezentate de Horea Ardelean în comunicarea *Mișcări sociale din trecutul Zalăului pînă la revoluția de la 1848*, unde remarcăm o sintetică înscriere a frământărilor sociale de-a lungul evului mediu în Transilvania și reverberațiile acestora în ținutul Zalău. Judecînd după titlul acestei comunicări ne-am fi așteptat ca următoarea să trateze poziția orașului față de evenimentele revoluționare din 1848—1849, dar, în lipsa acesteia, semnalăm cititorilor o descriere cu totul sumară a acestui moment la finele articolului semnat de Horea Ardelean.

De mult interes se dovedesc a fi pentru studiul istoriei social-economice și politice a orașului și a întregii Transilvanii informațiile relevante de comunicarea lui Kovach Geza, *Arhive medievale privitoare la orașul Zalău*. Autorul prezintă materialul arhivistic într-un mod sistematizat semnificativ documentele de o deosebită valoare informativă și rezumînd conținutul cîtorva fonduri.

În comunicarea *Considerații asupra centrului de olari din Zalău*, semnată de Lako Eva și Ana Lucia Goron, sînt subliniate vechile tradiții ale meșteșugurilor în oraș și mai cu seamă cele ale olăritului. Urmărindu-se extinderea acestui meșteșug, se înfățișează aportul său la dezvoltarea generală a localității și prestigiul pe care și-l cîștigase breasla olariilor din Zalău în Transilvania.

Într-un domeniu de mare actualitate, cel al demografiei istorice se include comunicarea aparținînd lui Tomolea Ioan și intitulată *Evoluția demografică a orașului Zalău de-a lungul epocii moderne pînă în zilele noastre*, care oferă o serie de date asupra populației Zalăului în secolele XVIII—XX. Comentariul acestor date este însă mult prea restrîns.

Un aspect al istoriei culturale a Transilvaniei în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea e și a contribuției Zalăului la aceasta este tratat de Alexandru Matei în comunicarea *Gavril Trifu, Astra și Reunirea învâțătorilor români sălăjeni*. Evocînd figura profesorului Gavril Trifu, autorul relevă activitatea acestuia în folosul întăririi unității

cultural-spirituale românești prin organizarea „Societății culturale Gheorghe Lazăr”, prin munca neobosită desfășurată în cadrul Astrei și ca vicepreședinte al „Reuniunii învățătorilor români sălăjeni”.

Solidaritățile locuitorilor din aceste ținuturi cu ampla mișcare declanșată de memorandumul din 1892 li este consacrat studiul lui Ioan Tomolea și Grațian C. Mărcuș, *Zalăul și memorandumii din 1892*. Se subliniază aici participarea efectivă și numeroasă a sălăjenilor la înaintarea memorandumului Curții de la Viena cît și acțiunea de solidarizare cu conducătorii memorandumiști judecați în 1894 la Cluj. Din rîndurile locuitorilor Zalăului autorii au desprins, pentru semnificația sa de luptător și apărător al cauzei românești, figura avocatului Ioan Nichita.

Dintre personalitățile cultural-artistice și științifice ale orașului Zalău, Leontin Ghergariu a ales pe cea a lui Karoly Kiss Zilahi, activ militant pentru bună înțelegere între poporul român și naționalitățile conlocuitoare, căreia li dedică studiul intitulat *Karoly Kiss Zilahi, literat și etnograf*. Concentrîndu-se asupra acestor două aspecte ale activității sale, autorul prezintă meritele acestuia în cercetarea creației literare românești.

Înscriindu-se printre comunicările care tratează aspecte culturale, cea semnată de Ion Ivănescu, *O revistă zălăuană de prestigiu „Țara Silvaniei”*, prezintă tematica abordată de această revistă, apărută în 1940, subliniind subiectele de interes istoric, economic, lingvistic, geografic al căror mesaj progresist, patriotic serveau interesele poporului român, independența, suveranitatea și unitatea României.

Pe linia evidențierii tradițiilor revoluționare a maselor populare se înscrie și comunicarea lui Gheorghe Perneșiu, *Unele episoade din mișcarea muncitorească, socialistă și comunistă din Zalău și din jur, în perioada anilor 1918—1944*. Autorul înfățișează astfel participarea multor sălăjeni de partea forțelor revoluționare în gărzile roșii din Ungaria în martie 1919, apelul din mai 1920 al secției regionale Cluj a Partidului Socialist către organizația sa din Zalău cu prilejul campaniei electorale, rapoarte ale organelor de poliție care semnalează activitatea comuniștilor în acest oraș.

Pe fundalul evocării unui moment de grea cumpănă din istoria națională, Vasile Ciubăcan tratează *Zalăul în evenimentele anului 1940*. Piesele de bază ale comunicării sale, rapoartele prefectului județului Sălaj asupra stării de spirit a populației în privința unei posibile cedări a unei părți din Transilvania, datele 12 august 1940, evidențiază categoric hotărîrea unanimă a populației sălăjene de a se opune cu toate puterile revizionismului maghiar și german, atitudine adoptată și de unitățile militare de pe teritoriul Sălajului.

Prezentînd succint lupta armatei române pentru eliberarea nordului Transilvaniei de sub ocupația germano-horthystă și semnificația acestui efort militar în cadrul direcțiilor politico-militare stabile de insurecție națională armată antifascistă și antiimperialistă de la 23 august 1944, lt. col. Geani Hârjoghe evocă *Momente din eliberarea orașului Zalău — 17 octombrie 1944*. Sînt relevante dificultățile înfruntării cu trupele germane și ungare, etapele succesive ale operației Cluj, în cadrul căreia cotropitorul a fost alungat din Zalău, distrugerile și pagubele provocate de război acestui oraș. În comunicare se evidențiază aportul adus de locuitorii județului la propria eliberare prin îndeplinirea în mod voluntar a unor misiuni de luptă, prin furnizarea de informații despre inamic și sprijinirea transporturilor armatei române.

Înfăptuirea și eoul profundelor transformări revoluționare, al căror drum a fost deschis de victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, pe meleagurile Zalăului constituie tema abordată de Wagner Ernest în comunicarea *Reforma agrară din 1945 în orașul Zalău*. Autorul relevă consecvența forțelor democratice locale în transpunerea în practică și în județul lor a direcțiilor Partidului Comunist și ale platformei Frontului Național Democrat, epurarea aparatului administrativ de elementele reacționare, alegerea ca prefect a unui reprezentant al F.N.D., acordul deplin al sălăjenilor față de constituirea guvernului dr. Petru Groza. Cu privire la reforma agrară se subliniază începerea împărțirii pămîntului înainte de decretarea ei, măsurile luate pentru aplicarea acesteia și se oferă date privind cuantumul loturilor celor împroprietăriți și al suprafeței de pămînt expropriate în Zalău.

Dezvoltarea economică socială a orașului Zalău în anii construcției socialiste, comunicare semnată de Iosif Florea, vicepreședinte al Consiliului județean Sălaj de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale, înfățișează un grăitor bilanț al realizărilor și un sugestiv tablou al Zalăului din 1947 și al celui din zilele noastre. Iar realizările de pînă acum cît și directivele propuse îndreptățesc pe locuitorii orașului să profileze imaginea Zalăului de mline.

În pofida unor mici nelămuriri și insatisfacții, exprimate mai sus, și a citorva stîngăcii și neuniformizări ale aparatului critic al comunicărilor, parcurgerea volumului ne convinge de necesitatea și utilitatea unor asemenea monografii care să depășească prin modul de abordare sfera interesului local, contribuind la cunoașterea mai profundă a acelor aspecte de istorie locală care sînt de natură să îmbogățească prin varietate și specific istoria generală a țării noastre.

Gelu Apostol

ISTORIA UNIVERSALĂ

ROBERT DEUTSCH, *Conferința de la Montreux*, București, Edit. politică, 1975, 205 p.

Încununare a unor mai vechi preocupări ale autorului¹ de cercetare a problemelor diplomatice interbelice, volumul lui Robert Deutsch are meritul de a ne oferi, pentru prima dată în istoriografia contemporană, o imagine de ansamblu a preludiului, pregătirii și desfășurării lucrărilor reuniunii internaționale din vara anului 1936 care s-a încheiat prin adoptarea unui nou regim internațional al strimtorilor Mării Negre.

În primul capitol, intitulat *Preludiul Conferinței de la Montreux* (p. 21—37) autorul schițează conjunctura internațională din anii 1935—1936, evidențiind, ca trăsătură dominantă, ascuțirea contradicțiilor dintre statele revizioniste și cele antirevizioniste. Se subliniază ca una dintre consecințele politicii de conciliere promovată de cabinetele de la Londra și Paris față de actele agresive ale statelor fasciste, trecerea statelor mici și mijlocii din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică pe o poziție de expectativă.

Evoluția evenimentelor pe plan internațional a determinat Turcia să ridice problema revizuirii Convenției de la Lausanne din 24 iulie 1923, care, prin conținutul ei, afecta securitatea statului turc într-o zonă foarte sensibilă, aceea a Bosforului și Dardanelelor. Față de cererea legitimă a guvernului de la Ankara, arată istoricul român, România a adoptat o poziție de înțelegere și de sprijin (p. 34—37).

Pregătirea lucrărilor reuniunii menite a revizuii statutul strimtorilor este urmărită de către Robert Deutsch în capitolul al II-lea al lucrării (p. 38—76). Se scoate în evidență faptul că guvernul turc, în ciuda atmosferei internaționale încordate marcată de acte de violență, nu a recurs la soluția extremă, ocuparea militară a strimtorilor, ci a preferat calea negocierilor (p. 39).

Guvernul turc a lansat, la 11 aprilie 1936, o notă prin care cere tuturor statelor semnatare ale convenției de la Lausanne convocarea imediată a unei conferințe care să modifice

regimul Bosforului și Dardanelelor. Analizând reacțiile statelor la primirea notei turcești (p. 43—60) autorul remarcă că toate răspunsurile la nota turcă exprimau rezerve și formulau condiții dar că, în principiu, cuprindeau acordul pentru participarea la o asemenea reuniune.

Ca urmare a acestei acceptări, diplomația turcă începe pregătirea lucrărilor și la 29 mai 1936, lansează invitația de participare la Conferință, al cărei loc de desfășurare a fost ales orașul Montreux, iar ca dată s-a fixat perioada 22 iunie—20 iulie 1936 (p. 60—63).

În conformitate cu limitele cronologice fixate, la 22 iunie 1936 la Montreux erau prezente delegații a 10 state (Australia, Bulgaria, Franța, Grecia, Japonia, Marea Britanie, România, Turcia, U.R.S.S. și Iugoslavia) (p. 36—66). Dezbaterile au avut loc în cadrul comitetelor tehnice și de redactare precum și în cursul a 18 ședințe plenare (p. 67—76).

Caracteristicile lucrărilor reuniunii de la Montreux sînt analizate, în capitolul al III-lea al lucrării (p. 77—102). Între trăsăturile specifice ale acestei conferințe autorul menționează: continuitatea dezbaterilor, organizarea unor discuții particulare între delegați, în vederea facilitării soluționării unor probleme. Se menționează de asemenea existența a două proiecte ale actului final, unul turc și unul britanic, și în funcție de acestea și delimitarea a două faze; accelerarea lucrărilor sub influența unor evenimente internaționale; participarea la tratative a unor state cu sisteme sociale diferite, a unor mari puteri și a unor state mici și mijlocii.

Capitolul al IV-lea (p. 103—148) este consacrat reglementărilor privind preîntîmpinarea războiului și organizarea păcii, deci analizei acelor articole din actul final al conferinței care aveau menirea de a transforma zona strimtorilor într-o regiune pacifică. În legătură cu acest aspect, în volum se apreciază că respectivele prevederi din Convenția de la Montreux: „... logic legate între ele, derivînd unele din altele, formează laolaltă un tot, ce constituia un obstacol în calea războiului, pentru organizarea relațiilor dintre state pe baza securității colective” (p. 148).

Celelalte prevederi ale acordului de la Montreux care, în conformitate cu hotărîrea luată, avea caracterul unei reglementări internaționale ce obliga toate statele, chiar și cele neparticipante, sînt amplu prezentate în al IV-lea capitol ce are titlul *Reglementări generale* (p. 149—176). În acest fel autorul lucrării face o utilă comparație între textul

¹ *La Roumanie et le problème des détroits à Montreux en 1936*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1/1967; *Conferința de la Montreux (1936)*, în „Anale de istorie”, nr. 1/1969; *Aplicarea testului lui Student la procesele-verbale ale Conferinței de la Montreux*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 4/1973.

final și prevederile celor două proiecte care au stat la baza discuțiilor.

Capitolul final scoate în evidență învătămintele conferinței de la Montreux (p. 177—200), punând accentul pe aspectele pozitive ca și pe cele negative ale reuniunii. În ceea ce privește cel de-al doilea aspect, Robert Deutsch insistă asupra dificultăților cauzate de existența a două proiecte de convenție (p. 177—178). Pe baza analizei textului final, autorul consideră că reuniunea nu și-a atins total scopul propus, sau, cu alte cuvinte, că nu s-a mers pînă la capăt în adoptarea unui nou regim al strălătorilor, că nu au fost adoptate consecvent prevederi categorice pentru prevenirea războiului în zona Bosforului și Dardanelelor.

Un element particular al volumului prezentat îl constituie examinarea statistică și matematică a diferitelor date oferite de documentele de arhivă, în principal pentru „... a elucida cu mai multă exactitate rădăcinile istorice ale contribuției colective a statelor la soluționarea problemelor internaționale litigioase...” (p. 181), ca și pentru înțelegerea mecanismului intim al unor decizii colective ce au avut un efect pozitiv. În urma utilizării acestor metode cantitative, Robert Deutsch ajunge la concluzia că lucrările Conferinței de la Montreux apar ca o operă colectivă, constructivă (p. 190).

Monografia, la care ne-am referit în cele de mai sus constituie, după opinia noastră, o apariție notabilă în ansamblul editorial și istoriografic românesc. Ea se impune ca o merituoasă contribuție de istorie diplomatică în care sînt valorificate, la un bun nivel științific, informațiile oferite de documente de arhivă și realizează organic integrarea unei probleme în contextul internațional dat. Un merit aparte al lucrării rezidă în evidențierea participării și contribuției createoare a diplomației românești la soluționarea unei foarte importante probleme de un interes general european.

Impresia finală care se desprinde din lectura volumului lui Robert Deutsch, este că ne aflăm în fața unei lucrări foarte utile atât pentru istoriografia națională, cît și pentru aceea universală, reprezentînd punctul de vedere al cercetării românești în planul studierii de ansamblu a fenomenului de către istoriografia mondială.

D. Nicolae

DOMINIQUE SOURDEL și JANINE SOURDEL-THOMINE, *Civilizația islamului clasic*, trad. din limba franceză, vol. I—III, București, Editura Meridiane, 1975, 332 + + 259 + 287 p.

Editura Meridiane a tipărit recent cartea soților Dominique și Janine Sourdel, *La civilisation de l'Islam classique*, éd. B. Artaud, Paris, 1968, în traducerea lui Eugen Filotti, prefațată de Aurel Decei.

Cuvîntul înainte al editorului francez precizează cerințele la care a fost chemată lucrarea de față să răspundă: dorinței unei lecturi plăcute, necesității unei ample vederi de ansamblu, li se adaugă acum la toți cititorii gustul preciziei, exigența unui contact direct cu documentele, precum și nevoia de călăuză care să deprindă cu analiza și să îndrume spre cercetări mai specializate.

Cum au înțeles cei doi orientaliști să se achite de această sarcină?

Textul este structurat în trei părți: 1) primele trei capitole prezintă evoluția istorică în ansamblul ei; 2) urmează șase capitole consacrate civilizației, trei dintre ele tratînd despre viața religioasă, iar celelalte despre economie și mediile sociale; 3) un dicționar istoric și bibliografic permite raportarea la text, furnizînd precizări și explicații complementare asupra unui număr important de personaje, de noțiuni, de instituții, de monumente arhitectonice etc.; el este completat prin tabele cronologice sinoptice menite să coreleze evenimente militare, politice, culturale din țările islamice și din restul lumii. O bibliografie de orientare stă la dispoziția cititorului dornic să adîncească o anumită problemă. Materialul ilustrativ cuprinde 224 de fotografii grupate în serii ce corespund temelor principale ale textului. Lor li se adaugă 69 de hărți, planuri și desene care permit situarea evenimentelor în contextul lor geografic și reconstituirea cît mai fidelă a stării vechi a monumentelor evocate.

În ciuda faptului că sinteza este rodul unei colaborări, unitatea concepției și a metodei conferă părților componente ale acestei cărți o rotundă concordanță; și este cu ațit mai remarcabilă reușita autorilor în acest sens, cu cît ei ținesc să demonstreze frapanta diversitate fenomenală în veacurile în care Califatul umayyad și apoi cel abbasid acopereau cu emblema lor — desigur, ades numai formal — clivajele din ce în ce mai adînci ale universului musulman. Dacă islamul nu este un monolit, se poate vorbi totuși despre islamuri? Titlul însuși este un indiciu: o singură *civilizație* islamică cuprindea sub boltă ei o lume care se simțea și se simte și azi solidară, oricît sînge au vărsat scizlunile și dizidența; sunnitul și șii'tul spre exemplu

sînt ramuri ale aceleași tulpine pe care sînt incizate plîni în vîrf aceleași „blazoane ale islamului” (după fericita expresie a lui L. Massignon) care îl disting de oricare altă civilizație și care sînt detectabile din Arabia secolului al VII-lea plîni în Spania umayyadă, India Marilor Moguli, Anatolia selgiucidă și apoi otomană etc.

Rostul lucrării de față nu este să decupeze aceste constante; mai mult, autorii declară explicit că evită să atenueze printr-o privire de ansamblu specificitatea fiecărei culturi din aria islamică — de pildă cea a Irakului abbasid, a Egiptului fatîmid ș.a.m.d. — „pentru a se opri numai asupra trăsăturilor perene comune tuturor prin care s-ar putea obține o imagine sărăcită și artificială a ceea ce constituie poate esența unei civilizații islamice „medii”, privity sub *specie aeternitatis* dar care în fapt n-a existat niciodată în această formă” (vol. I, p. 23).

Problema astfel pusă implică pentru autor riscul de a lunea pe suprafața detaliată a cutărui sau cutărui fenomen în urmărirea prea fragmentată a specificității — în definitiv orice amănunt e specific în sine! — și de a realiza un mozaic din elemente juxtapuse ce nu ar fi un tablou în care liniile de perspectivă să fugă spre un singur punct; orice sinteză este o „medie” între particular și universal, chestiunea este însă unde trebuie fixată linia de convergență a acestei perechi de categorii. Soții Sourdel tranșează problema în favoarea expunerii faptelor, nu a discuțiilor teoretice. Depart de a fi vorba de o erupție sufocantă a erudiției pe care o stăpînesc, selecția sigură a aspectelor semnificative conturează un fenomen în specificitatea lui, dar totodată îl asamblează în unitatea care poate fi numită civilizație islamică. Armătura solidă, pe care se ridică armonios edificul, este îmbrăcată în formulările cizelate și pătrunzătoare ale unui stil de aleasă claritate franceză ce face tabloul viu și verosimil. Predilecția autorilor nu se îndreaptă, cum spuneam, spre dezbateri abstracte: atît de controversata relație dintre islam și moștenirile prin substanța cărora s-a dezvoltat dar le-a și dezvoltat sau, spre pildă, islamizarea nearabilor și „universalizarea” imperiului care a decurs nemijlocit din acest fapt, nu rețin decît fugar atenția autorilor.

Cît despre sensul termenului de „clasic” acordat „primei civilizații a islamului, acelei civilizații arabo-musulmane care a trăit mai întîi sub egida umayyazilor și apoi a abbasizilor” sîntem avertizați că el trebuie folosit „în accepția cea mai generală”. Pe de altă parte dacă nu această perioadă în întregime, cel puțin sub abbasizi aportul nearabilor la civilizația musulmană era atît de consistent încît caracterizarea civilizației musulmane ca *arabe*, este, într-o oarecare măsură, nejusti-

ficată. Penuria materialului informativ al izvoarelor cu privire la economie, la condiția socială a meseriașului și a țăranului etc. împiedică cum înșii recunosc autorii, ca tabloul vieții musulmane să fie egal tratat. O extraordinară erudiție pe care experiența îndelungată în cercetare și calitățile intelectuale ale soților Sourdel o cern pînă la esența cu care apoi e zidită lucrarea lor, fac din această carte o operă cu adevărat clasică (nu folosim acest calificativ ca un simplu joc de cuvinte cu titlul cărții!). Traducerea românească datorată lui E. Filotti păstrează din eleganța textului francez; corectitudinea nu lasă nici ea de dorit chiar și acolo unde traducătorul — după știința noastră neorientalist — a fost confruntat cu aspecte „tehnice” ale disciplinei. Cît privește transcrierea numerelor orientale, aceasta se oprește la jumătatea drumului: notează corect în general lungimea unei vocale, dar nu mai diferențiază de exemplu printr-un semn aparte cu „h” din *Muhammad* de un „h” din *fikh* — în arabă foneme distincte. Aceeași confuzie fonematică întîlnim în numele vestitului calif *al-Ma'mun* care apare uneori în textul românesc *al-Ma'mun*. Traducătorul dă dovadă de o aplecare în utilizarea majusculilor pe care îndreptările noastre ortografice o blamează: Islam, religie Monoteistă etc.

Se pune întrebarea dacă exigențele cititorului român vor fi aceleași ca și ale celui francez avînd în vedere că din biblioteca lui lipsesc în mod normal lucrări de popularizare referitoare la lumea musulmană¹, curente în librăriile din Franța, dacă, cu alte cuvinte, lipsa unei familiarizări orielt de sumare cu problemele islamului nu împieteză asupra înțelegerii acestei opere de elevată ținută științifică. Maniera în care distinșii orientaliști, soții Sourdel, au reușit să facă din cartea lor un instrument de lucru util specialiștilor și, în același timp, un abecedar al islamului, prin care conjură pericolul inaccesibilității ei, este exemplară.

V. Ciociltan

* * * *CYRILLOMETHODIANUM*. (Recherches sur l'histoire des relations helléno-slaves) Thessalonique, II, 1972—1973, 213 pagini.

Am consemnat la timp apariția primului volum din această interesantă publicație („Studii”, t. 25, 1972, p. 895—897). Deși cu un număr de pagini aproape egal, totuși cel de-al doilea volum, de care ne ocupăm aci, ne oferă un conținut mai bogat și mai variat.

¹ Din același domeniu tematic ar fi de menționat doar monografia lui M. Ablai, *Arabii*, București, 1968.

Pentru a nu greși în cumpăna ierarhizării, le prezentăm în ordinea sumarului.

Tradiția bizantină în literatura slavă bisericească se intitulează studiul semnat de cunoscutul bizantinolog ceh, Antonín Dostal. Autorul aduce precizări în câteva probleme legate de misiunea fraților Chiril și Metodieu în Marea Moravie. Dostal admite că la curtea bizantină din secolul al IX-lea exista un proiect pentru creștinarea și alfabetizarea slavilor, tocmai pentru a fi subordonați din punct de vedere politic. De aceea și misionarii trimiși în diferite regiuni ale imperiului erau selecționați după criterii riguroase. Se acorda precădere celor care cunoșteau graiurile locale și vedeau în același timp o anumită abilitate în discutarea problemelor religioase. Desigur, Chiril și Metodieu au îndeplinit cu prisosință aceste condiții. Ceva mai mult, Chiril, înainte de a porni spre Marea Moravie, alcătui un plan de activitate bine chibzuit. El este și autorul alfabetului glagolitic, socotit a fi primul în ordine cronologică, ale cărui linii și forme apar strâns legate de arta ornamentației bizantine. Așa se explică de ce atât croații cît și bulgarii au revizuit acest alfabet, tocmai spre a nu le aminti prea mult de Bizanț.

Mai departe, Dostal stăruie asupra concepției lui Chiril despre literatură ca și despre transpunerea unui text dintr-o limbă în alta. Ideile acestui distins cărturar se apropie, în unele privinți, de arta modernă a traduceriilor. Textele religioase, tălmăcite în slavonă la Constantinopol și puse apoi în circulație în Marea Moravie, — deci în cu totul alt climat cultural, — fiind supuse unui proces de debizantinizare, au suferit modificări importante. Însă, ele atestă în mod concludent folosirea pentru lîntia oară a limbii slave ca limbă bisericească și — în al doilea rînd — constituie o mărturie documentară despre structura liturghiei constantinopolitane din secolul al IX-lea.

Într-un scurt articol, Evangelos K. Chryso tratează despre *Întemeierea primului stat bulgar*. Pornind de la stipulațiile tratatului de pace din 681, dintre bizantini și bulgari, autorul analizează pasajul din Teofanes, referitor la acest eveniment, interpretat *pro domo* mai ales de istoriografia bulgară. (V. Tăpkova-Zaimova, M. Vojnov, I. Dujčev, B. Beševliev ș.a.) Nu e vorba de o polemică, ci de o nouă interpretare a textului grecesc care e citat cînd e vorba de întemeierea statului bulgar și mai cu seamă cînd se încearcă a se defini raporturile politice bulgaro-bizantine, generate de victoria lui Asparuh asupra lui Constantin al IV-lea.

Lubomir Havlík, din Brno, semnează un studiu documentat și plin de sugestii, *Universalismul Romei și Moravia în secolul al IX-lea*. Autorul constată la început că Europa acestui secol era divizată în două sfere, de

o parte imperiul carolingian, de cealaltă imperiul roman de răsărit. Din punct de vedere politic, aceste două lumi manifestau tendințe diametral opuse, fără putință de reconciliere. Fiecare din ele aspira către înfăptuirea unui universalism politic, a cărui supremație trebuia să cuprindă întreaga Europă a timpului. Cele două concepții și-au dat înlînire în secolul al IX-lea în spațiul Marii Moravii.

Hotărîrea lui Rostislav de a cere lui Mihail al III-lea, împăratul Bizanțului, misionari pentru a creștina și învăța pe supușii săi cuvîntul lui Dumnezeu, a fost interpretată ca un act politic săvîrșit sub presiunea francilor. Principele morav căuta la Bizanț o soluție spre a ieși în primul rînd din raza de acțiune a preoților franci. Însă, Havlík acordă acestei orientări și o semnificație teocratică. Șeful statului morav năzuia să se înalțe pe treptele ierarhiei creștine, în sfera universalismului roman. Însă, împrejurările istorice nu i-au fost favorabile. Numai după ce imperiul Marii Moravii intră în sfera jurisdicției romane, cu Svatopluk (871—894), care i-a urmat lui Rostislav, a atins cea mai înaltă poziție înlăuntrul universului roman. Din ciocnirea celor două concepții universale, care s-au înfruntat pe teritoriul Marii Moravii, a învins universalismul Romei. Faptul se datorește condițiilor politice dinamice din Europa Centrală. În felul acesta, spațiul ceho-morav a intrat de timpuriu în contextul politic și ideic al Europei din a doua jumătate a secolului al IX-lea.

Damian Bogdan, a cărui erudiție în materie de paleografie slavă nu poate fi pusă la îndoială, publică un articol despre *Scrierea minusculă în textele paleografice slave și române, scrise cu chirilice*. După ce trece în revistă o serie de lucrări consacrate acestei teme grafice, autorul definește particularitățile minusculei înlînită în textele chirilice, care au circulat în această parte a Europei. Stilizată după scrierea cursivă bizantină, minuscula chirilică a evoluat, creîndu-și forme proprii. Pe bază de exemplificări, Bogdan distinge două tipuri de minusculă, — *propriezisă și mixtă*, tipuri care se întrepătrund și coexistă în paginile aceluiași text alături de uncială, semiuncială, cursivă. Aceste două tipuri sînt aplicate de autor la cele două domenii de cultură paleografică a evului mediu, — documente și literatură, înțelegînd prin aceasta din urmă textele religioase. Numai că schema bivalentă de mai sus nu se poate aplica în egală măsură tuturor producțiilor din istoria paleografiei chirilice. Astfel, Damian Bogdan semnalează existența unei minuscule literare și documentare mixte bulgare, însă, în vreme ce un act din cancelaria bulgară, datat 1348, prezintă și caractere grafice de tipul minusculei „proprie-zise”, la slrbi, pe

lângă minuscula literară mixtă, se întâlnesc alte două tipuri grafice, — documentară (fără să fie nici mixtă nici propriu-zisă) și literară strict sîrbească. La rîndul ei, paleografia rusă ne oferă o minusculă literară mixtă și propriu-zisă, alături de alta documentară mixtă.

Damian Bogdan identifică ambele tipuri, mixtă și propriu-zisă, atît în literatură cît și în documentele din Moldova și Țara Românească. În sfîrșit, o categorie aparte o formează minuscula din manuscrisele chirilice și documentele scrise în limba română. Articolul e însoțit de 17 planșe.

Cunoscutul comparatist Jean Tananides, specialist în domeniul relațiilor culturale elen-slave, tratează despre *Dositei Obradovici și lumea greacă*¹. Deși problema a mai fost dezbătută, totuși a rămas în continuare deschisă, fiindcă un răspuns categoric nu se poate da la întrebarea dacă scriitorul sîrb, prin pregătirea și formația lui spirituală, aparține mai mult culturii occidentale sau lumii grecești?

De aceea autorul își propune să meargă pe urmele lui Dositei prin ținuturile grecești de după 1765, — Athos, Patmos, Cefalonia, Patras și în sfîrșit Smirna. Pe parcurs, se confruntă oameni, scrieri și fapte contemporane și se constată că după părăsirea studiilor teologice de la Kiev, scriitorul sîrb a devenit foarte receptiv față de cultura clasică greacă, însă în aceeași măsură și față de ideile înnoitoare ale secolului al XVIII-lea. Dositei Obradovici a fost un iluminist. Școala grecească de la Smirna, condusă de Hierothei Dendrinos, ca și cursurile de retorică și filozofie ținute de Andreu Petritsopolos la școala din Corfu, au avut asupra lui Dositei o puternică influență. În 1769 cărturarul sîrb părăsește Corfu și se îndreaptă spre Chios, iar de acolo pleacă la Constantinopol. Însă setea de cunoaștere îl mină mai departe, către țările române și principalele orașe din occident². Între 1771—76 s-a aflat la Viena și autorul precizează că filozofia germană n-a făcut din el un negativist, ci dimpotrivă, Obradovici a ancorat definitiv în sfera ideilor progresiste, devenind un adept al însănătoșirii clerului și bisericii.

Deși autorul descoperă în unele din operele lui Obradovici vădite influențe grecești și cu toate că însăși gîndirea lui era străbătută de idei socratice și în general de filozofia clasicilor greci, pe care scriitorul sîrb a cunoscut-o direct în timpul șederii în Grecia, totuși autorul nu pune nici o concluzie.

¹ Dositei Obradovici s-a născut în Banat (1742—1811) și unele din lucrările lui au fost tălmăcite în românește, după cum se știe, de D. Țichindeal.

² Vezi și Jan Máchal, *Slovanské literatury*, I, p. 298 și Pypine et Spasović, *Histoire des littératures slaves*, Paris, 1881, p. 290—291.

Interesante precizări în legătură cu instituția jupanului ca problemă *legată de istoria timpurie a popoarelor slave*, aduce Phaedon Malingudis. Fiind vorba de o instituție înaltă și în diplomația noastră, vom dezbate această problemă cu alt prilej.

Charalambos Papastathis, care pătrunde tot mai adînc în problematica studiilor de slavistică, publică un studiu bine documentat despre *Paisie Ligaridis și formarea relațiilor dintre biserică și statul rus în secolul al XVII-lea*, iar Petre S. Năsturel reia o problemă, de care s-a ocupat altădată, pentru a o situa în circuitul limbii franceze. Este vorba de *Un epitrahil moldovenesc din sec. al XVI-lea și alte ptese corespunzătoare de la Athos*.

Indiscutabil că prîghia de susținere a volumului o constituie studiul prof. A. E. Tachiaos, intitulat, *Originea lui Chiril și Metodiu. Adevăr și legendă în izvoarele slave*. Pornindu-se de la surse grecești, slave și latinești, problema originii acestor doi apostoli, intrați definitiv în istorie și aureolați de nimbul celei mai înalte cinstiri și considerații, de care se putea bucura cineva în cursul veacului al IX-lea al primului mileniu, în lumea creștină din centrul și sud-estul Europei, — a fost îndelung dezbătută. Însă, fără perspectiva unei soluționări definitive, mai ales că cei doi misionari sînt revendicați deopotrivă, atît de greci cît și de slavi, în speță de bulgari. Așadar, e vorba de o problemă fundamentală din istoria chirilometodismului.

De fapt, prof. Tachiaos nu reia problema în toată amploarea ei care, de altfel, nici n-ar fi posibil în paginile unui atare anuar, ci — după cum reiese și din titlu — domnia-să își propune să afle argumente noi în favoarea originii bizantine a acestor misionari. Pentru aceasta, autorul parcurge două categorii de izvoare narative: a. surse slave din sec. al IX-lea, b. surse tîrzii și formarea unei legende. Prof. Tachiaos analizează o suită de texte slave referitoare la viața celor doi apostoli și cu argumente certe caută să infirme unele opinii ale specialiștilor bulgari. Problemele sînt dezbătute într-o expunere academică și fără spirit polemic. Un studiu convingător și bine documentat.

În sfîrșit interesante și instructive sugestii și observații publică Hristo Kodov (Sofia) pe marginea *Problemelor de istorie literară și textologie bizantino-slavă*.

Atît capitolul Miscelanei, cît și Notele bibliografice, bogate în conținut, schițează cîmpul larg de cercetări pe care și l-a impus de la început grupul slavistilor de la Salonic. Studiile sînt publicate în limbile: franceză, engleză, germană și bulgară.

Tratan Ionescu-Nișcov

BULETIN BIBLIOGRAFIC

I. SINTEZE. GENERALITĂȚI

- * * * *Aujourd'hui l'histoire*, Paris, 1974, 352 p.
- BESANÇON, ALAIN, *L'histoire psychanalytique. Une anthologie*, Paris, 1974, 384 p.
- BROSSARD, R., *Histoire maritime du monde*, Paris, 1974, 698 p. + 16 p. il.
- CHAUNU, PIERRE, *Histoire science sociale*, Paris, 1974, 438 p.
- CROIX, ROBERT DE LA, *Histoire de la piraterie*, Paris, 1974, 388 p. + 16 p. il.
- GUERDAN, RENÉ, *Byzance*, Paris, 1973, 400 p. + 16 p. il.
- * * * *Histoire générale de l'Afrique Noire de Madagascar et des Archipels*, Vol. I—328 p., Vol. II 288 p., Paris, 1970.
- JOANNON, PIERRE, *Histoire de l'Irlande*, Paris, 1973, 504 p.
- * * * *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder*, vol. I, München 1974, 310 p.
- NGUYEN KHAC VIEN, *Histoire du Vietnam*, Paris, 1974, 288 p.
- PETERS, RICHARD F., *Histoire des Turcs. De l'empire à la démocratie*, Paris, 1966, 252 p.
- RASSOW, PETER, *Histoire de l'Allemagne des origines à nos jours*, Vol. I—201 p., vol. II—228 p., Paris, 1969.
- ROUVIER, JEAN, *Les grandes idées politiques des origines à J.-J. Rousseau*, Paris, 1973, 360 p.
- SALVATORELLI, LUIGI, *Histoire de l'Italie des origines à nos jours*, Paris, 1975, XII + 650 p. cu il.
- TOYNBEE, ARNOLD J., *Le changement et la tradition*, Paris, 1969, 252 p.
- TOYNBEE, ARNOLD, *Les villes dans l'histoire. Cités en mouvement*, Paris, 1972, 276 p. + 4 p. il. + 7 h.
- TREVELYAN, GEORGE MACAULAY, *Précis d'histoire de l'Angleterre des origines à nos jours*, Paris, 1972, 518 p.

II. ISTORIE VECHIE

- STARR, CHESTER G., *A History of the Ancient World*, New York, 1974, XVIII + 742 p. + XXXII pl.

III. ISTORIE MEDIE

- ABEL, WILHELM, *Crisis agraires en Europe (XIIIe—XXe siècle)*, Paris, 1973, 462 p.
- * * * *The Agrarian History of England and Wales A.D. 43—1042*, vol. I—partea 1, Cambridge, 1974, XX + 566 p.
- BELVEDERI, R., *Genova. La Liguria e l'Oltremare tra medioevo ed eta' moderna*. Studi e ricerche d'archivio, Genova, 1974, XXX + 410 p.
- BEZZOLA, GIAN ANDRI, *Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220—1270). Ein Beitrag zur Frage der Völkerbegegnungen*, Bern und München, 1974, 252 p.
- CANAL, MARTIN DA, *Les estoires de Venise. Cronaca veneziana in lingua francese dalle origini al 1275*. Firenze, f.a., XVIII + 440 p.
- COULTON, G. G., *Life in the Middle Ages*, vol. III—IV, Cambridge, 1967.
- * * * *Historical Studies of the English Parliament*, vol. I—II, Cambridge, 1970, 530 p.
- KING, P. D., *Law and Society in the Visigothic Kingdom*, Cambridge, 1972, XIV + 318 p.
- LOMBARD, MAURICE, *Les métaux dans l'Ancien Monde du Ve au XIe siècle*, Paris, 1974, 296 p. + 5 h.
- PÉREZ, JOSEPH, *L'Espagne du XVIe siècle*, Paris, 1973, 256 p.
- PERROY, E., *Le monde Carolingien*, Paris, 1974, 274 p.
- VOGEL, WALTHER, *Geschichte der deutschen Seeschiffahrt*, Berlin, 1973, XVII + 560 p. + 1 h.

IV. ISTORIE MODERNĂ

- AUBERT, RAYMOND, *Journal de Célestin Guillard de Floriban. Bourgeois de Paris sous la Révolution 1791—1796*, Paris, 1974, 634 p.
- AYERST D.G.O., M.A., *Europe in the nineteenth century*, Cambridge, 1968, XVI + 440 p.
- BEN-ISRAEL, HEDVA, *English Historians on the French Revolution*, Cambridge, 1968, XII + 312 p.
- BERKELEY, G.F.-H., *Italy in the Making*, vol. I—II—III, Cambridge, 1968.
- BERNATH, MATHIAS, *Habsburg und die Anfänge der Rumänischen Nationsbildung*, Leiden, 1972, XVI + 250 p.
- BESANÇON, ALAIN, *Être russe au XIXe siècle*, Paris, 1974, 176 p.
- BLIT, LUCJAN, *The Origins of Polish Socialism. The History and Ideas of the First Polish Socialist Party 1878—1886*, Cambridge, 1971, 160 p.
- BOSHER, J. F., *French Finances 1770—1795. From Business to Bureaucracy*, Cambridge, 1970, XVI + 370 p.
- BROUÉ, PIERRE, *Révolution en Allemagne (1917—1923)*, Paris, 1971, 988 p. + 20 p. il.
- CARCAN-CHANEL, NICOLE, MARTINE DELSEMME, *Agents diplomatiques Belges et étrangers aux XIXe et XXe siècles. Deux études économique-sociales*, Bruxelles, f.a., 102 p.
- CASTELOT, ANDRÉ, *Napoléon Trois*, vol. I—698 p., vol. II—954 p., Paris, 1974.
- CHECKLAND, S. G., *The Gladstones. A Family Biography 1764—1851*, Cambridge, 1971, XVI + 448 p. il.
- DERRY, T. K., *A History of Modern Norway 1814—1972*, Oxford, 1973, XVIII 504 p. + 2 h.
- DUKES, PAUL, *Catherine the Great and the Russian Nobility*, Cambridge, 1967, XII + 270 p.
- EMMONS, TERENCE, *The Russian Landed Gentry and the Peasant Emancipation of 1861*, Cambridge, 1968, 484 p.
- GUILLEMIN, HENRI, *Nationalistes et „nationaux” (1870—1940)*, Paris, 1974, 478 p.
- HANHAM, H. J., *The Nineteenth Century Constitution. Documents and Commentary*, Cambridge, 1969, XXIV + 486 p.
- * * * *Historical Essays and Readings*, New York, 1974, X + 423 p.
- KAPLOW, JEFFRY, *Les noms des rois les pauvres de Paris à la veille de la révolution*, Paris, 1974, 288 p.
- POLGÁR, LADISLAUS S. I., *Bibliographia de historia Societatis Iesu in regnis olim corona hungarica unitis (1560—1773)*, Romae, 1957, XX + 184 p.
- RICHET, DENIS, *La France Moderne : L'Esprit des Institutions*, Paris, 1973, 190 p.
- VACALOPOULOS, APOSTOLOS, *Histoire de la Grèce moderne*, Paris, 1975, X + 330 p.
- WILLIAMS, NEVILLE E., *The 18th Century Constitution 1688—1815. Documents and Commentary*, Cambridge, 1970, XVI + 464 p.

V. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- AUPHAN, PAUL, *Histoire élémentaire de Vichy*, Paris, 1971, 358 p. + 16 p. il.
- BENTELI, MARIANNE, PIERRE MILZA, *La fascisme au XXe siècle*, Paris, 1973, 414 p. cu il.
- BETHELL, NICHOLAS, *La guerre qu'Hitler a gagnée. Septembre 1939*, Paris, 1974, 350 p.
- BRISAUD, ANDRÉ, *Histoire du service secret nazi*, Paris, 1972, 392 p.
- CAVIGLIOLI, FRANÇOIS, JEAN-MARIE PONTAUT, *La grandé cible 1961—1964 : Les secrets de l'O.A.S.*, Paris, 1972, 256 p.
- CHAUDET, JEAN-PIERRE, PH. BRETTON, *La coexistence pacifique*, Paris, 1971, 328 p.
- CORDEWIENER, ANDRÉ, *La presse et la seconde guerre mondiale. Répertoire de la presse périodique conservée au centre*, Bruxelles, 1974, 221 p.
- COUTOT, MAURICE, *Ces héritiers que je cherche*, Paris, 1974, 260 p.
- DELPEY, ROGER, *Dien-Bien-Phu : l'Affaire (La commencement)*, Paris, 1974, 378 p. + 12 p. il.
- DELRUELLE, NICOLE, *La mobilité sociale en Belgique. Analyse des résultats d'un sondage national*, Bruxelles, f.a., 106 p.
- DOUGLAS-HAMILTON, JAMES, *Histoire secrète de la mission Rudolf Hess*, Paris, 1972, 342 p. + 8 p. il.
- DREYFUS, FRANÇOIS G., *Histoire des gauches en France 1940—1974*, Paris, 1975, 378 p.

- * * * *Le droit de propriété dans les pays de l'Est*. Journées d'étude du 4 au 6 novembre 1963, Bruxelles, 1964, 112 p. v.
- * * * *Économie et Société humaine*, Paris, 1972, 488 p.
- ENGELBORGHES-BERTELS, MARTHE, *La Chine Rurale*. Des villages aux communes populaires, Bruxelles, 1974, 196 p.
- FAURE, EDGAR, *Pour un nouveau contrat social*, Paris, 1973, 102 p.
- JOBERT, MICHEL, *Mémoires d'avenir*, Paris, 1974, 310 p.
- LANGENHOVE, FERNAND VAN, *La sécurité de la Belgique*. Contribution à l'histoire de la période 1940—1950, Bruxelles, 1971, 264 p.
- MOURRE, MICHEL, *25 ans d'histoire universelle 1945—1970*, Paris, 1971, 865 p.
- NÉRÉ JACQUES, *Précis d'histoire contemporaine*, Paris, 1973, 616 p.
- * * * *Nord e Sud nella società e nell'economia italiana di oggi*. Atti del Convegno promosso dalla Fondazione Luigi Einaudi (Torino, 30 marzo—8 aprile 1967), Torino, 1968, 542 p.
- PAYNE, ROBERT, *Vie et mort d'Adolf Hitler (The life and death of Adolf Hitler)*, Paris, 1974, 572 p.
- PETERSEN, JENS, *Hitler-Mussolini. Die Entstehung der Achse Berlin—Rom 1933—1936*, Tübingen, 1973, XXVI + 560 p.
- PHILIP, ANDRÉ, *La Gauche mythes et réalités*, Paris, 1964, 228 p.
- SECHI, SALVATORE, *Dipendenza e sottosviluppo in America Latina*, Torino, 1972, 420 p.
- TOLAND, JOHN, *L'Empire du Soleil Levant. Gloire et Chute 1936—1945*, Paris, 1972, 346 p.
- WILKINS, MIRA, *The Maturing of Multinational Enterprise. American Business Abroad from 1914 to 1970*, Cambridge, 1974, XVI + 592 p.

Liliana Irimia

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Bulctin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici dactilografiate la două rînduri, în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL”-
IAȘI.
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- L. BOICU, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii, 1853—1856*, „Biblioteca istorică”, XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, „Biblioteca istorică”, XXXV, 283 p., 20,50 lei.
- ELIZA CAMPUS, *Înțelegerea balcanică*, „Biblioteca istorică”, XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.
- VLAD MATEI, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII)*, „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,50 lei.
- DAN BERINDEI, *L'anne revolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 46, 1973, 346 p., 20 lei.
- SILVIA MARINESCU-BÎLCU, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, 1974, 172 p., 32 lei.
- EUGEN COMȘA, *Istoria comunităților culturii Boian*, 1974, 272 p. + 34 pl., 37 lei.
- D. BERCIU, *Contribution a l'étude de l'art thraco-gete*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, XIII, 1974, 239 p., 19 lei.
- I. I. RUSSU, *Inscripțiile Daciei Romane, vol. I*, 1974, 285 p., 31 lei.
- D. TUDOR, *Les ponts romains du Bas-Danube*, *Bibliotheca Historica Romaniae*, 1974, 176 p., 9 lei.
- RĂZVAN THEODORESCU, *Baleani, Bizanț Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X—XIV)*, „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1974, 379 p., 27 lei.
- LUDOVIC DEMÉNY, PAUL CERNOVODEANU, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVII*, „Biblioteca istorică”, XLII, 287 p., 25 lei.
- * * * *Mihai Viteazul, Culegere de studii*, 1975, 280 p., 24 lei.
- GEORGE POTRA, *Documente privitoare la istoria orașului București, II, 1821—1848*, 572 p., 43 lei.
- VASILE BOZGA, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, 1975, 263 p., 16,50 lei.
- * * * *Bibliografia istorică a României, IV, 1969—1974*, 1975, 514 p., 57 lei.
- * * * *Studii și materiale de istorie medie, VIII, 1975*, 297 p., 28 lei.

RM ISSN CO—3878

